

การศึกษาของผู้หญิง:
ตัวตนและพื้นที่ความรู้

รองศาสตราจารย์ ดร. นงเยาว์ เนาวรัตน์

ชื่อหนังสือ	การศึกษาของผู้หญิง : ตัวตนและพื้นที่ความรู้
Title	Women's Education : Self and Knowledge Space
ISBN	9-786168-192009
ผู้เขียน	รองศาสตราจารย์ ดร. นงเยาว์ เนาวรัตน์
ออกแบบปก	พีไลพร นุ่นมา และผุสดี วิชัยศรี
ออกแบบรูปเล่ม	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พิสูจน์อักษร	ชนาเมธ เบญจาพิสุทธิ ชนมน วังทิพย์
ตีพิมพ์ครั้งที่ 1	100 เล่ม
ตีพิมพ์ครั้งที่ 2	300 เล่ม
ตีพิมพ์ครั้งที่ 3	มีนาคม 2561 จำนวน 1,000 เล่ม
ลิขสิทธิ์	(พิมพ์ครั้งที่ 3) © มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท
ผู้จัดพิมพ์	มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (Friedrich-Ebert-Stiftung) และ สาขาวิชาสังคมศาสตร์การศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พิมพ์โดย	ห้างหุ้นส่วนจำกัด วนิดาการพิมพ์ 14/2 หมู่ 5 ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50300
ติดต่อ	มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท อาคารณภูมิ ชั้น 23 เลขที่ 1550 ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ แขวงมักกะสัน เขตราชเทวี กทม. 10400 โทร 02-6527178-9 โทรสาร 02-6527180 Website: www.fes-thailand.org Facebook: Friedrich-Ebert-Stiftung FES Thailand

ความคิดเห็นที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ ไม่ถือว่าเป็นความคิดเห็นของมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	c
สารบัญภาพ	d
คำนิยม	e
คำนำผู้เขียนในการพิมพ์ครั้งแรก	k
คำนำผู้เขียนในการพิมพ์ครั้งที่ 2	m
คำนำผู้เขียนในการพิมพ์ครั้งที่ 3	o
คำย่อ	s
บทที่ 1 พัฒนาการความคิดสตรีนิยม	1
1.1 สตรีนิยม: คำและความคิด	2
1.2 พัฒนาการสตรีนิยมในตะวันตก	11
1.3 คำและภาษาสตรีนิยมในสังคมไทย	15
บทที่ 2 การศึกษาของผู้หญิงในสายธารความคิดสตรีนิยม	31
2.1 สตรีนิยมสายเสรีนิยม: ความเสมอภาคทางโอกาสและลดทอนอคติทางเพศ	32
2.2 สตรีนิยมสายรากเหง้า: ระบบชายเป็นใหญ่ และการตระหนักรู้เชิงวิพากษ์	41
2.3 สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม: โรงเรียนและการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เพศภาวะ	47
บทที่ 3 เพศภาวะและศาสตร์การสอนสตรีนิยม	53
3.1 เพศภาวะ	54
3.2 เพศภาวะในสังคมไทย	56

3.3	โครงสร้างเพศภาวะ	65
3.4	ศาสตร์การสอนสตรีนิยม	71
บทที่ 4	ขบวนการผู้หญิงและการช่วงชิงพื้นที่ความรู้	87
4.1	การต่อสู้ของหญิงสามัญชนสยามยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์: อำนาจปกครองตนและเพศวิถี	88
4.2	หนังสือพิมพ์ผู้หญิง เสียงของพลเมือง และข้อเสนอการศึกษาของผู้หญิง	92
4.3	ขบวนการผู้หญิงสมัยใหม่	116
บทที่ 5	หญิงสยามสามัญชนและความรู้สมัยใหม่ยุคอาณานิคมอำพราง	129
5.1	การศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ (สตรี) ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์	130
5.2	โรงเรียนมิชชันนารีสำหรับเด็กหญิงสามัญชน	144
5.3	โรงเรียนเด็กหญิงในบ้านมิชชันนารี: เรียนวิชาหนังสือไทย ชั้บร้อย ท่องพระคัมภีร์	147
5.4	โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง: พื้นที่ผู้หญิงชนชั้นกลาง	154
5.5	สตรีชนชั้นสูง และโครงการจัดตั้งโรงเรียนราชินี	159
บทที่ 6	ประเทศกำลังพัฒนาและข้อท้าทายการศึกษาของผู้หญิง ในศตวรรษที่ 21	167
6.1	ประเทศกำลังพัฒนา	168
6.2	รัฐชาติสมัยใหม่และสิทธิการศึกษาของผู้หญิง	171
6.3	โอกาสทางการศึกษาของเด็กและผู้หญิงในประเทศไทย	188
6.4	ข้อท้าทายความก้าวหน้าทางการศึกษา ของผู้หญิงในระบบโรงเรียน	206
บทที่ 7	บทสรุปส่งท้าย	221
	บรรณานุกรม	235
	ดัชนี	255
	ประวัติผู้เขียน	273

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 จำนวนองค์การสตรีภาคเอกชนไทย (ไม่รวมภาคธุรกิจ) ที่มีสถานะตามกฎหมายในประเทศไทยปี พ.ศ. 2535	126
ตารางที่ 5.1 จำนวนเด็กหญิงเข้าเรียนระหว่างปี พ.ศ. 2464-2475	144
ตารางที่ 5.2 วิชาที่นักเรียนในแต่ละชั้นศึกษาของโรงเรียนราชินี ในช่วง พ.ศ. 2447-2449	161
ตารางที่ 5.3 ภูมิหลังนักเรียนโรงเรียนราชินีปี พ.ศ. 2447-2449	164
ตารางที่ 6.1 การเข้าถึงโรงเรียนของเด็กหญิง เมื่อเทียบกับเด็กชายใน 5 อนุภูมิภาคในปี ค.ศ. 1970 และ ค.ศ. 1997 (ตัวเลข 1 หมายถึงโอกาสเท่าเทียมกัน)	179
ตารางที่ 6.2 ประเทศที่อัตราการเข้าเรียนในระดับมัธยมศึกษาของเด็กหญิงน้อยกว่าเด็กชายมากกว่า 25 % ปี ค.ศ. 2001/2002	186
ตารางที่ 6.3 ร้อยละของจำนวนนักเรียนต่อประชากรกลุ่มอายุต่างๆ ในปี พ.ศ. 2526	194
ตารางที่ 6.4 ความก้าวหน้าทางการศึกษาของเด็กหญิงต่อเด็กชาย ในช่วงอายุต่างๆ จากข้อมูลสำมะโนประชากร ปี พ.ศ. 2533	197
ตารางที่ 6.5 จำนวนบัณฑิตหญิงที่สำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2490 และ พ.ศ. 2519	200

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 บทบาทของผู้หญิงสกอตแลนด์ในการประท้วงเพื่อสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ทศวรรษ 1900s	6
ภาพที่ 1.2 เหตุการณ์ผู้หญิงกำลังถูกเจ้าหน้าที่จับกุมในการประท้วงเพื่อมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ณ กรุงลอนดอน ประเทศสหราชอาณาจักร ทศวรรษ 1900s	6
ภาพที่ 4.1 ปกวารสารสตรีไทย วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469	105
ภาพที่ 4.2 สารบัญวารสารสตรีไทย วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469	106
ภาพที่ 4.3 โฆษณาเครื่องประดับผู้หญิงในวารสารสตรีไทย วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469	107
ภาพที่ 4.4 โฆษณาจักรเย็บผ้าในวารสารสตรีไทย วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469	107
ภาพที่ 6.1 ตั้งวงล้อมรับประทานอาหาร	211
ภาพที่ 6.2 กิจกรรมด้านวิทยาศาสตร์ของนักเรียน	211
ภาพที่ 6.3 ผู้ใหญ่บ้านกำลังนำประชุมลูกบ้าน	212
ภาพที่ 6.4 โรงเรียนสีเขียว	212

คำนิยม

รองศาสตราจารย์ ดร. นงเยาว์ เนาวรัตน์ เป็นหนึ่งในเพชรเม็ดงามทางวิชาการและผู้เคลื่อนไหวปฏิรูปกิจการทางสังคมแห่งภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เธอไม่ใช่มือใหม่หรือมือสมัครเล่นในประเด็นเรื่องราวที่เธอได้บรรจุถ่ายทอดผ่านออกมาเป็นตัวอักษรในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2557 แต่เธอคือผู้คร่ำหวอดในแวดวงวิชาการและการขับเคลื่อนประเด็นด้านสตรีนิยมและเพศภาวะแนวหน้าคนหนึ่งของสังคมไทย ผู้อ่านบางท่านอาจจะคุ้นเคยกับบุคคลิกลีลา และน้ำเสียงในภาษาที่เธอใช้ในการสนทนา ถ่ายทอดแนวคิดหรือเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีนิยมหลากหลายกระแสทัศน์หรือสายสกุลความคิดต่างๆ โดยเนื้อหาบางส่วนของเธอได้รับการสอนสตรีนิยมและเพศภาวะ รวมถึงร่องรอยแนวคิดหลักการ ทฤษฎีที่เธอได้นำเสนอในงานเขียนชิ้นนี้สะท้อนถึงญาณวิทยาผู้หญิงที่หลากหลาย ลุ่มลึก และบ่อยครั้งก็มีสลับซับซ้อน การลองตั้งใจ ทำจิตให้นิ่ง อ่านทุกถ้อยคำที่เธอนำเสนอตั้งแต่ คำนำผู้เขียนครั้งแรกจนจบบทส่งท้ายนั้นก็จะได้อะไรต่ออะไรหลายๆ อย่างติดกระเปาะทางปัญญาไปเป็นอาหารสมอง

เพื่อให้ประโยชน์ในภายภาคหน้าได้อย่างแน่นอน โดยเฉพาะความรู้ที่ว่าด้วยเรื่อง เพศภาวะหญิงหรือการเรียนรู้ของผู้หญิงที่คนทั่วไปในสังคมไทยมักก็กักกัน เอาเองว่าเป็นเรื่องที่ใครๆ ก็รู้กันดีอยู่แล้ว

ในฐานะที่เป็นอาจารย์สอนหนังสือและเป็นนักปฏิบัติการทางการศึกษา สังคม และการเมืองว่าด้วยเรื่องเพศภาวะ โดยเฉพาะในพื้นที่สถาบันการอุดมศึกษาและในพื้นที่สังคมไทยโดยรวมอย่างแท้จริง ทุ่มเท และจริงจัง โดยมีแนวคิดทางวิชาการว่าด้วยสตรีนิยมเป็นเครื่องมือชี้ นำ กำกับบทบาทการขับเคลื่อน ภารกิจต่างๆ นางเยาว์ต้องปฏิบัติการในโลกสถาบันการอุดมศึกษาอนุรักษ์นิยม ที่มีหน้าที่ผลิตครูและบุคลากรทางการศึกษาอื่นๆ ให้กับระบบการศึกษา ที่ส่วนใหญ่ทั้งผู้ให้และผู้รับบริการทางการศึกษาเป็นเพศหญิง แต่หากคงมี จำนวนเล็กน้อยเท่านั้นที่อาจจะเข้าใจสิ่งที่นางเยาว์นำเสนอและเคลื่อนไหว มาตลอดชั่วชีวิตการทำงานของเธอ และที่สำคัญผู้ที่ให้บริการนั้นอยู่ในวัฒนธรรม ความเป็นข้าราชการมากกว่าความเป็นนักวิชาการที่มีความคิดอย่างเสรีและมีใจที่เปิดกว้าง จึงอาจทำความเข้าใจได้ไม่ยากว่า แม้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เธอ และมิตรสหายร่วมอุดมการณ์ได้ทำ ประพฤติปฏิบัติมาในรอบหลายทศวรรษ จะเกิดคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อ “การขับเคลื่อนงานการเมืองว่าด้วยเรื่อง ขบวนการของผู้หญิงในหลายระดับและส่งผลต่อการขยายขยับชุมชนทาง การเมืองกระแสหลัก ที่ถูกยึดถือครองโดยจักรวาลความรู้และญาณวิทยาแบบ ชายเป็นใหญ่” เองก็ตาม ทว่าสมรรถมิตด้านการศึกษาในระบบหรือนอกระบบ ที่เป็นทางการโดยทั่วไปนั้น “กลับไร้พลังในการทำทลายโครงสร้างเพศภาวะ ที่หยั่งรากลึกอยู่ในสังคมไทยและที่ยังคงอยู่อย่างแนบแน่น ที่สำคัญไม่อาจ สร้างการทำทลาย หรือตั้งคำถามกับวัฒนธรรมของบุรุษเพศได้” แม้ในภาพรวม สถานการณ์ทางการเมืองเรื่องเพศภาวะและโครงสร้างเพศภาวะก็มีความกระตือรือร้น เพื่อพุ่งขึ้นมาและแม้สังคมไทยจะ “อุณหนาฝาคั่งไปด้วยองค์กรและขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิง”

ส่วนใครก็ตามที่ยังคงหวังและเชื่อลมๆ แล้งๆ อยู่ต่อไปว่า โรงเรียน สถาบันการศึกษาที่เป็นทางการ ซึ่งมีอยู่เต็มบ้านเต็มเมืองนั้น จะเป็นทัพหน้า ทางอุดมการณ์ที่จะสามารถเขย่า ขยับ รื้อถอน ทบทิ้ง ทำลายจักรวาลความรู้

และญานวิทยาแบบ “ชายเป็นใหญ่” ได้ หลังจากอำนาจนี้จับแล้ว อาจจะต้องเปลี่ยนใจและคิดว่า อาจจะทำอะไรไม่ได้มากนัก นอกเสียจากปลดอบประโลมใจตัวเองด้วยเสียงดังๆ ให้ผู้อื่นทั้งสังคมได้ยินพร้อมกันว่า สถานการณ์ผู้หญิงไทยใน พ.ศ. นี้ ดีขึ้นกว่าสมัยก่อนหน้านี้อยู่ อีกไม่นานเกินรอ อะไรต่ออะไรในสมรรถภูมิด้านนี้ ก็จะไม่ต่างจากที่เป็นอยู่ในอัสดงคตประเทศ ซึ่งเป็นแหล่งเป็นต้นตอของกระแสธาร/กระแสทัศน์ จิตทัศน์ มโนทัศน์ วิสัยทัศน์ โลกทัศน์ และชีวทัศน์สตรีนิยมสายสกุลต่างๆ ที่เราต่างสมათาน หยิบยืม ดัดแปลงมาใช้ในการสอนและการขับเคลื่อนงานการเมืองของผู้หญิงไทย

อย่างไรก็ตาม เราต้องไม่ลืมเช่นกันว่า ทั้งเรื่องของประชาธิปไตย ธรรมาภิบาล สิทธิมนุษยชน ความเสมอภาค ภราดรภาพ ฯลฯ ที่เราสมათาน มาสู่สยามประเทศทั้งก่อน พร้อมๆ กับ และหลังแนวคิดเรื่องสตรีนิยม แม้ว่าเราจะพยายามเพียงใด หรือไม่ว่าเราจะคิดว่า ได้ทำดีเพียงใด ทำยที่สุดเราก็ได้ อย่างที่เราเห็น เป็นอย่างที่เราเป็น และหากจะช่วยกันมองโลกในแง่ดี เราก็ควรจะพร่ำบอกกับตัวเราเองว่า หากเราทั้งในฐานะปัจเจกและในฐานะกลุ่มชน จะพยายามกันให้มากกว่านี้ หนักกว่านี้ สรรพสิ่งก็จะดีมากขึ้นกว่านี้ ดังที่นงเยาว์หวังไว้ในตอนท้ายสุดของหนังสือเล่มนี้ ว่า “ท่ามกลางกระแสและทิศทางความเคลื่อนไหวในแวดวงการปฏิรูปการศึกษา “มุมมองและศาสตร์การสอนสตรีนิยม” จะถูกหยิบใช้เป็นเครื่องมือหนึ่ง ซึ่งอาจมีส่วนช่วยให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้บนฐานความเท่าเทียมและเป็นธรรม... เพื่อค้นหากระบวนการวิจัยที่ให้แก่เด็กหญิงและผู้หญิง และกลุ่มผู้เรียนวัฒนธรรมองต่างๆ เป็นผู้กระทำการสร้างความรู้และจินตนาการอย่างไม่สิ้นสุด...” แต่ ณ เวลานี้ ไม่มีใครบอกได้ว่า จะมีใคร ที่ไหน จะหยิบ “มุมมองและศาสตร์การสอนสตรีนิยม” ใช้

อย่างไรก็ตาม หากไม่นับศัพท์สแลงที่นงเยาว์ใช้ หลายๆ คำ หลายๆ วลี ออกจะฟังแปร่งหรือแสดงต่อการรับรู้ของผู้คนทั่วไปอยู่ไม่มากนักน้อย ผู้อ่านก็จะเห็นทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวของวิวัฒนาการอันยาวนานของแนวคิดสตรีนิยมและเพศภาวะ ในอัสดงคตประเทศหรือสังคมไทยเราเองอย่างค่อนข้างจะชัดเจนระดับหนึ่ง ที่ว่าชัดเจนนั้นก็คือ ความชัดเจนในมุมมองของแต่ละ

กระแสทัศน์ทางความคิดสตรีนิยมและเพศภาวะตามแต่ละสายสกุลสำนักคิดต่างๆ นั้นเอง ส่วนใครจะเลือกสมาทานภาพยนตร์ของสำนักใด สายสกุลใด ก็เชิญว่ากันตามสบาย

ในความเห็นของบางคน บางกลุ่ม อาจเห็นว่า นางเยาว์และกัลยาณมิตรร่วมอุดมการณ์ได้ใช้เวลาเดินบนเส้นทางของพวกเขามานานพอสมควรแล้ว หรือนานมากแล้ว แต่ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมของความพยายามของพวกเขากลับมีให้เห็นให้ชื่นใจไม่มากนัก นี่เรามองเทียบกับอายุขัยของมนุษย์หลายคน ที่วัดผลของการเปลี่ยนแปลงและความสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นชั่วโมง เป็นวัน เป็นอาทิตย์ เป็นเดือน เป็นปี เป็นทศวรรษ แต่หากมองผ่านเลนส์ของวิวัฒนาการของมนุษยชาติเมื่อแปดหมื่นกว่าปีที่ผ่านมา หรือเมื่อหลายล้าน หลายร้อยล้าน หลายพันล้านปีก่อนหน้านั้นแล้ว การเปลี่ยนแปลงและความสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใด วัดกันเป็นศตวรรษ หลายๆ ศตวรรษ สหัสวรรษ หลายๆ สหัสวรรษเลยทีเดียว

แต่ว่า ไม่ว่าจะนานหรือมากน้อย ข้อเท็จจริงในความเห็นของผู้เขียน คำนิยม ก็คือ สิ่งที่นางเยาว์และกัลยาณมิตรร่วมอุดมการณ์ทุกเพศภาวะ ทุกสำนักทุกสายสกุลของแต่ละกระแสทัศน์สตรีนิยมและเพศภาวะ ได้ร่วมกันสร้างไว้ นั้นเป็นและมีคุณูปการเป็นอย่างยิ่งต่อการถ่วงและการขยายอินทรีย์แห่งการรับรู้ รวมทั้งการสร้างอุปาทานของนักเรียน นิสิต/นักศึกษาและประชาชนคนไทยชั้นธรรมดาสมาญทั่วไปเกี่ยวกับเรื่อง “ธรรมดาที่ไม่ธรรมดา” อันเป็นแก่นสารสาระของหนังสือเล่มนี้ เพราะการรับรู้ของคนทั่วไปในเรื่องนี้ เป็นการรับรู้ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในสังคมหรือเป็นเพียงเสี้ยวส่วนเล็กๆ หรือเปลือกกระพี้ของความเป็นจริง มากไปกว่านั้น อาจจะเป็นภาพที่ถูกทำให้บิดเบี้ยวไปจากความเป็นจริง หรือถูกทำให้เป็นเรื่องธรรมดา ดังนั้น ภาระในการแปลงการรับรู้ที่วุ่นให้กลายเป็นความรู้ เป็นองค์ความรู้ที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จึงตกอยู่บนบ่าของนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวสตรีนิยมรุ่นใหม่ๆ ในทุกสายสกุล เพราะถึงแม้ว่านางเยาว์และมิตรสหายร่วมอุดมการณ์ยุคเดียวกับเธอ ยังคงต้องมีพันธกรณีที่จะต้องสานต่อสิ่งที่ได้ช่วยกันขับเคลื่อนมาจนถึงวันนี้ เวลานี้อยู่ และอาจจะยังพรับออกกับตัวเองและ

คนรอบข้างว่ายังไม่เห็น้อยล้ำเท่าใดนักก็ตาม แต่นงเยาว์และเพื่อนๆ ทุกเพศภาวะ ในวัยนี้ จำเป็นต้องมีกองทุนทั้งทางวิชาการและการเคลื่อนไหวกองการเมือง และสังคมมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ มีกำลังเสริมทั้งปริมาณและคุณภาพมากขึ้น มาหนุนช่วย เพราะภารกิจทั้งที่คั่งค้างและที่มีเพิ่มเติมขึ้นมาของยุคสมัยมีอีกมาก แต่เวลาที่ จะเดินตามฝันเมื่อพิจารณาอายุขัยของเราแต่ละคน ก็มีเหลืออีก ไม่มากนัก

คุณูปการเบื้องต้น เป็นเสมือนฐานรากที่แน่นหนาและมั่นคงพอที่นักวิชาการ และนักเคลื่อนไหวสตรีนิยมและเพศภาวะรุ่นใหม่ ๆ จะสามารถใช้เป็นผนังพิง เป็นพื้นยืนและยันในการขับเคลื่อน ขยับเขยื้อนทั้งชุมชนทางการเมือง เรื่อง เพศภาวะ ยกกระดับศาสตร์การสอนสตรีนิยม เพื่อนำไปสู่การแก้ไข ปรับเปลี่ยน ทบึง รื้อปฏิรูปการศึกษาทั้งในและนอกรั้วโรงเรียน สถาบันทางการศึกษา ที่ต่างพิจารณาร่วมกันแล้วว่าเป็นอุปสรรคขวางกั้น เป็นพิษเป็นภัยต่อการขยาย พื้นที่ความรู้และการศึกษาของผู้หญิง การปมพะอืดมโนทัศน์ พลังอำนาจ แห่งตัวตน และความไม่เป็นอื่น/ไม่เป็นรองของผู้หญิงไทย เพื่อหนุนช่วยให้ ความพยายามในการปฏิรูปการศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมืองไทย ให้ก้าวไปสู่ “THAILAND 4.0” ที่ดูเหมือนว่ากำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้น ซึ่งขัง จริจจะอยู่ในขณะนี้ ให้เข้าร่อง เข้ารอย เป็นไปในทิศทางที่ควรจะเป็นให้มากที่สุด เท่าที่จะเป็นไปได้

ท้ายที่สุด ต้องขอชื่นชมในความวิริยะ อุตสาหะของรองศาสตราจารย์ ดร. นงเยาว์ เนาวรัตน์ ที่ได้เพียรพยายามสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางวิชาการ และทางการเคลื่อนไหวภาคประชาชน จนสามารถก้าวข้ามอุปสรรคทั้งหลาย ทั้งปวงเพื่อมาผลิตผลงานดีๆ มีคุณค่าให้มิตรสหายในแวดวงสตรีศึกษาและ เพศภาวะ ตลอดจนพันธมิตรทุกหมู่เหล่าของแวดวงได้อ่าน ได้ศึกษาเพื่อ ประเทืองปัญญากันและกัน และเพื่อหนุนช่วยกันและกันในงานการขับเคลื่อน ประเทศชาติของเราให้เดินไปข้างหน้า อย่างน้อยที่สุด นงเยาว์ ได้ก้าวพ้น การศึกษาในระบบโรงเรียน ที่เป็นชื่อของงานชิ้นนี้ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2557 และ พ.ศ. 2559 มาสู่ การศึกษาของผู้หญิง ซึ่งนับได้ว่า เป็นการเดินทาง ที่มาไกลพอสมควรแล้ว แต่ต้องไม่ลืมว่า หนทางข้างหน้า ยังอีกยาวไกล

หวังว่า พวกเรา จะอดทนรออ่าน และในระหว่างรอ ก็ส่งกำลังใจไปหนุนช่วย
ในทุกๆ กิจกรรมที่เธอและกัลยาณมิตรร่วมกันขับเคลื่อนตลอดไป

รองศาสตราจารย์ ดร. อรรถนพ พงษ์วาท
อดีตคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
และอดีตคณบดีวิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2561

คำนำผู้เขียนในการพิมพ์ครั้งแรก

การทำความเข้าใจต่อรูปแบบ วิธีคิดและภูมิปัญญาของการศึกษาในสังคมไทยช่วยรื้อถอนรหัสให้เห็นร่องรอยการก่อรูปความหมายของสิ่งต่างๆ ในพื้นที่การศึกษาสาธารณะซึ่งเป็นปริมณฑลของการส่งผ่าน ถ่ายทอด สร้างสรรค์ความรู้และทักษะชีวิตต่างๆ ของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ สำหรับผมโน้ตสันว่าด้วยการศึกษาในรูปแบบสถาบันก็เป็นกลไกสำคัญในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ระบบความคิด วัฒนธรรม และเพศภาวะของผู้คน ความรู้ในระบบการศึกษาจึงส่งผลสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอม ก่ออมนเกลาสรางทัศนคติ ความเชื่อ โลกทัศน์และสะท้อนออกมาตัวแบบทางวัฒนธรรม ระเบียบปฏิบัติและค่านิยมอันเป็นวิถีชีวิตประจำวัน การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดและแบ่งแยกคุณลักษณะความรู้ต่างๆ อย่างเป็นระบบ ความรู้หรือสถานะอำนาจที่ถูกผลิตสร้างมักจะถูกประทับตราและมาพร้อมกับการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้คุณลักษณะของปัจเจกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านการเมืองว่าด้วยเรื่องเพศภาวะในระบบการศึกษาซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยอำนาจนำในระบบสังคมวัฒนธรรมปีตาธิปไตยก็เป็นส่วนสำคัญในการ

กลุ่มเกลาค่านิยมและสร้างความคาดหวังต่อบทบาทและสถานภาพทางเพศ
ของผู้คนในสังคม

หนังสือ 'การศึกษาในระบบโรงเรียน : การสร้างตัวตนและความเป็นอื่น
ของผู้หญิง' เป็นงานเขียนหนึ่งในโครงการตำราภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนา
การศึกษา ลำดับที่ 13 (สาขาสังคมศาสตร์การศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่พยายามจะสังเคราะห์แนวความคิดทางการศึกษา
เพื่อลดช่องว่างชุดความรู้ของ 'ผู้หญิง' และก้าวข้ามเงื่อนไขด้านเพศภาวะที่เข้ามา
เป็นสิ่งที่กีดกัน ผู้เขียนได้สังเคราะห์ ประมวลทบทวนข้อถกเถียงและประเด็น
ว่าด้วยผู้หญิงและเพศภาวะที่ทยอยคืบคลานเข้ามาสู่พื้นที่ทางการศึกษาไทย
งานชิ้นนี้เน้นการนำเอาแนวความคิดทางวิชาการด้านสตรีนิยมและเพศภาวะมาสู่
การวิเคราะห์ปฏิบัติการทางศึกษาจากโรงเรียน ตลอดจนความรู้เชิงเนื้อหาในพื้นที่
สาธารณะในสังคม นับว่าเป็นการทำทลายและเปิดโอกาสให้ประเด็นผู้หญิงและ
เพศภาวะเข้ามาเป็นตัวแสดง (Actor) ในพื้นที่การจัดการศึกษาสาธารณะมากขึ้น

ผู้เขียนขอขอบคุณทุกๆ ความอนุเคราะห์ของเหล่าบรรดากัลยาณมิตร
ในแวดวงวิชาการและภาคประชาสังคมที่ผู้เขียนได้ร่วมขับเคลื่อนการทำงาน
ที่ผ่านมา ยิ่งไปกว่านั้นผู้เขียนขอระลึกถึงทุกๆ ปฏิบัติการแห่งการขับเคลื่อนสังคม
ทั้งในและต่างประเทศที่มีส่วนร่วมสร้างที่ทางให้ผู้หญิงก้าวขึ้นมาเป็นตัวตน ขอขอบ
งานเขียนนี้ไว้เป็นพลังเพื่อการทบทวนทั้งทำลายทุกๆ ความเป็นอื่นที่คอยกีดกัน กักขัง
ผู้หญิงไว้ในสถานะรอง รวมทั้งการกดขี่ การเอาตัวเอาเปรียบและเลือกปฏิบัติ
บนฐานเพศสภาพ เพื่อให้การศึกษาเป็นแห่งเทียบสองทางให้ผู้หญิงสามารถ
หยัดเยียนอยู่ได้อย่างมนุษย์และเป็นผู้กระทำการที่ก้าวพ้นหลายๆ ข้อจำกัด

นงเยาว์ เนาวรัตน์

สาขาสังคมศาสตร์การศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนาการศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำผู้เขียนในการพิมพ์ครั้งที่ 2

การทำความเข้าใจต่อรูปแบบ วิธีคิดและภูมิปัญญาของการศึกษาในสังคมไทยช่วยรื้อถอนรหัสให้เห็นร่องรอยการก่อรูปความหมายของสิ่งต่างๆ ในพื้นที่การศึกษาสาธารณะซึ่งเป็นปริมาตรของการส่งผ่าน ถ่ายทอด สร้างสรรค์ ความรู้และทักษะชีวิตต่างๆ ของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ มโนทัศน์ว่าด้วยการศึกษาในรูปแบบสถาบันก็เป็นกลไกสำคัญในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ระบบความคิด วัฒนธรรมและเพศภาวะของผู้คน ความรู้ในระบบการศึกษาจึงส่งผลสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอม กล่อมเกลา สร้างทัศนคติ ความเชื่อ โลกทัศน์ และสะท้อนออกมาตัวแบบทางวัฒนธรรม ระเบียบปฏิบัติและค่านิยมอันเป็นวิถีชีวิตประจำวัน

การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดและแบ่งแยกคุณลักษณะ ความรู้ต่างๆ อย่างเป็นระบบ ความรู้หรือสถานะอำนาจที่ถูกผลิตสร้างก็มักจะถูกประทับตราและมาพร้อมกับการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้คุณลักษณะของปัจเจกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านการเมืองว่าด้วยเรื่องเพศภาวะในระบบการศึกษาซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยอำนาจนำในระบบสังคมที่มีเพศชาย

เป็นใหญ่ก็เป็นส่วนสำคัญในการกล่อมเกลาค่านิยมและสร้างความคาดหวัง
ต่อบทบาทและสถานภาพทางเพศของผู้คนในสังคม

หนังสือ “การศึกษาในระบบโรงเรียน : การสร้างตัวตนและความเป็นอื่น
ของผู้หญิง” เป็นงานเขียนหนึ่งในโครงการตำราภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนา
การศึกษา ลำดับที่ 13 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่พยายาม
จะสังเคราะห์แนวความคิดเพื่อการ “เล็งทิศ แลทาง” มุ่งลดช่องว่างชุดความรู้
ของ “ผู้หญิง” และก้าวข้ามเงื่อนไขด้านเพศภาวะที่เข้ามาเป็นสิ่งที่กีดกัน ผู้เขียน
ได้สังเคราะห์ ประมวลทบทวนข้อถกเถียงและประเด็นว่าด้วยผู้หญิงและเพศภาวะ
ที่ทยอยคืบคลานเข้ามาสู่พื้นที่ทางการศึกษาไทย งานชิ้นดังกล่าวจึงมุ่งเน้น
การนำเอาแนวความคิดทางวิชาการด้านสตรีนิยมและเพศภาวะมาสู่การวิเคราะห์
ปฏิบัติการทางศึกษาจากโรงเรียน ตลอดจนความรู้เชิงเนื้อหาในพื้นที่สาธารณะ
ในสังคม นับว่าเป็นการทำทลายและเปิดโอกาสให้ประเด็นผู้หญิงและเพศภาวะ
เข้ามาเป็นตัวแสดง (Actor) ในพื้นที่การจัดการศึกษาสาธารณะมากขึ้น

ผู้เขียนขอขอบคุณทุกๆ ความอนุเคราะห์ของเหล่าบรรดากัลยาณมิตร
ในแวดวงวิชาการและภาคประชาสังคมที่ผู้เขียนได้ร่วมขับเคลื่อนการทำงาน
ที่ผ่านๆ มา ยิ่งไปกว่านั้นผู้เขียนขอระลึกถึงทุกๆ ปฏิบัติการแห่งการขับเคลื่อน
สังคมทั้งในและต่างประเทศที่มีส่วนร่วมสร้างที่ทางให้ผู้หญิงก้าวขึ้นมาเป็นตัวตน
ขอมอบงานเขียนนี้ไว้เป็นพลังเพื่อการทุบทิ้งทำลายทุกๆ ความเป็นอื่นที่คอยกีดกัน
กักขังผู้หญิงไว้ในสถานะรอง รวมทั้งการกดขี่ การเอารัดเอาเปรียบและเลือกปฏิบัติ
บนฐานเพศสภาพ เพื่อให้การศึกษาเป็นแห่งเทียบสองทางให้ผู้หญิงสามารถ
หยัดเยียนอยู่ได้อย่างมนุษย์และเป็นผู้กระทำการที่ก้าวพ้นหลายๆ ข้อจำกัด

นงเยาว์ เนาวรัตน์

สาขาสังคมศาสตร์การศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนาการศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2559

คำนำผู้เขียนในการพิมพ์ครั้งที่ 3

การสืบสาวไต่ตรองต่อวิถีคิดทางการศึกษาและศาสตร์การเรียนรู้ในสังคมสมัยใหม่เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยตรวจสอบและรื้อถอนรหัสหมายและสัญญาณในพื้นที่การศึกษาสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้และศาสตร์การสอนในโรงเรียน ปฏิเสธมิได้ว่าโรงเรียนและสถาบันการศึกษาทุกระดับเป็นปริมาตรผลของการผลิตซ้ำ ยื้อแย่ง สร้างสรรค์ความรู้และมุมมองต่อโลกและชีวิตผู้คนในสังคม ยิ่งไปกว่านั้น มโนทัศน์ว่าด้วยการศึกษาที่เป็นสถาบันทางสังคมมักตอกย้ำ กำกับ และควบคุมปฏิบัติการการเรียนรู้เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่และความสัมพันธ์ของมนุษย์ในแต่ละสังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง บ่มเพาะอัตมโนทัศน์พลังอำนาจในตนและความเป็นอื่น นอกจากนี้ การปฏิบัติการในพื้นที่การศึกษาและการเรียนรู้ คอยกล่อมเกลาวีถีคิดผู้คนในสังคมให้เป็นเนื้อเดียวกัน รวมถึงจัดวางผู้คนในแต่ละตำแหน่งแห่งที่ ซึ่งไม่เพียงแต่จัดวางตำแหน่งที่สะท้อนความแตกต่างกันเท่านั้น แต่ยังสะท้อนความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นอื่นและสถานะรองให้ผู้คนบางกลุ่มบางพวกอย่างยากที่จะรื้อถอน

สตรีนิยมหลากหลายกระแสธารความคิด ตั้งคำถามและเผยแพร่นิยายอำนาจของการศึกษา และความรู้ ในการผลิตสร้างและผลิตซ้ำเพศภาวะที่เป็นโครงสร้างสังคมวัฒนธรรม ระบบโครงสร้างสัญลักษณ์นิยมและเพศภาวะที่เป็นคุณลักษณะพฤติกรรมปัจเจกบุคคล ถ้าหากพิจารณาผ่านมุมมองทางการเมืองเรื่องเพศภาวะและศาสตร์การสอนสตรีนิยมแล้ว ก็ยิ่งพบว่าการศึกษาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสรรคคำอธิบายที่ดำเนินไปภายใต้อำนาจนำและวิถีคิดในระบบสังคมชายเป็นใหญ่ สำหรับมุมมองสตรีนิยม ‘ชายเป็นใหญ่’ ไม่ได้มีความหมายเป็น ‘ผู้ชาย’ โดยสรีระร่างกายหรือหมายถึงผู้ชายในฐานะปัจเจกบุคคล หากแต่หมายถึงระบบความคิด ความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่คอยกำกับ จัดวาง ให้ชนชั้นเพศชายมีอำนาจเหนือกว่าชนชั้นเพศหญิง ระบบการศึกษาภายใต้สังคมชายเป็นใหญ่จึงสร้างปฏิบัติการกล่อมเกลาวินิคิดให้ฝังแน่นติดตราอยู่ในความเชื่อและวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมและนำมาสู่การทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในสถานะเป็นรองที่ไร้สิทธิเสียง หนังสือ ‘การศึกษาของผู้หญิง : ตัวตนและพื้นที่ความรู้’ เป็นงานเขียนในโครงการผลิตตำราวิชาการของภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ลำดับที่ 13 โดยที่ในการจัดพิมพ์ครั้งแรกและครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2557 และ พ.ศ. 2559 นั้น ชื่อ ‘การศึกษาในระบบโรงเรียน : การสร้างตัวตนและความเป็นอื่นของผู้หญิง’ การจัดพิมพ์ครั้งที่ 3 ได้ปรับปรุงต้นฉบับและเพิ่มเนื้อหาอีก 3 บท คือบทที่ 3 บทที่ 4 และบทส่งท้าย ส่งผลให้หนังสือมีสีสันด้านการช่วงชิงความหมายของความรู้ และศาสตร์การสอนสตรีนิยมเข้มข้นกว่าในต้นฉบับเดิมอย่างมาก แต่โดยภาพรวมแล้ว เป็นงานเขียนที่พยายามสังเคราะห์แนวความคิดสตรีนิยม ศาสตร์การสอนสตรีนิยม และประวัติการต่อสู้ของขบวนการผู้หญิงไทยและต่างประเทศ เพื่อ ‘เล็งทิศ แลทาง’ ทลายกำแพงและลดช่องว่างการเข้าถึงปริมาณพลทางอำนาจและชุดความรู้บนญาณวิทยาผู้หญิงที่มีวัฒนธรรมเพศภาวะเป็นเครื่องกีดกัน ผู้เขียนได้ทำการสังเคราะห์ ประมวลและทบทวนประเด็นด้าน “การศึกษาของผู้หญิง” ผ่านสายธารความคิดอันหลากหลายภายใต้จุดยืน ‘สตรีนิยม’ เพื่อตั้งคำถามท้าทายต่อเพดานความคิดและขอบฟ้าความรู้ด้านสตรีนิยมใน ‘อาณาบริเวณทางการศึกษา’ ซึ่งญาณวิทยาความรู้และศาสตร์

การสอนสตรีนิยมยังคงสถานะชายขอบ โดยเฉพาะในระบบโรงเรียนที่ขาดความยืดหยุ่นในเรื่องแนวคิดศาสตร์การสอนที่มุ่งเสริมพลังอำนาจให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำการส่งเสียง ทบทวน ไตร่ตรองสถานะและตำแหน่งแห่งที่ในความสัมพันธ์ที่เหลื่อมซ้อน มีพลวัต และบ่มเพาะคุณลักษณะและจิตสำนึกที่ตระหนักรู้ต่อการอยู่ร่วมกันบนฐานความเท่าเทียมในความเป็นมนุษย์ และพลเมืองโลก รวมทั้งการให้คุณค่ากับวิถีการเรียนรู้อันมีปัจจัยด้านเพศภาวะเข้ามามีส่วนร่วมกำกับควบคุมระบบสังคมและวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้

ผู้เขียนขอขอบคุณความอนุเคราะห์ที่มีคุณค่ายิ่งของบรรดากัลยาณมิตรจากแวดวงวิชาการและขบวนการผู้หญิง ที่ผู้เขียนได้ร่วมขับเคลื่อนการทำงานมานานนับ 4 ทศวรรษ ในการถกเถียงขบคิดร่วมกับผู้เขียนเสมอมา โดยเฉพาะประเด็นการศึกษาและเพศภาวะ ขอขอบคุณคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เปิดเสรีภาพทางวิชาการในการสร้างสรรค์และจัดวางที่ทางศาสตร์การสอนแนววิพากษ์และศาสตร์การสอนแนวใหม่ ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผ่องฉวี ไวยาวัจฉัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเพื่อนคณาจารย์จากสถาบันอื่นผู้ประสงค์จะนิรนาม ที่อนุเคราะห์ปรับแก้และให้ความเห็นในการปรับปรุงต้นฉบับการจัดพิมพ์ครั้งที่ 3 ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร. อรรถนพ พงษ์วาท อดีตคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ และอดีตคณบดีวิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ได้ให้ความเมตตาเขียนคำนิยมในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ และบรรดาเหล่าศิษย์ที่ร่วมแรงแข็งแกร่งจัดทำต้นฉบับการจัดพิมพ์นี้ให้เสร็จสิ้นได้โดยสมบูรณ์ รวมทั้ง มูลนิธิ Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) มูลนิธิสัญชาติเยอรมันที่อนุเคราะห์จัดพิมพ์หนังสือด้วยเจตนารมณ์แรงกล้าจะให้หนังสือเล่มนี้ได้เข้าถึงผู้อ่านในวงกว้างและนักการศึกษารุ่นใหม่ที่ดีบรรณแสวงหาเสรีภาพที่จะกระทำการสอนบ่มเพาะศิษย์ให้มีอำนาจในตนและอิสรภาพบินไปในขอบฟ้ากว้าง

ที่สำคัญยิ่งกว่า คือผู้จุดประกายให้ผู้เขียนได้เกิดการทบทวนศึกษาค้นคว้าให้ได้มาซึ่งหนังสือเล่มดังกล่าว ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 นั่นคือผู้เรียนในกระบวนวิชา 054408 ‘การศึกษา เพศภาวะและอำนาจ’ ซึ่งเป็นหนึ่งในวิชาเลือกเสรีในคณะศึกษาศาสตร์ และวิชา 100102 ‘หลักปรัชญา

การศึกษา' ซึ่งเป็นวิชาบังคับของคณะศึกษาศาสตร์ที่ได้ช่วยสะท้อนประสบการณ์
การเป็นผู้รอคอย นิ่งเงียบ เป็นผู้ตั้งมั่นที่จะตระหนักรู้ต่อตัวตนภายในและผู้เห็น
คุณค่าของการปฏิบัติการเพื่อแปรเปลี่ยนพลังอำนาจในการนำตนเอง และสังคม
รอบข้าง สุดท้ายขอมอบงานเขียนนี้ไว้เพื่อเป็นแรงพลังที่เสริมให้ผู้หญิงสามารถ
ยืนหยัดต่อความเป็นมนุษย์ผู้ทรงสิทธิ์ได้อย่างเต็มภาคภูมิและเป็นผู้กระทำการ
ที่จะก้าวพ้นหลายๆ ข้อจำกัด

นงเยาว์ เนาวรัตน์

สาขาสังคมศาสตร์การศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนาการศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2561

คำย่อ

CEDAW	The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
COPE	Complementary Opportunities for Primary Education
GAD	Gender and Development
GEM	Gender Empowerment Measure
GNI	Gross National Income
GNH	Gross National Happiness
NORAD	Norwegian Agency for International Development
NOW	National Organization for Women
3 R	(R)eading (อ่านออก), (W)riting (เขียนได้), (A)rithmetics (คิดเลขเป็น)
WID	Women in Development
WAD	Women and Development
UNDP	United Nations Development Program

บทที่ 1

พัฒนาการความคิดสตรีนิยม

บทนี้นำเสนอประวัติศาสตร์ความคิดและศาสตร์สตรีนิยมในโลกตะวันตก รวมทั้งการปรากฏตัวของความคิดและศาสตร์สตรีนิยมในโลกวิชาการและการพัฒนาสังคมร่วมสมัยในสังคมไทย

1.1 สตรีนิยม: คำและความคิด

งานศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดสตรีนิยมในโลกตะวันตก เผยว่า คำ 'สตรีนิยม' (Feminism) เป็นที่รับรู้อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 2; Weiner, 2004, p. 1) ทว่าความหมายและนัยทางภาษาที่ใช้ค่อนข้างแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา นักคิดสตรีนิยมสายการศึกษา (Education Feminist) เผยว่า ความหมาย ของ คำ 'สตรีนิยม' ที่ไหลเลื่อนซึ่งถึงภาวะทุกข์เข็ญและท่าทีการร้องทุกข์ของผู้หญิงแต่ละยุค นักคิดกลุ่มนี้อาทิ ไอเซนสไตน์ (Eisenstein) (1984) และวีเนอร์ (Weiner) (2004) เสนอว่า ภาษาศตรีนิยมที่รับรู้ในห้วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เริ่มมีสีสันทางวิชาการสะท้อนความเป็นศาสตร์มากขึ้น ต่างจากก่อนหน้านี้ มักเป็นเรื่องเล่าการร้องทุกข์ของผู้หญิงในลักษณะปัจเจก สตรีนิยมที่เป็นศาสตร์พัฒนาข้อเสนอ

ทางความคิด และมนทัศน์วิเคราะห์สถานการณ์ความเป็นจริงของผู้หญิงที่เป็นกลุ่มทางสังคม ค้นหาต้นตอ และผลกระทบต่างๆ

นอกจากนี้ศาสตร์สตรีนิยม หรือศาสตร์ผู้หญิงยังเป็นการเมืองที่มุ่งขจัดสภาวะเงื่อนไขความเป็นจริงของกลุ่มทางสังคมผู้หญิง ซึ่งโรมรันซีวิตจิตใจผู้หญิงทุกชนชั้นวรรณะ เชื้อชาติ และผิวพรรณ การเมืองผู้หญิง ยังเน้นวิพากษ์การจัดลำดับชั้นความสูงต่ำของมนุษย์บนฐานเพศภาวะความเกลียดชังที่ปมเพาะโดยลัทธิเหยียดเพศ ส่วน วีเนอร์ (Weiner) (2004) และอีเวนส์ (Evans) (1982) (อ้างถึงใน วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 4) มองว่าอุดมการณ์/จุดยืนของศาสตร์สตรีนิยม ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าผู้หญิงต้องตกอยู่ในความยากลำบากเพราะระบบสังคม - วัฒนธรรม และวาทกรรมการจัดประเภทและลำดับชั้นเพศภาวะหญิงชายแบบสูงต่ำ

ต่อมานักวิชาการสตรีนิยมยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ทำการประมวลภาษาและกิจกรรมการเคลื่อนไหวของผู้หญิงทั่วโลก จนนำไปสู่ข้อเสนอสตรีนิยมที่เป็นศาสตร์ ซึ่งมีจุดร่วมกันอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) เป็นระบบคิดและอุดมการณ์ ที่ใช้อธิบายสถานะไร้อำนาจของผู้หญิง และ 2) เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองประเภทหนึ่ง

การเมืองสตรีนิยมปักหมุดสร้างประวัติศาสตร์และเงื่อนไขปลดปล่อยผู้หญิงออกจากความเหลื่อมล้ำทางอำนาจและไร้อำนาจ นอกจากนี้ศาสตร์ผู้หญิงเริ่มขยับมุมมองโดยการนำเสนอผู้หญิงเป็นกลุ่มทางสังคมอีกประเภทหนึ่ง นอกเหนือจากกลุ่มสังคมกลุ่มอื่นๆ อาทิ ชนชั้น (class) เชื้อชาติ (race) ผู้หญิงที่เป็นกลุ่มทางสังคม (social category) ต่างต้องเผชิญกับภาวะเงื่อนไขความเป็นผู้มีสถานะรอง ทั้งในพื้นที่ส่วนตัวหรือ 'โลกในบ้าน' (private sphere) และพื้นที่ 'สาธารณะ' (public sphere) (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545; อมรา พงศาพิชญ์, 2548; ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555)

ฉะนั้นสตรีนิยมที่เป็นศาสตร์และระบบคิด จึงประกอบด้วยกิจกรรมทางวิชาการเพื่อก่อสร้าง ประวัติศาสตร์ ระบบความรู้ที่ประกอบสร้างบนญาณวิทยาผู้ชาย และวิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย (gender relations) ตั้งแต่แรกเกิดจนวัยชรา กล่าวให้เฉพาะ คือ การเมือง

ที่ว่าด้วยการต่อสู้ต่อรอง ทวงคืนความเป็นมนุษย์และความเป็นอื่นของเพศภาวะหญิง (female gender) และคนสถานะรองกลุ่มอื่นๆ อย่างที่ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2555, น. 57) ขยายความคิดว่า สตรีนิยมต่อต้านการกดขี่บนฐานการจัดประเภทผู้คนบนฐานอื่นๆ ด้วยนอกจากเพศภาวะ อาทิ การจัดประเภทจำแนกแยกแยะของผู้คนบนฐาน ชนชั้น เพื่อชาติ ชาติพันธุ์ อายุ ลักษณะทางกายภาพ เช่น สวย ไม่สวย ปกติ พิการ เพศวิถี และลัทธิวิถีชีวิต

ดังนั้นในทางภาษา คำ 'สตรีนิยม' เป็นภาษาที่ขบวนการผู้หญิงจุดประกายความหมาย สื่อถึงประสบการณ์การต่อสู้ อารมณ์ ความรู้สึก เงื่อนไขการดำรงชีวิต และสถานะไร้ตัวตนของสตรีเพศภายใต้วิถีคิด/มโนทัศน์ต่างๆ อาทิ นักสตรีนิยมสายเสรีนิยม ในห้วงคลื่นลูกที่ 1 นำเสนองานและมโนทัศน์ความไม่เสมอภาค (inequality) ความเป็นรอง (subordination) และภาวะถูกกดขี่กับเอารัดเอาเปรียบ (oppression) โดยบุรุษเพศ ภาษาเป็นกระบอกเสียงทางความคิดที่ชี้นำการต่อสู้และวิเคราะห์สถานะรองของผู้หญิง (Mitchell, 1971; Phillips, 1987) ภาษาสตรีนิยมในประเทศไทย และบริบทอื่นๆ จึงก้าวสู่พื้นที่พิภพทางวิชาการว่าด้วยเรื่อง ความไม่เสมอภาคทางสิทธิและโอกาส อำนาจ การช่วงชิงอำนาจ และการเข้าถึงทรัพยากรที่ทวีมาตรฐานระหว่างพลเมือง/มิใช่พลเมือง 2 กลุ่มทางสังคมฐานเพศภาวะ (ปริศรา แซ่ก้วย, 2544)

1.1.1 ภาษาสตรีนิยมและภาวะไร้ตัวตนของชนชั้นผู้หญิง

แอน ฟิลลิปส์ (Anne Phillips) (1987) นักสตรีนิยมชาวอังกฤษเสนอว่าการทำความเข้าใจกับสภาวะไร้ตัวตนของสตรีเพศ ควรสร้างภาษาและความคิดเชิงมโนทัศน์ที่แผ่ร่นอยู่ใน 3 มโนทัศน์หลักๆ ที่นับว่าเป็นหัวใจของลัทธิเสรีนิยม (liberalism) คือ ความไม่เสมอภาค ความเป็นรอง และภาวะถูกกดขี่กับเอารัดเอาเปรียบ ภาษา/มโนทัศน์ทั้งสาม บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ที่เป็นรองของชนชั้นผู้หญิงต่อชนชั้นผู้ชายในภาวะเงื่อนไขต่างๆ ซึ่งซ้อนทับอย่างสลับซับซ้อน (multiple inequalities) และไม่สามารถแยกแยะได้โดยสามัญสำนึกที่ทั่วไป ภาษา/มโนทัศน์ ทั้งสามเป็นเครื่องมือทางความคิด และมีความหมายที่คล้ายคลึงกันอยู่พอสมควร แต่ทว่าสื่อถึงนัยยะเฉพาะเจาะจงอยู่ด้วย เช่น ความไม่เสมอภาค/

ความเหลื่อมล้ำ (inequality) เป็นภาษาและวิถีคิดที่ได้รับการประดิษฐ์ขึ้น เพื่อสะท้อนเงื่อนไขความไม่เป็นธรรม (injustice) การถูกกีดกัน (exclusion) และการถูกปฏิเสธสิทธิความเป็นพลเมืองมิติต่างๆ ที่รัฐได้หยิบยื่นให้พลเมือง บรูซฝ่ายเดียว

ประวัติศาสตร์บันทึกว่าผู้หญิงในโลกตะวันตก อาทิ ประเทศอังกฤษ ถูกจำกัดสิทธิพลเมือง ในทางการเมือง (political rights) ซึ่งรวมถึงสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นต่อชีวิต อาทิ สิทธิสมัครรับเลือกตั้งและลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนระดับชาติหลังบรูซเป็นเวลายาวนานนับร้อยปี ความเหลื่อมล้ำข้างต้นกดทับลงในจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงทุกชนชั้น จนเกิดการลุกฮือของกลุ่มผู้หญิงทั้งยุโรปและอเมริกา เพื่อทวงถามสิทธิพลเมืองทางการเมืองของผู้หญิงที่ต่อมารู้จักกันในนาม 'Women Suffrage Movement' การต่อสู้เพื่อเข้าถึงสิทธิพลเมืองด้านการเมือง เป็นสัญลักษณ์และประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงคลื่นลูกที่ 1 (the First Wave Feminism) ภาษาความไม่เสมอภาค ในศตวรรษที่ 19 จึงโยงใยกับการถูกกีดกันสิทธิทางการเมืองของผู้หญิงในประเทศอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และบางประเทศในแถบสแกนดิเนเวีย ในประเทศเหล่านี้ ผู้หญิงหลากหลายอาชีพและชนชั้น จัดตั้งกลุ่มรณรงค์เรียกร้องสิทธิทางการเมือง และออกมาเดินขบวนตามท้องถนน มีการอดอาหารประท้วงรัฐบาล และก่อการจลาจลตามเมืองใหญ่ๆ เพื่อแลกกับชัยชนะ คือ การสถาปนาสิทธิความเป็นพลเมืองด้านการเมืองของผู้หญิง (Mitchell, 1971, p. 41-43)

ภาพที่ 1.1 บทบาทของผู้หญิงสกอตแลนด์ในการประท้วงเพื่อสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ทศวรรษ 1900s.
จาก The role of Scottish women in the Suffragette Movement. (Online),
Retrieved May 24, 2017, from <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-34489496>.

ภาพที่ 1.2 เหตุการณ์ผู้หญิงกำลังถูกเจ้าหน้าที่จับกุมในการประท้วงเพื่อสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง
ณ กรุงลอนดอน ประเทศสหราชอาณาจักร ทศวรรษ 1900s.
จาก Suffragette_Arrest,_London,_1900s. (Online), Retrieved May 24, 2017,
from https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_Suffrage_in_the_United_Kingdom#/media/File:jp

วิถีคิดการเรียกร้องพื้นที่ทางการเมืองยุคหนึ่ง การผลักดันตัวแทนสตรีเข้าไปนั่งในรัฐสภาอันทรงเกียรติเป็นเรื่องรอง หัวใจอยู่ที่เขย่าโลกทัศน์ชุมชนการเมือง ให้มองเห็นความยากจนขัดสนของผู้หญิงเป็นประเด็นการเมือง โดยเฉพาะผู้หญิงชนชั้นแรงงานที่หาเช้ากินค่ำ ในห้วงเวลานั้น รัฐสภาเป็นพื้นที่ชีวิตของบุรุษ ความยากจนของผู้หญิงจึงมิได้เป็นการเมือง มิได้เป็นเรื่องสาธารณะ อย่างเช่น ในประเทศสวีเดน กลุ่มผู้หญิงรวมตัวเรียกร้องเรื่องสถานที่เลี้ยงเด็ก กำหนดชั่วโมงการทำงานที่ยืดหยุ่น มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของครอบครัว มีพื้นที่ซักผ้า ทำครัวรวม และพื้นที่พบปะสังสรรค์ระหว่างคนงาน (Mitchell, 1971, p. 47) ในบางประเทศ ผู้หญิงเรียกร้องเข้าถึงสิทธิทางการเมืองระดับชาติ ในประเทศฟินแลนด์ ไชล์แลนด์ และสวีเดนพบว่าผลพวงของการต่อสู้ในช่วงแรก รัฐให้สิทธิทางการเมืองแต่เฉพาะสตรีที่เป็นโสด อ้างว่า หญิงที่แต่งงานแล้ว ได้ใช้สิทธิทางการเมืองผ่านชายสามี (United Nations, 1994 อ้างถึงใน นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2540, น. 17)

การเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิพลเมืองทางการเมืองของกลุ่มผู้หญิงในประเทศพัฒนาแล้ว (Developed countries) ในศตวรรษที่ 19 กินเวลายาวนานข้ามศตวรรษ การต่อสู้ที่เข้มข้นยืดเยื้อลงเวดด้วยชีวิตผู้หญิงจำนวนไม่น้อย จนเกิดประวัติศาสตร์และสัญลักษณ์การเคลื่อนไหวของสตรีนิยมระลอกที่ 1 มิทเชลล์ (Mitchell, 1971, p. 21) วิเคราะห์ว่าปัญหารากฐานที่ปลูกพลังผู้หญิงทุกชนชั้นจนปะทุลุกฮือขึ้นในคลื่นลูกที่ 1 นั้น อาจสรุปได้ว่า มีเงื่อนไขที่สูงอย่างน้อย 2 ประการด้วยกัน คือ

1. ความยากไร้ทุกข์ยากของผู้หญิงที่ต่อสู้เอาชีวิตรอดในสังคมที่มั่งคั่งร่ำรวย เงื่อนไขชีวิตของผู้หญิงผิวดำกรรมกรหญิง เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของความเหลื่อมล้ำที่เกาะเกี่ยวโยงใยระหว่างตัวแปร เพศภาวะ ชนชั้น และสีผิว

2. อารมณ์ความรู้สึกและอุดมการณ์เสรีนิยมที่ปมเพาะจิตวิญญาณผู้คนเกี่ยวกับคุณค่าของความคิด ว่าด้วยภาษาและมนทัศน์ 'ภราดรภาพ' และ 'ความยุติธรรม' ที่เป่งบานอบอวลในสังคมตะวันตก

เงื่อนไขประการหลังปะทุอบอวลอยู่ในหมู่นักศึกษาและปัญญาชน พวกเขาเป็นตัวแทนชนชั้นกลาง ใช้ชีวิตอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยที่เต็มไปด้วยกลิ่นอาย

ของเสรีภาพทางความคิดที่ว่าลมหายใจของพวกเขาแวดล้อมแน่นด้วย กลิ่นอายความยากจน และไร้สิทธิ์เสียงของพลเมือง โดยเฉพาะคนผิวดำ ซึ่งเป็น พลเมืองแต่มีสถานะคล้ายสัตว์เลี้ยงคนขาว สังคมมีการแบ่งแยกพื้นที่ อำนาจ และทรัพยากร ระหว่างคนขาว-คนดำอย่างชัดเจนในแทบทุกองูณนี้เอง เงื่อนไข 2 ด้าน ก่อให้เกิดคำถามมากมายในมโนธรรมสำนึกของนักศึกษาปัญญาชน ชนชั้นกลางและกลุ่มผู้หญิง รวมทั้งสร้างภาวะขัดแย้งกััดเขาอะอารมณ์ความรู้สึก ของปัญญาชนและมหาชนคนทุกซ์ จนทำยที่สุด กลายเป็นคบเพลิงและพลัง เคลื่อนไหว เพื่อแสวงหาคำตอบ และปฏิวัติเจียบของชนชั้นแห่งเพศต่อมา

1.1.2 ภาษาศตรินิยม ภาวะไรตัวตนและการศึกษาของผู้หญิง

การเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงในศตวรรษที่ 19 ยังคงขึ้นนำด้วยอุดมการณ์ เสรีนิยม ซึ่งแนวคิดเสรีนิยม เป็นทั้งลัทธิ อุดมการณ์และระบบคิด ที่ทรงอิทธิพล ต่อผู้คนและศาสตร์ความรู้ทางสังคมทุกสาขาวิชา สตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal feminism) มีแก่นหลักการต่อสู้เพื่อยกระดับความเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ของผู้หญิง พลเมืองที่ทรงสิทธิพลเมืองทางการเมืองและเศรษฐกิจ พวกเขาเรียกร้อง ให้รัฐและสังคมเปิดโอกาสให้ผู้หญิงใช้ชีวิตส่วนตัวและชีวิตสาธารณะในสังคม การเมืองที่เท่าเทียมกับผู้ชาย สร้างระบบการศึกษาของผู้หญิงใหม่เพื่อบ่มเพาะ ผู้หญิงเป็นมนุษย์และปัจเจกชนที่มีเหตุผลมีจิตวิญญาณและลมหายใจที่เป็น อิสระ และสามารถแสดงความปรารถนาภายในได้อย่างเปิดเผย สตรีนิยม สายเสรีนิยม เรียกร้องถามหา 'การศึกษา' ที่นำผู้หญิงออกจากความหวาดกลัว นักเคลื่อนไหวและนักคิดคนสำคัญในห้วงเวลาดังกล่าว อาทิ จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) แฮร์เรียต เทเลอร์ (Harriet Taylor) (Tong, 1989, p. 17)

จูเลียต มิทเชลล์ (Juliet Mitchell) (1971) เผยว่าในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ ดังกล่าวโลกตะวันตกต่างมีความไฝ่ฝันสูงสุดที่จะให้ประชาชนได้เข้าถึงสิทธิ ความเป็นพลเมืองถ้วนหน้าเสมอภาค อุดมการณ์ความเป็นมนุษย์/มนุษยนิยม เป็นที่ถกเถียงมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 เมื่ออย่างเข้าฤดูกาลของศตวรรษที่ 19 สิทธิตามธรรมชาติ (natural rights) ความเป็นธรรม (justice) และประชาธิปไตย (democracy) ได้รับการสถาปนาเป็นทั้งอุดมการณ์สังคมและมโนทัศน์ยุทธศาสตร์

ที่กลุ่มกระฎุมพีชนชั้นกลางใช้เป็นกระบอกเสียง และอาวุธลับในการเรียกร้อง เพื่อขยายสิทธิและยกระดับสิทธิความเป็นพลเมือง สิทธิทางการเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจของชนชั้นตน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลาง และชนชั้นไร้สมบัติ อาทิ ชนชั้นแรงงาน ชาวนาไร่ที่ทำกิน นายทุนรายย่อย ปრაภฏตัวขึ้นท่ามกลางบรรยากาศของการแสวงหากลิ่นอายสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตย เนื่องจากไม่มีประเทศใดที่ผู้หญิงได้เข้าถึงสิทธิความเป็นพลเมืองเทียบเคียงกับบุรุษเพศ สิทธิความเสมอภาคที่เป็นมโนทัศน์และเป็นอุดมการณ์ในสังคมประชาธิปไตยจึงห่างไกลจากลมหายใจของผู้หญิง ที่สำคัญระบบการศึกษายังตอกย้ำกักขังพวกเธอให้อยู่แบบไร้ตัวตน โดยปลูกฝังให้เด็กและผู้หญิงคุ้นเคยชีวิตโลกภายในบ้าน โรงเรียนและครูดัดจิตวิญญาณเด็กหญิงจนเกิดความภาคภูมิใจในตนผ่านตัวสามีและลูก โรงเรียนตั้งแต่เริ่มต้น เป็นพื้นที่ตบแต่งตัวตนให้ผู้หญิงแปลกแยกเป็นอื่นในสังคมการเมืองและวิถีผลิตระบบทุนนิยม (Friedan, 1992)

มิลล์ และ เทเลอร์ มีความเชื่อว่า การศึกษา ที่สร้างควมมีตรรกะเหตุผลในตัวผู้หญิง หมายถึงการศึกษาที่บ่มเพาะผู้หญิงให้เป็นปัจเจกชน เข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้และมีอิสระในการตัดสินใจกำหนดชีวิตตน มีความสามารถแสวงหาความสุขได้ในระดับสูงสุดที่ปัจเจกชนหนึ่งๆ จะบรรลุได้ นักคิดกลุ่มนี้เชื่อว่า สังคมประชาธิปไตยจะปูฐานการเข้าถึงภาวะข้างต้นหรืออย่างน้อยๆ สังคมประชาธิปไตยไม่กีดกันเป็นอุปสรรค ส่วน แมรี วอลสโตนคราฟท์ (Mary Wollstonecraft) นักสตรีนิยมชาวอังกฤษที่มีชีวิตอยู่ ระหว่าง ค.ศ. 1795 - 1799 ชี้ว่า เมื่อสังคมพัฒนาไปถึงจุดที่เกิดความเท่าเทียมระหว่างหญิงชาย (sexual equality/gender justice) สังคมต้องหยิบยื่นสิทธิให้ผู้หญิงทั้งด้านการศึกษาและสิทธิอื่นๆ ที่เหนือกว่าการศึกษา การศึกษาที่วอลสโตนคราฟท์เรียกร้องให้ผู้หญิงมิใช่การศึกษาของผู้หญิงที่ครอบครัวยุคและโรงเรียนสมัยนั้นต่างนิยม แต่เป็นการศึกษาที่สังคมจัดเตรียมให้ผู้ชายชนชั้นสูงได้ฝึกฝนภาวะการนำตนซึ่งเน้นปลูกฝังและพัฒนาระบบคุณธรรม ศีลธรรม บนความมีเหตุผล มีความเป็นอิสระ นอกเหนือจากการศึกษามิติใหม่แล้ว ผู้หญิงควรทรงสิทธิ์ความเป็น

พลเมืองด้านการเมืองและเศรษฐกิจ วอลสโตนคราฟท์ นำเสนอความเป็นหญิงว่าต้องมีความเข้มแข็ง ทั้งกายและจิตวิญญาณ ต้องไม่ตกเป็นทาสของสามี และอยู่ในบ่วงความเป็นหญิงที่สังคมปลูกฝัง เธอย้ำว่าหน้าที่แรกของผู้หญิงคือ 1) ต้องนำตัวเองให้เป็น 2) เป็นมนุษย์ที่มีเหตุผล และ 3) นำตัวเองไปสู่ความเป็นพลเมือง โดยเธอเชื่อมั่นว่า

“เหตุผลเป็นสิ่งจำเป็นอันสัมบูรณ์ที่จะโอบอุ้มผู้หญิงให้ทำหน้าที่ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง”

(Tong, 1989, p. 17)

ดังนั้น ภาษาและความคิดเรื่องความไม่เสมอภาค ยังใช้อธิบายการถูกกีดกันสิทธิของผู้หญิงด้านการศึกษาและการมีงานทำ ‘งาน’ ที่หมายถึงการกระทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่ถูกนับว่ามีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Mitchell, 1987a) วีเนอร์ (Weiner, 2004) ให้ความเห็นว่าปัจจุบันความไม่เสมอภาคยังคงเป็นทั้งอุดมการณ์และยุทธศาสตร์ที่ผู้หญิงทั้งในประเทศโลกที่หนึ่งและซีกโลกอื่นๆ จัดมาใช้เพื่อตั้งคำถามและเรียกร้องทวงคืนภาวะไร้อัตน ที่สตรีทุกกลุ่มชนชั้น สีผิว และเชื้อชาติ ต่างยังเผชิญ เช่น สตรีในชนชั้นแรงงานนำความคิดความไม่เสมอภาคตามหาการเข้าถึงค่าจ้างที่เป็นธรรมและเท่าเทียมกับบุรุษในงานประเภทเดียวกัน ในด้านการศึกษา มโนทัศน์ความไม่เสมอภาค ช่วยวิเคราะห์เผยให้เห็นอคติในระดับนโยบายการศึกษาที่กีดกันผู้หญิงออกจากความรู้ และทักษะฝีมือที่ถูกอ้างว่าเป็นความรู้บุรุษ เช่นในประเทศไทย เคยมีการกีดกันผู้หญิงเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 ต่อมาก็จำกัดสิทธิและโอกาสเข้าเรียนในบางสาขาวิชา อาทิ วนศาสตร์ ประมง ส่วนการกีดกันผู้หญิงจากการเข้าสู่เพศบรรพชิตยังปรากฏจวบจนปัจจุบัน ซึ่งการกีดกันดังกล่าวสังคมกระทำผ่านกลไกทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรม ทั้งเปิดเผยและซ่อนเร้น

ภาษา/มโนทัศน์การเอาเปรียบ (oppression) นั้น ฟิลลิปส์ (Phillips, 1987) ให้นำหนักไปที่การวิเคราะห์สถานะของผู้หญิงที่ถูกพรากความเป็นมนุษย์

ด้วยการครอบงำผ่านอุดมการณ์ความเชื่อซึ่งโอบอุ้มสังคมและวัฒนธรรมชาย เป็นใหญ่และแรงกดทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งจำกัดพื้นที่และบทบาทผู้หญิง ให้อยู่ในสถานะเบื้องล่างบุรุษ ส่วนความเป็นรอง (subordination) มีความหมาย ที่สื่อถึงกระบวนการที่ผู้หญิงถูกทำให้มีความเป็นมนุษย์น้อยกว่า มีสิทธิมีเสียง น้อยกว่าโดยผู้มีอำนาจเหนือ ฟีลิปส์ (Phillips, 1987) ระบุว่า เพศภาวะชาย มีอำนาจเหนือ (power over) เพราะได้รับการโอบอุ้มค้ำจุนโดยอุดมการณ์และ โครงสร้างสังคมวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ที่สถาปนาอำนาจนำ (hegemony) ของ ชนชั้นบุรุษเพศมาอย่างยาวนาน ระยะเวลาสตรีนิยมสายรากเหง้า ได้นำเสนอ มโนทัศน์ระบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) เพศภาวะ (gender) สตรีนิยม สายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม นำเสนอ มโนทัศน์ เรื่อง การแบ่งงานกันทำ เชิงเพศภาวะ (gender division of labor) งานที่ได้รับค่าจ้าง (paid work) และ งานที่ไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (non paid work) เพื่อวิเคราะห์ความเป็นรองของ ผู้หญิง เป็นต้น

1.2 พัฒนาการสตรีนิยมในตะวันตก

กล่าวเฉพาะในโลกตะวันตก ดังที่กล่าวมาข้างต้น อาทิ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า สตรีนิยม (feminism) เป็นคำที่มีพัฒนาการ มายาวนาน อย่างน้อยๆ ในต้นศตวรรษที่ 19 แม้ว่าแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ คำสตรีนิยมมีความหมายต่างกันไปก็ตาม ในฝั่งหมู่เกาะอังกฤษตามรากศัพท์ คำ 'feminism' มาจากคำ 'femina' ในภาษาลาติน ซึ่งเทียบเคียงกับคำในภาษาอังกฤษว่า 'women' และคำว่า สตรีนิยม (feminism) ได้ปรากฏในหนังสือ ชื่อ 'the Athenaeum' ตั้งแต่วันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1825 'the Athenaeum' ซึ่งเป็นหนังสือประเภทวรรณกรรมปริทัศน์ (book review) รายสัปดาห์ที่ตีพิมพ์ ในกรุงลอนดอน ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในประเทศอังกฤษราวๆ 100 ปี ระหว่าง ปี ค.ศ. 1820 และ ค.ศ. 1923 เนื้อหาครอบคลุม ตั้งแต่ การเมือง ศิลปะ วรรณกรรม สังคมและเศรษฐกิจ (Weiner, 1997, p. 144)

อนึ่ง นักวิชาการสตรีศึกษาอีกจำนวนหนึ่ง วิเคราะห์ว่า คำ และสภาวะการณ์ ทางสังคมที่นำไปสู่การสร้างภาษาและคำสตรีนิยมในสังคมตะวันตกนั้น น่าจะ

มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาก่อนหน้าแล้ว อาทิ ในประเทศอังกฤษ เมื่อคุณการเคลื่อนไหวของผู้หญิงที่ลุกขึ้นต่อสู้การถูกเบียดขับของผู้ชายในโลกความรู้ น่าจะเริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 มีการตั้งข้อสังเกตว่าในระยะเริ่มแรก สตรีนิยมถูกใช้ในความหมายที่เกี่ยวข้องกับการลดทอนความทุกข์ยากของสตรี และต่อมาในราวๆ ปี ค.ศ. 1890s ถูกนำมาใช้ในเชิงแนวคิดเพื่อเรียกร้องความเท่าเทียมระหว่างหญิงชาย (sexual equality) (Mitchell, 1971; Tong, 1989; Rossi, 1974 as cited in Weiner, 2004, p. 1)

ร่องรอยพัฒนาการ คำ ภาษา และความหมายของคำสตรีนิยมตะวันตก ในหมู่เกาะอังกฤษมีความสอดคล้องกับประสบการณ์ในประเทศแถบยุโรปเหนือ โดยเฉพาะประเทศฝรั่งเศส ดังที่ได้ถูกกล่าวถึงในงานเขียนของวารุณี ภูริสินสิทธิ์ (2545, น. 2) 'สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20' วารุณี อ้างงานของ คาเรน ออฟเฟน (Karen Offen) ที่ได้กล่าวว่า คำว่าสตรีนิยม 'feminism' มิใช่แนวคิดที่ปรากฏตัวในช่วงระยะสั้นๆ ออฟเฟนได้อ้างหลักฐานจากงานเขียนในประเทศฝรั่งเศสที่พบว่า คำ 'feminisme' ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1890 และมีนัยยะความหมายว่า 'การปลดปล่อยสตรี' คำข้างต้นยังมีการนำมาใช้เชิงยุทธศาสตร์ การเคลื่อนไหวต่อสู้ของผู้หญิงในสังคมการเมือง เปิดม่านความคิดการเมืองให้คำนึงถึงคุณภาพชีวิตที่ดีและตัวตนของผู้หญิงในฐานะพลเมือง หรือสมาชิกในสังคมการเมืองถ้วนหน้า (Rossi, 1974 as cited in Weiner, 2004, p. 1)

ณ ห้วงเวลานั้นผู้หญิงชนชั้นกลางในโลกตะวันตก เริ่มมีโอกาสได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับบุรุษ แต่สิทธิและโอกาสในพื้นที่เศรษฐกิจและในสังคมการเมืองยังถูกจำกัดขอบเขตเป็นอย่างมาก (Harding, 1986) ในศตวรรษที่ 19 จึงพบว่ามีการใช้คำ 'The Women's Question' อยู่ในข้อเขียนต่างๆ อย่างแพร่หลายที่ต่างสะท้อนถึงความสนใจเรื่องเงื่อนไขการดำรงชีวิตที่ทุกข์ยากลำเค็ญของผู้หญิง มีการตั้งข้อสังเกตว่า คำถามและวิธีคิดเหล่านี้ น่าจะสะท้อนถึงจิตสำนึกที่เกิดขึ้นในสังคมต่างๆ ก่อนอุดมการณ์และจิตสำนึกสตรีนิยมร่วมสมัย ก่อรูปขึ้น ซึ่งกระทำผ่านงานเขียนและการต่อสู้หลากหลายรูปแบบ อย่างกรณีประเทศสยามที่ร่องรอยความทุกข์ยากของผู้หญิง ปรากฏในหลักฐานหลากหลาย

ประเภทที่เผยให้เห็นว่าผู้หญิงต้องถูกบิดาและสามีจำหน่ายจ่ายแจกไปเป็นทาส นายเงิน วีเนอร์ (Weiner, 2004) แยกแยะว่าอุดมการณ์และจิตสำนึกสตรีนิยมร่วมสมัยมีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง ต่างจากในยุคก่อนหน้านั้น คำ 'สตรีนิยม' เป็นเพียงภาษาที่สร้างขึ้นมาเพื่อชี้ให้เห็นถึงสถานะทุกข์ยากของผู้หญิงรายปัจเจก ที่ไม่ได้เชื่อมโยงกับความเป็นชนชั้นแห่งเพศแต่อย่างใด (sex class)

ส่วนงานของ เดล สเปนเดอร์ (Dale Spender) (1980) เสนอว่าร่องรอยการเรียกร้องเพื่อให้ความสำคัญแก่ความทุกข์ยากของผู้หญิงในปีทวิปยุโรปก่อนหน้านี้ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นลมหายใจของระบบคิดสตรีนิยมในยุคต่อมาอาจมีประวัติศาสตร์การก่อเกิดที่ย้อนหลังกลับไปจนถึงศตวรรษที่ 13 ในงานเขียนของเธอชื่อ 'There's Always Been a Women's Movement' ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1983 สเปนเดอร์ได้เขียนงานรวบรวมความรู้ต่างๆ ของผู้หญิงหลายแง่มุมพร้อมนำเสนอแนวคิดทำนองว่า ในทุกยุคทุกสมัยมีร่องรอยการเคลื่อนไหวเรียกร้องของผู้หญิงเพื่อเล่าขานประสบการณ์ความสูญเสียต่างๆ ในความสัมพันธ์กับบุรุษอยู่เสมอๆ สเปนเดอร์ประมวลชี้ชัดว่า ร่องรอยการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยความทุกข์ยากของผู้หญิงสื่อเค้าตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ ยุคสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ การปรากฏตัวของสิ่งที่เรียกว่าสตรีนิยมจึงมีมาโดยตลอด แตกต่างก็เฉพาะเรื่องรูปแบบข้อเรียกร้อง และรูปแบบของการเคลื่อนไหวที่มีความเฉพาะและต่างออกไปตามเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ห่อหุ้มสิ่งที่เรียกว่าสตรีนิยมและอุดมการณ์สตรีนิยมในยุคคนั้นๆ

สตรีนิยมร่วมสมัยมีหลายสายธารความคิด นัยยะความแตกต่าง หมายถึงความแตกต่างในจุดยืนทางการเมือง และกรอบคิดการวิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง (positioning of women) บนฐานความสัมพันธ์เพศภาวะ (gender relations) ความแตกต่างข้างต้นส่งผลต่อเป้าหมายการเมืองของสตรีนิยมที่ได้แตกตัวแยกย่อยมากมาย มีพลวัตสีสັນอย่างมาก การจัดประเภทสตรีนิยมออกเป็นสายธารย่อยๆ ที่มักใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นกรอบคิดในหนึ่งสร้างภาวะความไม่ลงตัวเกี่ยวกับการเมืองของขบวนการผู้หญิง มีการโต้แย้งขัดแย้งภายในในกลุ่มสตรีนิยมด้วยกันเอง ทว่าการจัดแบ่งสตรีนิยมออกเป็นสายสกุลต่างๆ

อย่างหลวมๆ ยังคงปรากฏให้เห็นมาอย่างต่อเนื่อง (Tong, 1989, p. 7) อาทิ มีการแบ่งสตรีนิยมออกเป็น สตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal feminism) สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์ (Marxist feminism) สตรีนิยมสายสังคมนิยม (Socialist feminism) และสตรีนิยมสายรากเหง้า/ก้าวหน้า (Radical feminism)

ต่อมาในปลายศตวรรษที่ 20 และต้นศตวรรษที่ 21 สตรีนิยมที่เป็นทั้งแนวคิดวิชาการและการเมืองได้มีการแตกตัวเพิ่มออกไปอีกหลายสายสกุล สตรีนิยมน้องใหม่ อาทิ สตรีนิยมสายวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Materialist feminism) สตรีนิยมสายวัฒนธรรม (Cultural feminism) สตรีนิยมหลังสมัยใหม่ (Postmodern feminism) สตรีนิยมสายสีผิว (Black feminism) สตรีนิยมสายรักร่วมเพศและสตรีนิยมสายนิเวศวิทยา (Lesbian-eco-feminism) สตรีนิยมประเทศโลกที่สาม (Third World feminism) สตรีนิยมอิสลาม (Islamic feminism) และสตรีนิยมแนวพุทธ (Buddhist feminism) (Tong, 1989; Weiner, 1997; วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545) และสตรีนิยมหลังอาณานิคม (Postcolonial feminism) (Tyagi, 2014) เป็นต้น

การปรากฏโฉมของสตรีนิยมสายสกุลใหม่ๆ ขึ้นในโลกใบนี้ ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มผู้หญิงที่เป็นผู้กระทำกรหน้าใหม่ๆ มีหลากหลายมากขึ้น พวกเธอเหล่านี้ได้เข้าร่วมออกแบบการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยตัวตนจากเงื่อนไขประวัติศาสตร์ที่ล้อมคอกสตรีไว้ในที่แคบๆ ไร้ทางเลือกที่สร้างสรรค์ รวมทั้งเผยให้เห็น 'ผู้หญิง' ที่แต่ละสายธารความคิดวางเป็นศูนย์กลางของการศึกษามิได้เป็นเอกพจน์อีกต่อไป ทว่ามีความหลากหลายซับซ้อนระหว่างผู้หญิงอีกนัยหนึ่ง ชนชั้นผู้หญิงมีความเหลื่อมซ้อน ซับซ้อนต่างสถานะชนชั้น สีผิว เชื้อชาติ อายุ อยู่ภายใน นอกจากนี้นักวิชาการสตรีนิยมเองก็ได้หยุดนิ่งต่อการตั้งคำถามกับชีวิตของผู้หญิงและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายบนพื้นฐานการกดทับในลักษณะอำนาจทับซ้อน (intersectionality) กับอำนาจอื่นๆ เช่นกัน

สำหรับการตั้งคำถามเรื่องการศึกษาของผู้หญิงนั้น แกบี วีเนอร์ (Gaby Weiner) และ เมดเดอลีน อาร์น็อต (Madeleine Arnot) (Weiner, 1997, p. 144) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าจนนำมาสู่ข้อสรุปเบื้องต้นว่ามีสตรีนิยมในทุกสายธาร

ความคิด ได้ตั้งคำถามอย่างแหลมคม และสร้างข้อถกเถียงเกี่ยวกับแก่นแท้ของการศึกษาของผู้หญิงเสมอมา พวกเขาแสวงหาการศึกษาที่เป็นอาวุธลับ เสริมพลังอำนาจตัวตนผู้หญิง ข้อถกเถียงของสตรีนิยมทุกสำนักคิด ชี้ชัดว่าการศึกษาของผู้หญิง มิใช่เรื่องของการอ่านออกเขียนได้ และการต่อสู้เข้าถึงความรู้ในโลกของผู้ชายอย่างใดๆ แต่เป็นการเมืองว่าด้วยความรู้ และญาณวิทยาการสร้างความรู้บนฐานประสบการณ์ผู้หญิง จุดยืน วิธีคิดเกี่ยวกับศาสตร์การสอน เพื่อยกระดับความเป็นมนุษย์ที่มีเหตุมีผล มีเจตจำนงอิสระ มีเสรีภาพและพลังอำนาจจากภายในตน และเข้าถึงโอกาสทางเลือกในชีวิตอย่างรอบด้าน กว้างขวาง และบ่มผู้หญิงเป็นผู้กระทำการ (female agency) เขย่าโครงกรอบที่กดทับชนชั้นแห่งเพศและความเป็นรองรูปแบบอื่นๆ

1.3 คำและภาษาสตรีนิยมในสังคมไทย

1.3.1 คำและภาษาสตรีนิยมในแวดวงวิชาการสตรีศึกษา

การสำรวจ คำ ภาษาและแนวคิดสตรีนิยม ในพื้นที่ทางวิชาการนับว่าสำคัญ ชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การก่อตัวทางความคิดของศาสตร์สตรีนิยม/ผู้หญิงในพื้นที่ความรู้ในสังคมไทย ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่าความรู้เกี่ยวกับผู้หญิง ถูกครอบงำจากการอธิบายด้วยญาณวิทยาผู้ชายมาโดยตลอด สถานะผู้หญิงในสังคมไทย จึงถูกวางเป็น ‘ผู้มีสถานะสูง’ แต่มีคุณลักษณะระดับปัจเจกที่อ่อนแอ ขาดภาวะผู้นำตน อย่างไรก็ตามเมื่อย้อนมองประวัติศาสตร์การลุกขึ้นมาต่อสู้กับสภาวะรองของผู้หญิงสยาม อาจกล่าวได้ว่าขบวนการผู้หญิงสามัญชนเริ่มปักหมุดส่งเสียงร้องทุกข์มาตั้งแต่ยุคอาณานิคม หรือยุคที่สยามประเทศปรับตนสู่ภาวะความทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 4 แม้ยังไม่มีชัดเจน เรื่องการใช้คำ ‘สตรีนิยม’ เป็นภาษาในการต่อสู้ก็ตาม

กล่าวเฉพาะด้านสังคมวิทยาและสตรีศึกษา (Women's Studies) พบว่าน่าจะมีการใช้คำ ‘feminism’ มาก่อนต้นพุทธทศวรรษ 2520 ดังพบว่าพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2532 หน้า 149 มีคำ ‘feminism’ ปรากฏอยู่ด้วยแล้ว ราชบัณฑิตยฯ ถอดความหมายคำ ‘feminism’ เป็นไทย ว่า

“คตินิยมสตรี ขบวนการทางสังคมที่จะให้สตรีได้มีฐานะเสมอ
เท่าเทียมกับบุรุษ ในด้านการเมือง เศรษฐกิจและอื่นๆ”

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2532, น. 149)

พจนานุกรมฯ ฉบับดังกล่าว เป็นการพิมพ์ครั้งที่ 2 ครั้งแรกพิมพ์เผยแพร่
ในปี พ.ศ. 2524 ราชบัณฑิตยฯ ได้เขียนชี้แจงไว้ในคำนำพิมพ์ครั้งที่ 2 ความว่า
เป็นการพิมพ์จากต้นฉบับเดิม โดยแก้ไขคำที่ผิดพลาดในการพิสูจน์อักษรเท่านั้น
แสดงว่าคำแปล ‘feminism’ ดังความข้างต้นมีมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524
เมื่อพินิจคำแปลอนุโลมได้ว่าแม้ไม่ปรากฏ คำ ‘สตรีนิยม’ แต่มีภาษาที่สื่อถึง
ความคิดความเชื่อและอุดมการณ์สตรีนิยมอยู่ด้วย อาทิ คำว่า ‘คตินิยมสตรี’
‘ขบวนการเคลื่อนไหวของสตรี’ และ ‘เสมอเท่าเทียมบุรุษ’ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนถึง
อุดมการณ์สตรีนิยมสายเสรีนิยมไม่มากนักน้อย

ก่อนพุทธศักราช 2540 นักวิชาการในรั้วมหาวิทยาลัยเริ่มผนวกเนื้อหา
ด้านผู้หญิง อาทิ กฎหมาย การอบรมเลี้ยงดู สถานะและบทบาทในสถาบัน
ครอบครัว ผู้หญิงกับแรงงานและการศึกษา เข้าสู่การเรียนการสอนบางรายวิชา
ในกลุ่มสาขาวิชาสังคมศาสตร์ สังคมวิทยา และสังคมวิทยาการศึกษา เช่น
ในงานของนางเยาว์ ธาธาศรีสุทธิ ที่เขียนหนังสือชื่อ สตรีกับการศึกษา (2526)
นางเยาว์เป็นอาจารย์ประจำที่ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในงานชิ้นดังกล่าว กล่าวถึงประวัติศาสตร์และการ
ให้การศึกษานักหญิงไทยตั้งแต่อดีต มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถาบันต่างๆ ที่ทำหน้าที่
อบรมบ่มเพาะสตรี จนผู้หญิงกลายเป็นคนดี และกุลสตรีที่พึงประสงค์ของสังคม
ในแต่ละห้วงประวัติศาสตร์ไทย งานชิ้นข้างต้นไม่มีการใช้ คำ ‘สตรีนิยม’ และ
ศาสตร์ผู้หญิง ผู้เขียนใช้แนวคิดเชิงจารีตในสาขาวิชาสังคมวิทยาเป็นกรอบ
การเดินเรื่อง สะท้อนว่างานวิชาการด้านสตรีและการศึกษาจำนวนหนึ่งมิได้
นำแนวคิดสตรีนิยมวิเคราะห์ทำความเข้าใจ ข้อยกเถียงระหว่างผู้หญิงกับ
การศึกษาแต่อย่างใด จากการค้นคว้างานสตรีศึกษาใน ‘บรรณานุกรมการศึกษา
เกี่ยวกับสตรีในประเทศไทย’ ที่ ประจักษ์ ก้องกีรติ นำมาวิเคราะห์ในงานสัมมนา

‘สตรีศึกษา: พัฒนาการและองค์ความรู้’ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2541 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งในทำนองเดียวกันว่างานเขียนส่วนใหญ่ มิได้ใช้ศาสตร์และจุดยืนสตรีนิยมสายธารใดๆ มาทำความเข้าใจเรื่องผู้หญิง (สินิทธิ์ สิทธิรักษ์, 2542, น. 275) ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงจึงถูกนำเสนอผ่านมุมมองจักรวาลความรู้แบบผู้ชายเป็นหลัก

ถัดมาในปี พ.ศ. 2528 คำ ‘สตรีนิยม’ ปรากฏในงานของอมรา พงศาพิชญ์ (2528) ในบทความ เรื่อง “สตรีศึกษา” ในประเทศไทย ซึ่งเป็นบทความที่ได้ทบทวนงานเขียนและงานวิจัยเรื่องผู้หญิงไว้จำนวนมากทีเดียว ในงานชิ้นดังกล่าว อมราใช้คำ ‘สตรีนิยม’ 1 ครั้ง มีความหมายว่าเป็นกรอบแนวคิดการอธิบายความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชาย ที่สำคัญ อมรา เผยให้เห็นว่าในแวดวงวิชาการ ณ ขณะนั้น สตรีเริ่มเป็นวัตถุศึกษาในงานวิชาการ ทั้งที่เป็นวิทยานิพนธ์ งานวิจัย งานแปล และบทความต่างๆ จำนวนมากทีเดียว อาทิ รพีพรรณ หุ่นพลาณิช (2520) (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2528, น. 37) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการทำงานของผู้หญิงในเมืองและชนบท และอีกจำนวนหนึ่งที่ศึกษาเรื่องการถือครองที่ดินของผู้หญิง ลักษณะและบทบาทผู้หญิงในครอบครัว เช่น งานของ นภภรณ์ หะวานนท์ (2520) (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2528, น. 38-39) ที่ศึกษาเรื่องสถานภาพและบทบาทของหญิงในครอบครัวชนชั้นกลาง การแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายที่ทำงานในภาคการเกษตร โอกาสทางการศึกษาและฝึกอบรมของผู้หญิง และสภาพการทำงานของผู้หญิงในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ของ วิจิตร รวิวงศ์ (1978) (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2528, น. 37) และของ มาลินี วงศ์พลาณิช (1893) (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2528, น. 37) รวมทั้งมีการศึกษาวิจัยผู้หญิงที่ตกอยู่ในวังวนการค้าประเวณี เป็นต้น อมรา พงศาพิชญ์ (2528) ให้ข้อสังเกตเช่นเดียวกับประจักษ์ ก้องกีรติที่ว่า งานศึกษาเรื่องผู้หญิง มิได้นำแนวคิดสตรีนิยมศึกษาทั้งหมด จำนวนไม่น้อยที่ยังคงใช้ศาสตร์ผู้ชายศึกษาเรื่องผู้หญิง อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ต้นพุทธทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา สตรีนิยมที่หมายถึงศาสตร์ศึกษาเรื่องผู้หญิง ได้รับความสนใจในแวดวงวิชาการมากทีเดียว และเริ่มเป็นมุมมองศึกษาผู้หญิงมากขึ้น

ทศวรรษถัดมาในปี พ.ศ. 2533 ในตำราวิชาสังคมวิทยาการศึกษาที่เขียนโดยนงเยาว์ เนาวรัตน์ มีคำ 'สตรีนิยม' ปรากฏอยู่หลายครั้ง นงเยาว์ เป็นอาจารย์ประจำที่ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในงานดังกล่าว นงเยาว์ ได้เขียนเรื่องแนวคิดสตรีนิยมและการศึกษาไว้ 1 บท มีสาระรายละเอียดตั้งแต่การศึกษากับการครอบงำและการปลดปล่อย แนวคิดบทบาทหญิงชายและความไม่เท่าเทียม เป็นต้น มีการพูดถึงอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (patriarchal ideology) มโนทัศน์เพศภาวะ และความสัมพันธ์เพศภาวะ เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำของผู้หญิงในฐานะพลเมืองและความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กและผู้หญิง (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2538) ในงานชิ้นดังกล่าว นงเยาว์ ใช้คำ 'สตรีนิยม' โดยมีได้มีการถกเถียงเรื่องความหมายในบริบทสังคมไทยแต่อย่างไร ทว่าจากข้อเขียน ที่ว่าผู้เขียนได้ใช้ศาสตร์ผู้หญิง นำเสนอข้อถกเถียงเกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ที่เผยให้เห็นความจริงอีกชุดหนึ่ง อาทิ ความเป็นจริงว่าด้วยความรุนแรงทางเพศ ท่าที่ผู้หญิงต่อการศึกษาของผู้หญิงภายใต้อุดมการณ์ชุดต่างๆ เป็นต้น

ในห้วงเวลาเดียวกัน ศาสตร์ผู้หญิงและข้อถกเถียงเกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงเริ่มเข้าสู่วิถีคิดของหน่วยงานภาครัฐ และประชาสังคม ดูได้จากงานของอมรา พงศาพิชญ์ (2548) เรื่อง 'สตรีนิยมและขบวนการผู้หญิง: ความเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาสังคมข้ามชาติ และขบวนการสังคมแนวใหม่' และของนิศา ชูโต และคณะ (2538) โดยเฉพาะสำนักงานส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้จัดสรรทุนวิจัยจำนวนพอสมควร เพื่อทบทวนความรู้เกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงในระบบโรงเรียนระดับการศึกษาภาคบังคับ งานชุดนี้เน้นวิเคราะห์ทำความเข้าใจการปะทะบทบาทหญิงชายผ่านตำราเรียน และหนังสืออ่านประกอบการเรียนของรัฐ ทั้งในวิชา ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ และวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และชิ้นที่สำคัญ คือ งานวิจัยของนิศา ชูโตและคณะ ที่จัดทำในปี พ.ศ. 2538 เรื่อง 'การประเมินหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนเชิงถ่ายถอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทหญิงชาย' คณะผู้วิจัย เริ่มใช้แนวคิดสตรีนิยมแนวเสรีนิยมวิเคราะห์บทบาทหญิงชาย

แม้ในรายงานมิได้มีคำ 'สตรีนิยม' และทฤษฎีสตรีนิยมอยู่เลยก็ตาม ทว่างานวิจัย 'ได้หยิบยืมคำ 'gender' ซึ่งคณะผู้วิจัยแปลเป็นไทยว่า 'บทบาทหญิงชาย' วิเคราะห์สถานะ/ภาพลักษณ์ผู้หญิงในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นผ่านเนื้อหาและรูปภาพหรือภาพประกอบในแบบเรียนและหนังสือประกอบการเรียน อาทิ การวิเคราะห์รูปภาพจะเน้นอยู่ 4 ด้าน คือ ด้านเป็นผู้กระทำการ (active) ด้านที่เป็นจุดสนใจของบุคคลอื่น ด้านที่มีความชัดเจนกว่าบุคคลอื่นๆ ในภาพ และด้านที่มีการเน้นหรือให้ความเด่นชัดผ่านการให้สีหรือขนาดของภาพ งานวิจัยได้ชี้ตัวอย่างชัดเจนว่าเมื่อวิเคราะห์รูปภาพและเนื้อหา ผู้หญิงมิใช่ผู้กระทำการและมีได้เป็นองค์ประกอบของเรื่องราวต่างๆ นอกจากนี้ ผู้หญิงถูกตอกย้ำให้วางชีวิตตนอยู่ในบริบทครอบครัว จุดสำคัญอีกประการหนึ่งของงานวิจัยชิ้นข้างต้น คือ มีความเป็นการเมือง ซึ่งสะท้อนอยู่ในวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 ที่เน้นนำเสนอแนวทางการจัดอดีตทางเพศและการพัฒนาค่านิยมที่พึงประสงค์เกี่ยวกับเพศใหม่ (นิศา ชูโต และคณะ, 2538, น. 2)

ในปี พ.ศ. 2541 พบว่า คำ 'สตรีนิยม' ปรากฏอยู่ในงานหลายชิ้น อาทิ งานของ กาญจนา แก้วเทพ เรื่อง ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม กาญจนาถอดคำ 'สตรีนิยม' จากคำ 'feminism' แต่ปรากฏเพียงหนึ่งที่เท่านั้น ส่วนใหญ่กาญจนาจะใช้คำภาษาอังกฤษ 'feminism' แทนคำไทย (กาญจนา แก้วเทพ, 2541, น.62, น. 107) ในห้วงเดียวกัน พบว่า ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ ถอดคำ 'feminism' เป็นไทยว่า 'อิตถีศาสตร์พินิจ' (สินิทธ์ สิทธิรักษ์, 2542, น. 277)

จากร่องรอยดังกล่าวอาจสันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า คำภาษา และแนวคิดสตรีนิยม เริ่มเข้าสู่สังคมไทยผ่านการจัดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา ในบางสาขาวิชา มาตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2530 เช่น ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ จัดให้นักศึกษาอ่านและถกเถียงอิตถีศาสตร์พินิจแนวต่างๆ ใน วิชาสัมมนาสตรีกับการเมือง ซึ่งเปิดสอนในคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ธีรนาถ กาญจนอักษร พุดถึงสตรีนิยมกับการพัฒนาในวิชาเศรษฐศาสตร์และการพัฒนา (สินิทธ์ สิทธิรักษ์, 2542) ส่วนวิชาเศรษฐศาสตร์แรงงาน และการพัฒนาที่สอนโดย แล ดิลกวิทยรัตน์ ก็ได้นำแนวคิดสตรีนิยมเข้าสู่ห้องเรียนเช่นกัน แลเองได้เขียนบทความชิ้นสำคัญ

เกี่ยวกับผู้หญิง เรื่อง 'มดลูกก็เป็นปัจจัยการผลิต' เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2524 ซึ่งนับเป็นงานชิ้นสำคัญที่ใช้แนวคิดสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์มาวิเคราะห์ปัญหาผู้หญิงในสังคมไทย แลเสนอให้มีการทบทวนงานบ้านและการดูแลครอบครัวของผู้หญิงว่ามีนัยยะทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมอย่างไร และผู้หญิงถูกเอารัดเอาเปรียบผ่านกลไกการผลิตงานบ้านออกจากกรให้คุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างไร ส่วนมหาวิทยาลัยในภูมิภาค อาทิ เชียงใหม่ มีคำและภาษาสตรีนิยมในหลายๆ กระบวนวิชาด้วยแล้ว อาทิ วิชากฎหมายครอบครัว ที่สอนโดย วิระดา สมสวัสดิ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งวิชาเหล่านี้ต่างเผยให้เห็นสภาวะเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชายในบริบทต่างๆ ซึ่งกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมแบบปิตาธิปไตย รวมทั้งระบบทุนนิยมสตรีนิยม ในฐานะที่เป็นศาสตร์ผู้หญิงจึงอนุมานว่าเริ่มมีตัวตนผ่านภาษาที่ชัดเจนภายหลังที่มหาวิทยาลัยของรัฐ 2 แห่ง ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงได้เปิดสอนวิชาสตรีศึกษา ในระดับมหาบัณฑิตศึกษาขึ้น คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สังกัดสำนักบัณฑิตอาสา และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สังกัดคณะสังคมศาสตร์ ในต้นปี พ.ศ. 2540

ณ สำนักเชียงใหม่ ฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้บรรยายอธิบายว่า การถอดความคำ 'feminism' เป็นไทยๆ ในภาษาบาลีและสันสกฤต ว่า สตรีนิยม นั้น ถ้าสรุปให้สั้นที่สุด อาจเป็นอุดมการณ์ เป็นลัทธิความเชื่อของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

“...ที่ระบุว่าผู้หญิงถูกกดขี่อย่างเป็นระบบ ...และมีใช้ว่าเพศและการกดขี่ทางเพศจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ดังนั้นสตรีนิยม จึงมีความมุ่งมั่นหรือภารกิจ ทางการเมืองเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม...”

(ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555, น. 57)

ที่น่าสนใจ ฉลาดชายขยายความคิดว่า สตรีนิยม มีอุดมการณ์ ต่อต้านการกดขี่บนฐานการจัดประเภทผู้คนทุกรูปแบบ นอกเหนือจากเพศภาวะ อาทิ การจัดประเภทจำแนกแยกแยะของผู้คนบนฐาน ชนชั้น เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ อายุ

ลักษณะทางกายภาพ เช่น สวย ไม่สวย ปกติ พิการ เพศวิถีและลีลาวิถีชีวิต นอกจากนี้ ฉลาดชายขี้ว่า คำว่า ‘ผู้’ แปลว่า ‘คน’ ส่วน ‘หญิง/สตรี’ แปลว่า คนที่มีเพศตรงข้ามกับผู้ชาย นัยยะของคำ ต้องมีผู้ชายก่อนจึงมีผู้หญิง และเมื่อไม่มีคนเพศชาย ย่อมไม่มี คนเพศหญิง (2555, น. 57) ดังนั้นความคิดของ ฉลาดชาย ความเป็นรองเป็นอื่นของผู้หญิงจึงฝังอยู่ในคำตั้งแต่มีการประดิษฐ์ ใช้คำ ผู้หญิงและสตรีในสังคมสยาม ในขณะที่ ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ (2546, น. 10) ให้ข้อสังเกตว่า คำ ‘สตรีนิยม’ ในภาษาไทย ซึ่งแท้จริงเป็นภาษาบาลีและสันสกฤตนั้นเป็นคำที่ไม่สื่อถึงต้นความในคำภาษาอังกฤษ เนื่องจาก เป็นคำ เอกพจน์จึงไม่ค่อยสะท้อนความเป็นพหุทัศน์ของ ‘feminisms’ ซึ่งเป็นชุดความคิด และวิธีการอธิบายสถานะความเป็นอื่นของผู้หญิงหลากหลายกระบวนท่า

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า แม้อำ ‘สตรีนิยม’ เริ่มแจ้งเกิดในโลกความรู้ไม่นาน นักวิชาการเชื่อว่า กระแสทัศน์สตรีนิยม (Feminist perspectives) ที่เป็นวิถีคิด อุดมการณ์ และขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิง ที่เปิดมุมมองสองตัวตนผู้หญิง ในฐานะมนุษย์และพลเมืองเต็มขั้นน่าจะได้บ่มเพาะอยู่ในสังคมไทยมายาวนาน และเริ่มเด่นชัดมากขึ้น ในห้วงรัชกาลที่ 4 เมื่อสยามประเทศก้าวเข้าสู่ความทันสมัยหรือสังคมอารยะ (ศิริพร สะโครบาเน็ค, 2526; อมรา พงศาพิชญ์, 2537; จิตติมา พรอรุณ, 2538; นุ๋มนวล ยัพราช, 2549)

1.3.2 คำและภาษาสตรีนิยมในแวดวงงานพัฒนาสตรีร่วมสมัย

ดังที่เป็นที่รับรู้ทั่วไป สตรีนิยมเป็นศาสตร์ผู้หญิงที่มีความเป็นการเมือง มุ่งขจัดและลดทอนความเป็นรอง ความเป็นอื่นของผู้หญิง และศาสตร์ผู้หญิง ก่อรูปจิตสำนึกและความรู้จากประสบการณ์ความทุกข์ยากและการเคลื่อนไหวของผู้หญิง จนนำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวระดับโลก

กล่าวเฉพาะสังคมไทย เมื่อสำรวจคำและภาษาสตรีนิยมในพื้นที่ การเคลื่อนไหวทางสังคมและการพัฒนาสังคมของภาคประชาสังคมและรัฐ ในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีการริเริ่มจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2525 - 2544) หรือที่เรียกกันว่าแผนผู้หญิงฯ ขึ้น ในห้วงปี พ.ศ. 2523 พบว่าไม่ปรากฏว่ามีการใช้คำประเภท สตรีนิยม สิทธิสตรี ขบวนการผู้หญิง ชนชั้น

แห่งเพศ อย่างชัดเจนมากนัก ในแผนผู้หญิงฯ มีคำที่เกี่ยวข้องกับ ‘การศึกษาและ
อบรมผู้หญิง’ อยู่จำนวนมาก แต่ไม่ปรากฏภาษาการศึกษาอบรมที่เน้น ‘สร้าง
จิตสำนึกเชิงวิพากษ์’ ซึ่งเป็นข้อเสนอว่าด้วยการศึกษาของนักคิดสตรีนิยม
ทุกกระแสธารความคิด โดยเฉพาะสตรีนิยมสายรากเหง้า (Radical feminism)
แต่อย่างใด การศึกษาของผู้หญิงที่เป็นโจทย์หลักของการพัฒนาประเทศ กลับเน้น
ไปที่การเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อการอ่านออกเขียนได้เป็นสำคัญ

ผู้ยกวางแผนผู้หญิงฯ ละเว้นคำประเภท สตรีนิยม ขบวนการผู้หญิง ชนชั้น
แห่งเพศ แต่เลือกใช้คำอื่น อย่างเช่นคำ ‘สตรี’ ‘ผู้หญิงกลุ่มพิเศษ’ และจำแนก
ผู้หญิงออกเป็นกลุ่มตามสภาพทางเศรษฐกิจ และภูมิศาสตร์ อาทิ ผู้หญิง
ในเมือง/ชนบท หรือ กลุ่มแม่บ้าน/แรงงานหญิง อย่างไรก็ตาม มีการกำหนด
อย่างค่อนข้างชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายสำคัญของแผนผู้หญิงฯ คือ ให้เกิดความ
เสมอภาคในสิทธิและโอกาสที่สตรีรายปัจเจกจะได้รับบริการต่างๆ เพื่อยกระดับ
คุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทว่าไม่เน้นเรื่องมโนทัศน์ เสรีภาพ เสมอภาค เท่าเทียม
การชั่งชั่งพื้นที่อำนาจ และการเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน ระหว่างหญิงชาย
และระหว่างสตรีกลุ่มต่างๆ

การไม่มีคำและภาษาสตรีนิยมแนวเสรีนิยมและแนวคิดอื่นๆ อย่างชัดเจน
ใน ‘แผนผู้หญิงฯ’ สะท้อนอุดมการณ์และการเมืองของขบวนการผู้หญิงไทยที่ยัง
ไม่แตกผลึกเกี่ยวกับจุดยืนทางการเมือง และแนวคิดทฤษฎีที่ใช้อธิบายความเป็นรอง
ความเป็นอื่นของผู้หญิงก็อาจเป็นได้ ดังที่ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (อ้างถึงใน
สินีทร ลิทธิรักษ์, 2542, น. 276) ให้ความเห็นว่ากลุ่มและขบวนการผู้หญิงในสังคมไทย
ไม่นิยมถกเถียงระดับอุดมการณ์และทฤษฎีการเคลื่อนไหว ซึ่งอนุมานว่าได้รับ
แรงบันดาลใจจากสตรีนิยมสายเสรีนิยม แต่กลับไม่มีข้อถกเถียงถึงประเด็น
สิทธิ เสรีภาพ และเสมอภาคอย่างจริงจังในบริบทของสังคมไทย ซึ่งมโนทัศน์
เหล่านี้เป็นหัวใจของสตรีนิยมสายเสรีนิยม การที่สตรีนิยมไม่มีภาษา และ
พื้นที่การถกเถียงอย่างจริงจังมีการย้ายในงานของอมรา (2548) เช่นกัน ผู้เขียน
ให้ความเห็นว่า จุดพ่วงข้างต้น อาจมีต้นสายปลายเหตุจากขบวนการผู้หญิง
ในสังคมไทยทุ่มพลังแก้ปัญหาปากท้องของผู้หญิงจึงละเลยสร้างความเข้าใจ
ระดับแนวคิดทฤษฎี

นอกจากความเป็นชายขอบของพื้นที่ความรู้ในทางวิชาการและการพัฒนาสังคม ความหลากหลายของอุดมการณ์ภายในขบวนการผู้หญิงเองน่าจะมีส่วนไม่น้อย ที่ทำให้การเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงเน้นอุดมการณ์เมตาธรรมมากกว่าจะร่วมถกเถียงในระดับอุดมการณ์และรากเหง้าความเป็นรองความเป็นอื่นบนฐานคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยมและสายอื่นๆ ซึ่งต้องยกระดับจุดเน้นไปที่โครงสร้างสังคมการเมือง อันเป็นบ่อเกิดของสิทธิ เสรีภาพ และเสมอภาคของผู้หญิงและพลเมือง

ในยุคต้นพุทธทศวรรษ 2510 นั้น กลุ่มผู้หญิงภายในขบวนการผู้หญิงด้วยกันประกอบสร้างขึ้นจากผู้หญิงหลากหลายชนชั้นและอุดมการณ์ แต่ละกลุ่มมีคำถามต่อสถานะผู้หญิงและการเมืองซับซ้อนเกินกว่าความเป็นรองเป็นอื่นของผู้หญิงในลักษณะเฉพาะ อาทิ องค์การผู้หญิงกลุ่มวิชาชีพ ซึ่งวิวัฒน์มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เน้นเปลี่ยนแปลงสถานภาพและคุณภาพชีวิตผู้หญิงผ่านระบบการทำงานเชิงสังเคราะห์ และไม่ได้มียุทธศาสตร์การปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างมากนัก (ศิริพร สะโครบาเน็ค, 2526) บางองค์การมีจุดยืนแนวเสรีนิยมโน้มไปทางอนุรักษนิยม ให้ความสำคัญแก่การเมืองเชิงสถาบัน โดยเน้นเปลี่ยนแปลงทัศนคติและกฎหมายเพื่อยกระดับสถานภาพและบทบาทผู้หญิงให้ทัดเทียมผู้ชาย (นุมนวล ยัพรราช, 2549) ส่วนขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่ที่เพิ่งก่อเกิดหลังพุทธทศวรรษ 2510 อนุมานว่ามีจุดยืนแนวสตรีนิยมแนวเสรีนิยมเป็นหลัก ผสมผสานด้วยแนวมาร์กซิสต์-สังคมนิยม และสายรากเหง้าอยู่บ้างประปรายนั้น ไม่ปรากฏว่ามีพื้นที่เข้าร่วมในกระบวนการจัดทำแผนผู้หญิงฯ กลุ่มผู้หญิงที่รัฐผนวกเข้าสู่กระบวนการทำแผนผู้หญิงฯ คือ สภาสตรี นอกเหนือจากนี้เป็นผู้หญิงนักวิชาการ นักกฎหมาย และผู้หญิงที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานรัฐ

ขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่ซับซ้อนปนเปื้อนเพาะพลังอำนาจผู้หญิงกลุ่มรากหญ้าและกลุ่มผู้หญิงด้อยโอกาสอันเป็นผลมาจากถูกผลักออกจากกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง พวกเขาเน้นตั้งคำถามกับโครงสร้างความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่มองไม่เห็นผู้หญิงในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งๆ ที่ผู้หญิงเป็นกำลังของบ้าน รับผิดชอบหนักทั้งงานการผลิตและงานผลิตซ้ำบางปีกของ

ขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่วิเคราะห์การกดขี่ผู้หญิงที่ติดต่อกับระบบการเมืองแบบเผด็จการ ขบวนการผู้หญิงรุ่นใหม่เรียกร้องให้จัดการศึกษาและฝึกอบรมผู้หญิงเพื่อยก 'ระดับจิตสำนึกเชิงวิพากษ์' ผ่านแรงงาน ตั้งวงเสวนา ยกกระดับความรู้เรื่องกฎหมายในหมู่กรรมกรหญิง กระตุ้นการรวมกลุ่มและสร้างภาวะผู้นำผู้หญิงในหมู่กรรมกร ผู้หญิงชนบท ผู้หญิงขายบริการทางเพศ และผู้หญิงที่ตกเป็นเหยื่อความรุนแรงทางเพศ เป็นต้น

แรงต้านจากสังคมโดยเฉพาะระบบราชการ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นชายขอบของสตรีนิยม และขบวนการผู้หญิง จนเกิดความกลัวที่จะสร้างภาษา และคำใหม่ ๆ ขึ้นในโลกชีวิตสังคมไทย อาทิ ความเสมอภาคหญิงชาย และสตรีนิยม ปานแด (Pandey) (Pandey, 2002) (อ้างถึงใน วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 104) ให้ข้อสังเกตว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในสังคมไทยไม่มีพลังเท่าที่ควร ส่วนหนึ่งเกิดจากแรงต้านบนความนิ่งเฉยของระบบราชการที่สร้างโลกความรู้เกี่ยวกับสถานภาพผู้หญิงไทยที่ดูสูงกว่าประเทศอื่นๆ สอดคล้องกับ ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ (2546) ที่ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับท่าทีของสังคมไทยต่อการก่อรูปทางอุดมการณ์และความคิดสตรีนิยมว่า ศาสตร์สตรีนิยมยังคงอยู่ชายขอบของแวดวงวิชาการไทย กระแสต้านมักสร้างวาทกรรมกล่าวหาสตรีนิยมว่าเป็นแนวคิดนอกคอกและแปลกแยกจากวิถีชีวิตผู้คนในสังคมรวมทั้งสตรีเพศด้วย

ดังนั้น 'แผนผู้หญิงฯ' จึงยังไม่มีภาษาที่สะท้อนอุดมการณ์สตรีนิยมชัดเจน และมองผู้หญิงที่เป็นชนชั้นแห่งเพศอย่างเด่นชัด 'แผนผู้หญิงฯ' ซึ่งส่วนหนึ่งถูกผลักดันจากกระแสขบวนการสากลจึงเลือกรับแนวคิดการพัฒนาสตรีสายเสรีนิยมแนวจารีตมาเพียงบางส่วนบางมิติ มีการเลือกใช้คำที่ไม่แสดงการรับรู้ของผู้มีอำนาจ ซึ่งความคิดและจุดยืนการพัฒนาสตรีแบบ WID ผู้หญิงในการพัฒนา (Women in Development - WID) นั้นนับว่า เป็นแนวคิดการพัฒนาสตรีที่ค่อนข้างล่าช้ากว่าแนวคิดอื่น อาทิ แนวคิด 'ผู้หญิงกับการพัฒนา' (Women and Development - WAD) โดยที่ WID เน้นเพียงนำผู้หญิงที่เป็นวัตถุการผลิตตัวใหม่เข้าสู่การผลิตในระบบตลาด แต่ขาดมิติต่อสู้ต่อรองเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นแห่งเพศ

1.3.3 งานพัฒนาสตรีร่วมสมัยในระดับสากล - ไทย

การเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยมระดับโลก ได้ผลักดันวาระ 'ผู้หญิงกับการพัฒนา' (Women and Development - WAD) ระดับนานาชาติ ประสบความสำเร็จอย่างก้าวกระโดด ในปี พ.ศ. 2518 เมื่อสามารถรวมพลังจัดการประชุมสตรีโลกครั้งที่ 1 ขึ้นได้สำเร็จ ณ กรุงเม็กซิโก ประเทศเม็กซิโก นอกจากนี้ยังได้ใช้โอกาสที่ผู้หญิงจากทั่วทุกมุมโลกมาอยู่ร่วมกัน สถาปนา 'วันสตรีสากล' และกำหนด 'ทศวรรษการพัฒนาสตรีระดับโลก' ขึ้น (พ.ศ. 2518 - 2528) ในคราวเดียวกัน (มาลี พฤษพงษ์ศาวดี, 2550, น. 39) แนวคิด WAD วิเคราะห์สถานการณ์ความเสียหายของผู้หญิงที่ถูกกดทับผ่านวิถีการผลิตแบบทุนนิยมโลก สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์มองโครงสร้างสังคมทุนนิยม เป็นต้นธารของการกดขี่วิเคราะห์ภาวะถูกกดทับของชนชั้นผู้หญิงผ่านโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตและการผลิตซ้ำ และการเอาวัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมระหว่างประเทศศูนย์กลางและชายขอบ (กรวิภา บุญเชื้อ, 2538, น. 12)

นอกจากนี้ WAD เสนอมุมมองใหม่ต่อสถาบันครอบครัวที่วิวัฒนาการมาสู่ยุคทุนนิยม มุมมองใหม่วิเคราะห์สถาบันครอบครัวว่าเป็นหลุมดำที่คอยกดทับบงการผู้หญิงให้อยู่ในสถานะ

เป็นรองเป็นอื่น หนังสือ เรื่อง The Origin of the Family, Private Property and the State (1845) ของ ฟรีดริช เองเกิลส์ (Friederich Engles) เป็นหนังสือที่สร้างภูมิปัญญาการวิเคราะห์สังคมและตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงให้ขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงในรั้วสถาบันการศึกษายุคประชาธิปไตย แบ่งบาน 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึง 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

ย้อนกลับไปสู่บทบาทของขบวนการผู้หญิงไทยในการประชุมสตรีระดับโลก ครั้งที่ 1 ปรากฏว่ามีผู้แทนสตรีภาครัฐไปร่วมประชุมสตรีโลกด้วยจำนวนหนึ่ง นำโดยคุณหญิง อัมพร มีสุขซึ่งขณะนั้นทำงานอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมารัฐไทยตอบสนองต่อวาระสตรีโลกและวาระการพัฒนาผู้หญิงโดยจัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติ มายกร่างแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2525 - 2544) หรือแผนผู้หญิงฯ ขึ้นเป็นครั้งแรก อ่านได้ว่าคณะผู้ก่อการผู้หญิงที่ผลักดันให้รัฐบาลยุคนั้นมีแผนพัฒนาสตรีฉบับพิเศษ คือ การทอนความเป็นชายขอบของ

พื้นที่การพัฒนาผู้หญิง และผนวกผู้หญิงเข้าสู่ศูนย์กลาง วางผู้หญิงเป็นผู้กระทำการหน้าใหม่ในงานพัฒนา ตัวตนผู้หญิงมีความเด่นชัดมากขึ้น ก่อนหน้านั้นรัฐมองเห็นผู้หญิงเป็นเพียงผู้อนุบาลครอบครัว และให้กำเนิดบุตร แผนผู้หญิงฯ ประกอบคู่กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และฉบับถัดมารวมแล้ว 20 ปี ศรีสว้าง พัววงศ์แพทย์ ผู้มีบทบาทโดดเด่นในการร่างแผนดังกล่าวสรุปว่า ระยะเวลาก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 รัฐไม่มียุทธศาสตร์การพัฒนาสตรีเฉพาะและชัดเจน เช่น ในแผนฯ ฉบับที่ 1 และ 2 (พ.ศ. 2503 - 2514) ไม่มีคำสตรี/ผู้หญิงปรากฏ และระบุปัญหาสตรีแต่อย่างใด ในแผนฯ ฉบับที่ 3 คำสตรีปรากฏ แต่แฝงอยู่กับยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านอนามัยแม่และเด็ก รวมทั้งสตรีถูกพูดถึงเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวและคุมกำเนิด (ศรีสว้าง พัววงศ์แพทย์, 2543, น. 11)

กล่าวเฉพาะการศึกษาของผู้หญิง ที่เริ่มเป็นที่สนใจของรัฐบาลในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) นั้น อนุมานว่าเป็นการศึกษาภายใต้ความรู้ที่ผู้ชายเป็นศูนย์กลาง ผู้หญิงถูกจินตนาการและคาดหวัง ด้วยมโนทัศน์การแต่งงาน การครองเรือน เป็นแม่ศรีเรือน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เน้นให้การศึกษาผู้หญิง เรื่อง ความสะอาด สุขภาพอนามัยของครอบครัว การดูแลบ้านเรือนให้ถูกสุขอนามัย ส่วนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ภายใต้การกำกับของแผนผู้หญิง มีความแปลกใหม่ สำคัญคือ มีการมองผู้หญิงที่เป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจ เป็นพลเมืองของรัฐที่นอกเหนือจากความเป็นแม่และเมีย ผู้หญิงในจินตนาการใหม่ของรัฐเสรีนิยมและทฤษฎีความทันสมัย เป็นทรัพยากรมนุษย์เป็นแรงงาน เป็นฟันเฟืองทางเศรษฐกิจซึ่งก่อนหน้านี้ ทรัพยากรมนุษย์เพศภาวะหญิง ไม่ได้ถูกดูซับใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ยุทธศาสตร์การศึกษาและฝึกอบรมทั้งที่อยู่ในวัยเรียนและวัยทำงาน จึงเป็นยุทธศาสตร์ ที่เรียกว่า ‘ผู้หญิงในการพัฒนา’ (WID) ซึ่งเป็นวิถีคิดการพัฒนาผู้หญิงระดับโลกที่เข้ามาก่อนหน้านี้วิถีคิดผู้หญิงกับการพัฒนา (WAD)

ดังที่กล่าวมาแล้วพอสังเขป วิถีคิด ‘ผู้หญิงในการพัฒนา’ มุ่งประสงค์ดึงผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ไม่ทำให้อำนาจระบบชายเป็นใหญ่เลี้ยวที่จะใช้ค่าแสดงหนู อาทิ การกีดกันทางเพศ ความเสมอภาคทางเพศ สิทธิผู้หญิง

เป็นต้น WID วิเคราะห์ปัญหาความยากจนของผู้หญิงว่ามีรากเหง้าที่ไม่มากไปกว่า การถูกกีดกันออกจากพื้นที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจ และเกิดจากคุณลักษณะ ที่ต้องของผู้หญิงรายกรณี โดยเฉพาะการไม่รู้หนังสือและไร้การศึกษาของ ผู้หญิงที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล เจตคติที่ผิดๆ ของสังคมต่อการศึกษานี้ของผู้หญิง เป็นต้น ศรีสว่าง พ่วงศ์แพทย์ (2543, น. 13) ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ ยกวางแผนผู้หญิงฯ ข้างต้น เน้นว่า คำลัทธิสตรี ความเสมอภาคทางเพศและ การพัฒนาสตรี เริ่มมีภาษาและระบบคิดที่ค่อนข้างครบถ้วนมีจิตวิญญาณจริงๆ และเชื่อมโยงกับการเข้าถึงทรัพยากร และสิทธิความเป็นพลเมืองและความเป็น มนุษย์ของผู้หญิง ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2550 - 2554)

การเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้ผู้หญิงทั่วไปและผู้หญิงกลุ่มเฉพาะต่างๆ ถูกจัดวางเป็นกลยุทธ์เร่งด่วน ในแผนผู้หญิงฯ มีงานศึกษาผู้หญิงหลายแง่มุม ผู้หญิงบางกลุ่มได้รับการพูดถึงเป็นกลุ่มพิเศษทางสังคม กำหนดให้รัฐมียุทธศาสตร์ ส่งเสริม การฝึกอบรมและการจัดตั้งกลุ่มสตรี ซึ่งต่อมารู้จัก ในชื่อ 'กลุ่มแม่บ้าน' ของกระทรวงต่างๆ ในระยะต่อมา กระทรวงเริ่มใช้กลุ่มสตรีเป็นฐานเรียนรู้ปัญหา และความต้องการ แต่จากภาษาวิเคราะห์ได้ว่า กลุ่มสตรีถูกพูดถึงในฐานะ ที่เป็นกลุ่มพลเมืองที่ถูกละเลยจากการพัฒนามากกว่าที่จะเป็นกลุ่มทางสังคม ที่มีจิตสำนึกทางชนชั้นแห่งเพศ มีอุดมการณ์ และการเมืองของตน

สมาชิกเองยังมองกลุ่มเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการรวม กลุ่มสตรีของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มิได้บ่มเพาะแนวคิดและจุดยืนสตรีนิยม แต่อย่างใด รัฐมองผู้หญิงเป็นกลุ่มที่ควรได้รับผลประโยชน์ขั้นพื้นฐาน จึงเน้น ให้ผู้หญิงยากจนรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนเข้ารับประโยชน์จากการพัฒนาที่รัฐ กำหนดขึ้น ด้านการเมืองและในระบบราชการ มีการตั้งเป้าหมายเพิ่มสัดส่วน ผู้หญิงให้ได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ภายใน 20 ปี ทั้งระดับชาติและท้องถิ่น

การพัฒนาสตรีประเด็นการศึกษาและฝึกอบรมสตรี จึงค่อนข้างเด่นชัดว่า รัฐมุ่งหวังรวบผู้หญิงที่กระจัดกระจายอยู่ในบ้านและไร่นา ทั้งในหมู่บ้านชนบท ชนชั้นแรงงาน และชาวนา เข้าสู่ โรงเรียนในหมู่บ้าน แล้วส่งต่อไปยังโรงงาน ในเมือง ตามแนวคิดการพัฒนาสตรีระดับสากลที่เรียกว่า 'WID' ความพิเศษของ แผนผู้หญิงฯ ด้านการศึกษา คือ มีการสร้างแผนการศึกษาเพื่อลดทอนอคติ

ทางเพศ การพัฒนาความเป็นผู้นำ และหยิบยกปัญหาการถูกกีดกันการเป็นนักบวชในพุทธศาสนาของเด็กและผู้หญิง ไม่ปรากฏวิธีคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อ 'สร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์' การตั้งคำถามกับความรู้ และศาสตร์การสอนผู้หญิงแต่อย่างใด ระบบคิดรวบยอด คือการผลักผู้หญิงเข้าสู่โรงเรียนทุกระดับ เน้นลดจำนวนผู้หญิงอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ จุดสำคัญอีกประการของแผนผู้หญิงฯ คือ มีแผนงานเร่งด่วนจัดตั้งองค์กรสตรีระดับชาติ ได้แก่ 'คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ' เพื่อยกสถานะกลไกภาครัฐระดับชาติถาวร มีหน้าที่วางแผนการพัฒนาสตรีอย่างต่อเนื่อง ปูพื้นฐานรัฐบาลไทยเข้าร่วมเป็นภาคีของ 'อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ' (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), ค.ศ. 1979) ในวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2528

ดังนั้นสรุปและวิเคราะห์ได้ว่า สตรีนิยมและประวัติศาสตร์ความคิดสตรีนิยมในโลกตะวันตก เป็นภูมิปัญญาของหลายกลุ่มสังคมวัฒนธรรม เป็นระบบคิดและภูมิปัญญาที่มีได้ปรากฏตัวในระยะสั้นๆ ทว่า เป็นที่รับรู้อย่างต่อเนื่องอย่างน้อยตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 แม้จะมีภาษาและความหมายแตกต่างไหลเลื่อนไปตามห้วงประวัติศาสตร์บ้างก็ตาม บางสังคมวัฒนธรรม อาทิ ประเทศฝรั่งเศส ความหมายและภาษาที่สะท้อนความคิด การร้องทุกข์ของผู้หญิง และการปลดปล่อยสตรี เริ่มเป็นที่รับรู้มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 13 ส่วนในสังคมไทย การถกเถียงเรื่องสิทธิความเป็นคนของหญิงสามัญชน รวมทั้งบันทึกการต่อสู้ดิ้นรนของผู้หญิงชนชั้นล่างในการปกครองตนเองและมีอิสระควบคุมเพศวิถี การแต่งงานและแรงงาน มีร่องรอยมาตั้งแต่ ศตวรรษที่ 18 เช่นกัน ต่อมาในห้วงศตวรรษที่ 20 สตรีนิยม เริ่มมีสถานะทั้งเป็นศาสตร์ความรู้และการเมืองใหม่ ที่มุ่งอธิบายและปลดปล่อยผู้หญิงออกจากผู้มีสถานะรองในสังคม หลักสูตรสตรีศึกษาและวิชาสอนเกี่ยวกับสตรีศึกษาแจ้งเกิดในสถาบันการศึกษาชั้นสูงของประเทศ ทั้งในศูนย์กลางอำนาจและภูมิภาค ที่สำคัญภูมิปัญญาของศาสตร์สตรีนิยม แม้ถูกเบียดขับให้อยู่ชายขอบของโลกวิชาการและการพัฒนาประเทศ ทว่าได้ค่อยๆ ซึมซับและเข้าไปจุดประกาย และเป็นกระຈกส่องนำทางวิธีคิดและกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระดับชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ฉบับที่ 5 การเมืองภาคประชาสังคม ก็อุ้มนานาฝากังไปด้วยองค์กรและขบวน
ผู้หญิง ซึ่งต่างหยิบยืมอุดมการณ์และวิธีคิดสตรีนิยมสายธารต่างๆ มาขับเคลื่อน
งานการเมืองผู้หญิงหลายระดับหลายระนาบและหลายภาคส่วน การศึกษา
ของผู้หญิงที่เน้นบ่มเพาะโครงกรอบอุดมการณ์ ความเป็นหญิงความเป็นชาย
เจตคติ และความคาดหวังต่อบทบาทผู้หญิงในสถานะรอง อย่างขาดความยืดหยุ่น
ถูกตั้งคำถามอย่างแหลมคมจากขบวนผู้หญิงที่น่าสนใจคือศาสตร์สตรีนิยม
ถูกหยิบใช้มาตรวจสอบความรู้ในโรงเรียนที่สถาปนาอำนาจการอธิบายสถานะ พื้นที่
และความสัมพันธ์หญิงชายผ่าน ‘ภาพ’ (picture) ‘บท’ (text) ซึ่งปรากฏอยู่ใน
บทเรียน ตำราเรียน และหนังสืออ่านประกอบการเรียนรู้มาตั้งแต่ต้นพุทธทศวรรษ
2520

บทที่ 2

การศึกษาของผู้หญิง

ในสายธารความคิดสตรีนิยม

บทนี้นำเสนอวิธีคิดและการสร้างข้อเสนอ 'การศึกษาของผู้หญิง' ใน 3 สายธารความคิด คือ สตรีนิยมสายเสรีนิยม สตรีนิยมสายรากเหง้า และ สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม

2.1 สตรีนิยมสายเสรีนิยม: ความเสมอภาคทางโอกาส และลดทอนอคติทางเพศ

สตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal feminism) ได้จุดประกาย สร้างข้อถกเถียง เรื่อง 'สิทธิและความเสมอภาคทางการศึกษา' (Equal Rights in Education) ของผู้หญิงอย่างแผ่ไพศาล ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 จุดเริ่มต้น คือ ปัญหาเข้าไม่ถึง การศึกษาของพลเมืองหญิงชนชั้นกลาง แต่ท้ายที่สุด อุดมการณ์สิทธิและความเสมอภาคในพื้นที่การศึกษาได้ข้ามพรมแดนชนชั้นไปยับยั้งขยายสิทธิ การศึกษาของเด็กและผู้หญิงกลุ่มยากจน กลุ่มแรงงาน กลุ่มสีผิว และกลุ่มอื่นๆ (Khattak, 2011)

วีเนอร์ (Weiner, 1997; 2004) ประมวลแนวคิดสตรีนิยมแต่ละสายธาร หลักๆ ที่ตั้งคำถามและสร้างข้อถกเถียงวาระ 'การศึกษาของผู้หญิง' ว่า เริ่มจาก สตรีนิยมสายเสรีนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ก่อตัวมาตั้งแต่ก่อนการเคลื่อนไหว

คลื่นลูกที่ 1 ในศตวรรษที่ 18 สตรีนิยมสายเสรีนิยมเป็นที่รับรู้ว่าเป็นระบบคิดที่ต่อสู้อัยกระดับสิทธิของปัจเจกบุคคล ภายใต้โครงสร้างอำนาจที่ดำรงอยู่ อุดมการณ์หลัก คือ ความเท่าเทียม ความยุติธรรม และความเสมอภาคทางโอกาสระหว่างหญิงชาย ที่เป็นพลเมือง แต่เป็นผู้มีสถานะรอง (Acker, 1987; Khattak, 2011) วีเนอร์ (Weiner, 1997; 2004) อธิบายว่า ผู้หญิงเป็นกลุ่มทางสังคมที่ถูกระบบอำนาจจำแนกแยกแยะบนฐานเพศภาวะระหว่างหญิงชาย ผู้หญิงถูกวางเป็นเพียงองค์ประกอบ และด้อยกว่าชาย ซึ่งมีฐานะเป็นกลุ่มทางสังคม (social category) อีกกลุ่มหนึ่ง แนวคิดนี้ได้เน้นย้ำสถานะและปรากฏการณ์การถูกลดทอนสิทธิและโอกาสของผู้หญิง ทั้งในฐานะมนุษย์และพลเมืองของรัฐ ทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ รวมทั้งวิเคราะห์สถาบันครอบครัว และโรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยทางสังคมที่พรากความเป็นมนุษย์ของผู้หญิง

กระแสความคิดความเชื่อในเรื่องสิทธิของมนุษย์และสิทธิสตรีในแนวเสรีนิยมได้ปรากฏตัวขึ้นในสังคมตะวันตกมาอย่างยาวนาน สิทธิของมนุษย์ซึ่งเป็นทั้งอุดมการณ์และแนวความคิดได้ก่อโครงสร้างค้ำขึ้นในโลกตะวันตก ตั้งแต่ช่วงก่อนศตวรรษที่ 18 และในศตวรรษที่ 19 ได้กลายเป็นอุดมการณ์ทางสังคมและการเมืองใหม่ที่ถูกนำมาใช้เป็นพลังในการเรียกร้องกำจัดสิทธิของกษัตริย์และบรรดาขุนนางและเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิการเป็นพลเมือง ประกอบด้วยสิทธิในการถือครองทรัพย์สิน สิทธิการศึกษา สิทธิการมีงานทำ และสิทธิทางการเมือง เป็นต้น การตื่นตัวเรื่องสิทธิความเป็นมนุษย์ นำไปสู่การเรียกร้องเรื่องความเท่าเทียมของผู้หญิงในฐานะมนุษย์คนหนึ่งด้วย

2.1.1 แมรี วอลสโตนคราฟท์

แมรี วอลสโตนคราฟท์ (Marry Wolstonecraft) เป็นชาวอังกฤษ และมีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1759 - 1799 ได้เขียนหนังสือ ชื่อ A Vindication of the Rights of Woman ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1792 เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมว่าเป็นแรงบันดาลใจสำคัญให้ผู้หญิงที่ทำงานในขอบเขตการเคลื่อนไหว ในยุคนั้น และต่อมา (วารุณี ภูริสินสิทธิ, 2545) 'A Vindication of the Rights of Woman' เป็นหนังสือเล่มแรกที่ท้าทายความเหนือกว่าของผู้ชายทั้งระบบ และความเป็น

ชนชั้นแห่งเพศ (sex class) ของผู้หญิง (Tong, 1989) วอลสโตนคราฟท์ ทำทนายต่อความเชื่อความเป็นชาย - หญิงที่มีมาแต่เดิม และปฏิเสธความเชื่อเรื่องความดีของของผู้หญิง เธอทำทนายความคิดที่ว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เป็นเพศที่ไม่มีเหตุผลและเจ้าอารมณ์ ว่าเป็นความคิดที่ผู้ชายสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง วอลสโตนคราฟท์ เรียกร้องให้ผู้หญิงปลดปล่อยตัวเองจากการเป็นของเล่นประเทืองอารมณ์ผู้ชาย เข้าถึงการศึกษที่แท้จริง (Real Education) ซึ่งหมายถึงการศึกษาที่ผู้ชายชนชั้นสูงได้รับอยู่ในขณะนั้น (Tong, 1989, p. 16-17)

นอกจากนี้ วอลสโตนคราฟท์ ยังเสนอว่าความแตกต่างระหว่างหญิงชายมาจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม มิใช่เป็นเรื่องธรรมชาติดังที่นักปรัชญาผู้ชายตะวันตก อาทิ เพลโต เสนอมา ยิ่งไปกว่านี้เธอยังทำทนายความเชื่อและค่านิยมสมัยนั้นที่เชื่อว่าหญิงชายมีคุณธรรมแตกต่างกัน รวมทั้งความเชื่อที่ว่า คุณธรรมอยู่กับเพศทางกายภาพ คุณธรรมที่ดีของผู้หญิงคือ ความเป็นคนว่านอนสอนง่าย เรียบร้อย อ่อนหวาน ในขณะที่ผู้ชาย คือ ความเป็นอิสระ เข้มแข็ง และความเป็นผู้นำ เป็นต้น วอลสโตนคราฟท์ ปฏิเสธความเป็นหญิงที่สังคมกำหนดขึ้น และเสนอว่า ความเข้มแข็งที่ผู้ชายอาจเหนือกว่าผู้หญิง คือความเข้มแข็งทางสรีระเท่านั้น นอกเหนือจากสภาพทางกายภาพ ทั้งสองเพศมีความเสมอกันรวมทั้งคุณธรรม และความรู้ คุณธรรมของมนุษย์ที่วอลสโตนคราฟท์ มองว่ามีความสำคัญมากคือ อิสระภาพ (liberty) และความมีเหตุผล (rational) อิสระภาพเป็นพื้นฐานของคุณธรรมชุดอื่นๆ และที่สำคัญไปไม่น้อยกว่ากันคือ ความมีเหตุผล เพราะสิ่งนี้ทำให้มนุษย์อยู่เหนือสัตว์ มีอิสระจากสิ่งต่างๆ ความมีเหตุผลเป็นพลังก้าวหน้า นำมนุษย์สู่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น เพราะฉะนั้นสำหรับผู้หญิงสิ่งแรกที่สำคัญที่สุดคือ การทำให้เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีเหตุผล (rational agent) และต่อไปคือการเป็นพลเมือง (citizen) ความมีเหตุผลจะทำให้ผู้หญิงทำงานในหน้าที่ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องในกรอบของสังคม อย่างไรก็ตาม เธอยอมรับว่าผู้หญิงยังไม่ค่อยมีเหตุผล เป็นคนที่ไม่รู้จักใช้สมอง จุกจิก เหลวไหลและสนใจแต่เรื่องความสวยความงามของร่างกาย และหมกมุ่นในเรื่องของความรัก แต่สิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดู การฝึกฝน หรือการศึกษาที่ผู้หญิง

ได้รับในสมัยนั้น (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545) การเคลื่อนไหว เพื่อสร้างความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายในยุคของวอลสโตนคราฟท์ คือ การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าถึงการศึกษาที่แท้จริง เพื่อบ่มเพาะให้ผู้หญิงเป็นมนุษยย์ที่สมบูรณ์ คือ มีเหตุผลและมีศักยภาพกำหนดชีวิตตัวเอง อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่สมดุคที่แท้จริงระหว่างหญิงชาย ต้องเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าถึงสิทธิพลเมืองด้านการศึกษาและมีมติอื่นๆ ด้วย อาทิ สิทธิทางเศรษฐกิจ (การมีงานทำ) และการเมือง มิฉะนั้นอิสรภาพและศักยภาพที่ได้รับบ่มเพาะจากระบบการศึกษาย่อมไม่มีพื้นที่ให้แสดง เนื่องด้วยผู้หญิงยังคงถูกกักขังอยู่ในบริมณฑลบ้าน (private sphere) ดังเดิมเปลี่ยนแปลง (Tong, 1989)

2.1.2 เบ็ตตี ไฟร์เดน

นักสตรีนิยมสายเสรีนิยมคนสำคัญในคลื่นลูกที่ 2 ที่สนใจใช้การศึกษาเป็นพื้นที่การเมือง ตอรองเรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมและสิทธิพลเมืองของผู้หญิงด้านสังคม (social rights) คือ เบ็ตตี ไฟร์เดน (Betty Friedan) (1921 - 2006) ไฟร์เดนเป็นชาวอเมริกัน ที่เป็นทั้งนักหนังสือพิมพ์ นักเคลื่อนไหว และนักสตรีนิยม ไฟร์เดน เขียนหนังสือเกี่ยวกับความคิดความเสมอภาคและสิทธิพลเมืองของผู้หญิงด้านสังคม นำเสนอความคิดเกี่ยวกับการทำแท้งที่ถูกมองว่าผิดและเป็นบาป และเป็นสิทธิและทางเลือกของผู้หญิง รวมทั้งการคุมกำเนิดที่ผู้หญิงเข้าถึง ควบคุมและตัดสินใจได้ เบ็ตตีเรียกร้องให้รัฐและมลรัฐสร้างศูนย์เลี้ยงเด็กอ่อนให้เพียงพอ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้าร่วมสร้างชาติและพัฒนาประเทศอย่างไร้ข้อจำกัด สำหรับงานที่ได้รับยกย่องถึงมากที่สุด คืองานเขียนหนังสือ ชื่อ 'The Feminine Mystique' (1963) เล่ากันว่า 'The Feminine Mystique' เปรียบเสมือนคัมภีร์การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงกลางศตวรรษที่ 20 หรือในคลื่นลูกที่ 2 ที่เน้นภราดรภาพและความเสมอภาคระหว่างพลเมือง สารสำคัญส่วนหนึ่งของหนังสือได้เปิดโปงชีวิตของผู้หญิงชนชั้นกลางย่านชานเมืองที่ละทิ้งชีวิตในมหาวิทยาลัยเดินเข้าสู่งานแต่งงาน มีลูก จมตัวเองอยู่ในบ้าน ขณะที่ผู้ชายศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มีการทำงานที่มั่นคงในโลกอุตสาหกรรม วิถีชีวิตของผู้หญิงชนชั้นกลางซึ่งดูสวยงามตามวิถีคิด

แนวจารีต กดทับผู้หญิงอยู่กับปัญหาการเป็นโรคซึมเศร้า โดดเดี่ยว ขาดความเชื่อมั่นและความมั่นคงในชีวิตในวัยกลางคน เมื่อต้องเผชิญกับชีวิตครอบครัวที่ล้มเหลว ไม่มีงานทำ และต้องปรับตัวสู่ตลาดแรงงานที่เปรียบเสมือนโลกใหม่ที่ไมคุ้นเคย ไพรเดนจึงให้ความสนใจการยกระดับสิทธิพลเมืองสมบูรณ์ของผู้หญิง โดยเฉพาะสิทธิพลเมืองในด้านสังคม ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งรัฐธรรมนูญของประเทศบัญญัติหลักการพื้นฐาน ตามที่ตราไว้ในคำประกาศอิสรภาพแห่งสหรัฐ ขณะที่ประกาศตนเป็นอิสระจากการปกครองของอังกฤษในปี ค.ศ. 1776 นั้นเน้นย้ำว่า มนุษย์ทุกคนถูกสร้างให้เสมอภาคเท่าเทียม 'All men are created equal' ประโยคของข้างต้นเปรียบเสมือนอุดมการณ์และหลักประกันการอยู่ร่วมกันของพลเมืองทั้งประเทศ ทว่ารัฐธรรมนูญไม่ได้สืบทอดเจตนารมณ์ของคำประกาศ สิทธิพลเมืองของผู้หญิง ของคนผิวดำ และของชนชั้นแรงงาน ถูกละเมิดข้ามศตวรรษ ไพรเดนและขบวนการผู้หญิงก่อตั้งองค์กรผู้หญิง ชื่อ National Organization for Women (NOW) และ NOW เป็นองค์กรนำในการรณรงค์ที่ชวนให้ผู้หญิงทั่วประเทศออกมาประท้วงและแสดงจุดยืนในวันดีเดย์ คือวันครบรอบ 50 ปีที่ผู้หญิงได้รับสิทธิทางการเมือง เช่น ไม่ทำอาหาร เขียนจดหมายถึงผู้มีอำนาจ รวมทั้งออกมาแสดงพลังบนท้องถนนร่วมกัน เรียกร้องให้แก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญเพื่อความเสมอภาคที่สมบูรณ์ของพลเมืองอเมริกัน ในปี ค.ศ. 1970 ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างท่วมท้น

ในปี ค.ศ. 1971 NOW รณรงค์ยื่นร่างการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญต่อสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ซึ่งได้รับเสียงสนับสนุนจากสภาทั้ง 2 ระดับอย่างขาดลอย ด้านการศึกษา ไพรเดนเขียนหนังสือและรณรงค์ให้ผู้หญิงละทิ้งความคิด ว่าการแต่งงานและการเป็นเมียและแม่ คือธงชัยในชีวิต รวมทั้งเรียกร้องให้ผู้หญิงหันกลับมาอยู่ในรั้วมหาวิทยาลัย ศึกษาหาความรู้ พัฒนาความเป็นวิชาชีพ เสนอให้รัฐจัดระบบสวัสดิการให้ผู้หญิงเข้าถึงสถานที่เลี้ยงเด็ก และการคุมกำเนิด เพื่อเปิดทางให้ผู้หญิงได้ใช้ความรู้ที่อยู่ในโลกชีวิตการทำงาน และสังคมเยี่ยงอย่างพลเมืองเพศชาย (Fridan, 1992; Tong, 1989)

การเป็นพลเมืองของรัฐสมัยใหม่ในโลกใบนี้ เป็นที่มาของเอกสิทธิ์ต่างๆ ที่พลเมืองจะได้รับความคุ้มครองสิทธิจากรัฐที่ตนสังกัด และจากรัฐภาคีที่ได้

ผูกพันตามข้อตกลงระหว่างประเทศ ทว่ารัฐในระบอบปีตาธิปไตยมักกำหนดสถานะบุรุษเพศเป็นพลเมืองของรัฐเหนือสตรีอยู่ทั่วไป บุรุษจึงเข้าถึงและครอบครองสิทธิความเป็นพลเมือง ล้าหน้าสตรีทุกยุคสมัย เช่นในประเทศอังกฤษ ขบวนการผู้หญิงเรียกร้องสิทธิทางการเมืองในระบอบรัฐสภา สิทธิในการเป็นนักบวชในนิกาย Church of England สิทธิทางเศรษฐกิจ และสิทธิพลเมืองด้านอื่นๆ รวมทั้งสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายตน จุดสำคัญของการเรียกร้อง คือให้รัฐและสังคม มองผู้หญิงเป็นปัจเจกชนที่มีเจตจำนงเสรีและสามารถกำหนดชีวิตตัวเองได้ ทั้งในเรื่องเจตจำนงทางการเมือง สังคม และการศึกษา ดังนั้นกฎหมายและจารีตใดๆ ที่มีเนื้อหาสาระลดทอนและจำกัดสิทธิผู้หญิงในฐานะปัจเจก พึงได้รับการท้าทาย และเรียกร้องให้มีการตรวจสอบรีดถอน

ในต้นศตวรรษที่ 19 มีบันทึกว่าผู้หญิงอังกฤษมีสภาพตัวเปล่าไม่มีสิทธิที่แท้จริงใดๆ ทั้งสิ้น พวกเขาถูกปฏิบัติเยี่ยงสัตว์เลี้ยงของพ่อและสามี ดังปรากฏว่าการสืบทอดอำนาจภายในครอบครัว ผ่านการควบคุมแรงงาน ทรัพย์สิน และเกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งถูกกำหนดให้ผ่านทางตระกูลฝ่ายชาย (Mitchell, 1987b; Duplatre, 1922) ในขณะเดียวกัน บุรุษเพศมีบทบาทและที่ทางในโลกนอกบ้านอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้บุรุษเพศสามารถสถาปนาอำนาจเหนือผู้หญิงในพื้นที่บ้าน และเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในปริมาตรเศรษฐกิจและการเมืองสาธารณะ อำนาจของผู้ชายจึงแผ่กว้างไพศาล โครงการปลดปล่อยผู้หญิงของสตรีนิยมสายเสรีนิยมจึงปักหมุดสร้างข้อเสนอเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสถาบัน ทั้งระบบคิด ทักษะ และกฎหมาย นักคิดกลุ่มนี้เชื่อว่าโครงสร้างสังคมที่อ่อนตัวยอมมีท่าทีต้อนรับผู้มาเยือนมากขึ้น เปิดพรมแดนโลกของผู้ชายให้มีที่ว่างสำหรับอีกเพศหนึ่ง ให้ผู้หญิงชายในฐานะมนุษย์และพลเมืองของรัฐได้รับการปฏิบัติในการเข้าถึงโอกาสและมีหลักประกันบนระบบคิดเดียวกัน

การขับเคลื่อนให้เด็กและผู้หญิงมีสิทธิและการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษา การมีงานทำ และการเป็นตัวแทนทางการเมืองผ่านตัวบทกฎหมาย จึงกลายเป็นจารีตงานการเมืองในกลุ่มสตรีนิยมสายเสรีนิยมตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน (Acker, 1987; Tong, 1989; Stromquist, 2003) การขยายพื้นที่การเข้าถึงความรู้และเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าถึงสิทธิการศึกษาระดับสูงและฝึกอบรมในหลักสูตร

เดียวกันกับบุรุษนั้นเป็นเรื่องสำคัญ นักสตรีนิยมสายเสรีนิยม อาทิ เบ็ตตี ไพรเดน (Friedan, 1963) เชื่อว่า ความเป็นรองความเป็นอื่นของผู้หญิงถูกตอกย้ำจากการที่ผู้หญิงขาดโอกาสทางการศึกษาที่จะปลุกให้ผู้หญิงตื่นจากวังงศ์หลงใหลกับโลกภายในบ้าน ผู้หญิงชนชั้นกลางถูกเรียกร้องให้โบกมืออำลาการกักขังตัวเองไว้กับอาณาบริเวณโลกในบ้าน ที่ล้อมให้ผู้หญิงลุ่มหลงอยู่กับบทบาทแม่และเมีย ผู้หญิงรุ่นหนุ่มสาวถูกชี้ชวนให้เดินทางเข้าไปใช้ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัย ทดแทนความไฝฝืนหนึ่งเดียว คือ การเป็นเจ้าของสาว แม่ และเมีย ในห้วงศตวรรษที่ 20 สถาบันการศึกษาชั้นสูงจำนวนหนึ่งเริ่มเปิดประตูรับผู้หญิงเข้าศึกษาในบางสาขาวิชา อย่างกรณีของมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน แมดิสัน ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1848 ได้เปิดให้ผู้หญิงเข้าเรียนในวิทยาลัยการฝึกหัดครู ในปี ค.ศ. 1960 (Myers, 2002, p. 148)

อย่างไรก็ตาม โครงการการเมืองของผู้หญิงในสายเสรีนิยม ที่เน้นผลักดันผู้หญิงเข้าใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะร่วมกับบุรุษได้รับการวิจารณ์อย่างต่อเนื่องจากนักคิดสตรีนิยมสายธารอื่น ข้อวิจารณ์สำคัญ คือ การวิเคราะห์การปลดปล่อยผู้หญิงเชิงโอกาส มีจุดอ่อน และมีความไม่สมจริง อาทิ งานของ คิม โทมัส (Kim Thomas) (1990) (as cited in Khattak, 2011, p. 73) ได้โต้แย้งว่า นักคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยม มักเชื่อว่าเมื่อผู้หญิงอำลาชีวิตการเป็นแม่ศรีเรือนและเริ่มต้นใช้ชีวิตประกอบอาชีพ เช่น เป็นนักกฎหมาย หรือ เป็นแพทย์ สภาวะการถูกกดทับจะหลุดพ้นไปในคราเดียวกัน จุดอ่อนสำคัญของการวิเคราะห์ปัญหาผู้หญิงของสตรีนิยมสายเสรีนิยมข้างต้น คือ การละเลยโครงสร้างและอุดมการณ์เพศภาวะที่ครอบงำฝังลึกอยู่ในระบบสังคมชายเป็นใหญ่ ซึ่งส่งอำนาจผ่านระบบสัญญา ภาษา การจัดแบ่งพื้นที่และบทบาทระหว่างหญิงชายที่ขาดความยืดหยุ่น ที่ล้วนรัดรั้งโลกทัศน์ผู้หญิงไว้กับพื้นที่จำเพาะในบ้าน

ระยะต่อมาพื้นที่โรงเรียนในความคิดของสตรีนิยมสายเสรีนิยมเริ่มขยับขยาย และมีจุดร่วมกับสตรีนิยมสายอื่นๆ มากขึ้น ซึ่งวิเคราะห์โรงเรียนเป็นสถาบันค้ำจุนระบบความไม่เท่าเทียมให้ดำรงอยู่ โดยเฉพาะการเติมวิถีคิดและเจตคติแบบเหยียดเพศลงสู่ตัวเด็ก โรงเรียนพัฒนาและตอกย้ำ การแบ่งแยกกีดกันพลเมืองบนฐานเพศภาวะ สร้างภาพตายตัวฝังแน่น และรวมไปถึง

การเลือกปฏิบัติต่างๆ นานา ซึ่งกีดกัน และสร้างภาพด้านลบต่อบทบาทของเพศภาวะหญิง นักการศึกษาแนวสตรีนิยมสายเสรีนิยมเริ่มศึกษาค้นคว้าตำราเรียนชีวิตประจำวันของนักเรียนและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนแต่ละเพศ และต่อมาจึงเริ่มโจมตีโรงเรียนในฐานะหน่วยผลิตซ้ำาวีรคติชายเป็นใหญ่ (Khattak, 2011) สอดคล้องกับงานแซนด์ร่า แอ็กเคอร์ที่ชี้ว่าการเมืองของสตรีนิยมสายเสรีนิยม ในประเด็นการศึกษาของผู้หญิงนั้นได้ทำทนาย 3 ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกัน 1) ความไม่เท่าเทียมทางโอกาส 2) การจัดการศึกษาเพื่อตอกย้ำภาพตัวแทนผิดๆ และ 3) การเลือกปฏิบัติและอคติของครูต่อเด็กและผู้หญิงในโรงเรียน (Acker, 1987, p. 423)

เมื่อทบทวนพัฒนาการต้นธารความคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยมในแต่ละยุคกล่าวได้ว่าการต่อสู้ในยุคก่อนและในคลื่นลูกที่ 1 สตรีนิยมแนวเสรีนิยม มีแนวคิดว่าการศึกษาคือรากฐานในการพัฒนาความมีเหตุผลในตัวผู้หญิง ความมีเหตุผลทำให้ผู้หญิงมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ความมีเหตุผลเป็นคุณลักษณะใจกลางของปัจเจกชน ส่วนในคลื่นลูกที่ 2 สตรีนิยมสายเสรีนิยมให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้งเรื่องสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงความรู้ที่เคยสงวนไว้ว่าเป็นความรู้คู่บุรุษ พร้อมเสนอให้ทบทวนการศึกษาที่ส่อแวรมีอคติเพศภาวะโดยยกย่องชายเหนือหญิง และการกล่อมเกล่าและปลุกฝังวีกคติการแบ่งงานทางสังคมบนฐานเพศภาวะอย่างตายตัว ซึ่งมักตรึงผู้หญิงไว้ในโลกของ 'บ้าน' และ 'งานบ้าน' หรือการสร้างโลกและวีกคติกำกับให้ผู้หญิงตรึงตัวตนและจิตวิญญาณไว้กับความเป็นแม่และเมีย

นอกจากประเด็นการศึกษา สตรีนิยมสายเสรีนิยม ได้สร้างข้อถกเถียงที่เปิดพื้นที่ยื่นให้ผู้หญิงก้าวเข้าสู่โลกสังคมการเมืองนอกระบบรัฐสภา พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และในพื้นที่ส่วนตัว เช่น การเลือกคู่ครอง การหย่าและสิทธิในการเลี้ยงดูบุตรธิดา خذจัดข้อกีดกันในการเข้าถึงตลาดแรงงาน มีสิทธิเสมอหน้าในการรับค่าจ้างและเข้าถึงทรัพยากรในการดำรงชีพ เช่น อาชีพ ที่ดิน แหล่งเงินทุน ระบบสวัสดิการ และผลประโยชน์จากการพัฒนาและนโยบายสาธารณะของรัฐ เป็นต้น

หัวใจของสตรีนิยมสายเสรีนิยมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเมืองในสังคมพลเมือง ระบบคิดของสตรีนิยมสายเสรีนิยม ซึ่งอิงแอบอยู่กับอุดมการณ์

เสรีนิยม เชื่อว่าความเสมอภาคทางโอกาส ทั้งในพื้นที่การเมือง เศรษฐกิจ ความรู้ และการศึกษา ของผู้หญิงเป็นจริงได้ในระบบการเมืองเสรีนิยมประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการเมืองที่มีหลักประกันต่อความเป็นมนุษย์และพลเมืองของผู้หญิง สูงสุด การต่อสู้ของขบวนการสตรีนิยมในประเทศอังกฤษและอเมริกาจึงแทบ เป็นเนื้อเดียวกันกับขบวนการเรียกร้องสร้างความสำเร็จให้สังคมพลเมือง พวกเขาต่อต้านการครอบครอง และการทำสงครามที่นำมาสู่การสูญเสียในชีวิต ของเยาวชน รวมทั้งการต่อต้านสงครามเวียดนาม การเมืองเหล่านี้จำเป็นต้องได้ จากการเคลื่อนไหวของกลุ่ม 'the Women's Liberation Movement' ใน สหรัฐอเมริกาที่แจ่มเกิดในราวๆ ทศวรรษ 1960s ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน มีกลุ่ม ผู้หญิงชนชั้นกลางจำนวนไม่น้อยที่รวมตัวกันเพื่อแสวงหาวิถีสังคมนิยม และ เป็นประชาธิปไตย ใฝ่สันติภาพ ภวาคติภาพ

นักเคลื่อนไหวในปีกสตรีนิยม เริ่มมองหาวิถีคิดและแนวทางการจัดองค์กร ทางการเมืองของผู้หญิงนอกรัฐสภา การเมืองบนท้องถนนของกลุ่มผู้หญิงจำนวน ไม่น้อยจัดตั้งขึ้นมาใหม่ โดยแยกออกมาจากองค์กรที่มีผู้ชายเป็นแกนนำ กลุ่มเหล่านี้เริ่มสร้างจารีตการรวมกลุ่มด้วยวัฒนธรรมองค์กรใหม่ๆ สร้างจารีต ที่มีแกนนำเป็นผู้หญิงและจัดองค์กรในรูปแบบเครือข่ายแนวนอน เน้นการ ไม่ผูกขาดอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง มีการวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างองค์กรแนวจารีต ว่าเป็นการจัดองค์กรแบบรวบอำนาจการนำไว้ที่คนหมู่น้อย ต่างจากองค์กร แนวนอนซึ่งเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมระดับเข้มข้นได้มากกว่า องค์กร ที่นำโดยผู้หญิงและมีสมาชิกเฉพาะผู้หญิงยังถูกให้ความหมายว่าเป็นพื้นที่ เฉพาะที่ปลูกให้ผู้หญิงตื่นรู้ สร้างภาวะผู้นำ และจัดการศึกษาเพื่อปลูกจิตสำนึก เชิงวิพากษ์ เป็นการหว่านเพาะเมล็ดพันธุ์การต่อต้านและต่อรองกับระบบอำนาจ นำ สร้างวาทกรรมการไม่ผูกขาดอำนาจไว้ที่คนหมู่น้อย ท่าทีต่อการเมืองข้างต้น นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นในพื้นที่ต่างๆ จำนวนมาก ทั้งในโรงงาน ในโบสถ์ ในรั้วมหาวิทยาลัย (Mitchell, 1971; Myers, 2002)

2.2 สตรีนิยมสายรากเหง้า: ระบบชายเป็นใหญ่ และการตระหนักถึงวิพากษ์

แนวคิดสตรีนิยมสายรากเหง้า (Radical feminism) ปรากฏตัวขึ้นในปลายศตวรรษที่ 20 นักคิดคนสำคัญในกลุ่มนี้ อาทิ ชูลามิต ไฟร์สโตน (Shulamith Firestone) ผู้เขียนหนังสือชื่อ 'Dialectic of Sex' (1970) ไฟร์สโตน (Firestone, 1970) เป็นชาวแคนาดา แต่เติบโตทางวิชาการและงานเคลื่อนไหวในสหรัฐอเมริกา ไฟร์สโตนได้เสนอแนวคิดวิเคราะห์สังคมต่างไปจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่มีอิทธิพลทางความคิดอยู่ในโลกตะวันตกมากที่สุดเพียงอย่างเดียว ในห้วงเวลานั้น ทฤษฎีมาร์กซิสต์เสนอแนวคิดวิเคราะห์สังคมการเมืองผ่านแว่นหรือมโนทัศน์ชนชั้น (class) โครงสร้างสังคมจึงถูกนำเสนอเป็นระบบชนชั้นที่อิงอยู่กับการควบคุมและครอบครองปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน ทุน แรงงาน แต่ทว่าในหนังสือ 'Dialectic of Sex' ไฟร์สโตนเสนอให้วิเคราะห์สังคมที่เป็นชนชั้นแห่งเพศภาวะ โครงการปฏิบัติของสตรีนิยมในสายรากเหง้าจึงมุ่งไปที่การจัดล้มล้างระบบสังคมชนชั้นแห่งเพศภาวะ และจุดนี้เองที่ทำให้สตรีนิยมสายรากเหง้าต่างไปจากสตรีนิยมอีก 2 กระแสนิยมที่มีอิทธิพลทางความคิดอย่างกว้างขวางอยู่ในขณะนั้นและก่อนหน้านั้น

2.2.1 มโนทัศน์ระบบชายเป็นใหญ่

วีเนอร์ (Weiner, 1994, p. 145) เสนอว่าสตรีนิยมสายรากเหง้าได้เสนอการวิเคราะห์ตำแหน่งของผู้หญิงในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายใหม่ ดังนี้

1. ระบบชายเป็นใหญ่ เป็นแกนหลักในการวิเคราะห์การกดทับและเอารัดเอาเปรียบผู้หญิง ตามรากศัพท์เดิม ระบบชายเป็นใหญ่ มีความหมายว่า 'เป็นกฎของผู้เป็นพ่อ' (the rule of father) นักคิดสตรีนิยมได้นำ 'ระบบชายเป็นใหญ่' มาปรับผืนใหม่เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์การครอบงำและการมีอำนาจเหนือกว่าของชนชั้นบุรุษเพศที่มีต่อชนชั้นสตรีเพศ ไฟร์สโตนวิเคราะห์ว่า ระบบชายเป็นใหญ่เป็นระบบการครอบงำที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องยาวนานและคู่ขนานไปพร้อมๆ กับระบบอำนาจอื่นๆ เช่น ระบบชนชั้นนักสตรีนิยมสายรากเหง้า คือ ไฟร์สโตน (Firestone, 1970) ได้วิเคราะห์ว่า ระบบชายเป็นใหญ่

คือ ระบบความสัมพันธ์ในสังคมที่เป็นพื้นฐานที่สุด มีความเก่าแก่เป็นปฐมบทกว่าระบบอำนาจระบบอื่น ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์ ไฟร์สโตน มองว่าระบบความสัมพันธ์แบบครอบงำอื่น ๆ ได้วิวัฒน์ต่อยอดมาจากระบบชายเป็นใหญ่ ระบบชายเป็นใหญ่ได้รับการขนานนามว่าเป็นระบบที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิงผ่านการควบคุมการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) ของผู้หญิง ซึ่งได้แก่ การควบคุมผ่านกิจกรรมการสืบเผ่าพันธุ์ เช่น ผลิตลูก เลี้ยงดูเด็กทารก การควบคุมเพศสัมพันธ์ การแต่งงาน และร่างกายของผู้หญิง นักคิดสำคัญในกลุ่มนี้อีกคนหนึ่ง คือ เคต มิลเล็ตต์ (Kate Millet) ที่ได้วิเคราะห์ว่า ระบบชายเป็นใหญ่ดำรงอยู่และสืบทอดตัวตนอย่างเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกับระบบทุนนิยม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งสังคมทุนนิยมจะมีอยู่หรือล่มสลายไปจากโลกใบนี้ ระบบความสัมพันธ์ชายเป็นใหญ่ย่อมยังคงมีความสามารถในการผลิตซ้ำตัวเองให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง (Millet, 2016)

2. สตรีนิยมสายรากเหง้าได้เสนอสมมุติฐานเชิงทฤษฎีที่เชื่อมโยงกับมินท์สันชายเป็นใหญ่ว่า ‘การครอบงำของระบบชายเป็นใหญ่มีลักษณะเป็นสากล (universal oppression) ด้วยข้อสมมุติฐานที่ว่าผู้ชายทุกคนครอบงำกดทับผู้หญิง เพราะฉะนั้นผู้หญิงทั้งชนชั้น ตกอยู่ในสถานะเดียวกัน คือเป็นผู้ถูกกระทำ หรือผู้ถูกกดทับครอบงำโดยระบบชายเป็นใหญ่ สังคมประกอบสร้างด้วยชนชั้นครอบงำ ซึ่งคือ เพศชายและชนชั้นที่ถูกยึดและถูกปล้นอำนาจไปจากตน ได้แก่ สตรีเพศ สตรีนิยมสายนี้มีความเชื่อเรื่องความเป็นสารัตถะข้างต้น แม้ว่า จะยอมรับว่าระบบชายเป็นใหญ่ได้วิวัฒน์และสร้างระบบสืบทอดในแต่ละบริบท สังคมวัฒนธรรมและยุคสมัยที่แตกต่างกันของประวัติศาสตร์ รากเหง้า ความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชายเกาะเกี่ยวอยู่กับปัจจัยทางสรีระที่แตกต่างของหญิงชาย โดยเฉพาะเมื่อวิเคราะห์บทบาทการแบ่งงานและความคาดหวังที่สังคมมีต่อคนสองกลุ่มชนชั้นแห่งเพศในปริมนทนาการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction sphere) และผลกระทบของความแตกต่างทางสรีระและบทบาทข้างต้น

ความคิดของไฟร์สโตนได้รับการโต้แย้งจากนักสตรีนิยมสายรากเหง้าที่สำคัญอีกคนหนึ่ง คือ เซอร์รี่ ออร์ตเนอร์ (Sherry Ortner) (1974) ที่สร้าง

แนววิเคราะห์เชิงโต้แย้งว่า การที่ผู้หญิงถูกทำให้เป็นเพศตัวแทนในพื้นที่ การผลิตซ้ำทางสังคมมิได้เกิดจากปัจจัยทางสรีระโดยตรงไปตรงมา แต่เกิดจากกระบวนการตีความของสังคมเกี่ยวกับสรีระของผู้หญิงว่ามีสภาวะเป็นธรรมชาติ จึงมีอาจแปรเปลี่ยนได้ ในขณะที่สังคมให้ความหมายว่าสรีระของผู้ชายเป็นเรื่องของวัฒนธรรมและความมีเหตุผล ทำให้สรีระของชายได้รับการตีความและให้ความหมายอย่างพลวัตมากกว่า

ออร์ตเนอร์ (Ortner, 1974, p. 69) ขยายความการปฏิบัติการกดผู้หญิงไปสู่สถานะรอง ซึ่งปรากฏในแต่ละวัฒนธรรมว่าสามารถสืบเสาะได้ใน 3 รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ 1) องค์ประกอบทางด้านอุดมการณ์และภาษาที่มักตอกย้ำความรู้ค่าของผู้หญิงผ่านตัวบทบาทชีวิตประจำวัน และงานที่ผู้หญิงรับผิดชอบ เช่น การทำให้งานบ้านดูดีต่ำกว่างานที่มีผลผลิตทางเศรษฐกิจ ซึ่งนับมูลค่าทางตัวเงินได้ 2) องค์ประกอบด้านสัญญา และ 3) สุดท้าย เป็นการจัดระบบทางสังคมที่ได้ผลักผู้หญิงออกจากพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับการให้คุณค่าสูง ในประเทศไทย บทความเรื่อง ผ้าขาวม้ากับผ้าซิ่นและกางเกงใน ที่เขียนโดยนักคิดสยามยุคปัจจุบัน คือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538) สะท้อนความเป็นรองของผู้หญิงสยามและไทย ผ่านสัญญาทางวัฒนธรรมได้กระจ่างชัดที่ว่า ตราบไต่ที่ผ้าขาวม้ายังตากอยู่บนราวตากผ้าบน/เหนือกางเกงในผู้หญิงทั่วทั้งเมืองไทย ตราบนั้นปัญหาสังคมที่เกิดจากการกดทับผู้หญิงยังต้องดำรงอยู่ต่อไป

2.2.2 การศึกษาเพื่อปลุกการตระหนักรู้เชิงวิพากษ์

ข้อเสนอที่สำคัญของสตรีนิยมสายรากเหง้าต่อการคั่งงำระบบชายเป็นใหญ่ คือ การสร้างระบบการศึกษาที่วางชีวิตและประสบการณ์การต่อสู้ของผู้หญิง เป็นแกนกลางของการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้หญิงเกิดการตระหนักรู้และเข้าใจการดำรงอยู่และการสืบทอดการครอบงำของระบบชายเป็นใหญ่ อีกนัยหนึ่ง คือ การศึกษาของผู้หญิง เป็นกระบวนการรู้ถอนระบบการศึกษาแบบเก่าที่ทำหน้าที่เป็นสถาบันถ่ายทอดความรู้และอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่สู่ตัวผู้หญิงและสังคมโดยรวม

สตรีนิยมสายรากเหง้าที่ว่า การศึกษาที่ดำเนินอยู่ในสังคม เป็นสถาบัน สืบทอดความรู้ของผู้ชาย ที่สกัดต่อยอดมาจากประสบการณ์และชีวิตของผู้ชาย ที่อันตรายที่สุดก็ตรงที่สังคมเชื่อว่าความรู้ ประสบการณ์ และวิถีชีวิตผู้ชาย เป็นกลาง และเป็นประสบการณ์ร่วมของทุกๆ คน สเปนเดอร์ ได้แย้งอย่างเผ็ดร้อนว่า หมูผู้ชายได้สร้างมโนทัศน์ปลอมๆ ให้พวกเราหรือผู้หญิงมองโลกไม่รอบด้าน บิดเบี้ยวไปจากความเป็นจริง ความพร่องของวิถีคิดตลอดจนการมองโลกและ ชีวิตเกิดขึ้น เพราะผู้ชายมีมุมมองการทำความเข้าใจโลกอิงกับชนชั้นบุรุษเพศ อย่างตายตัว ที่สำคัญกว่านั้น ชนชั้นบุรุษเพศได้ผลานพลังอำนาจนำที่ตน ครอบครองทั้งในพื้นที่ส่วนตัว และสาธารณะ สถาปนาข้อสรุปครอบงำให้สังคม เชื่อว่า มุมมองที่ไม่สมประกอบพิกลพิการที่ผู้ชายสร้างขึ้นมาอธิบายโลก คือ เครื่องมือการเข้าถึงความจริงที่สมบูรณ์แบบสูงสุดปราศจากข้อสงสัย (Spender, 1982 as cited in Khattak, 2011, p. 73)

สตรีนิยมสายรากเหง้า ได้สร้างระบบคิดเกี่ยวกับการศึกษาใหม่ เป็นการ ศึกษาที่วางอยู่บนมวลประสบการณ์ชีวิตผู้หญิง มีเจตนารมณ์ให้การศึกษาดัง คำถาม และสร้าง ‘การตระหนักรู้เชิงวิพากษ์’ อย่างแท้จริงขึ้นในมโนธรรม ลำนึกของบรรดาผู้หญิง การศึกษาเพื่อ ‘การตระหนักรู้เชิงวิพากษ์’ ได้รับการ พัฒนาขึ้นตั้งแต่ ทศวรรษ 1960s นัยหนึ่งของการศึกษาเพื่อ ‘ปลูกการตระหนักรู้เชิงวิพากษ์’ คือ การสานเสวนาแลกเปลี่ยนแบ่งปันข้อมูลประสบการณ์ด้านลึก ที่ผู้หญิงเผชิญอยู่ด้านใน ซึ่งมักถูกเก็บซ่อนไว้อย่างมิดชิด ทั้งด้านที่ทุกข์ยาก เสียเปรียบ ซึมเศร้า หวาดกลัว ไร้คุณค่า และด้านที่สะท้อนพลังภายใน ที่ปรารถนาต่อต้าน ดิ้นรน มีความหวังและจินตนาการใหม่ๆ ต่อตัวเองและสังคม รอบข้าง (Mitchell, 1971) อเล็กซ์ ชูลมาน (Alex Shulman) (1980) กล่าวว่า การศึกษาของผู้หญิง โดยเนื้อแท้ คือ กระบวนการที่ทำให้เราได้เข้าถึงความจริง เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิง เข้าใจในตัวผู้หญิงว่าผู้หญิงมองชีวิตตัวเอง และมองโลกอย่างไร เงื่อนไขอะไรที่ผลักดันให้ผู้หญิงเป็นและดำรงอยู่ในสถานะ เช่นนี้ เราผู้หญิงได้มีบทบาทต่อโลกที่เราอยู่อย่างไร การศึกษาต้องทำให้ผู้หญิง กล้าเผยความรู้สึกด้านลึกต่อตัวเอง โดยปราศจากความหวาดกลัว

ชูลมาน (Shulman, 1980) ย้ำว่าความรู้เช่นนี้ต้องได้มาจากการสำรวจ ตรวจสอบประสบการณ์ส่วนตัวในส่วนลึกที่สุดของผู้หญิงอย่างซื่อสัตย์ มิใช่เข้าใจว่าเราควรรู้สึกต่อความรู้สึกของตัวเองอย่างไร การช่วยกันแบ่งปัน ประสบการณ์ส่วนลึกของผู้หญิงในสถานการณ์ต่างๆ ยังเป็นการเมือง เนื่องจากการแบ่งปันอารมณ์ความรู้สึก และเงื่อนไขต่างๆ ที่ตอกย้ำให้ผู้หญิงจมปลักอยู่กับสภาพปัญหา ย่อมผลักดันผู้หญิงที่มีประสบการณ์ร่วมกันไปสู่การหาทางออก ในลักษณะกลุ่มก้อน ก้าวข้ามภาวะโดดเดี่ยว การศึกษาเพื่อสร้าง ‘การตระหนักรู้เชิงวิพากษ์’ จึงเปรียบเสมือนพื้นที่ที่ผู้หญิงมาสูดมหัวประดิษฐ์สร้างวาระการเมือง เพื่อเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ผู้หญิงเองเสียใหม่

ดังนั้นโจทย์การเมืองการศึกษาที่สำคัญยิ่งของสตรีนิยมสายรากเหง้าคือ เรื่องความรู้ แมรี โอเบรียน (Mary O'Brien) (1983) ได้ว่า เป้าหมายการศึกษา แนวสตรีนิยม มิใช่เพียงเรื่องของการตอบโต้เพื่อการเข้าถึงความรู้ประเภทเดียวกับ บุรุษเพศ และมีใจเรื่องการเข้าถึงอำนาจ และความมั่งคั่งอยู่ดีกินดี ทว่า คือการ ยึดพื้นที่หวัดสร้างความรู้บนฐานญาณวิทยาใหม่ และใช้ความรู้ชุดใหม่ไปทิ่มแทง/ โครงสร้างเพศภาวะ ที่เป็นวิถีทางวัฒนธรรมแบบครอบงำให้สิ้นกลิ่นและ สลายตัวไปในที่สุด

ในปลายศตวรรษ 1970s ข้อเสนอทางทฤษฎีของสตรีนิยมสายรากเหง้า ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และมีความโดดเด่นที่สุดของห้วงการเคลื่อนไหว ของสตรีนิยมในคลื่นลูกที่ 2 ในสังคมอเมริกันและอังกฤษ มีการบันทึกว่า เกือบทุกเมืองใหญ่ในประเทศอังกฤษ ผู้หญิงได้รวมตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ มีการ จัดองค์กรแบบหลวมๆ และพบปะกันในเวทีสัมมนาระดับชาติ จนนำไปสู่การ เคลื่อนไหวเรื่องการทำแท้งเสรีบนความพึงปรารถนาและจำเป็นของผู้หญิง ต่อมาการเคลื่อนไหวขยายประเด็นสู่เพศวิถี สิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ ความรุนแรง จากผู้ชาย การเข้าถึงการจ้างงานและเงื่อนไขที่เลวร้ายในการทำงาน รวมถึง การเรียกร้องให้มีการจัดตั้งสถานเลี้ยงเด็กเป็นต้น (Shulman, 1980)

ในพื้นที่การศึกษา ผู้หญิงกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยได้จัดการศึกษา ‘สร้างการ ตระหนักรู้เชิงวิพากษ์’ โดยตนเองขึ้นนอกรั้วโรงเรียน ส่วนการศึกษาในระบบ โรงเรียน สตรีนิยมสายรากเหง้าทำลายชุดความรู้และความเชื่อเดิม พร้อมกับ

นำเสนอความรู้บนฐานวิทยาคู่มือ เช่น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าภาวะที่เด็กหญิงไม่สามารถเรียนรู้ในวิชาวิทย์ - คณิตศาสตร์ได้ดี ไม่ได้เกิดจากสติปัญญาบกพร่อง แต่เป็นผลพวงจากอคติที่ฝังอยู่ในตัวครู ซึ่งครูได้รับการปลูกฝังเรื่องบทบาทและพื้นที่ของผู้หญิงตามแนวจารีต ครูเหล่านี้จึงมีจินตนาการต่อผู้เรียน ที่เป็นเด็กหญิง คือ การเรียนเพื่อเป็นเมียและแม่ที่ดี ครูมีแนวโน้มความคาดหวังให้เด็กหญิงสนใจวิชาการด้านวิชาวิทย์ - คณิตศาสตร์น้อย ครูขาดการทุ่มเท และไร้ความหวังที่ปลูกปั้นเด็กหญิงให้หลงใหลต่อวิชาการด้านวิทย์ - คณิตศาสตร์ นักการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดในสตรีนิยมสายรากเหง้า ชี้ให้เห็นตัวแบบความคิดความสัมพันธ์ทางอำนาจในห้องเรียน ระหว่างครูและนักเรียน และตำราเรียนอย่างน่าสนใจว่ามักเน้นไปที่การถ่ายทอดจารีตการแบ่งงานกันทำ (social/gender division of labour) ในสังคมบนฐานเพศภาวะอย่างตายตัว เน้นปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นหญิงที่เกาะเกี่ยวกับความเป็นแม่ศรีเรือน ผู้ตาม และการเชื่อฟังผู้ปกครอง (Khattak, 2011)

สตรีนิยมสายรากเหง้ามองข้ามโจทย์การศึกษาที่เป็นข้อเสนอกของสตรีนิยมแนวเสรีนิยมที่เน้นความเสมอภาคทางโอกาส และเข้าไปช่วงชิงความรู้กระแสหลักเพื่อแทรกตัวเข้าสู่อาณาบริเวณเศรษฐกิจ และการเมือง ทว่านักคิดกลุ่มนี้ มุ่งตรวจสอบ รื้อถอนความรู้เรื่องเพศภาวะในโรงเรียน ความรู้ที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ ภาษา และวิถีคิด ซึ่งให้ผู้หญิงอยู่อย่างหวาดกลัว จนไม่อาจเข้าถึงความรู้ที่เป็นพลังความหวัง กระตุ้นเจตจำนงเสรี และการอยู่โดยปราศจากความกลัวได้

สรุปได้ว่า สตรีนิยมสายรากเหง้าได้สร้างคุณูปการต่องานทางทฤษฎีและการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงและสตรีนิยมในระยะต่อมา การศึกษาเพื่อ 'สร้างการตระหนักรู้เชิงวิพากษ์' และญาณวิทยาความรู้ใหม่ ที่ตั้งคำถามกับจักรวาลความรู้ของระบบชายเป็นใหญ่ มีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะความคิดในการมองตน และมองประเด็นปัญหาที่รุมเร้าผู้หญิงกลุ่มต่างๆ การเมืองของผู้หญิงจึงขยายประเด็นจากการเรียกร้องสิทธิความเป็นมนุษย์และพลเมืองของรัฐสมัยใหม่ภายในกรอบอำนาจและโครงสร้างเดิม มาสู่การเรียกร้องขยายมนต์เสน่ห์เพื่อปรับปรุงเงื่อนไขและวิถีชีวิตของผู้หญิงในมิติใหม่ คือการทำให้

ปัญหาและความปรารถนาของผู้หญิงในพื้นที่ส่วนตัวเป็นการเมือง (personal is political) เช่น เรื่องเพศวิถี สิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ ความรุนแรงจากผู้ชาย และสถานเลี้ยงเด็ก ซึ่งก่อนหน้านั้นได้รับการจัดวางให้เป็นประเด็นส่วนตัวเท่านั้น

2.3 สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม:

โรงเรียนและการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เพศภาวะ

แนวคิดสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม (Marxist - socialist feminism) อธิบาย การถูกเอารัดเอาเปรียบและการกดขี่ผู้หญิง เชื่อมโยงกับรูปแบบการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมต่อชนชั้นแรงงาน มโนทัศน์ชนชั้นเป็นการจำแนกกลุ่มทางสังคม บนฐานสิทธิและอำนาจ เห็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ แนวคิดสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยมเสนอ มโนทัศน์ 'งาน' (work) ที่ได้รับค่าจ้างและไม่ได้รับค่าจ้าง เป็นทุนทางทฤษฎีและความรู้ ตลอดจนวิเคราะห์การขูดรีดเอารัดเอาเปรียบผู้หญิง วิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และอธิบายอิทธิพลของระบบคิดการจำแนกพื้นที่ทางสังคมออกเป็น 2 ปริมณฑล อย่างตายตัว คือ ในบ้านและนอกบ้าน (private and public spheres) ในมุมมองของทฤษฎีมาร์กซิสต์และสังคมนิยมนั้น โลกในบ้านและนอกบ้าน คือ ปริมณฑลการผลิตและการผลิตซ้ำ (production and reproduction spheres) โลกในบ้านคือ โลกชีวิตผู้หญิง เป็นปริมณฑลการผลิตซ้ำ

แนวคิดการแยกขั้วพื้นที่ทางสังคมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบคู่ตรงข้าม ส่งผลต่อมาแก่อำนาจในการกำหนดชีวิตตัวตนและพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิง โดยการกั้นผู้หญิงอยู่นอกพื้นที่สาธารณะและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างมูลค่าแลกเปลี่ยน ผู้หญิงกลายเป็นส่วนเกินอยู่นอกเหนือความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างทุนและแรงงาน สถานะของผู้หญิงที่ถูกจัดไว้ในโลกของงานการผลิตซ้ำมีฐานะเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจหรือทำงานที่ไม่ได้รับค่าจ้าง เงื่อนไขพื้นที่ของผู้หญิง กระทำให้ผู้หญิงถูกเอารัดเอาเปรียบเชิงซ้อนเมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเกิดการขยายตัว (Acker, 1987; Weiner, 1994) ดังนั้นสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม วิเคราะห์ภาวะไร้อำนาจของผู้หญิงในตำแหน่ง

แห่งที่ของผู้หญิงในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และในบทบาทการผลิตซ้ำ และการกดทับผู้หญิงในสถาบันครอบครัว

มิเชล บาร์เรตต์ (Michele Barrett) (1980) ที่ เป็นนักคิดคนสำคัญยุคต้นๆ ในกลุ่มนี้ได้ผลิตงานเขียน ชื่อ 'Women's Oppression Today' งานชิ้นนี้ได้ตีได้ การศึกษาระบบโรงเรียนก่อนข้างรุนแรง เธอวิเคราะห์ โรงเรียนสาธารณะ ซึ่งรัฐ เข้ามา มีอำนาจเบ็ดเสร็จ ทั้งกำหนดระบบความรู้ ออกแบบทุนมนุษย์ และสร้าง วัฒนธรรมองค์กรราชการ ว่าเป็นสถาบันและกลไกของรัฐอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด โรงเรียนเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทไม่มากไปกว่า โรงบ่มอุดมการณ์อำนาจนำ และภูมิปัญญาที่คอยกล่อมเกล่าผู้เรียนจนจำยอมต่อการดำรงอยู่ของชนชั้น กระจุกพี และระบบสังคมชนชั้นทั้งระบบ บ้าน คือ หมอนรองกระดูกชั้นดีของ ระบบทุนนิยม เป็นโรงงานผลิตแรงงาน และแรงงานสำรอง และผลิตซ้ำแรงงาน รุ่นใหม่เข้าสู่ระบบโดยปราศจากต้นทุนทางเศรษฐกิจ ตำแหน่งผู้หญิงในพื้นที่ ส่วนตัวเป็นตัวแสดงที่อยู่เบื้องหลัง คอยหนุนระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ให้เคลื่อนไปข้างหน้า โดยไม่สะดุดขาตัวเองหกล้มหัวทิ่ม ในแง่นี้ระบบทุนนิยม ได้ประโยชน์จากผู้หญิง โดยการวางผู้หญิงไว้เป็นแรงงานสำรอง สถานะแรงงาน สำรองจะถูกดึงเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อสร้างมูลค่าแลกเปลี่ยนในยามจำเป็น เช่น ในภาวะสงคราม เมื่อแรงงานชายถูกส่งไปทำสงครามอยู่ในสนามรบแนวหน้า ระบบเศรษฐกิจจะดึงแรงงานสำรองออกจากพื้นที่บ้านไปอยู่ในโรงงาน แต่เมื่อ สงครามจบสิ้น แรงงานสำรองจะถูกผลักดันเข้าคอกตามเดิม

การวิเคราะห์ข้างต้น เป็นการนำประสบการณ์จากการที่ผู้หญิงถูกจัดการ ในภาวะสงครามโลกทั้ง 2 ครั้งที่ผ่านมา ซึ่งผู้หญิงทั้งในประเทศตะวันตก และ ในแถบเอเชีย เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น ต่างถูกกระทำให้อยู่ในฐานะแรงงานสำรอง อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา แรงงานหญิงกลายเป็น พลังหลักในการผลิตของประเทศกำลังพัฒนา ทว่านักคิดกลุ่มนี้ชี้ว่า ความเชื่อ ว่าผู้หญิงเป็นแรงงานสำรองได้ถูกทำให้เป็นอุดมการณ์และวาทกรรมหลัก ไปเรียบร้อยแล้ว ระบบทุนนิยมสถาปนาอุดมการณ์ดังกล่าวขึ้น เพื่อห่อหุ้ม ปฏิบัติการการเอารัดเอาเปรียบแรงงานหญิง ให้อยู่แบบจำยอม ขาดความมั่นคง ในการทำงานและไร้อำนาจต่อรอง อุดมการณ์สร้างผู้หญิงเป็นแรงงานสำรอง

ควบคุมผู้หญิง ให้ทำงานในสายการผลิตอย่างไร้ตัวตน มีตำแหน่งระดับล่างสุดขององค์กรการผลิตสมัยใหม่ และในสายพานการผลิตแบบยืดหยุ่น ซึ่งแม้จะจ่ายตามได้ทุนบ้านในประเทศกำลังพัฒนา

ในงานนี้ บาร์เรตต์ (Barrett, 1980 as cited in Khattak, 2011, p. 75-76) ยังได้นำเสนอการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เพศภาวะที่กระทำผ่านโรงเรียน 4 ระบายด้วยกันคือ

1. โรงเรียนผลิตและตอกย้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่จนกลายเป็นอุดมคติของผู้คนในสังคม การกล่อมเกลาเด็กหญิงชายให้มีพฤติกรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์จนมีความเป็นหญิงและชายตามอุดมคติอย่างพร้อมสมบูรณ์

2. โรงเรียนเป็นตัวแทนจำลองโครงสร้างสังคมบุรุษเพศนิยม โรงเรียนมีชนชั้นปกครองหรือผู้นำองค์กร เช่น ครูใหญ่ ผู้อำนวยการ และอธิการบดี เป็นบุรุษเพศ มีครูในปกครองจำนวนมากที่เป็นผู้หญิง ครูผู้หญิงได้รับการว่าจ้างมาทำงานด้านวิชาชีพการสอน และได้รับการจัดสรรงานการสอนในระดับชั้นเด็กเล็ก ที่เน้นสาระทางวิชาการน้อย

3. โรงเรียนเป็นองค์ประกอบที่สร้างลู่วิ่งให้เด็ก ๆ แต่ลู่วิ่งไปตามลู่วิ่งที่สังคมชายเป็นใหญ่ได้ออกแบบไว้อย่างขาดความยืดหยุ่น โนม์นำเด็กผู้หญิงเข้าเรียนในสายวิชาการเร็ว ศิลปะ ภาษา ส่วนเด็กผู้ชายจะถูกผลักเข้าไปสู่ช่องทางด้านคณิตศาสตร์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อเตรียมเข้าสู่แรงงานในภาคการผลิตต่อไป

4. โรงเรียนโอบอุ้มความรู้บันฑิตวิทยาผู้ชายจนมีอำนาจเหนือความรู้ชุดอื่นๆ ผ่านการปฏิบัติการทั้งในระบบโรงเรียน โลกทำงาน และในวิถีชีวิตประจำวัน การที่ความรู้ที่วางผู้ชายเป็นศูนย์กลางมีอำนาจนำในโรงเรียนนั้น ย่อมสอนให้เด็ก ๆ เข้าใจว่า ความรู้และมุมมองต่อโลกและต่อตัวเอง ที่ถ่ายทอดอยู่ในห้องเรียนมีความเป็นกลาง ปราศจากอคติและมีสภาพเป็นวัตถุวิสัย ซึ่ง บาร์เรตต์โต้แย้งว่าในความเป็นจริงการสอนที่เปรียบเสมือนพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์นั้นได้พรางความเป็นจริงแท้ของความรู้ ที่เต็มไปด้วยการหลงอยู่ในความยิ่งใหญ่ของผู้ชาย มีอคติและแฝงด้วยลัทธิเหยียดเพศหญิง

ส่วนอาร์น็อต (Arnot, 1981) ได้เข้าร่วมถกเถียงในทำนองเดียวกันว่า โรงเรียนผลิตซ้ำ การแบ่งงานทางสังคมและเพศภาวะให้มีความสืบเนื่อง เพื่อจรรโลงค้ำยันโครงสร้างเพศภาวะทั้งในโลกของงานและโลกในบ้าน เช่น โรงเรียนในประเทศอังกฤษเน้นสอนให้เด็กหญิงมีระบบคิด ความรู้ และทักษะ ความเป็นแม่ ตั้งแต่ในระดับชั้นเรียนต้นๆ ทักษะที่เด็กหญิงได้รับจากโรงเรียน จึงเป็นทักษะไร้ฝีมือ สอดรับกับระบบโรงงานที่ต้องการจ้างผู้หญิงไปทำงาน ในสายพานการผลิตระดับล่าง ผู้หญิงเป็นแรงงานสำรอง กลายเป็นฟันเฟืองที่ไร้อำนาจการต่อรองในระบบทุนนิยมในท้ายที่สุด

โดยสรุป การสำรวจแนวคิดสตรีนิยมทั้ง 3 กระแสหลัก ประมวลได้ว่า ข้อถกเถียงเรื่องการศึกษาของผู้หญิงในสตรีนิยม 3 สายธารความคิดข้างต้น มีคุณูปการทั้งต่อการเมืองของผู้หญิงด้านการศึกษา และต่อการสร้างความรู้ ทางวิชาการบนฐานวิทยาผู้หญิง และการศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ ที่วางผู้หญิงเป็นศูนย์กลางและเป็นผู้กระทำการ นอกจากนี้ ในช่วงหลังมีกระแส ที่ชวนให้คิดว่า การประยุกต์ใช้สตรีนิยมหลายๆ แนวคิด เพื่อวิเคราะห์ความเป็น จริงของผู้หญิง ทั้งในพื้นที่การศึกษาและปริมนทลชีวิตอื่นๆ เป็นเรื่องจำเป็น ที่ก่อให้เกิดคำถามและการเมืองใหม่ๆ สตรีนิยมรุ่นหลัง อาทิ Black feminism, Islamic feminism, Third World feminism และงานวิชาการยุคต่อมาเผยว่า การวิเคราะห์ที่ใช้จุดยืนและแนวคิดหลากหลายสายธารความคิด ทำให้เห็นประเด็น เพศภาวะ และความสัมพันธ์เพศภาวะ มีความซับซ้อน หลากหลายรูปแบบมากขึ้น มีความไม่หยุดนิ่งของความคิดที่ปรารถนาจะทำความเข้าใจความสัมพันธ์ ทางอำนาจระหว่างเพศภาวะ วิธีคิดใหม่โน้มเอียงที่จะได้รับอิทธิพลจากแนวคิด สตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่ (Postmodern feminism) นักสตรีนิยมสายหลัง สมัยใหม่สนใจเรื่องการใช้ภาษา วัฒนธรรม และวรรณกรรมต่างๆ ปฏิเสธ ความเป็นสากลของผู้หญิง และที่มาของความรู้ ที่สกัดมาจากประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางผิวขาว นักสตรีนิยมหลังสมัยใหม่ ยังเสนอให้ตรวจสอบ 'ความแตกต่าง' ของผู้หญิงในแต่ละตำแหน่งแห่งที่อย่างจริงจัง เพื่อเชื่อมโยงกับประสบการณ์และความรู้ของผู้หญิง ที่จำเพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น นักคิดกลุ่มนี้ปฏิเสธแก่นแท้ของผู้หญิงในลักษณะหนึ่งเดียว เสมอามุมมองให้เห็น

ความหลากหลายและการมีพลวัตในความเป็นหญิง เนื่องจากผู้หญิงเป็น
สิ่งประดิษฐ์ทางสังคมวัฒนธรรม อัตลักษณ์ผู้หญิงจึงเลื่อนไหล ไม่คงรูป และ
เกาะเกี่ยวอยู่กับอัตลักษณ์อื่นๆ นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอเกี่ยวกับการเคลื่อนไหว
ทางการเมืองของผู้หญิงที่น่าสนใจหลายๆ ประเด็นเช่น การมุ่งเป้าการปลดปล่อย
ความเป็นรอง ความเป็นอื่นที่เน้นการทำงานผ่านวาทกรรม และภาษา การรื้อถอน
ทำลายล้างอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล ต่อมาแนวคิดหลังสมัยใหม่ ยังส่งผล
ให้ความขลังของ ‘ผู้หญิง’ ในฐานะที่เป็นกลุ่มและเป็นชนชั้นบนฐานเพศภาวะ
ถูกตรวจสอบมากขึ้น แนวคิดสตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่ สร้างข้อเสนอว่า
‘ผู้หญิง’ มีอัตลักษณ์กระจัดกระจาย เลื่อนไหล เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
ความเป็นสากลของผู้หญิง และประสบการณ์ร่วมแบบสากลของผู้หญิงจึงถูก
ท้าทายอย่างหนัก จากผู้กระทำการหน้าใหม่ๆ ในขบวนการเคลื่อนไหวสตรีนิยม
ยุคปลายศตวรรษที่ 20 (Tong, 1989; Weiner, 1997; 2004; Khattak, 2011)

บทที่ 3

เพศภาวะ

และศาสตร์การสอนสตรีนิยม

บทนี้นำเสนอแนวคิดและมโนทัศน์เพศภาวะทั้งที่เป็นโครงสร้างวัฒนธรรม ระบบสัญญาและคุณลักษณะส่วนบุคคล และศาสตร์การสอนสตรีนิยม ซึ่งเกี่ยวข้องกับชุดคำถามสำคัญว่าด้วย 'ความรู้' 'อำนาจ' และ 'การปฏิบัติการทางการเมือง' ของสตรีนิยมและขบวนการผู้หญิง ในบริบทสากลและสังคมไทย ทั้งปริมณฑลการศึกษาและการพัฒนาสังคม

3.1 เพศภาวะ

เพศภาวะ (Gender) ในโลกตะวันตกแรกเริ่มเป็นคำที่ใช้แยกเพศหญิง/ชาย สามัญทั่วไป จนกระทั่งราวๆ ทศวรรษ 1960 คำ 'เพศภาวะ' มีความหมาย ในทางสังคมศาสตร์ คือเพศทางสังคม และวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุมบทบาท ที่แต่ละเพศถูกคาดหวัง และการกระทำให้เกิดความต่อเนื่องในแต่ละเพศ ต่างจาก คำ 'เพศ' ที่หมายถึง เพศทางด้านสรีระ (sex) ปัจจุบัน คำ 'gender' ได้รับการ ถอดความเป็นคำไทยอยู่หลายคำด้วยกัน อาทิ เพศภาวะ เพศสภาพ เพศสภาวะ บทบาทหญิงชายในงานชิ้นนี้ใช้คำ 'เพศภาวะ' นัยยะของคำไทยที่กล่าวถึง ล้วนเป็นการสร้างภาษาที่ให้เกิดการรับรู้ความหมายกว้างๆ เกี่ยวกับความหมายของ คำ 'gender' ว่า คือ เพศที่ถูกกำหนดและประดิษฐ์สร้างโดยสังคมและวัฒนธรรม

โจแอน สก็อตต์ (Joan Scott) (1986, p. 1054) เขียนไว้ในงานชื่อ 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis' ว่า นักสตรีนิยมในประเทศสหรัฐอเมริกา ใช้คำ 'เพศภาวะ' ก่อนข้างแพร่หลายมาก่อน ปี ค.ศ. 1986 หัวใจของการนำคำ 'เพศภาวะ' มาใช้ ใน 2 บริบท คือ 1) เพื่อยืนยันคุณลักษณะทางสังคมของคนแต่ละเพศ นักสตรีนิยมต้องการปฏิเสธความเชื่อและแนวคิดที่ว่าปัจจัยทางกายภาพเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของคนแต่ละเพศอย่างเบ็ดเสร็จ พวกเขาต้องการนำเสนอว่า สังคมคือผู้กระทำการประดิษฐ์สร้างความหมายขึ้นมา เพื่อจำแนกแยกแยะความแตกต่างระหว่างคนสองเพศ สตรีระในด้านต่างๆ อาทิ คุณสมบัติ คุณลักษณะ บทบาท พื้นที่ และความคาดหวัง และ 2) นำคำ 'เพศภาวะ' มาใช้เพื่อเน้นมิติความสัมพันธ์ความเป็นหญิง/ชาย ซึ่งปัจจุบัน มีการยอมรับกันว่า 'gender' มีมากกว่าสองเพศภาวะ สังคมไทยเองยอมรับสถานะข้างต้นในระดับสถาบัน อาทิ ในรัฐธรรมนูญปีพุทธศักราช 2550 และในพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558

ส่วนในแวดวงของสตรีศึกษา มีการใช้คำ 'เพศภาวะ' ที่เฉพาะมากขึ้น คือ เป็นมโนทัศน์วิเคราะห์ความสัมพันธ์หญิงชาย ที่ผู้หญิงและผู้ชายถูกให้ความหมายเกี่ยวข้อแบบคู่สัมพันธ์ จนทำให้ไม่อาจเข้าใจเพศใดเพศหนึ่งได้ โดยที่ไม่ศึกษาเรื่องราวของคนทั้งสองเพศภาวะ สก็อตต์ (Scott, 1986, p. 1054) อ้างว่า นักสตรีนิยมสายประวัติศาสตร์ ได้ว่า เราควรสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของคนทั้งสองเพศภาวะ เพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ของกันและกัน เชกเช่นเดียวกับที่นักประวัติศาสตร์สนใจมโนทัศน์ชนชั้น และนำมาที่ชนชั้นมาศึกษาทั้งชนชั้นชาวนา และชนชั้นกรรมกรพี ดังนั้นเป้าหมายการศึกษา คือ ความเข้าใจชีวิตของคนทุกเพศภาวะ เข้าใจความหมายที่พวกเขามีต่อตัวเอง ต่อสังคม และความปรารถนาภายในของแต่ละเพศภาวะที่จะเห็นความเปลี่ยนแปลง ส่วนนักทฤษฎีสตรีนิยมหลังสมัยใหม่ อาทิ บัตเลอร์ (Butler) (Butler, 1990 as cited in Maynard, 2000, p. 120) ได้สร้างข้อวิพากษ์ว่า เมื่อเพศภาวะถูกประดิษฐ์สร้างจากวาทกรรม ซึ่งในสังคมหนึ่งๆ วาทกรรมมีการช่วงชิงการสร้างอยู่ตลอดเวลา อัตลักษณ์ทางเพศภาวะจึงไม่คงที่ถาวร มีหนึ่งเดียวอย่างต่อเนื่อง แต่เพศภาวะสามารถถูกประกอบสร้างได้อย่างเลื่อนไหลสลับไปมา

ในแวดวงวิชาการศึกษา และสังคมวิทยาการศึกษา พบว่า นักสตรีนิยมสายการศึกษา มีการใช้คำเพศภาวะในเชิงมโนทัศน์ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนหญิงชาย เช่นเดียวกับมโนทัศน์อื่นๆ ที่นักสังคมศาสตร์ใช้มาก่อนหน้า อาทิ มโนทัศน์ชนชั้น ที่ใช้จำแนกและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในปริมนทลทางเศรษฐกิจ มโนทัศน์เพศภาวะ เน้นทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์หญิงชาย การให้ความหมายเรื่องอำนาจ ตำแหน่งแห่งที่ และลักษณะช่วงชั้น (gender hierarchy) ระหว่างคนในแต่ละเพศภาวะ ทว่าความสัมพันธ์ข้างต้นเกาะเกี่ยวและถูกกำหนดจากเงื่อนไขความสัมพันธ์ชุดอื่นๆ ด้วย อาทิ ชนชั้น เชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ อายุ เป็นต้น

นอกจากนี้มโนทัศน์เพศภาวะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำ ในพื้นที่การศึกษาและเศรษฐกิจ เช่น ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา และการจ้างงาน นักวิชาการอื่นๆ ให้ความสนใจวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำในพื้นที่บ้าน สถานะของผู้หญิง บทบาทและอำนาจการตัดสินใจ และการเข้าถึงสวัสดิการสังคม (Brannen and Wilson, 1978; Rees, 1992; Drew et al., 1988 as cited in Maynard, 2000, p. 122) งานวิชาการอีกส่วนหนึ่งนำมโนทัศน์เพศภาวะวิเคราะห์ความรุนแรงต่อผู้หญิง ทั้งในพื้นที่บ้านและสาธารณะ งานวิจัยอีกจำนวนหนึ่ง พูดยถึงปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียน และการเลือกปฏิบัติในห้องเรียน และตำราเรียน (Acker, 1993; Skelton, 1997 as cited in Maynard, 2000, p. 122)

3.2 เพศภาวะในสังคมไทย

มโนทัศน์เพศภาวะมีการนำมาใช้ ในพื้นที่การศึกษา อาทิ สาขาวิชาสตรีศึกษา สังคมวิทยา การศึกษา และสาขาอื่นๆ ระดับอุดมศึกษาและการศึกษาผู้ใหญ่บ้างแล้ว ในพุทธทศวรรษ 2540 เริ่มแรกคำ 'gender' มีการถอดความหมายเป็นไทยหลายคำด้วยกัน อาทิ 'บทบาทหญิงชาย' 'ความเป็นหญิงความเป็นชาย' 'ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหญิง-ชาย' ต่อมาขยายเป็น 'เพศสภาพ' 'เพศภาวะ' 'เพศสัมพันธ์' 'เพศภาวะ' 'เพศวิถี' 'เพศวัฒนธรรม' ดร.ณิ ดันติวิโรจมานนท์ (2541, น. 14) ผู้ถอดความ 'gender' เป็นไทยว่า 'เพศสัมพันธ์' อรรถาธิบายว่าที่ผ่านมา

ในประเทศไทยมีผู้แปล 'gender' ว่า 'ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหญิง - ชาย' แต่ดรฤณีคิดว่าไม่ครอบคลุมความหมายของคำในภาษาต่างประเทศจึงขอแปลใหม่ ว่า 'สัมพันธ์' "...โดยนัยยะ คือ ความนึกคิดเข้าใจในเรื่องบทบาทหญิงชาย ซึ่งถูกกำหนดโดยกรอบความคิดของสังคม บทบาทและความสัมพันธ์ดังกล่าว ขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขเวลาและสถานที่" ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 พริศรา แซ่ก้วย ได้ค้นคิดคำแปล 'gender' ในภาษาไทยว่า 'เพศภาวะ' พริศราชี้ว่าคำแปล ที่ผ่านมามีได้สะท้อนประเด็นอำนาจ และพลวัตของอำนาจในความสัมพันธ์ ต่างๆ ดังคำอธิบายที่ว่า

“...เพศภาวะจะไม่ใช่เป็นเพียงบทบาทหญิงชาย แต่เพศภาวะ คือ สถานะแห่งเพศที่มีพลวัตกับระบบอำนาจในชนชั้นชาติพันธุ์ และความแตกต่างอื่นๆ ที่มีนัยยะสำคัญภายใต้เงื่อนไขทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม และหรือประวัติศาสตร์ในระยะเวลาหนึ่ง ที่มีผลต่อการจัดสรรและการเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรในสังคม ในแต่ละช่วงเวลา...”

(พริศรา แซ่ก้วย, 2545,

อ้างถึงใน กฤตยา อาชวนิจกุล, 2547, น. 15)

คำแปลของดรฤณีและพริศราข้างต้น อาจประมวลได้ว่า 'gender' เป็นโครงสร้างระบบคิด ระบบสัญลักษณ์ที่กำหนดบทบาทจิตสำนึก ความคาดหวัง ต่อความเป็นหญิงเป็นชาย และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างหญิงชาย ซึ่งมีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากร พื้นที่ อำนาจ สถานภาพ แต่ความสัมพันธ์ ดังกล่าวมิได้เป็นสากล อาจเลื่อนไหล และมีความไม่ต่อเนื่อง

อิทธิพลของเพศภาวะและเพศภาวะศึกษา (Gender studies) ในประเทศไทย ส่อแววเข้มแข็งในห้วงพุทธทศวรรษ 2550 - 2560 จะเห็นได้ว่าหลักสูตร สาขาวิชาสตรีศึกษาทั้ง 2 สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ซึ่งได้เปิดสอนหลักสูตรวิชาสตรีศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. 2540

เริ่มขยับปรับเปลี่ยนชื่อจาก 'สตรีศึกษา' ไปสู่ 'สตรีศึกษาและเพศภาวะ' ในกรณีของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ปรับไปสู่ 'สตรีเพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา' ดร. ชนิตา ชิตบัณฑิตย์ หนึ่งในกรรมการยกวางหลักสูตร 'สตรี เพศสถานะ และเพศวิถีศึกษา' อธิบายว่า เบื้องหลังการปรับชื่อหลักสูตรก็เพื่อเปิดพื้นที่สาขาสตรีศึกษา ไปศึกษาเรื่องบุรุษ เพศวิถี และตัวแสดงหน้าใหม่ๆ เช่น กลุ่มหลากหลายทางเพศ ให้เฉพะามากขึ้น (กฤตยา เชื้อมวราศาสตร์, 2559)

ว่ากันตามจริง วิทยานิพนธ์สาขาวิชาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นับตั้งแต่เปิดหลักสูตรในปี พ.ศ. 2540 มีการนำแนวคิด เพศภาวะและความสัมพันธ์เพศภาวะ เป็นกรอบคิดทำความเข้าใจ และศึกษาเจาะลึกเรื่องราวของผู้หญิงและผู้ชายมาอย่างต่อเนื่อง งานวิทยานิพนธ์ที่ใช้แนวคิด เพศภาวะและความสัมพันธ์เพศภาวะยังปรากฏในสาขาการศึกษานอกระบบ และวิชาการสอนภาษาไทย ของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีกด้วย อาทิ งานของ ธันยพร เมืองนาง (2548) ที่ศึกษาบทบาทหญิงชายในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น ในห้วงปัจจุบันมีสถาบันอุดมศึกษาจำนวนหนึ่ง ที่ได้เปิดสอนกระบวนวิชาเกี่ยวกับสตรีศึกษา เพศภาวะ และการพัฒนา เป็นวิชาเลือก ทั้งระดับปริญญาตรีและหลังปริญญาตรี อาทิ ในคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เปิดสอนกระบวนวิชาในระดับปริญญาตรีชื่อ เพศภาวะกับการพัฒนาสังคมโลก (Gender and World Society Development) เนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ การก่อเกิดและพัฒนาการทางแนวคิดเพศสภาพ แนวคิดและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์หญิงชาย การพัฒนาสตรีและการส่งเสริมเพศภาวะในสังคมโลกและสังคมไทย (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2560) นอกจากนี้กระบวนวิชา เพศภาวะและการพัฒนา ยังได้เปิดสอนในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และอื่นๆ อีกหลายสถาบันรวมทั้งคณะที่มีการผลิตครู เช่น คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เปิดสอนวิชาการศึกษาเพศภาวะและอำนาจ อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏว่า วิชาสตรีศึกษา หรือ เพศภาวะศึกษา มีสถานะเป็นวิชาบังคับสำหรับผู้เรียนในระดับชั้นปริญญาตรีแต่อย่างใด

ส่วนในระดับก่อนอุดมศึกษา แนวคิดและมโนทัศน์เพศภาวะเข้าสู่หลักสูตรวิชาเรียนสาระการสอนวิชาสุขศึกษาและพลศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในราวๆ ปี พ.ศ. 2551 และเป็นวิชาเรียน 1 กระบวนวิชาในอาชีวศึกษา ราวๆ ปี พ.ศ. 2548 ทว่าหลักสูตรดังกล่าว ยังมีสภาพเป็นโครงการนำร่อง ในหลักสูตรระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน่วยเนื้อหาเกี่ยวกับเพศศึกษา (Sex Education) มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 (Thaweedit & Boonmongkon, 2012 อ้างถึงใน พิมพ์วัลย์ บุญมงคล และคณะ, 2559, น. 1) อย่างไรก็ตาม กระทรวงศึกษาธิการ เริ่มเปิดกว้างเพื่อนำแนวคิดเพศภาวะเป็นฐานการจัดการเรียนการสอน เมื่อไม่นาน เริ่มราวๆ พุทธศักราช 2550 คือในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โครงการข้างต้น เกิดจากการผลักดันขององค์การยูเนสโก และต่อมากลางกระทรวงสาธารณสุขได้เข้ามาเป็นภาคีร่วม นอกจากนี้ ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ที่ร่วมผลักดัน อาทิ มูลนิธิแพธทูเฮลท์ ในกรณีของมูลนิธิแพธทูเฮลท์นั้น ได้ริเริ่มสร้างความร่วมมือกับสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดทำโครงการนำร่อง ชื่อ โครงการ 'ก้าวอย่างอย่างเข้าใจ' มาก่อนหน้าแล้ว ปรากฏว่า ภายใต้อำนาจการผลักดันขององค์การยูเนสโก หลังปี พ.ศ. 2551 กระทรวงศึกษาธิการ ยินยอมให้มีการปรับชื่อหน่วยการเรียนจากเพศศึกษา เป็นเพศวิถีศึกษา (Sexuality Education) อีกด้วย ชื่อใหม่ถูกปรับให้รองรับแนวคิดและเนื้อหาใหม่ ซึ่งก่อนหน้านี้มักสอนเฉพาะด้านสรีระ โดยละเลยการนำประสบการณ์จริงของผู้เรียนเข้าสู่การพูดคุยถกเถียงเพื่อยกระดับการรับรู้ของผู้เรียนเกี่ยวกับเพศวิถีของตนเองและคนรอบข้างอย่างรู้เท่าทัน รวมทั้งเพิ่มมุมมองเรื่องความเท่าเทียมระหว่างเพศภาวะ และอำนาจการตัดสินใจ การยินยอมและปฏิเสธ การมีเพศสัมพันธ์ของเด็กและวัยรุ่นหญิง ทั้งนี้เป้าประสงค์เพื่อสร้างต้นทุน ความรู้และเจตคติให้เท่าทันต่อปัญหาต่างๆ ที่เยาวชนกำลังเผชิญ ตั้งแต่ปัญหาท้องวัยรุ่น การมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ปลอดภัย และการป้องกันเชื้อ HIV และโรคเอดส์ รวมทั้งเพื่อปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเยาวชนชายหญิง เนื้อหาของหลักสูตรเพศวิถีศึกษาประกอบไปด้วย หน่วยเนื้อหา 6 หัวข้อด้วยกัน คือ 1) การป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น 2) โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และเอดส์ 3) สรีระ รวมถึงพัฒนาการทางเพศ 4) เพศภาวะ สิทธิทางเพศและความเป็น

พลเมือง 5) ความหลากหลายทางเพศ ความไม่เท่าเทียมทางเพศ การทำแท้งที่ปลอดภัย การมีเพศสัมพันธ์ที่ปลอดภัยระหว่างคู่ที่เป็นเพศเดียวกัน และ 6) การรังแกและกลั่นแกล้งบุคคลอื่น

จากผลงานวิจัยที่ศึกษาทบทวนโครงการการเรียนการสอนเพศวิถีศึกษาในสถานศึกษาไทย (พิมพ์วิทย์ บุญมงคล และคณะ, 2559, น. 1) ซึ่งมีการเก็บข้อมูลทั้งจากเด็ก ครู ผู้ปกครอง และผู้นำสถานศึกษา พบว่า เนื้อหาการสอนยังคงเน้นแต่เฉพาะ 3 หัวข้อแรก ครูผู้สอนยังคงลังเลที่จะสอนใน 3 หัวข้อหลัง เพราะเกรงว่าความรู้ที่เกี่ยวข้องจะกระตุ้นให้เยาวชนมองเห็นว่าการมีเพศสัมพันธ์เป็นเรื่องปกติ อีกประการ ครูผู้สอนมิได้มีความเข้าใจแนวคิดเรื่องเพศภาวะและเพศวิถีในแนวคิดสตรีนิยมมากนัก ส่งผลให้การผลักดันการสอนเพศวิถีศึกษายังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร โดยเฉพาะเรื่องศาสตร์การสอน ที่พบว่ายังคงเป็นแบบทำให้เด็กกลัวที่จะมีเพศสัมพันธ์ มากกว่าการสร้างระบบข้อมูลเพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เพื่อให้ผู้เรียนวิเคราะห์ที่ตรงตรงเกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์ แต่อาจกล่าวได้ว่าการเรียนการสอนเรื่องนี้ได้จุดประกายให้เยาวชนกระทรวงศึกษาธิการ สถานศึกษา และครูผู้สอนรับรู้เรื่องแนวคิดเพศภาวะและสตรีนิยมบ้างแล้ว

อีกความพยายามหนึ่งที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ คือ ได้มีโครงการที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างสำนักงานการศึกษา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร และสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี ชื่อ โครงการ 'โลกหมุนได้ด้วยมือฉัน' ซึ่งมีเป้าประสงค์เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิต และเพศศึกษาสำหรับนักเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร โครงการนำร่องเริ่มระหว่างปี พ.ศ. 2547 - 2552 และหลังจากนั้นมีแนวโน้มว่าสำนักงานการศึกษา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกรุงเทพมหานครจะขยายหลักสูตรดังกล่าวเต็มพื้นที่ที่รับผิดชอบ ในโครงการนี้ได้นำแนวคิดสตรีนิยมและมโนทัศน์เพศภาวะเป็นฐานในการเสริมสร้างวิถีคิดและเจตคติของผู้เรียนในเรื่องเพศวิถี ความแตกต่างระหว่าง เพศ และเพศภาวะ และความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมระหว่างหญิงและชายเช่นกัน (สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี, 2554, อ้างถึงใน พิมพ์วิทย์ บุญมงคล และคณะ, 2559, น. 1) กระบวนวิชาและการปรับหลักสูตรที่กล่าวถึงแม้ยังมีสภาพเป็นโครงการ

นำร่อง แต่ชี้ชัดว่าสังคมไทยเริ่มใช้ประโยชน์จากแนวคิดเพศภาวะและสตรีนิยม
สร้างฐานความรู้ใหม่ รวมทั้งขบวนการผู้หญิงในสังคมไทยเริ่มใช้การศึกษาเป็นพื้นที่
ต่อสู้ต่อรองเพื่อขยายขยายปรับเปลี่ยนและแก้ไขปัญหาสังคม และสุขภาพบนฐาน
เพศภาวะมากขึ้น

ในแวดวงงานการศึกษาผู้ใหญ่ นั้น สตรีและบุรุษรับรู้แนวคิดเพศภาวะ
และความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ ผ่านงานพัฒนาสังคมและการพัฒนาสตรีของ
องค์กรพัฒนาเอกชนสตรี อาทิ กลุ่มเพื่อนหญิง ศูนย์ข่าวผู้หญิง มีโครงการจัดกลุ่ม
ศึกษาเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับบทบาทหญิงชายให้กลุ่มผู้หญิง ตั้งแต่
กลุ่มกรรมกรหญิง และกลุ่มผู้หญิงในชนบท รวมทั้งนักพัฒนาสังคมบุรุษ มาตั้งแต่
ปี พ.ศ. 2535 การนำเข้าคำว่าเพศภาวะ ที่เป็นความคิดและกรอบยุทธศาสตร์
การพัฒนาสังคมไปสู่แวดวงผู้ทำงานพัฒนาสังคมและกลุ่มผู้หญิงรากหญ้า
ส่วนหนึ่งเกิดจากขบวนการผู้หญิงระดับสากลสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม ที่มีปฏิภาน
ไม่เห็นด้วยกับกรอบการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโลกด้านสตรีตามแนวทาง
เสรีนิยม งานของกรวิภาชี้ให้เห็นว่า ขบวนการผู้หญิงระดับสากลเริ่มตั้งคำถาม
กับการพัฒนาสตรีในกรอบคิด 'WID' และ 'WAD' มาตามลำดับ จนนำไปสู่
การผลักดันแนวคิด GAD สู่พื้นที่การพัฒนาทางสังคม ซึ่งแนวคิด GAD ผลักดัน
โดยกลุ่มสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม ดังนั้น GAD ได้เข้าสู่วิถีคิด
การพัฒนาโลกราวๆ ค.ศ. 1980 - 1990 ขบวนการผู้หญิงกลุ่มใหม่สายมาร์กซิสต์
และสังคมนิยม ได้วิพากษ์จุดอ่อนการพัฒนาสตรีในระยะก่อนหน้าว่าได้แยก
ผู้หญิงให้เป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายพิเศษในการพัฒนา ปัญหาของสตรีจึงถูกแยก
ออกจากกิจกรรมการพัฒนาระแสหลัก นอกจากนี้เป็นการพัฒนาที่มองข้าม
บทบาทผู้ชาย ผลักผู้ชายออกจากกิจกรรมการผลิตซ้ำ เช่น ภาระงานบ้าน ผู้หญิง
ที่มีบทบาททางเศรษฐกิจสูงจึงยังคงถูกตรึงไว้กับบทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่
และเมีย โดยสรุปมีการวิเคราะห์วิจารณ์ การพัฒนาสตรีในกรอบคิด WID และ
WAD ซึ่งมีอิทธิพลทางความคิดต่อรัฐประเทศและองค์การพัฒนานานาชาติ
อย่างมาก แนวคิด GAD สร้างข้อถกเถียงใหม่ที่โครงการพัฒนาสตรีในฐานะ
งานการเมือง ต้องแสดงพลังอำนาจแปรเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ
ซึ่งก่อรูปภายใต้ระบบคิดและอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ จนผู้หญิงต้องตกอยู่

ในสถานะรอง นักวิชาการสตรีนิยมสายนี้ อาทิ เคท ยังก์ (Kate Young) ได้ให้ความหมาย 'GAD' ว่า คือ วิธีคิดที่ต้องวิเคราะห์บทบาทหญิงชายและความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิทยา ซึ่งมีค่านิยมและกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นตัวกำหนด และควบคุมสมาชิกให้ยึดถือปฏิบัติ (Young, 1987 อ้างถึงใน กรวิภา บุญเชื้อ, 2538, น. 13) งานอีกชิ้นหนึ่งของ เคท ยังก์ (Kate Young) (1993, p. 51) ได้ระบุองค์ประกอบสำคัญ ของการพัฒนาสตรีในแนว GAD ซึ่งอาจประมวลได้เป็น 6 ประเด็นด้วยกัน คือ

1. การพัฒนาผู้หญิง ต้องเน้นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เพศภาวะในสถานะเงื่อนไขต่างๆ และต้องวิเคราะห์ความสัมพันธ์เพศภาวะที่เชื่อมโยงซ้อนทับกับความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบอื่นๆ อาทิ ซ้อนทับกับประเด็นรายได้ เชื้อชาติ วรรณะ และชาติพันธุ์

2. การพัฒนาต้องมองผู้หญิงเป็นผู้กระทำกร (active agent) ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะยังไม่มีชุดความรู้และสามารถอธิบายเชื่อมโยงรากเหง้าของการถูกเลือกปฏิบัติและความเป็นผู้มีสถานะรองได้อย่างกระจ่างแจ้ง

3. ฐานคิดการพัฒนาต้องมีลักษณะเป็นแบบองค์รวม และสร้างแก่นการพัฒนาทั้งในปริมนทนาการผลิตซ้ำ (reproduction) ทั้งในมิติเศรษฐกิจและสังคม และปริมนทนาการผลิต (production) และการกระจาย (distribution) ทรัพยากรและสวัสดิการ

4. การพัฒนาต้องไม่มองแบบแยกส่วน แต่เป็นระบบคิดที่มองเห็นเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนเงื่อนไขทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่การสร้างทางเลือก เพิ่มศักยภาพ อิสรภาพและการดำรงชีพที่ดีขึ้น ทั้งของปัจเจกและสังคมโดยรวม

5. การบรรลุเป้าหมายความเสมอภาคเท่าเทียมระหว่างเพศภาวะ และการเสริมพลังอำนาจผู้หญิง จำเป็นต้องเปิดระบบคิดค้นหาวิธีการและกลยุทธ์ที่หลากหลายซึ่งมักถูกกำหนดด้วยบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

6. สำหรับบทบาทขององค์กรและกลุ่มเครือข่ายผู้หญิงต้องเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนเพื่อบรรลุเป้าหมายความเสมอภาคเท่าเทียมระหว่างเพศภาวะ และการเสริมพลังอำนาจผู้หญิง ในประเทศไทย องค์กรผู้หญิง อาทิ มูลนิธิ

เพื่อนหญิง ซึ่งเดิมมีสถานะเป็นโครงการกลุ่มเพื่อนหญิง ได้ริเริ่มโครงการชื่อ 'บทบาทหญิงชายในการพัฒนา' (Gender and Development) ตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป้าประสงค์หลักๆ คือ การเพิ่มเติมเครื่องมือการวิเคราะห์งานพัฒนาในชนบท ให้มีลักษณะอ่อนไหวต่อสิทธิ โอกาส และความเหลื่อมล้ำทางอำนาจระหว่างหญิงชาย โครงการดังกล่าว นอกจากจะใช้นวัตกรรมเพศและเพศภาวะแล้ว ยังนำมโนทัศน์อื่นๆ เข้ามาประกอบเป็นชุดเครื่องมือการวิเคราะห์งานพัฒนาในมิติหญิงชายอีกด้วย อาทิ เงื่อนไขของผู้หญิง (women's condition) ตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง (women's position) การแบ่งงานเชิงเพศภาวะ (gender division of labour) ประเภทของงาน (type of work) ที่ถูกนับว่ามีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (paid work) และไม่ถูกนับว่ามีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (non paid work) (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2541, น. 16) เมื่อพิจารณาจากภาษาที่ใช้แสดงว่า 'เพศภาวะศึกษา' ในงานพัฒนา และการศึกษาผู้ใหญ่ มีกลิ่นอายของสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์ และสังคมนิยมอยู่มากทีเดียว

เมื่อวิเคราะห์รายงานการประเมินโครงการส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา ของมูลนิธิเพื่อนหญิง เพื่อดูความเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่ชนบทและเมือง ในปี พ.ศ. 2541 ปรากฏว่า ผู้นำกลุ่มสตรีและบุรุษที่ผ่านการอบรมชุดเครื่องมือ การวิเคราะห์งานพัฒนาในมิติหญิงชาย เข้าใจความหมายคำเพศภาวะว่า หมายถึงพฤติกรรม บทบาทความรับผิดชอบ และความคาดหวังของสังคมที่อิงอยู่กับเพศภาวะใดเพศภาวะหนึ่งที่ค่อนข้างชัดเจน และมีลักษณะมันคงติดตัวไปตั้งแต่เกิดจนตาย แต่มีใช้สิ่งที่เป็นธรรมชาติที่ติดตัวมา แต่กำเนิด จึงสามารถรื้อถอนและสร้างใหม่

ความเข้าใจดังกล่าว แม้ขาดมิติอำนาจและความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชาย ดังที่เข้าใจในแวดวงวิชาการ แต่วิธิตดบทบาทหญิงชาย ทำให้ผู้หญิงมีชีวิตชีวา เปิดโลกทางความคิด นักพัฒนาสตรี กลุ่มผู้หญิง และแรงงานหญิงให้เห็นว่าเพศทางสรีระ และเพศทางสังคม ไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นประเด็นการพัฒนาที่ต้องใส่ใจและอ่อนไหว ที่สำคัญคือ ความเป็นหญิงและชาย มิใช่เรื่องธรรมชาติ จึงแปรเปลี่ยนได้ รายงานข้างต้นประมวผลว่า

กรอบวิธีคิดการพัฒนาในมิติหญิงชายได้สร้างความตระหนักให้ผู้ร่วมโครงการ 3 มิติ สำคัญๆ ด้วยกัน คือ (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2541, น. 6)

1. การพัฒนาที่ดีที่ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนทั้งสองเพศอย่างเท่าเทียม

2. การพัฒนาที่ดีต้องเปิดโอกาสให้หญิงและชายเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนอย่างเท่าเทียม มองเห็นผู้หญิงเป็นผู้กระทำมากกว่า ผู้รับผลประโยชน์จากงานพัฒนาดังที่เคยเข้าใจกัน

3. การพัฒนาที่ดีต้องมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่าง หญิง - ชาย ทั้งในปริมาณสัดส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งประเด็นสุดท้ายค่อนข้างมีแรงต้านจากผู้เข้าร่วมอบรมที่เป็นบุรุษอยู่มาก

การประมวลผลภาพข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า คำและมโนทัศน์เพศภาวะเข้าสู่พื้นที่การศึกษาในสังคมไทย 2 บริบทด้วยกัน คือ ผ่านการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในสาขาวิชาสตรีศึกษา และสาขาที่เกี่ยวข้อง อาทิ สาขาการพัฒนาสังคม การศึกษานอกระบบ งานศึกษาส่วนใหญ่วิเคราะห์ความสัมพันธ์เพศภาวะตามแนวคิดสตรีนิยม ทั้งสายเสรีนิยม สังคมนิยมสายรากเหง้า และหลังสมัยใหม่ ส่วนผู้หญิงและผู้ชายในสังคมไทยอีกจำนวนหนึ่ง เรียนรู้วิถีคิดและความหมายของคำ 'เพศภาวะ' ผ่านการศึกษารอบรม ในเนื่องงานการพัฒนาสตรี กลุ่มผู้หญิงที่มีโอกาสได้เรียนรู้ค่อนข้างมาก คือ กลุ่มที่องค์กรพัฒนาเอกชนสตรีส่งเสริมให้รวมกลุ่ม เพื่อศึกษาชีวิตตน ผ่านการจัดการศึกษา 'สร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์' หรือ 'เสริมพลังอำนาจ' การศึกษาข้างต้น ชี้ให้เห็นนัยยะของการพัฒนาสังคมที่เอื้อผลประโยชน์ต่อคนทั้ง หญิง ชาย อย่างเสมอภาคมากขึ้น แม้ความคิดความเสมอภาคยังเป็นที่ยกเถียงและมีข้อโต้แย้งว่าเหมาะสมกับบริบทสังคมไทย และกลุ่มวัฒนธรรมรองหรือไม่ อย่างไร ผู้เข้าร่วมอบรม โดยเฉพาะบุรุษเพศค่อนข้างเชื่อมั่นว่าเพศภาวะสัมพันธ์ในสังคมไทยและสังคมกลุ่มวัฒนธรรมรอง มีลักษณะฟุ้งฟางฟุ้งๆ เกื้อกูล และอยู่ในสภาวะปกติสุขอยู่แล้ว แม้ว่าจินตนาการความสัมพันธ์ข้างต้นมีความยุ่งยากในการอธิบายภาวะชายขอบของผู้หญิงในหลายๆ ปริมาณทลชีวิตก็ตาม แต่ผู้เข้าร่วมอธิบาย

สภาวะข้างต้นว่ามีใช่เรื่องโครงสร้างการกดทับครอบงำ แต่เป็นลักษณะของปัญหาระดับปัจเจกที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล เช่น ความรุนแรงที่ผู้หญิงถูกกระทำ

3.3 โครงสร้างเพศภาวะ

แสตนเลย์ ฮาร์ดิง (Stanley Harding) (Harding, 1986, p. 52-53) ได้แยกแยะเพศภาวะในเชิงแนวคิดออกเป็น 3 รูปแบบ โดยที่ผู้เขียนอธิบายว่าเพศภาวะทั้ง 3 รูปแบบมีความเชื่อมโยง เหลื่อมซ้อนและซ้อนทับกัน คือ **เพศภาวะที่เป็นโครงสร้างสังคมวัฒนธรรม เพศภาวะที่เป็นระบบโครงสร้างสัญลักษณ์นิยม และเพศภาวะที่เป็นคุณลักษณะและพฤติกรรมบุคคล**

3.3.1 เพศภาวะที่เป็นโครงสร้างสังคมวัฒนธรรม

เพศภาวะที่เป็นโครงสร้างสังคมวัฒนธรรม (gender structure) หมายถึงโครงสร้างความคิดความเชื่อที่ใช้ในการจำแนกแบ่งงานทางสังคมเชิงเพศภาวะ (gender division of labour) รูปธรรมที่สะท้อนความคิดความเชื่อ การแบ่งงานเชิงเพศภาวะมักเชื่อมโยงกับการจัดแบ่งพื้นที่ทางสังคม ซึ่งวิถีคิดในโลกตะวันตกได้จัดแบ่งพื้นที่ทางความคิดในลักษณะเป็นทวิและเป็นคู่ตรงข้าม ได้แก่ พื้นที่ส่วนตัว/ในบ้าน (private sphere) และพื้นที่สาธารณะ (public sphere) พื้นที่ส่วนตัวถูกกำหนดให้เป็นโลกของผู้หญิง ในโลกส่วนตัว/ในบ้าน ผู้หญิงถูกจัดแบ่งบทบาทและคาดหวังให้ทำหน้าที่ แม่และเมีย ถูกคาดหวังให้ค้ำจุนบ้าน อนุบาลสามี เลี้ยงดูอบรมบ่มเพาะสมาชิกรุ่นเยาว์ แม้โลกสังคมจะมีพลวัต แต่โครงสร้างทางวัฒนธรรมยังบ่มเพาะความเชื่อ ความคาดหวังให้งานการผลิตซ้ำมวลมนุษย์ข้างต้นเป็นงานของผู้หญิงอย่างค่อนข้างตายตัว

ส่วนงานในพื้นที่สาธารณะ ทั้งในโลกเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้รับการจัดแบ่งให้เป็นงานและพื้นที่ของผู้ชาย ฮาร์ดิง (Harding, 1986) ชี้ว่าการจัดแบ่งพื้นที่ในชีวิตประจำวันและงานผู้หญิง/ผู้ชายเป็นเพียงรูปธรรมที่แตกหน่อออกมาจากเค้าเงื่อนโครงสร้างเพศภาวะที่มีความเชื่อเรื่องพื้นที่และตำแหน่งของหญิงชายในแต่ละพื้นที่อย่างฝังลึก การสลับสับเปลี่ยนพื้นที่และบทบาทระหว่างปัจเจกในแต่ละเพศภาวะเป็นไป

อย่างยากลำบาก การต่อต้านทำทลายต่อระบบคิดดังกล่าวมักถูกมองจำลึงโทษอย่างรุนแรง หลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะการลงโทษผ่านทางภาษาและสัญญาณต่างๆ ผู้ต่อต้านทำทลายจึงมักอ่อนแรงไปในที่สุด สังคมเองได้เฝ้าจับจ้องผู้ต่อต้านทำทลายระบบคิดโครงสร้างเพศภาวะอย่างหวาดหวั่นเช่นกัน รวมทั้งคอยตอกย้ำความเชื่อจนเกิดสำนึกว่าการจัดแบ่งพื้นที่ของแต่ละเพศภาวะเป็นกฎธรรมชาติ กรณีประเทศไทย การต่อสู้ในพื้นที่การศึกษาทางธรรมของผู้หญิงถูกสังคมลงโทษคาดโทษตลอดมา อาทิ กรณีที่นายณรินทร์ กลิ่ง ได้ดัดนันททำทลายอำนาจทั้งของคณะสงฆ์และรัฐให้บุตรสาวเข้าสู่เพศบรรพชิต สมัยรัชกาลที่ 7 ทำทลายที่สุดนายณรินทร์ถูกจับเข้าคุก ในข้อหา ‘บ่อนทำลายศาสนา’ ส่วนบุตรสาวทั้ง 2 คน เจ้าหน้าที่เรือนจำจับเปลื้องผ้าเปลื้องเพื่อใส่ชุดนักโทษแทน (ศักดิ์นาฉัตรกุล ณ ออยุธยา, 2536) การต่อสู้เรื่องการศึกษาในทางธรรมของผู้หญิงทั้งในสถานะสามเณรีและพระภิกษุณีในประวัติศาสตร์ไทย จึงดูประหลาดผิดปกติ เช่นเดียวกับความฝันของเด็กผู้ชายที่จะเข้าสู่บทบาทแม่ อนุบาลบุตรยอมถูกสังคมมองว่าผิดเพี้ยน และกลายเป็นเรื่องตลกขบขันและมักถูกตอกย้ำผ่านรายการโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์ไทยตลอดมา

การกักขังที่ทางของผู้หญิงในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ด้านพุทธศาสนายังปรากฏเด่นชัดจนปัจจุบัน ที่สำนักพระพุทธศาสนาปฏิเสศการมีอยู่ของภิกษุณี โดยกล่าวอ้างว่าไม่มีการสืบทอดมานานแล้ว ส่วนในอดีต ปรากฏในหลักฐานจารึกและตำนานท้องถิ่น อาทิ ในจารึกสุโขทัย ผู้หญิงถูกวางให้เป็นเพียงผู้อุปถัมภ์พระศาสนาผ่านการทำบุญ ถวายทาน และปฏิบัติธรรมโดยไม่ต้องบวชเรียน ผู้หญิงสมัยสุโขทัย ภายหลังการถวายทานมักมีคำอธิษฐานว่าขอให้เกิดเป็นผู้ชายในโลกหน้า จะได้มีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดพระโพธิสัตว์และพุทธศาสนา คำสอนด้านพุทธศาสนาในระดับโลกีย์ธรรม ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนิกชนนั้นยังดีค่าผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชาย ให้ค่าผู้หญิงว่าเป็นแค่ ‘เห็นชาติ’ คือ คนที่ต่ำต้อยกว่าผู้ชาย อันเนื่องมาจากการประกอบกุศลกรรมมาแต่ครั้งอดีตกาล (จิราหนู ไสภา, 2542, น. 59) ในงานชิ้นเดียวกันจิราหนู อ้างงานประพันธ์ของ เสฐียรโกเศศ ‘ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต: เกิด - ตาย’ (2505) ซึ่งสะท้อนโลกคติที่พร่ำสอนสถานะไร้คุณค่าของผู้หญิงในสังคมสยาม มีใจความว่า “ถ้าผู้ชายไปผิดลูกผิดเมียคนอื่น ตายไป

ต้องตกนรกขุมโลหะสิ่วพลีพร้อมหญิงผู้ผู้นั้น ครั้นใช้โทษกรรมในนรกเสร็จสิ้นแล้ว จะต้องไปเกิดเป็นหญิงอีก 500 ชาติ ถัดจากนั้นต้องไปเกิดเป็นกะเทยอีก 500 ชาติ แล้วไปเกิดเป็นสัตว์ที่เข่าตอนอีก 500 ชาติ แล้วจึงไปเกิดเป็นผู้ชายได้”

โครงสร้างเพศภาวะที่ฝังลึกอยู่ในระบบคิดของครู มักสะท้อนออกมาอย่างไม่รู้ตัว เมื่อครูแนะนำนักเรียน ครูมักแนะนำให้นักเรียนผู้หญิงเลือกเรียนในวิชาที่เหมาะสมกับความคาดหวังของสังคม คือ การเข้าสู่อาชีพครูและพยาบาล พนักงานบัญชี พนักงานต้อนรับ ระบบคิดชุดเดียวกัน กล่อมให้ครูเชื่อว่า วิชาด้านรัฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ แพทยศาสตร์ นิติศาสตร์ ศาสตร์นักการทูต เป็นสาขาอาชีพที่คู่ควรกับเด็กผู้ชาย โครงสร้างเพศภาวะยังทำงานผ่าน ตำราเรียน และหลักสูตรแฝง ตำราเรียนทุกระดับชั้นในหลายๆ ประเทศจึงบ่มเพาะ ตอกย้ำ ความเป็นหญิงคู่กับการเป็นแม่บ้านแม่เรือน ควบคู่ไปกับการทำงานรับใช้ระบบทุนนิยมอย่างเข้มแข็ง (Acker, 1993; Skelton, 1997 อ้างถึงใน Maynard, 2000: 122; นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2551; มาตี ลิมสกุล, 2552; วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2554)

ส่วนบทบาทพ่อถูกวางเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ทำงานนอกบ้านหรือในพื้นที่สาธารณะ โดยแยกขาดจากความรับผิดชอบภาระงานในบ้าน หรือเข้าร่วมรับผิดชอบเพียงเล็กน้อย งานศึกษาเปรียบเทียบเวลาการทำงานบ้าน และงานอื่นๆ ที่ไม่ได้รับค่าจ้างซึ่งปัจจุบันนักสตรีนิยมเรียกว่างานเกื้อกูล (care work) นั้น พบว่าผู้หญิงทำงานเกื้อกูลมากกว่าผู้ชายใน 1 วัน ตั้งแต่ 2 ชั่วโมงถึง 4 ชั่วโมง 53 นาที ประเทศที่ผู้หญิงและผู้ชายทำงานบ้านต่างกัน น้อยที่สุด คือ ประเทศฝรั่งเศส ประมาณ 2 ชั่วโมง ส่วนประเทศเม็กซิโกผู้หญิงทำงานบ้านมากกว่าผู้ชายเกือบ 5 ชั่วโมงต่อวัน (Antonopoulos, 2009, p. 3)

ในสังคมไทย เวลาทำงานบ้านของผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านยาวนานกว่าผู้ชายนั้น เป็นปรากฏการณ์ปกติ ที่สำคัญมีงานศึกษาที่บ่งบอกว่า โรงเรียนยังคงเป็นพื้นที่การผลิตซ้ำเพศภาวะระดับต่างๆ อย่างเข้มข้นต่อเนื่อง และหลบซ่อนอยู่ในการใช้ภาษางานศึกษาของ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554, น. 178-181) ที่ศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2505 - 2544 นำเสนอผลการศึกษาที่น่าสนใจว่าหนังสือรายวิชาภาษาไทย เป็นพื้นที่ที่คอยย้ำความแตกต่างและเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชายผ่านเครื่องมือการสอน

ภาษาหลายรูปแบบ เช่น เมื่อใช้คำกริยาที่แสดงการกระทำ กริยาที่จะใช้คู่กับ เพศหญิงที่พบบ่อย คือ ทำครัว ทำงาน ส่วนผู้ชาย กระทำผ่านคำอ่านหนังสือพิมพ์ เล่นฟุตบอล เตะฟุตบอล ส่วน กลุ่มคำศัพท์ที่ใช้กับตัวละครชายเผยให้เห็นบทบาท ในหลายพื้นที่ เช่น ซ่อมบ้าน ทาสี สอนหนังสือ ลูกรับ ป้องกันเมือง เรียนหนังสือ ส่วนผู้หญิงทำขนม ทำกับข้าว ทำกระทง ซ่อมเสื้อผ้า สำหรับคำศัพท์แสดง คุณลักษณะของแต่ละเพศ หนังสือประกอบรายวิชาภาษาไทย ประดิษฐ์คำแสดง ลักษณะความเป็นหญิงผ่านคำประเภาพ ซึ่ตักใจ ขวัญอ่อน ร้องไห้ โอบอ้อมอารี มีเมตตา สงบเสงี่ยม ส่วนผู้ชาย เข้มแข็ง ใจเด็ดเดี่ยว อดทน ใฝ่รู้ ขอบคั้นพบของ วิสัยทัศน์ สอดคล้องกับงานของ นางเยาว์ นาวรัตน์ (2551) มาตี ลิ้มสกุล (2552) ก่อนหน้านี้ที่ชี้ว่า ตำราเรียนในหลักสูตรการศึกษาเกือบทุกรายวิชามักตอกย้ำ ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ บทบาท สัญลักษณ์ บุคลิกภาพ การตอกย้ำเพศภาวะ มีความแยกแยะ โดยใช้ภาพและภาษาของมาตีชี้ว่า ภาพของแม่ในตำราเรียน ตีร่องอยู่กับพื้นที่ในบ้านและบทบาทการผลิตซ้ำมาทุกยุคทุกสมัย สตรีนิยม สลายมาร์กซิสต์และสังคมนิยมชี้ว่า ภาษาและภาพตัวแทนที่กระทำผ่านพื้นที่ ความรู้ที่เป็นทางการดังกล่าวเป็นที่มาของความเป็นรองและเป็นอื่นของผู้หญิง โดยที่ตำราเรียนรายวิชายุคเก่ามีภาพแม่กวาดบ้านโดยใช้ไม้กวาด ต่อมาตำราเรียน ยุคปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 แม่และลูกสาวใช้เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาดบ้าน ส่วนภาพลักษณะของพ่อถูกตีตรงกับความเชื่อเรื่องความเป็นผู้นำ คือ ผู้หาเลี้ยง ครอบครั้ว พ่อออกไปทำงานนอกบ้าน และภาพในบ้านของพ่อยังคงนั่งอ่าน หนังสือพิมพ์ ดำรงยศ

3.3.2 เพศภาวะที่เป็นระบบโครงสร้างสัญลักษณ์นิยม

เพศภาวะที่เป็นระบบโครงสร้างสัญลักษณ์นิยม (gender symbolism) หมายถึง ระบบคิดและการรับรู้เรื่องราว การประดิษฐ์ ตบแต่งสัญลักษณ์และ รหัสหมายในแบบชั่วคราวข้ามตามเพศภาวะหญิงและชาย เช่น ความอ่อนแอ ความอ่อนหวาน และความเป็นแม่เป็นเมีย มักถูกหมายรู้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของ เพศภาวะหญิง ส่วนสัญลักษณ์ที่เป็นชั่วคราวข้าม ได้แก่ ความเข้มแข็ง ก้าวร้าวและ กล้าหาญ ถูกรับรู้ว่าเป็นรหัสหมายความเป็นชายชาวด

ในงานของอวยพร พานิช ‘ผู้หญิงกับภาษา’ มีกาวิเคราะห์ว่าภาษาในสังคมไทยตั้งแต่ยุคโบราณถูกสร้างด้วยผู้ชาย เนื่องจากเป็นผู้ปกครอง มีอำนาจ และได้รับการศึกษาเล่าเรียนรอบรู้หลายด้าน ความเป็นผู้ชายสะท้อนผ่านภาษา จึงมีความแข็งแแกร่ง เป็นผู้นำ เป็นนักรบซึ่งมีหลักฐานจากหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 สมัยสุโขทัย ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ความว่า

“...กูไปตีวังข้างใต้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีบ้านตีเมือง ได้ข้าง
ได้ดวง ได้บัวได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู...”

(อวยพร พานิช, 2541, น. 252-254)

ส่วนผู้หญิง ภาษาของผู้ชายกล่อมให้เป็นเพศที่อ่อนแอไม่ได้เป็นเจ้าของชีวิตและเพศวิถีตน เช่น ในสุภาสิตสอนหญิงของสุนทรภู่

“เป็นสตรีสุดดีแต่เพียงผ้า จะดีซัก็แต่ยังกำลังสาว
ลงจนสองสามจีดไม่ยี่ดยาว จะกลับยังสาวสิเต็มตรอง
เมื่อสูงหอมหวานจึงควรล่น อยู่กับต้นอย่าให้พรากไปจากที่
อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี เมื่อบุญมีคงจะมาอย่าปรารมภ์”

(อวยพร พานิช, 2541, น. 252-254)

นอกจากสุภาสิตสอนหญิง อวยพร (2541) ที่ว่าวรรณคดีไทยที่กล่อมหญิงให้อยู่ในสภาพเป็นรอง ไร้อำนาจปกครองตนเองนั้น ยังปรากฏในงานวรรณกรรมสำคัญ ซึ่อื่นๆ อีกจำนวนมาก อาทิ กฤษณาสมนน้อยคำฉันท์ ที่มีผู้ประพันธ์หลายคนทั้งปราชญ์พระภิกษุสงฆ์และขุนนางใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ การควบคุมเพศวิถี พื้นที่ และสถานะของผู้หญิงนั้นนอกจากผ่านภาษา เรื่องเล่าแล้วยังกระทำผ่านจารีตประเพณีและกฎหมายอีกด้วย การใช้อำนาจของผู้ชายควบคุมร่างกาย เพศวิถีและโอกาสในชีวิตของผู้หญิง ยังมีการบันทึกในงานต่างๆ

จนปัจจุบันกาล (ดูใน Duplatre, 1922; ธิดา สาระยา, 2544; ปราวณี วงศ์เทศ, 2549; มาลี พุกษ์พงศาวิลี, 2551; เพ็ญประภา ภัทรานุกรม, 2558) การสืบเนื่องของความคิดการควบคุมผู้หญิง ให้มีคุณลักษณะ ‘ผู้หญิงดี/กุลสตรี’ ผ่านการควบคุมเพศวิถี และพื้นที่ ปราบกฏชัดเจนในงานระยะต่อมา อาทิ ในของวิสันต์ (2555, น. 181) ที่เผยว่าเนื้อหาในหนังสือ ตำราในรายวิชาภาษาไทย ตกย้ำอย่างแยบยลผ่าน กลวิธีนำมาใช้ซ้ำ เช่นมีการบรรยายว่า ‘...พวกเธอคูชีวิตของนางวันทองสองใจนะ...’

3.3.3 เพศภาวะที่เป็นคุณลักษณะและพฤติกรรมบุคคล

เพศภาวะที่เป็นคุณลักษณะและพฤติกรรมบุคคล (individual gender) คือ การควบคุมและกล่อมเกลางของสถาบันทางสังคมเพื่อสร้างบุคลิกภาพและพฤติกรรมความเป็นเพศภาวะของแต่ละปัจเจกในแต่ละวัฒนธรรมให้มีลักษณะความเป็นเฉพาะในแต่ละเพศภาวะที่อิงแอบกับเพศสรีระ อาทิ การตั้งชื่อ การให้ความหมายต่อส่วนต่างๆ ของร่างกาย การใช้ภาษาที่จำเพาะสำหรับเด็กแต่ละเพศ การแยกของเล่นและการละเล่นของเด็กออกเป็นสองเพศ การกำหนดรูปแบบและสีของเสื้อผ้า การกำกับพื้นที่และเส้นแบ่งพฤติกรรม และการกระทำทางสังคมออกเป็น 2 ประเภท ทั้งหมดนี้เพื่อให้เกิดการหมายรู้ความเป็นเพศเฉพาะในแต่บุคคลในระดับบุคลิกภาพ และการแสดงออกภายนอก

ดังนั้น วิเคราะห์ได้ว่าการศึกษาเพื่อแปรเปลี่ยนอำนาจระหว่างหญิงชาย ต้องไม่หยุดนิ่งอยู่ที่การทำความเข้าใจระดับพื้นผิวจนสุด ซึ่งก็คือรูปแบบที่ 3 ด้วยการจัดการศึกษาที่เน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของปัจเจก อาทิ การรณรงค์ให้ผู้หญิงก้าวข้ามธรณีบ้านไปสู่โลกการเมือง โดยไม่ตระหนักถึงโครงสร้างการแบ่งงานทางสังคมเชิงเพศภาวะ และระบบสัญลักษณ์ที่เป็นรหัสหมายคอยตอกย้ำที่ทางและบทบาทของหญิงชายในสังคม การศึกษาและรณรงค์ในระดับดังกล่าวมักบรรลุผลอย่างจำกัดและไม่ยั่งยืน ด้วยผู้หญิงเองและสังคมส่วนใหญ่ยังถูกตรึงอยู่กับแนวคิดการแบ่งงานกันทำเชิงเพศภาวะซ้ำแล้วซ้ำเล่าผ่านหนังสือ ละครทีวี และในวิถีชีวิตประจำวัน ตำราเรียนและหลักสูตรแฝงในโรงเรียนได้ทำหน้าที่ตอกย้ำและตรึงความคิดความเชื่อข้างต้น

3.4 ศาสตร์การสอนสตรีนิยม

ในโลกตะวันตก ศาสตร์การสอนสตรีนิยม/ศาสตร์การสอนผู้หญิง (Feminist pedagogy) นั้น เป็นที่รับรู้ พร้อมๆ กับการก่อเกิดของหลักสูตรสตรีศึกษาในสถาบันชั้นสูง แต่ทว่าศาสตร์การสอนสตรีนิยม/ผู้หญิงไม่แตกต่างจากวิถีคิดและมโนทัศน์อื่นที่ยังมีข้อถกเถียงอยู่หลายประเด็น ที่สำคัญคือคำถามที่ว่า อะไรคือศาสตร์การสอนสตรีนิยม และมีลักษณะอย่างไร เป็นศาสตร์การสอนหรือศาสตร์การเรียนรู้เฉพาะตัวหรือไม่อย่างไร (Shrewsbury, 1993; Weiler, 1995; Scering, 1997) ชรูส์เบอร์รี่ (Shrewsbury, 1993, p. 8) ให้ความเห็นว่า ข้อถกเถียงและคำถามข้างต้น หนีไม่พ้นตัวตนของศาสตร์ผู้หญิงที่มีความไม่ลงรอยทางความคิด ทั้งระบบความคิด ศาสตร์ และขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งประกอบสร้างจากหลายสายธารความคิด และมีผู้แสดงหน้าใหม่เกิดขึ้นตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนาน อย่างไรก็ตาม ความหมายของศาสตร์การสอนผู้หญิงที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันได้ระดับหนึ่งก็คือ เป็นทฤษฎีการสอนและการจัดการเรียนรู้ที่ประกอบสร้างด้วยชุดญาณวิทยา ความคิด และการปฏิบัติการในห้องเรียนบนฐานมุมมองสตรีนิยมหนึ่งๆ ซึ่งสร้างทางเลือกในการกำหนดผลลัพธ์ต่อผู้เรียน และการศึกษาที่ต่างไปจากแนวจารีต การศึกษาแนวจารีต หนีไม่พ้นการศึกษาที่วางอยู่บนญาณวิทยาระบบเหตุผลความเป็นวัตถุวิสัยของความรู้และโลกทัศน์การมองโลกแบบผู้ชาย (Shrewsbury, 1993; Scering, 1997; Webb, Allen & Walker, 2002)

ชรูส์เบอร์รี่ (Shrewsbury, 1993) ให้ความเห็นอีกว่า สตรีนิยมยังโจมตีศาสตร์การสอนทั่วไปว่าเป็นแนวการสอนที่ถูกครอบงำโดยระบบความรู้ที่วางผู้ชายเป็นศูนย์กลางจักรวาลความรู้ ส่วนศาสตร์การสอนสตรีนิยมอิงอยู่กับญาณวิทยาประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงในตำแหน่งแห่งที่อันหลากหลาย วางการสอนเป็นการปฏิบัติการทางการเมืองเพื่อการปลดปล่อยผู้เรียนจากภาวะไร้อัตน แปลกแยก และไม่มีเจตจำนงอิสระ แก่นของศาสตร์การสอนสตรีนิยมจึงเน้นกระบวนการสร้างความรู้แบบร่วมมือและพึ่งพาระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ลดทอนอำนาจครู (decentering the power) ปรับเปลี่ยนบทบาทครูจากผู้มีอำนาจผู้เรียนและนักศึกษา ผู้เรียนมีฐานะผู้สร้างความรู้และครู

เป็นผู้ฟังและเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากศิษย์มากขึ้น นำประสบการณ์ผู้เรียนทั้งในเชิงลึก และวิถีชีวิตประจำวันเข้าสู่การปฏิบัติการการเรียนรู้ในห้องเรียน และเป้าหมาย การสอนเพื่อการเปลี่ยนแปลงภาวะแปลกแยกและไร้ตัวตนของผู้เรียนและ โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมที่กดทับ

ในงานของ แคทลีน วีเลอร์ (Kathleen Weiler) (1991, 1995) เรื่อง 'Freire and a Feminist Pedagogy of Difference' เผยให้เห็นการก่อตัว ของศาสตร์การสอนผู้หญิงในบริบทเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา วีเลอร์ เผยว่า ศาสตร์การสอนผู้หญิง เริ่มภายหลังจากที่วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยเปิดสอน วิชาสาขาสตรีศึกษาราวๆ ค.ศ. 1970 นักสตรีนิยมการศึกษา ซึ่งมีสถานะเป็น นักวิชาการชายขอบ แสวงหาวิธีการสอนแนวใหม่ ความคิดที่ส่งอิทธิพลต่อ ศาสตร์การสอนผู้หญิงมาจาก 2 กลุ่มความคิด คือ ความคิดสายทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) โดยเฉพาะจากงานของ เปาโล เฟรเร (Paulo Freire) ที่สนใจ ศาสตร์การสอนเพื่อปลดปล่อยผู้ถูกกดขี่ (Liberation pedagogy) จากงานของ เฟรเร ชื่อ 'the Pedagogy of the Oppressed' อีกด้านหนึ่งต่อยอดมาจากการจัดการศึกษาเพื่อ 'การสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์' (Consciousness raising) ของกลุ่มผู้หญิงในยุคคลื่นลูกที่ 2 ที่เน้นการตั้งวงเสวนา สัมภาษณ์ตรวจสอบ ภาวะการถูกกดทับ ผ่านอารมณ์ความรู้สึกและประสบการณ์เชิงลึกของผู้หญิง รายบุคคล ขบวนการผู้หญิงเผยว่าการเสวนาที่กระทำๆ ชุดและร้อยสิ่งที่เก็บซ่อน อยู่ในจิตไร้สำนึก เป็นวิธีการตรงที่ได้สืบค้นปัจจัยเงื่อนไขที่ผลึก/ตรึงผู้หญิง ไว้ในความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำ ซึ่งกลุ่มผู้หญิงที่ขับเคลื่อนการเมืองของผู้หญิง ในยุคคลื่นลูกที่ 2 ต่างชี้ให้เห็นว่า กระบวนการข้างต้น คือ การศึกษาเพื่อสร้าง ความรู้อย่างถ่องแท้และยกระดับจิตสำนึกผู้หญิงที่รับรู้ตัวตน เป็นการศึกษา ที่เปิดโลกผู้หญิงจากด้านใน มองเห็นปัญหาระดับปัจเจกเชื่อมโยงเกาะเกี่ยวกับ โครงสร้างสังคมวัฒนธรรมที่กำหนด คือ โครงสร้างเพศภาวะ การตระหนักรู้ เชิงวิพากษ์ ทำให้เกิดอำนาจภายในตัวเอง (power within) นำไปสู่การปฏิบัติการ ทางการเมือง คือการนำพาผู้หญิงออกจากภาวะแปลกแยกเป็นอื่น ทั้งระดับ ปัจเจกและกลุ่ม ดังเช่นที่ บรอนวิน เดวิส (Bronwyn Davies) ระบุในงานทบทวน เรื่องทฤษฎีเพศภาวะและการศึกษาในทำนองว่า เด็กเรียนรู้ปฏิบัติการทาง

วาทกรรมที่กระทำซ้ำๆ ในชีวิตทางสังคม เพื่อที่จะสร้างความเป็นหญิงและชาย ให้ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะพวกเขาจะได้รับการยอมรับในอัตลักษณ์ดังกล่าว การศึกษาจึงต้องเข้าใจโลกที่เป็นเพศภาวะและทำอย่างไรให้นักศึกษาเข้าใจ สิ่งเหล่านี้ ความเข้าใจข้างต้นมิเพียงเป็นเรื่องของความรู้และสติปัญญา แต่รวมถึง การเข้าใจการถูกกำหนด การฝึกหัดร่างกาย จนความเป็นหญิงและชายปรากฏขึ้น ในตัวเด็ก (Davies, 1989, as cited in Taylor, 1995, p. 4)

3.4.1 องค์ประกอบของศาสตร์การสอนสตรีนิยม

ศาสตร์การสอนสตรีนิยมเกี่ยวข้องกับชุดคำถามสำคัญว่าด้วย 'ความรู้' 'อำนาจ' และ 'การปฏิบัติทางการการเมือง' กระบวนการสอนและเรียนรู้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการจัดวางและบ่มเพาะภาวะผู้นำนักสตรีนิมรุ่นใหม่ให้บังเกิดขึ้น ในอาณาบริเวณรั้วมหาวิทยาลัย ในห้วงเวลานั้นเป็นที่รับรู้กันว่ามหาวิทยาลัย เป็นพื้นที่ปลูกปั้นปัญญาชนประเภทต่างๆ วิลล์เลอร์ (Weiler, 1991, 1995; Hooks, 1994) เผยว่าศาสตร์การสอนสตรีนิยมจุดประกายคำถามต่องานการสอนของบรรดาครูผู้หญิงที่สามารถสรุปได้ 3 ประการด้วยกันคือ

1. คำถามต่อบทบาทและอำนาจของครู

งานเขียนของวิลล์เลอร์ 'Freire and a Feminist Pedagogy of Difference' (1991, 1995) มีคำถามต่อบทบาทและอำนาจของครู สองมิติด้วยกัน มิติแรก คลี่ให้เห็นอำนาจของครูในสถาบันการศึกษาซึ่งมีความรู้ มีอำนาจตามตำแหน่ง และประสบการณ์ มิติที่สอง ทบทวนอำนาจของครูในองค์กรที่เกาะเกี่ยวอยู่กับเพศภาวะ สีผิว เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ และความเป็นประเทศที่สาม/ชายขอบของระบบทุนนิยมโลก คำถามมิติแรก มุ่งตรวจสอบและคลี่เนื้อนัยให้เห็นอำนาจของครูที่มักไปกดทับเสียงและประสบการณ์ของผู้เรียน การตั้งคำถามกับอำนาจและบทบาทของครูในห้องเรียน คำถามมิติที่สอง เริ่มขึ้นเมื่อนักสตรีนิยม การศึกษามองเห็นครูที่เป็นสตรีเพศมักอยู่ในสถานะชายขอบไร้อำนาจ ขาดต้นทุนที่จะต่อรองกับระบบวัฒนธรรมองค์กรการศึกษาที่จัดการเรียนการสอนตามแนวทางวีริต นักการศึกษาสตรีนิยมมักเผชิญกับความตึงเครียดในการนำแนวคิด

สตรีนิยมเข้าสู่พื้นที่วัฒนธรรมองค์กรชายเป็นใหญ่ ในสถาบันการศึกษาชั้นสูง ท่ามกลางข้อจำกัดดังกล่าว คำถามที่เกาะกินจิตวิญญาณครู คือ ครูจะสรรสร้าง อำนาจอย่างไรเพื่อนำพาศิษย์ไปสู่การปลดปล่อยภาวะไร้ตัวตน และตระหนักรู้ ในอำนาจตน โดยที่อำนาจของครูมิใช่เป็นอำนาจประเภทเพื่อการครอบครอง บังการผู้อื่น (power over/power to) อย่างที่เหล่าทรราชและเผด็จการกระทำ ต่อผู้อยู่ใต้การปกครอง แต่เป็นอำนาจที่ส่งพลังบวกให้แก่กัน เป็นศักยภาพ และเป็น สมรรถนะ (energy capability and potentiality) ในการนำพาตัวครูเองไปสู่ ภาวะใหม่ การตั้งคำถามกับอำนาจและบทบาทของครูในห้องเรียนทั้ง 2 ระนาบ จึงเป็นการเบิกโรงศาสตร์การสอนสตรีนิยม/ผู้หญิงต่อแวดวงวิชาการ (Weiler, 1991, 1995; hooks, 1994)

2. คำถามต่อญาณวิทยาว่าด้วยความรู้

แหล่งที่มาของความรู้ และความรู้ที่เป็นความจริงแท้คืออะไร สตรีนิยม ทำทลายการสร้างความรู้ในแนวจารีตและคัลท์ให้เห็นถึงแหล่งความรู้ที่มาจาก ประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึก โดยการอ้างงานของเปาโล เฟอร์เร ที่ชี้ว่า การศึกษาของผู้ถูกกดขี่ คือ การศึกษาที่ต้องผูกพันกับการปลดปล่อยหรือ ความมีอิสรภาพ จึงต้องสืบค้นลัทธิเข้าสู่ประสบการณ์ภายในด้านลึกในระดับ จิตใต้สำนึก ต้องกระทำซ้ำแล้วซ้ำอีก จนเจ้าของประสบการณ์มองเห็นความ เชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึกของตนและของคนอื่น และมองเห็นผู้กระทำการกดขี่ระดับโครงสร้างที่ครอบงำอย่างชัดเจน ในยุค อาณานิคมผู้กระทำการระดับโครงสร้างนี้ไม่พ้นเจ้าอาณานิคม และชนชั้น กระจุกพีจากชาติเจ้าอาณานิคม ที่มุ่งสร้างการศึกษาและใช้ศาสตร์การสอน แบบฝากธนาคาร (Banking Education) ต่อผู้คนใต้ปกครอง ศาสตร์การสอน ดังกล่าวเน้นกล่อมผู้เรียนให้เชื่อฟังครูซึ่งเป็นตัวแทนผู้มีอำนาจเหนือ สอนให้เชื่อ ในความรู้ปราศจากการไตร่ตรอง และที่สำคัญคือ สร้างวัฒนธรรมปิดปากเงียบ ลุ่มหลงความเหนือกว่าของวัฒนธรรมเจ้าผู้ปกครองและดูแลภาษาและ ภูมิปัญญาตน ผู้เรียนท่องจำความรู้แต่ไม่สามารถใช้ความรู้อธิบาย และแปรเปลี่ยน สถานะและตำแหน่งแห่งที่ของตน สิ่งที่เฟอร์เรสนใจ คือ วัฒนธรรมปิดปากเงียบ

ของคนจน ที่ไม่กล้าเปล่งเสียง ไม่มีความภาคภูมิใจในตนเอง มีความกลัวรวมทั้งความกลัวในการมีอิสรภาพ การนำตนหรือการกำหนดเจตจำนงแห่งตนสตรีนิยมจึงเริ่มสนใจความคิดของเฟรเดอและมโนทัศน์ 'วัฒนธรรมปิดปากเงียบ' ของผู้หญิง (Weiler, 1991, 1995; Hooks, 1994) สตรอมควิสต์ (Stromquist, 2003) อ้างว่าสตรีนิยมสายรากเหง้ายังยับยั้งความคิดของ หลุยส์ อัลธุสเซร์ (Louis Althusser) นักคิดชาวฝรั่งเศสสายมาร์กซิสต์ ที่วิเคราะห์การศึกษาและโรงเรียนในสังคมทุนนิยมว่าเป็นแหล่งกดทับผลิตซ้ำอำนาจของชนชั้นนายทุนโรงเรียนและความรู้เปรียบเสมือนอำนาจอ่อนที่คอยหว่านล้อมกล่อมเกล่าให้ผู้เรียนในชนชั้นแรงงานอ่อนแอ จำยอมต่อระบบทุนนิยมอย่างภักดี สตรีนิยมสายรากเหง้าจึงจ้องมองโรงเรียนอย่างไม่ไว้วางใจและไม่ศรัทธา โรงเรียนเป็นพื้นที่สร้างโอกาสและปลดปล่อยผู้หญิงจากสถานะระวาง อย่างที่สตรีนิยมสายเสรีนิยมเชื่อมั่น

3. คำถามว่าด้วยเรื่องความแตกต่างระหว่างผู้หญิงที่เป็นกลุ่มทางสังคม

เบอร์นิซ ฟิชเชอร์ (Berenice Fisher) (1987) ได้จุดประกายสร้างข้อโต้แย้งว่าแม้ว่าประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึกเป็นการประดิษฐ์สร้างโดยสังคมและวัฒนธรรม แต่หาใช่ว่าประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึกทั้งหมดทั้งมวลจะถูกมอมเมาอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดโดยสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ ดังนั้นประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึกย่อมถูกสร้างขึ้นได้ใหม่ ผ่านการสานเสวนา ซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อยกระดับจิตสำนึกการรับรู้เรื่องราวแห่งตน การศึกษาทำหน้าที่สำคัญ คือการสำรวจ เผยคลี่ และไตร่ตรองถึงที่มาของประสบการณ์และโครงกรอบต่างๆ อันเป็นปอเกิดของประสบการณ์ดังนั้น การสร้างความรู้คือ 1) การเข้าใจการประดิษฐ์สร้างความรู้ 2) โครงสร้างระบบคิดการผลิตสร้างความรู้โดยการเชื่อมโยงความจริงที่ฝังภายในตนและโลกภายนอก รวมทั้งอุดมการณ์ที่ก่อรูปความเป็นตัวตนและคนอื่นในตัวผู้หญิง อารมณ์ความรู้สึก แม้ดูเหมือนว่าไม่มีสถานะเป็นวัตถุวิสัยตามหลักการวิทยาศาสตร์ที่ญาณวิทยาผู้ชายยึดถือเป็นดั่งคัมภีร์ แต่สตรีนิยมสร้างรากฐานให้เชื่อว่าอารมณ์ความรู้สึก เป็นความรู้โดยตัวของมันเอง

ในปลายศตวรรษที่ 20 สตรีนิยมสายสีผิว (Black feminism) สายวัฒนธรรม (Cultural feminism) และหลังสมัยใหม่ (Postfeminism) ได้สร้างข้อโต้แย้งเรื่องความแตกต่างระหว่างผู้หญิง (question of differences) ที่เป็นกลุ่มทางสังคมและมโนทัศน์ความเป็นสากลของประสบการณ์ผู้หญิง (a concept of universal of women's experience) สตรีนิยมแนวหลังสมัยใหม่โต้แย้งข้อสมมติฐานความคิดที่ว่าด้วยเรื่อง 'ความเป็นหนึ่งเดียวของผู้หญิงในลักษณะสากล' และสร้างข้อโต้แย้งที่ฟังรับฟังว่าอุดมการณ์วาทกรรม และภาษาของเพศภาวะทำงานผ่านระบบชนชั้น สีผิว เพื่อชาติ อายุ และอื่นๆ สตรีนิยมกลุ่มใหม่ไม่ปฏิเสธเรื่องข้อถกเถียงเกี่ยวกับความรู้และที่มาของความรู้ว่าต้องสังเคราะห์มาจากโลกของผู้หญิง ทว่าพวกเขาเสนอให้ก้าวข้ามการสร้างความรู้ของผู้หญิงแบบเป็นสารัตถะ และให้มองความรู้ที่เกาะเกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ (positionality) ของผู้หญิงระดับปัจเจกและกลุ่มที่ประกอบสร้างผู้หญิงเฉพาะราย ประสบการณ์ผู้หญิงจึงมิได้มีชุดเดียวเป็นสากล แต่แตกต่างหลายหลาก และมีพลวัตกับโครงสร้างอำนาจชุดอื่น (Fuss, 1989 as cited in Weiler, 1991, p. 37) นอกจากนี้ สตรีนิยมหลังสมัยใหม่ยังสร้างข้อโต้แย้งเกี่ยวกับตัวตนและอัตลักษณ์เพศภาวะที่ทฤษฎีสมัยใหม่เชื่อว่ามีคุณสมบัติมั่นคง ไม่มีพลวัต (stable self/subjectivity) พวกเขานำเสนอว่าตัวตน และอัตลักษณ์มีลักษณะผันแปรปรับเปลี่ยน สร้างและสร้างใหม่ได้ไม่รู้จบ (unstable self) ความเลื่อนไหลเป็นผลตกทอดมาจากตัวตน และอัตลักษณ์เพศภาวะที่ก่อเกิดจากการต่อสู้ต่อรองของปัจเจกกับโครงกรอบ อีกนัยหนึ่ง อัตลักษณ์ที่ไม่คงที่ มาจากผู้หญิงเองที่คอยดิ้นรนต่อสู้เพื่อสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ ไม่หยุดนิ่ง นักคิดกลุ่มนี้ เสนอว่า ความเป็นอื่นของผู้หญิงจึงไม่คงที่ และสามารถผลัดออกไปได้จากกระบวนการ 'จัดการศึกษา โดยศาสตร์การสอนสตรีนิยม'

3.4.2 หลักการพื้นฐาน 6 ประการของศาสตร์การสอนสตรีนิยม

ในด้านทศวรรษที่ 21 มีงานเขียนชิ้นสำคัญที่สร้างข้อถกเถียงเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของศาสตร์การสอนสตรีนิยม ชื่อ 'Feminist Pedagogy: Identifying Basic Principles' (Webb, Allen & Walker, 2002) คณะผู้เขียน

ได้ร่วมกันทบทวนหลักการพื้นฐานศาสตร์การสอนสตรีนิยมร่วมสมัย ซึ่งมีรายละเอียดทั้งหมด 6 มิติด้วยกัน เนื้อหาหลายประการพ้องกับสิ่งที่วีเลอร์ได้เสนอไว้ก่อนหน้าแล้ว แต่มีหลักสำคัญอีกบางประการที่น่าสนใจ และมีลักษณะเป็นการปฏิบัติการในห้องเรียนมากขึ้น หลักการพื้นฐาน 6 ประการ คือ

1. การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ (Reformation of the relationship of professor and student)
2. การเพิ่มพลังอำนาจ (Empowerment)
3. สร้างชุมชนการเรียนรู้ (Building community)
4. ให้เอกสิทธิ์กับเสียงของปัจเจกเป็นวิธีการสร้างการเรียนรู้ (Privileging the individual voice as a way of knowing)
5. การเคารพประสบการณ์ส่วนตัวบนฐานความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิง (Respect for diversity of personal experience)
6. การท้าทายมุมมองแนวจารีต (Challenging traditional views)

เว็บป์ อัลเลน และ วอล์คเกอร์ (Webb, Allen & Walker, 2002) เผยว่า หลังทศวรรษ 1960 ศาสตร์การสอนผู้หญิง เริ่มมีอิทธิพลทางความคิดต่อผู้สอน ทั้งในและนอกสถาบันการศึกษาชั้นสูงบรรดาคครูที่เริ่มสนุกกับศาสตร์ใหม่ ได้นำความรู้ศาสตร์การสอนผู้หญิงไปประยุกต์จัดการเรียนการสอนนอกรั้วมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา วิทยาลัยฝึกครู และอื่นๆ นอกจากนี้การฝึกอบรมวิชาชีพบางสถาบัน รวมทั้งในห้องทดลองวิชาคอมพิวเตอร์ ก็ได้นำวิธีคิดและหลักการสำคัญของศาสตร์การสอนผู้หญิงไปประยุกต์ใช้เช่นกัน

บทความ 'Feminist Pedagogy: Identifying Basic Principles' ดังกล่าว ให้อรายละเอียดเกี่ยวกับจุดยืนหรือมโนทัศน์ย่อยๆ มีความน่าสนใจหลายประการ ดังนี้

ด้านที่ 1 นำเสนอคุณค่าการแบ่งปันอำนาจ (sharing power) ในการคิด และตีความหมายสัญลักษณ์และความรู้ ระหว่างครู - นักเรียน ผู้เรียนและครู คือ กัลยาณมิตรทางปัญญา ร่วมแสวงหากระบวนการสร้างความรู้อย่างเท่าเทียม ครูพลิกกลับบทบาทจากการเป็นผู้ป้อนมาเป็นผู้เรียนอย่างตั้งใจ และพลิกบทบาท

ไปเป็นผู้ค้นคิดตั้งคำถามเพื่อให้ห้องเรียนมีพลวัตมากขึ้น อาทิ ในงานของ เซริง (Scering, 1997 อ้างถึงใน Webb, Allen & Walker, 2002, p. 68) ที่ว่าการสอน คือ การสร้างจารีต การสำรวจตรวจสอบความอยากรู้และสงสัยอย่าง กระตือรือร้นของผู้เรียน สร้างเงื่อนไขให้ห้องเรียนปราศจากความกลัว และจำยอม ต่อคำอธิบายกระแสหลัก ยึดหลักการเสวนาที่ลุ่มลึก มุ่งตรวจสอบความรู้จาก ประสบการณ์ส่วนตัวเบื้องต้นลึกทรายปัจเจก รวมทั้งสร้างสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ ให้สมาชิกทุกคนรู้สึกปลอดภัยจากการคิดต่าง การโต้แย้ง และให้คุณค่าการเป็นผู้กระทำกร และมีอิสรภาพในการเป็นผู้กระทำกร

ด้านที่ 2 ให้คุณค่าแก่การเสริมพลังอำนาจทั้งครูและนักเรียน ผ่านการ ให้ค่าแก่อุดมการณ์ประชาธิปไตยและการแบ่งปันอำนาจ หลักการสำคัญ อีกประการขององค์ประกอบที่ 2 คือ การปฏิเสธความเชื่อที่ว่า การศึกษา คือ กระบวนการสร้างปัญญาแบบธรรมชาติและเป็นกลาง

ครูที่เห็นคุณค่าของศาสตร์การสอนผู้หญิงได้แสวงหาวิธีการจัดการ ห้องเรียนในบรรยากาศประชาธิปไตยและการแบ่งปันอำนาจ การสร้างบทเรียน ที่เข้าถึงเบื้องลึกของอารมณ์ความรู้สึกของการกดทับความกลัว สถานะเป็นรอง ของผู้หญิงในบริบทเงื่อนไขเฉพาะหนึ่งๆ สร้างสิ่งแวดล้อม และตั้งคำถาม กับความรู้ที่เชื่อว่าเป็นกลาง/ปราศจากอคติ สถาปนาห้องเรียนเสมือนปฏิบัติการ ของการเข้าถึงความมีอิสรภาพและปราศจากความหวาดกลัว (the practice of freedom)

ด้านที่ 3 พลิกชุมชนสถานศึกษาไปสู่ชุมชนการเรียนรู้ที่เปี่ยมเพาะทั้งมิติ ด้านนอกและด้านใน มโนทัศน์และวิถีคิดที่สำคัญของมิติที่ 3 คือ การเกื้อกูล (caring) และการสร้างความไว้วางใจ (trust) ให้สมาชิกทุกคนมั่นใจว่าจะได้รับความเคารพและมีโอกาสในการเสวนาแสวงหาความรู้อย่างไม่ถูกกีดกัน และสร้างความเป็นอื่น ชุมชนการเรียนรู้ในลักษณะนี้ต่อมามีส่วนสำคัญในการ สร้างทักษะการวิพากษ์วิจารณ์ ภาวะผู้นำ การจัดการองค์กรแนวระนาบ และการทำงานร่วมกัน (connectedness) อย่างสร้างสรรค์ทั้งในห้องเรียนและชุมชน ภายนอก เชื่อมโยงความรู้กับบริบทจริง ศาสตร์การสอนผู้หญิงจึงช่วยคลี่คลายใจพร้อมสมัยที่นั่นการศึกษาหมักถูกทำลาย คือ การศึกษาสมัยใหม่หมักทอนประวัติศาสตร์

ตัวตนของชุมชน โดยการนำปัจเจกเรียนรู้ตนเองผ่านโครงกรอบประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม

ด้านที่ 4 ให้เอกสิทธิ์การเป็นผู้รู้แก่ผู้อื่นที่มีโชครู ซึ่งได้แก่สมาชิกทุกคนในห้องเรียน คือการให้คุณค่าแก่วิธีคิดเรื่องความรู้ และกระบวนการสร้างความรู้ ความรู้มีโชครวมชาติและเป็นสารัตถะ แต่เป็นสิ่งที่ถูกประดิษฐ์สร้างโดยสังคม และวัฒนธรรม ความรู้จึงรื้อสร้างใหม่ได้ ตั้งคำถามและตรวจสอบฐานคิดในการ เลือกรับความรู้ชุดหนึ่งและปฏิเสธการมีอยู่ของความรู้ชุดอื่นได้ รวมทั้งการ รับฟังการเปลี่ยนแปลง เรื่องเล่า และอารมณ์ของผู้เรียน ทั้งหมดทั้งหมด คือวิธีการรู้ อีกแบบหนึ่งที่สำคัญ

ด้านที่ 5 ให้คุณค่าของความรู้ที่ประกอบสร้างมาจากประสบการณ์ ส่วนตัวเบื้องต้นและบริบทประจำวันของผู้เรียนที่หลากหลาย ซึ่งให้เห็นสังคมจะ ความรู้ที่มีความซับซ้อน มิได้เป็นหนึ่งเดียว และระบบคุณค่าลักษณะพหุทัศน์ อีกนัยหนึ่ง คือการนำความหลากหลาย และตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้หญิง ที่เป็นปัจเจก มาเป็นแกนกลางการวิเคราะห์ประสบการณ์ของผู้หญิง (Scering, 1997)

สุดท้ายด้านที่ 6 คือ การทำทนายชนบ ที่เชื่อว่า 'ความรู้' และ 'วิธีการสอน' มีความเป็นกลางมีเหตุมีผล ปราศจากความเชื่อและอุดมการณ์แฝง (value free) ชุมชนการเรียนรู้บนฐานคิดศาสตร์การสอนผู้หญิง ต้องการเผยแพร่สถานะโรงเรียน และบทบาทผลิตซ้ำและค้ำยันโครงสร้างเพศภาวะผ่านวิธีคิดแบบแบ่งขั้ว อาทิ คุณลักษณะจำยอม/การมีเจตจำนงอิสระ พื้นที่สาธารณะ/ส่วนตัว ความเป็นหญิง/ ความเป็นชาย ในขณะที่เดียวกัน ซึ่งให้ชุมชนการเรียนรู้ต้องตระหนัก และตรวจสอบ วิธีคิดและตรรกะระดับปรัชญาดังกล่าว รวมถึงอานิสงส์ของวิธีคิด ว่าได้ก่อผล ตอกย้ำพื้นที่และคุณลักษณะของผู้หญิงอย่างไร ทั้งความแตกต่างและความ อ่อนด้อย ทั้งด้านคุณค่า อำนาจ และโอกาสในชีวิต ที่กล่าวมาทั้งหมดทั้งหมด ซึ่งให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างศาสตร์สตรีนิยมและศาสตร์การสอนสตรีนิยม นั้นเอง

อีกด้านหนึ่ง เมื่อทบทวนศาสตร์การสอนผู้หญิงที่ได้รับอิทธิพลมาจาก แนวคิดเชิงวิพากษ์ของ เปาโล เฟอร์เร นั้น ปรากฏว่า แนวคิดเชิงวิพากษ์

มีส่วนอย่างสำคัญในการปลูกเร้าห้องเรียนเป็นพื้นที่สร้างผู้เรียนมีคุณลักษณะเป็นผู้ตื่นรู้ (active knower) มีจิตสำนึก โครว์ครวญ วิพากษ์วิจารณ์ รื้อถอนความกลัวในเสรีภาพ และมองเห็นตัวเองเป็นเมล็ดพันธุ์ของการเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้ นอกจากการสอนเสวนา และการร่วมมือ ศาสตร์การสอนผู้หญิงมีโครงการสร้างนักกิจกรรม (Activist project) เช่น การกระตุ้นให้ผู้เรียนเข้าปัญหาการกดทับเพศภาวะที่ดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งมองเห็นศักยภาพของสตรีนิยมในการนำพาปัจเจกออกจากปัญหา โครงการดังกล่าวประสงค์ให้ผู้เรียนพัฒนาการรับรู้ถึงภาวะไร้อัตนของผู้หญิงในชั้นลึก กระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำการ และมีทักษะการเป็นผู้กระทำการ อาทิ การพูด การรณรงค์ การเขียนแถลงการณ์ การรวมกลุ่ม และการเจรจาต่อรองกับกลุ่มอำนาจนำ ทว่าโครงการดังกล่าวอาจส่งผลให้ผู้เรียนบางคนที่ไม่ต้องการจะวางตัวเองเป็นผู้อยู่ในความขัดแย้งเกิดความยุ่งยากใจ

นอกจากนี้ ศาสตร์การสอนสตรีนิยมปฏิบัติเสวนาประเมินผลที่เน้นการสอบวัดผลที่ประเมินได้ว่าวิธีการดังกล่าวไม่อาจเผยเนื้อหาของการเรียนรู้เบื้องต้นได้ มีการนำเสนอให้ครูทดลองใช้การประเมินแบบมีส่วนร่วม เพื่อค้นหาความเปลี่ยนแปลงจากภายในผู้เรียน งานศึกษาบางชิ้นชี้ว่าการใช้บันทึกหลังสอนเป็นพื้นที่สะท้อนของผู้เรียนเป็นวิธีการที่น่าสนใจ (Weiler, 1991; 1995; hooks, 1994)

ในสังคมไทยงานเขียนศาสตร์การสอนผู้หญิง/สตรีนิยมนับเป็นเรื่องใหม่ ยังไม่เป็นที่คุ้นเคยมากนักสำหรับนักการศึกษาในระบบโรงเรียนและสถาบันฝึกครูชั้นสูง เรื่องที่คุ้นเคยอยู่บ้างคือ ศาสตร์การวิจัยสตรีนิยม อาทิ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมแนวสตรีนิยม (Feminist participatory research) ซึ่งนักวิจัยสตรีนิยมได้ค้นหากระบวนการวิจัยที่ให้ผู้หญิงที่ถูกวิจัยเป็นผู้สร้างพลังภายในและความรู้ เพื่อเข้าใจตัวตนและส่งเสียงสู่ผู้อื่นที่มีอำนาจเหนือ ศาสตร์วิจัยสตรีนิยม มาพร้อมกับหลักสูตรสตรีศึกษา ซึ่งเริ่มมีพื้นที่ปฏิบัติการตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 และมีหลักสูตรฝึกอบรมแนวสตรีนิยมจำนวนไม่น้อยที่เริ่มลงสู่ชุมชน โดยการผลักดันขององค์กรสตรีภาคประชาสังคม จนในราวๆ ปี พ.ศ. 2550 ศาสตร์การเรียนการสอนสตรีนิยม ปรากฏในงานของ กิติพัฒน์ นนทปัทมะดูล

เรื่อง 'ทฤษฎีวิพากษ์ในนโยบายและการวางแผนสังคม' ผู้เขียน แปลคำ 'Feminist pedagogy' เป็นไทยว่า 'วิชาครูสตรีนิยม' และให้รายละเอียดเกี่ยวกับมูลเหตุที่ต้องมีวิชาครูสตรีนิยมในทำนองว่าทำให้การศึกษาฝึกอบรมและการนิเทศ ผู้หญิงมีอุปสรรคหลายประการด้วยกัน ส่งผลให้นักการศึกษาสตรีนิยม ซึ่งรวมทั้ง นักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ผู้ที่ต้องจัดการศึกษาเพื่อเสริมพลังอำนาจผู้หญิง ค้นหาต้นทุนทางวิชาการมาเป็นเครื่องมือปลดปล่อยและ นำพาผู้หญิงก้าวข้ามปมปัญหาต่างๆ ทว่า การเหยียด การศึกษาอบรม และการนิเทศ ล้วนพบแต่อุปสรรค

นักปฏิบัติการศึกษาชี้พบค้นพบว่า ผู้หญิงไม่อาจค้นพบปมปัญหาและเสริมพลังตนได้ด้วยวิธีการเหยียด การศึกษาอบรม และการนิเทศแบบเดิม เนื่องจากศาสตร์ข้างต้นพัฒนาจากประสบการณ์โลกชีวิตของผู้ชาย ผู้หญิงมีความเป็นอื่น จากความรู้ในญาณวิทยาแบบเก่า ทำให้ผู้หญิงขาดก้วในการเข้าถึงความรู้ โดยมีแก่นแกนร่วมกัน คือ 1) อุปสรรคที่เกิดจากความไม่มั่นใจในความสามารถ เรียนรู้ได้ของผู้หญิง คุณลักษณะทางจิตวิทยาข้างต้นได้รับการอธิบายว่าปมเพาะจากประสบการณ์วัยเด็ก ที่ครูมักกล่าวตำหนิในชั้นเรียน การมีภาพจำรับรู้ว่าคุณเรียนไม่เก่ง 2) อุปสรรคด้านจริยธรรมและค่านิยมความเชื่อ กล่าวคือ ผู้หญิงเชื่อว่าเพศภาวะผู้หญิงเป็นเพศที่ด้อยค่า จึงมีบุคลิกขาดความเชื่อมั่น และทอดยที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ที่ตนไม่คุ้นเคย 3) อุปสรรคด้านความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์ และการใช้ตรรกวิทยา ข้อจำกัดส่วนนี้พัฒนามาจาก ผู้หญิงถูกเลี้ยงดูในวัฒนธรรมอำนาจนิยมและชายเป็นใหญ่ ส่งผลให้หวาดกลัวที่จะคิดแบบโต้แย้ง ค้นหาตรรกะอันเป็นที่มาของความรู้และความเชื่อต่างๆ ด้วยคุณลักษณะทางจิตวิทยาดังกล่าว เด็กและผู้หญิงกลายเป็นผู้เรียนที่มีลักษณะนิ่งเงียบ ดังนั้นศาสตร์ที่ว่าด้วยวิชาครูสตรีนิยมจึงปักธงการอบรมและการนิเทศด้วยจุดยืนที่จะเห็นผลลัพธ์อย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) เพื่อสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้เข้าร่วมในกระบวนการฝึกอบรมและกระบวนการเรียนรู้ 2) เพื่อพัฒนาจิตสำนึกแห่งความเป็นชุมชน ที่สามารถแบ่งปันการเรียนรู้อย่างเท่าเทียม และ 3) เพื่อพัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นผู้นำ และสามารถนำตนเองและผู้อื่นสู่การเรียนรู้ในขั้นต่อไป (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล, 2549, น. 153-157)

สำหรับโจทย์ที่ว่าผู้หญิงฉลาดกว่าในการเรียนรู้และไม่มีทักษะและระบบคิดวิพากษ์วิจารณ์เงื่อนไขที่กดทับตัวเองนั้น มีงานศึกษาที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งชื่อ Women's Way of Knowing ที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างมาก หนังสือเล่มนี้ได้เสนอวิธีการเรียนรู้ของผู้หญิง ว่ามีลักษณะค่อนข้างเฉพาะตัว และแตกต่างจากผู้ชาย หนังสือได้รับความนิยมจนมีการตีพิมพ์ติดต่อกันถึง 10 ครั้ง ระหว่างปี ค.ศ. 1986 และ ค.ศ. 1997 ผู้เขียนประกอบด้วย แมรี เบลนกี (Mary Belenky) บลายุธ คลินชี (Blythe Clinchy) แนนซี โกลด์เบอร์เกอร์ (Nancy Goldberger) จิล ทูล (Jill Tarule) คณะผู้เขียนเป็นนักจิตวิทยา และเป็นอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา รวมทั้งได้ทำงานเกี่ยวข้องกับการสอนและการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญาและจริยธรรม พวกเขาสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านกลุ่มสนทนา การออกค่ายเพื่อฝึกฝนภาวการณ์นำตนให้ผู้เรียนที่เป็นนักศึกษาหญิง คณะผู้เขียนได้อธิบายเป้าหมายของการวิจัยและเขียนหนังสืออย่างน่าสนใจว่า การเรียนรู้ของผู้หญิง และมุมมองที่ผู้หญิงใช้ในการเข้าใจความเป็นจริงและหาข้อสรุปต่อสิ่งจะความจริง ความรู้ และอำนาจนั้นแตกต่างจากผู้ชาย และมีอยู่ 5 ลักษณะด้วยกัน ความแตกต่างนี้ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับตัวตนและการมองตนเองของผู้หญิง กล่าวคือ ตัวตนหรืออัตมโนทัศน์ (self-concept) ของผู้หญิงสัมพันธ์กับวิธีการรู้ของผู้หญิงอย่างแยกไม่ออก วิธีการรู้ของผู้หญิงทั้ง 5 มิติ ได้แก่ 1) การนิ่งเงียบ 2) การรับความรู้คนอื่นเข้าสู่ตน: การฟังเสียงของคนอื่น (Received Knowledge: listening to the voices of the Others) 3) ความรู้แบบอัตวิสัย: เพื่อค้นหาตัวตน (Subjective Knowledge: The Quest for the Self) 4) การผลิตความรู้: การรู้แบบเฉพาะและเชื่อมโยง (Procedural Knowledge: Separate and Connected Knowing) 5) สร้างความรู้ตัวเอง: แปลงเสียงตัวเองคู่กับเสียงคนอื่น (Constructed Knowledge: Integrating the Voices)

วิธีการรู้ในมิติแรก คือ การนิ่งเงียบ เป็นวิธีการรู้ของกลุ่มผู้หญิงชายขอบ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อาทิ เด็กและเยาวชนหญิง พวกเขา รู้สึกถึงภาวะที่ตนเองตกอยู่ในสถานะหุนหวกและเป็นใบ้เพราะตระหนักว่าไม่สามารถเรียนรู้และเข้าใจโลกจากคำและความรู้ที่คนอื่นสร้างและยึดยึด

ให้คิดได้ และเป็นใบ้เพราะเสียงที่เปล่งออกไปมักไม่มีใครสนใจและได้ยิน
ในงานวิจัยพบว่าก่อนที่วิธีการรู้ของผู้หญิงจะตกอยู่ในสภาพหูหนวกและ
เป็นใบ้ พวกเขาจะมีประสบการณ์ที่ถูกกระทำความรุนแรงจากครอบครัวและ
คนรอบข้าง จึงหวาดกลัวที่จะเปล่งเสียงและได้ยินหรือรับรู้เสียงจากภายนอก
เช่น “ฉันไม่อยากจะพูดกับสามี ถ้าพูด และพูดว่าไม่นะ เขาจะทุบตีฉันทันที”
“ไม่มีใครฟังฉัน ฉันต้องตีมันจนเมา และตะโกนเสียงดัง คนถึงจะหยุดฟังฉัน”
(Belenky, Clinchy, Goldberger, & Tarule. (1997, p. 24-25) เด็กและผู้หญิง
เรียนรู้ว่า การนิ่งเงียบ คือ การประนีประนอมให้ตัวเองอยู่รอดท่ามกลางอำนาจ
เหนือกว่า ทว่าการนำตัวเองออกห่างจากการสื่อสารกับโลกภายนอก จำยอม
อยู่ในโลกแคบๆ และอยู่แบบนิ่งเงียบจะยิ่งเพิ่มความรู้สึกไม่มั่นคงในใจ และ
ไม่มั่นคงในสติปัญญาตนว่าสามารถที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ได้ และพึ่งตนเองได้
นอกจากนี้การนิ่งเงียบยังพัฒนาจิตสำนึกถึงที่ทางของผู้หญิงแบบจำยอม คือ
บ้าน การเป็นเมีย เป็นผู้อ่อนแอ ผู้ตาม และไร้ปากเสียง

วิธีการรู้ในมิติที่ 2 และ 3 คือ การรับรู้ถึงเสียงของคนอื่น รับรู้ชุดสัจจะ
ความรู้ที่เป็นที่มีอยู่ในโลกรอบข้างผู้หญิง อัตลักษณ์ตัวตนของผู้หญิงสร้างขึ้น
และเลื่อนไหลอยู่กับการให้ความหมายของโลกภายนอก พวกเขาจะปรับตัว
ฟังเสียงและความรู้ของโลกภายนอก พวกเขาจะยึดเหนี่ยวอยู่กับโครงสร้าง
และสัญญาณทางเพศภาวะที่สังคมภายนอกกำหนด อำนาจในตัวได้มาจากการ
ที่ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชนใหญ่ ผู้หญิงใช้ความรู้แบบวัตถุดิบ
และระบบเหตุผลในญาณวิทยาผู้ชายเพื่อไต่เต้าเข้าสู่โอกาส ที่ทาง และอำนาจ
ที่สังคมกำหนด พวกเขาเรียนรู้ที่จะแข่งขันเข้าสู่อำนาจและพื้นที่ใหม่ แม้ว่า
ในความเป็นจริงจะมีเพดานแก้วคอยกีดกั้นอยู่ก็ตาม

มิติที่ 4 ความรู้แบบอัตวิสัย และใช้ความรู้แบบอัตวิสัยเพื่อตั้งคำถาม
กับตัวเองและปกป้องพื้นที่ในการพัฒนาตัวตนภายในให้เติบโต การรู้ในขั้นนี้
จะนำพาผู้หญิงออกจากความรู้และอำนาจในการอธิบาย และวิธีการรู้ในมิติ
ก่อนหน้านี้นี้ ผู้หญิงเริ่มมองหาสัจจะที่ไม่มีความเป็นสากล มองหาคำอธิบาย
ที่อิงกับประสบการณ์ความเป็นส่วนตัวรายปัจเจกมากขึ้น เริ่มมองเห็นอำนาจ
ที่เกิดจากการรู้จากภายในตน ฟังเสียงตนเองมากขึ้น แต่ยังไม่สามารถหากลวิธี

ในการสื่อสารถึงการรู้และโน้มน้าวให้คนอื่นฟังเสียงตนได้ วิธีมองโลกและชีวิตของผู้หญิงจึงมีลักษณะเฉพาะตัว มีภาวะอัตวิสัย

สุดท้าย การรู้ที่สร้างชุดความรู้ใหม่ได้ คือภาวะที่เกิดจากการค้นหาตัวเอง และสร้างเสียงของตัวเองที่เฉพาะเจาะจงขึ้นได้ ท่ามกลางเสียงและความรู้ของคนอื่น ผู้หญิงเริ่มมีความเข้าใจระบบการสร้างความรู้และหยั่งรู้ว่าความรู้ทั้งหมดทั้งหมดคือการผลิตขึ้นขึ้นมา ความรู้จึงสามารถถูกตั้งคำถามและสร้างขึ้นใหม่ได้ ภาวะการรับรู้เกี่ยวกับตัวเองเริ่มมีระบบ จนกลายเป็นเครื่องมือรู้คนอื่นและรู้โลกรอบข้าง การรู้ของผู้หญิงในมิตินี้ โดยรวมแล้ว เชื่อว่ามโนทัศน์เกี่ยวกับความรู้ และสัจจะความรู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้ในการอธิบายโลกและสถานะของผู้หญิง/ชายในประวัติศาสตร์นั้น ถูกควบคุมและปรุงแต่งมาจากประวัติศาสตร์ที่วัฒนธรรมผู้ชายมีอำนาจเหนือ ดังนั้นการสร้างทฤษฎี การเขียนประวัติศาสตร์ และการเลือกสรรระบบคุณค่าในสังคม ย่อมตกอยู่ภายใต้วิถีคิดและมุมมองโลกของผู้ชาย ซึ่งย่อมแตกต่างจากอีกเพศภาวะหนึ่ง ซึ่งถูกกำหนดให้มีสถานะตำแหน่งที่ต่ำออกไป (Belenky, Clinchy, Goldberger, & Tarule. (1997, p. 134-137)

กล่าวสรุปโดยสังเขปได้ว่า แนวคิดและมโนทัศน์เพศภาวะและศาสตร์การสอนสตรีนิยมเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาเพื่อปลดปล่อยผู้หญิงออกจากสถานะรอง และมีพลังกำหนดอำนาจภายในตน แนวคิดและมโนทัศน์เพศภาวะเป็นทั้งระบบคิดและเครื่องมือวิเคราะห์สถานะตัวตนของผู้หญิงในความสัมพันธ์กับผู้ชายที่เป็นกลุ่มทางสังคม มองเห็นโครงกรอบที่คอยกำกับความเป็นหญิงและชายทั้งในโครงสร้างอุดมการณ์ การแบ่งงานทางสังคม พื้นที่ สัญญา และคุณลักษณะของปัจเจก ส่วนศาสตร์การสอนสตรีนิยม คือ ญาณวิทยาว่าด้วยความรู้ การสร้างความรู้ อำนาจ และยุทธวิธีการปลดปล่อยวัฒนธรรมปิดปากเงียบ ไร้เสียงของผู้หญิง ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การศึกษาคือการช่วงชิงต่อสู้ในการทำความเข้าใจโลกและชีวิตตนจากญาณวิทยาของผู้อยู่ในสถานะต่างและเป็นรอง และในหลายตำแหน่งแห่งที่ในความสัมพันธ์กับคนอื่น

งานเขียนเกี่ยวกับศาสตร์การสอนสตรีนิยมจำนวนหลายชิ้นในช่วงเวลาหลายทศวรรษที่กล่าวถึงข้างต้น ชี้ว่าศาสตร์การสอนสตรีนิยมให้คุณค่าการศึกษา

ของผู้หญิงที่มีร่วมกันอยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะด้านการตั้งคำถามต่อญาณวิทยา ความรู้ การตรวจสอบตัวตนผู้หญิงที่หลากหลายอันเป็นที่มาของความรู้ การตั้งคำถามแก่การแบ่งปันอำนาจ การสร้างจิตสำนึกความเป็นชุมชน การเป็นผู้นำ และพลังอำนาจในการนำตนสู่ทางเลือกใหม่ๆ และเมื่อพินิจย้อนถึงศาสตร์สตรีนิยมแล้ว ปฏิเสธมิได้ว่า สตรีนิยมสายรากเหง้าและสายหลังสมัยใหม่ มีอิทธิพลทางความคิดอย่างลุ่มลึกต่อศาสตร์การสอนผู้หญิง

บทที่ 4

ชบวนผู้หญิง

และการช่วงชิงพื้นที่ความรู้

บทนี้สำรวจและวิเคราะห์ท่าที ความคิด และการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงในสยามยุคอาณานิคมอำพรางและสมัยใหม่ ที่มีต่อการศึกษาของผู้หญิงในชนชั้นสามัญชนและความรู้สมัยใหม่วิเคราะห์การเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงในห้วงยุคอาณานิคมอำพราง ซึ่งมีการปฏิบัติการผ่านวารสารและหนังสือพิมพ์ผู้หญิง ชี้ให้เห็นข้อถกเถียงเรื่องการศึกษาและความรู้ที่ผู้หญิงถูกกีดกัน เปรียบเทียบการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงยุคสมัยปัจจุบันและการสร้างพื้นที่การศึกษาเพื่อยกระดับจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ของผู้หญิง

4.1 การต่อสู้ของหญิงสามัญชนสยามยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์: อำนาจปกครองตนและเพศวิถี

ในประเทศไทย หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญแก่วิถีชีวิตผู้หญิงผู้ชายสามัญชนมีค่อนข้างจำกัด ดังนั้นประวัติศาสตร์ตัวตนของสตรีนิยมและการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิง ทั้งที่เป็นปัจเจกและกลุ่มในยุคก่อนรัฐสมัยใหม่ มีภาพที่ไม่กระจ่างชัดมากนัก งานวิชาการสตรีศึกษาในสังคมไทย เลี่ยงไม่ได้ที่ต้องอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงร่วมสมัยอิงกับประวัติศาสตร์วิกรรมของสตรีชาวบ้าน 2 นางที่ได้กระทำการกล้าหาญล้ำยุคสมัย คือ อำแดงเหมือน

และอำแดงจัน อำแดงสยามทั้ง 2 นางต่างลุกขึ้นมาทวงคืนสิทธิความเป็นคนให้ตนเองในยุครัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งสามารถมีอำนาจในการควบคุมร่างกาย แรงงาน เพศวิถี และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ค่อนข้างสำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ใจ ซึ่งได้รับการวิเคราะห์ว่าส่วนหนึ่งน่าจะเป็นการสมยอมของผู้ปกครองสยามที่จะทำให้ชาติตะวันตกมองเห็นความคิดของผู้ปกครองที่มองคนและทวยราษฎร์ โดยเฉพาะผู้หญิงเป็นมนุษย์และพลเมือง

หญิงชาวบ้านมักต่อสู้ เริ่มจากอำแดงเหมือน ซึ่งต่อมาได้รับการสนับสนุนว่าเป็นผู้หญิงเชื้อสายมอญ อยู่บ้านบางม่วง ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ทำหนังสือถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 4 มีใจความว่าตนเองถูกพ่อแม่ทุบตีกักขังและบังคับขืนใจให้เป็นภรรยาขาย ผู้กว้างขวางมีฐานะเป็นลูกคหบดีในละแวกนั้น ตนไม่สมัครใจ เพราะได้รักร้อยกับนายริด จนถึงขั้นได้เสียเป็นเมียผัวแล้ว จึงร้องขอให้รัชกาลที่ 4 ทรงเห็นใจและคืนสิทธิการเลือกคู่ครองด้วยตนเองให้นาง ส่วนอำแดงจัน ได้ทำหนังสือถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 4 เช่นกัน มีใจความว่าถูกนายเถียมสามีนำชื่อไปขายให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ตนต้องตกไปเป็นเมียทาสของชายอื่นโดยไม่สมัครใจ เหตุการณ์ทั้ง 2 กรณีเกิดขึ้นในช่วงปลายของรัชกาลที่ 4 ซึ่งตามกฎหมายที่ยึดถือเป็นขนบอยู่ในขณะนั้นลูกสาวเป็นสิทธิขาดของพ่อและสามีสามารถขายภรรยาได้

ฎีกาทั้ง 2 ฉบับ มีผลให้สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 4 ประกาศยกเลิกประเพณีคลุมถุงชนแก่ผู้หญิงที่อายุเลยวัยเบญจเพสโดยการออกประกาศพระราชบัญญัติลักพา พ.ศ. 2408 และต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมเป็นพระราชบัญญัติลักพา พ.ศ. 2411 กฎหมายทั้ง 2 ฉบับ ได้แก้ไขกฎหมายลักษณะผัวเมียเดิม เพื่อให้สิทธิหญิงในการเลือกคู่ครอง ตามมาด้วยการตราพระราชบัญญัติเรื่องผัวขายเมีย บิดามารดาขายบุตรในปี พ.ศ. 2410 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ว่าด้วยสิทธิของหญิงมีสามี (จิตติมา พรอรุณ, 2538) มีเนื้อหาวว่าผัวจะขายเมียที่มีไซ้เมียทาสได้ก็ต่อเมื่อเมื่อยินยอมพร้อมใจให้ขาย โดยต้องลงลายมือชื่อเมียไว้เป็นพยานหลักฐาน แสดงการรับรู้ยินยอมและต้องมีพยานรู้เห็นด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้หญิงถูกบังคับขืนใจแสดงความยินยอม

มาลี พุกทรัพย์ศาวลี (2551, น. 18) อ้างว่า วลี 'ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน' เป็นคำที่รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงสยามได้ทรงใช้เมื่อมีพระบรมพระราชวินิจฉัยต่อกฎหมายโบราณของไทยข้างต้น ซึ่งได้ใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงเข้าสู่รัชสมัยของพระองค์ มีสาระสำคัญว่า ผัวและพ่อ มีอำนาจเด็ดขาดเหนือชีวิตและร่างกายของเมียและลูก อำนาจนี้เรียกว่า 'อำนาจอิสระ' หรือ 'อำนาจอิศระภาพ' (เขียนตามภาษาโบราณ) อำนาจ 'อิสระ' ที่ว่า คือ อำนาจที่สามารถนำตัวลูกเมียไปขายหรือนำไปตีใช้หนี้ให้นายเงิน โดยไม่ต้องถามความสมัครใจของลูกเมียก่อน ทว่าลูกเมียมิได้มีอำนาจ 'อิสระ' เหนือพ่อและผัวแต่ประการใด

การชำระกฎหมายทั้ง 2 ฉบับได้เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 แต่สันนิษฐานว่า ผู้หญิงสยามน่าจะตกทุกข์ได้ยากคับข้องไม่พอใจกับความอยุติธรรม ที่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของผู้ชายในครอบครัวมาก่อนหน้านี้แล้ว ทว่าการดิ้นรนต่อสู้ไม่เป็นที่ประจักษ์จนกระทั่งสังคมสยามเดินมาสู่ยุคเปิดประเทศในรัชกาลที่ 4 ซึ่งพระองค์ได้ทรงเปิดรับแนวคิดตะวันตกมากขึ้น จึงมีพระประสงค์สร้างนโยบายยกระดับสถานภาพสตรีให้ประจักษ์ต่อโลกภายนอก อันเป็นส่วนหนึ่งในการปรับปรุงภูมิทัศน์การเมืองของประเทศให้ทันสมัย สอดคล้องกับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเผยแพร่แนวคิดการปฏิบัติที่ให้เกียรติและยกย่องสตรีในรูปแบบใหม่

ต่อมามีงานบางชิ้น อาทิ งานของ วารุณี ภูริสินสิทธิ (2545) ที่วิเคราะห์ลึกลงไปถึงโครงสร้างความคิดของผู้นำรัฐสยามในยุคทันสมัยต่อการชำระแก้ไขกฎหมายข้างต้น ที่ชี้ว่าอาจมิได้มีพลังปรับโลกทัศน์ของสังคมสยามมากนัก เนื่องจากล่วงเข้าสู่สมัยของรัชกาลที่ 5 ผู้หญิงที่เป็นเมียทาสยังไร้ตัวตนขาดอำนาจอิสระ สามียังคงมีอำนาจในการจำหน่ายแจกภรรยาที่เป็นทาสได้ดังหลักฐานจาก งานเขียนของ ธิดา สาระยา (2544) เรื่อง ชาวบางสร้อยชายเมียไปจำนวน 9 ตำลึง เพื่อเอาเงินมาซื้อทีนา นอกจากนี้ ผู้นำประเทศ ยังมีเจตจำนงให้กฎหมายข้างต้น มีผลเฉพาะบางชนชั้น ด้วยรัชกาลที่ 4 ไม่ทรงอนุโลมให้บังคับใช้กับสตรีในชนชั้นสูงโดยเฉพาะสิทธิการเลือกคู่ครอง (วารุณี ภูริสินสิทธิ, 2545) วารุณี ชี้ว่าชนบทใหม่ที่ทรงกำหนดขึ้นมิได้คืนสิทธิความเป็นคนให้หญิงชาวสยามทุกคน ทั้งนี้เนื่องจากในคำประกาศของ พ.ร.บ. ลักพา พ.ศ. 2408

ระบุว่าสิทธิในการเลือกคู่เองตามความสมัครใจให้ถือปฏิบัติแต่เฉพาะ “หญิงในตระกูลต่ำ” ทว่าไม่รวมหญิงที่อยู่ในชนชั้นทาส เกี่ยวกับคนตระกูลต่ำมีระบุว่า “วิสัยคนตระกูลต่ำมีแต่คิดหาเงินหาทองยอมข่มขืนบุตรหลานแล้วเอาไปขาย... ให้ไปทนทุกข์ยากอยู่ในที่ที่ตัวจะได้เงินได้ทองมาก” ในขณะที่เดียวกันไม่ทรงอนุญาตให้สตรีในแวดวงชั้นสูงเลือกคู่ตามสมัครใจ ด้วยทรงเกรงว่าอาจไปเลือกไพร่มาเป็นคู่ครอง นำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูลจนเป็นที่อับอายขายหน้าบิดามารดาและวงศ์วานสาแหรก วารุณีวิเคราะหฺว่า การวินิจฉัยของพระองค์แสดงให้เห็นว่า สิทธิของปัจเจกบุคคลหรือสิทธิในความเป็นมนุษย์ของหญิงชายในขณะนั้น ยังถูกบดบังด้วยสิทธิชุมชนเครือญาติ หรือสิทธิของชนชั้น (วารุณี ภูรินสิทธิ, 2545) การวินิจฉัยขององค์ประมุข เผยว่าผู้หญิงชนชั้นสูงสยามเองแม้อยู่ในสถานะที่สูงส่ง ทว่าไร้อำนาจปกครองตนด้านเพศวิถี และการเลือกคู่ครอง ไม่ต่างจากหญิงในชนชั้นทาส

อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ของหญิงสามัญชน 2 นาง และการต่อสู้ในระยะต่อมา อาทิ การต่อสู้ของนายรินทร ภาษิต เรียกร้องให้บุตรสาวบวชเป็นเพศบรรพชิตในสมัยรัชกาลที่ 7 ชี้ให้เห็นสถานะรองของผู้หญิง ในชนชั้นต่างๆ โดยเฉพาะชนชั้นล่าง แม้ว่าจะไม่มีรูปแบบเดียวกันก็ตาม ทว่าอีกด้านหนึ่ง บ่งชี้ว่าสังคมสยามเริ่มเปิดกว้างและรับเอาเสียงสามัญชนไว้ในการเมืองการปกครอง การตรากฎหมายใหม่ทั้ง 2 ฉบับ คาดว่าน่าจะส่งผลสะท้อนต่อความรู้สึกนึกคิดและอุดมการณ์สตรีนิยมในระยะต่อมา โดยเฉพาะช่วยเปิดพื้นที่ให้สตรีเพศได้แสดงออกถึงความต้องการสิทธิมิติอื่นๆ ที่ถูกกดทับบดบังมายาวนาน โดยเฉพาะสิทธิเข้าถึงการศึกษาศาสนาใหม่ สิทธิเป็นต้นนามสกุลในสมัยรัชกาลที่ 6 ดังจะเห็นว่าในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงช่วงปลายของรัชกาลที่ 5 และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทวารสารและหนังสือพิมพ์สตรีเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ความตื่นตัวได้ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน (อมรา พงศาพิชญ์, 2548)

4.2 หนังสือพิมพ์ผู้หญิง เสียงของพลเมือง และข้อเสนอการศึกษาของผู้หญิง

4.2.1 मिขชั้นนารีและเทคโนโลยีการพิมพ์ในสยาม

การเรียนรู้ภาษาไทยและวัฒนธรรมรัฐชาติสยามสะดวกกว้างขวางมากขึ้น เมื่อเทคโนโลยีการพิมพ์ภาษาไทยใช้งานได้แพร่หลายและเริ่มเป็นธุรกิจ ผู้บุกเบิกกิจการการพิมพ์ในสยามชื่อ (Dan Beach Bradley) ท่านผู้นี้เป็นมิชชันนารีชาวอเมริกัน และได้เดินทางเข้ามาพำนักในกรุงสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 คู่ค้าสำคัญของธุรกิจหมอบรัดเลย์คือ รัฐบาล อาทิ ปี พ.ศ. 2382 รัฐบาลของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าจ้างโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ พิมพ์หมายประกาศห้ามสูบบุหรี่จำนวน 9,000 ฉบับ ยุคนั้น รัฐบาลของพระเจ้าแผ่นดิน เริ่มปรับ/ผ่อนปรนการบริหารประเทศให้เข้าสู่วัฒนธรรมการเมืองสมัยใหม่ ซึ่งมีรูปแบบการปกครองของชาติตะวันตกเป็นต้นแบบวัฒนธรรมการเมืองสมัยใหม่นั้นมีองค์ประกอบหลักๆ คือ 1) การมีเหตุมีผลของอำนาจ/การใช้อำนาจ (Rationalization of Authority) 2) การจำแนกแยกแยะและทำหน้าที่ตามความชำนาญเฉพาะอย่าง (Differentiation and Specialization) และ 3) เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนกลุ่มต่างๆ (Political participation) ในสังคม (Huntington, 1968, p. 34-35) นอกจากนี้ภาวะทันสมัยจุดประกายนำเข้ามาแนวคิดและอุดมการณ์ เสื่อมภาคอิสรภาพและเสรีภาพ ในสังคมพลเมืองและในรัฐอีกด้วย ดังนั้น การประกาศข่าวสารของรัฐบาลและกฎหมายต่างๆ คาดว่าเป็นท่าทีใหม่ของชนชั้นปกครองในการสร้างความรับรู้ถึงการบริหารบ้านเมืองร่วมกับราษฎร

ต่อมาโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์จัดพิมพ์ปฏิทินตามหลักสุริยคติเป็นภาษาไทยจำหน่าย และในปี พ.ศ. 2387 หมอบรัดเลย์จัดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นครั้งแรกในสยามชื่อ ‘บางกอกเรคอร์ดเดอร์’ (Bangkok Recorder) ยุคนั้นเรียกว่าจดหมายเหตุอย่างสั้น เมื่อออกครั้งแรก ‘บางกอกเรคอร์ดเดอร์’ วางจำหน่ายทุก 2 สัปดาห์ เนื้อหาครบทุกรส มีทั้งสารคดี โฆษณาสินค้า และข่าวสารเหตุการณ์บ้านเมืองทั้งในและนอกประเทศ รวมทั้งประกาศของหน่วยราชการ คาดว่าผู้อ่านมีจำนวนจำกัด ‘บางกอกเรคอร์ดเดอร์’ จึงเผยแพร่ครั้งละ 200 ฉบับ ถัดมาอีก 2 ปีลดการพิมพ์เป็นราย 2 เดือน และปิดตัวไปในท้ายที่สุด (บ้านจอมยุทธ, 2558)

แม้ยุติการออกหนังสือพิมพ์บางกอกรีคอร์เดอร์แล้ว สำนักพิมพ์หมอบรัดเลย์
ยังพิมพ์หนังสือประเภทอื่นออกจำหน่ายอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่ วรรณกรรม
อย่างเช่น 'นิราศลอนดอน' ของหม่อมราโชทัย (หม่อมราชวงศ์กระต่าย อิศรางกูร)
'ราชาธิราช' 'สามก๊ก' หนังสือสาระทางการเมืองก็มีเช่นกัน อาทิ รัฐธรรมนูญ
อเมริกา หนังสือกฎหมายสยาม และความรู้ด้านสุขภาพผู้หญิง อย่างเช่นหนังสือ
'ครรภ์มารดา' นอกจากนี้ ยังรับพิมพ์ตำราเรียนภาษาไทย เช่น ประถม ก กา
จินตตามณี มีบันทึกว่า นอกจากหมอบรัดเลย์แล้ว มีขงชันนารีชาวฝรั่งเศสและคนไทย
กลุ่มราชินิกุลเริ่มดำเนินกิจการการพิมพ์อีกหลายบริษัท เช่น โรงพิมพ์ของ
หมอบสมิท ได้จัดพิมพ์วรรณกรรมยอดนิยมนิยายสมัยนั้น คือ พระอภัยมณี ส่วนกลุ่ม
ราชินิกุล ทำหนังสือพิมพ์ชื่อ The 'Court' (ชื่อเป็นไทยว่า ชาวราชกา) เริ่มออก
ในวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2418

การเติบโตของธุรกิจสิ่งพิมพ์สะท้อนอัตราการอ่านออกเขียนได้ของ
พลเมือง การเติบโตของชนชั้นกลาง และการเคลื่อนไหวสังคมการเมืองสยาม
เข้าสู่ความทันสมัยซึ่งความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย การเมืองการปกครอง ข่าวสาร
รอบโลก วิธีชีวิตสมัยใหม่ และความคิดความอ่าน เริ่มเป็นที่สนใจของพลเมือง
เช่นเดียวกับงานวรรณกรรมที่นำเสนอประสบการณ์และวัฒนธรรมอื่น ส่วนการ
พิมพ์หนังสือตำราเรียนไทยนั้น มีร่องรอยว่าเริ่มตั้งแต่ยุคสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช มีขงชันนารีชาวฝรั่งเศสได้จัดพิมพ์ตำราเรียนเป็นภาษาไทยอยู่หลายเล่ม
ใช้อักษรโรมัน แต่อ่านออกเสียงเป็นภาษาไทย เมื่อเข้าสู่รัชสมัยของ
รัชกาลที่ 4-6 ปรากฏว่า กิจการการพิมพ์และการทำหนังสือพิมพ์ขยายตัวอย่าง
รวดเร็ว หนังสือพิมพ์ในห้วงเวลานั้นมีทั้งภาษาไทย จีนและอังกฤษ รวมทั้ง
หนังสือพิมพ์และวารสารผู้หญิง ที่จะกล่าวถึงในบทนี้ ผู้จัดทำและนักเขียน
นักประพันธ์บางค่ายเป็นคนในบังคับของอังกฤษ จึงมีปากกล้า ผลิตผลงาน
ทำทนายพระราชอำนาจและรัฐบาลอย่างออกกรสออกชาติ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์,
2553)

4.2.2 ธุรกิจการพิมพ์ และกิจการทำหนังสือพิมพ์ ในประเทศไทยเพื่อนบ้าน

เมื่อมองลอดออกไปสู่สังคมเพื่อนบ้านในห้วงเวลาศตวรรษที่ 19 การตื่นตัวเรื่องการอ่านของชนชั้นกลาง และอัตราคนอ่านออกเขียนได้ ทั้งในภาษาชาติพันธุ์ ภาษาชาติ และภาษาของเจ้าอาณานิคม กว้างขวางกว่าสยามหลายเท่าตัว ธุรกิจการพิมพ์ และกิจการทำหนังสือพิมพ์จึงมีสีสันมากทีเดียว เช่น ในสังคมพม่า เมื่อครั้งยังตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ในเมืองใหญ่อย่างกรุงย่างกุ้ง ผู้ชายมากกว่าร้อยละ 50 รู้หนังสือ ส่วนผู้หญิง 1 ใน 3 เข้าโรงเรียน (Ikeya, 2006, p. 24-26) จึงปรากฏว่าในปี ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) พม่ามีหนังสือพิมพ์ถึง 15 ฉบับ โดยที่ 10 ฉบับพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษยอดจำหน่าย 3,720 เล่ม อีก 2 ฉบับเป็นหนังสือพิมพ์ภาษาพม่า มียอดจำหน่ายไม่มากนัก เพียง 480 เล่ม ถัดมาเป็นหนังสือพิมพ์ภาษากะเหรี่ยง ซึ่งมีถึง 3 ฉบับ ยอดจำหน่ายสูงถึง 1,110 เล่ม

ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ความก้าวหน้าของธุรกิจการพิมพ์เติบโตอย่างรวดเร็วกระโดดในสังคมพม่า ในปี ค.ศ. 1911 จำนวนหนังสือพิมพ์เพิ่มขึ้นเป็น 4 เท่า คือ 44 ฉบับ ยอดพิมพ์ 28,413 เล่ม ถัดมาอีก 1 ศตวรรษ คือ ปี ค.ศ. 1921 กิจการหนังสือพิมพ์ในพม่า ขยายตัวถึง 103 ฉบับ ยอดจำหน่าย 145,920 เล่มต่อวัน ทว่ายุคนี้หนังสือพิมพ์ภาษาพม่า กลับมียอดจำหน่ายมากที่สุด คือ 70,773 เล่ม รองลงมาเป็นภาษาอังกฤษ และภาษากะเหรี่ยง ภาษากะเหรี่ยงมี 10 ฉบับ เผยแพร่ 25,000 เล่มต่อวัน หนังสือพิมพ์ภาษาจีนเริ่มปรากฏสู่โลกคนอ่านในพม่าเช่นกัน (Ikeya, 2006, p. 26)

เนื้อหาของหนังสือพิมพ์พม่ามีทั้งสารคดี การบ้านการเมือง แฟชั่น ภาพล้อเลียน วิพากษ์วิจารณ์ภาพลักษณ์ล้ำหน้าของผู้หญิงยุคอาณานิคม ซึ่งแต่งกายแบบผู้หญิงทันสมัยคล้ายผู้หญิงตะวันตก อาทิ ใส่รองเท้าส้นสูง กระโปรงสั้น ปากแดง คาบบุหรี่ยี่ และจูงสุนัข มีภาพล้อเลียนชีวิตในบ้านและนอกบ้านของชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ ที่นิยมใช้ชีวิตแบบตะวันตก

ที่แม่น้ำซาตามัววัฒนธรรมฝรั่งเศสมีเส้นม้วนหนังสือพิมพ์ยังรับใช้ระบบการผลิตแบบทุนนิยม คือมีพื้นที่สำหรับโฆษณาสินค้าใหม่ๆ ซึ่งมักนำเสนอรูปแบบการใช้ชีวิตของคนเมืองตามแบบวัฒนธรรมฝรั่งเศส เช่น โฆษณาจำหน่ายซานม้วนหนังสือพิมพ์ ที่สำคัญหนังสือพิมพ์ในพม่าหลายฉบับเป็นพื้นที่สาธารณะรายงานปัญหาสังคม สร้างข้อถกเถียงเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง รวมทั้งนำเสนอความคิดต่อต้านเจ้าอาณานิคมอีกด้วย (Ikeya, 2006, p. 26) โลกตะวันตกอย่างในประเทศสหรัฐอเมริกา การใช้หนังสือพิมพ์และวารสารต่างๆ ซึ่งเริ่มเป็นที่นิยมแพร่หลายตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เช่นกัน พบว่า บทบาทของหนังสือพิมพ์มิใช่เพื่อความบันเทิงอย่างเดียว แต่เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้สื่อสารความรู้ ความคิดในสังคมพลเมืองและของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ชาวเยอรมันได้เริ่มทำหนังสือพิมพ์สื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในหมู่ตน (Giddens, 1994)

4.2.3 เทคโนโลยีการพิมพ์และเสียงผู้หญิงชนชั้นกลาง

ย้อนสู่สังคมสยาม เทคโนโลยีการพิมพ์เป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งยวดในการบ่มเพาะความคิดทางการเมืองของผู้หญิงชนชั้นกลาง (ศิริพร สะโครบาเน็ค, 2526) ปัญญาชนหญิงชายและสตรีชนชั้นสูง - กลางที่มีโอกาสได้รับการศึกษาสมัยใหม่จากโรงเรียนมิชชันนารี โรงเรียนในเขตพระราชวัง และจากต่างประเทศ ใช้หนังสือพิมพ์และวารสารสตรีเป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางทั้งในเรื่องสิทธิและความทุกข์ยากของผู้หญิง ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง บันเทิง สุขภาพและสถานการณ์บ้านเมือง ทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะวารสาร 'กุลสตรี' ซึ่งออกพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2449 อันเป็นช่วงปลายรัชกาลที่ 5 สะท้อนความตื่นตัวเรื่องการอ่านของผู้หญิงสยามในเมืองใหญ่อย่างพระนครอย่างปฏิเสธมิได้ นอกจากนี้ การอ่าน การเป็นนักหนังสือพิมพ์และการทำหนังสือพิมพ์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพลเมืองหัวก้าวหน้า พลเมืองกลุ่มนี้ใช้วิชาชีพและหนังสือพิมพ์เพื่อประดิษฐ์วัฒนธรรมอารยะทางการเมืองคอยทักท้วงการทำงานของรัฐบาลของรัชกาลที่ 5 ซึ่งพระองค์ทรงเปิดโอกาสให้กลุ่มปัญญาชนและนักธุรกิจจัดทำหนังสือพิมพ์ จุลสาร และวารสาร ทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ยุคนี้มีหนังสือพิมพ์ประเภทต่างๆ ถึง 17 ฉบับ

ใน 2 รัชกาลถัดมา คือ รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เพิ่มเป็น 22 และ 35 ฉบับ โดยที่หนังสือพิมพ์จำนวนหนึ่งได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลเอง รัฐบาลใช้หนังสือพิมพ์ที่ตนอุดหนุนทำหน้าที่แก้ข่าวและให้ข่าวสารแก่ประชาชนที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาล (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553, น. 142) ทว่าหนังสือพิมพ์จากทุกค่ายในยุคนี้ส่วนใหญ่ก็มีอายุสั้นๆ บางฉบับถูกรัฐบาลสั่งปิด หนังสือพิมพ์ที่จัดทำโดยปัญญาชนชาย อาทิ เทียนวรรณ มีการสั่งปิดบ่อยครั้ง เทียนวรรณใช้หนังสือพิมพ์เป็นพื้นที่เสนอความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานเมือง สิทธิผู้หญิง การแก้กฎหมายรองรับความคิดระบบผัวเดียวเมียเดียว และการทำงานของรัฐบาล อาทิ หนังสือพิมพ์รายปักษ์ชื่อ “ตุลวิภาคพจนกิจ” ระหว่าง พ.ศ. 2442 ถึง พ.ศ. 2449 และ “ศิริพจนภาค” เมื่อ พ.ศ. 2451

‘เทียนวรรณ’ เป็นนามปากกาของ เทียน วัฒนภาโก เป็นปัญญาชนสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 เทียนวรรณมักถูกกล่าวถึงอยู่บ่อยครั้งในฐานะที่ได้เขียนงานวิพากษ์วิจารณ์สถานภาพสตรีในสังคมยุคปฏิรูปสู่ความทันสมัยของสยามประเทศ (อมรา พงศาพิชญ์, 2548) เทียนวรรณใช้หนังสือพิมพ์เสนอแนะรัฐบาลและสังคมสยาม ปลดเปลื้องความเหลื่อมล้ำของผู้หญิง โดยการให้การศึกษาสมัยใหม่แก่สตรีเพศ และแก้ไขค่านิยมของสังคมเรื่องระบบผัวเดียวหลายเมีย ดังมีใจความว่า

“...พวกเราชาวสยาม จะมีน้ำใจพร้อมกัน มีมานะคิดและจัดการบำรุงนารีในประเทศสยามของเราให้มีความเจริญรุ่งเรืองด้วยวิชาความรู้ แลคุณวุฒิ เป็นครุภาลังการเครื่องประดับกายใจ ให้เท่าเทียมแก่บุรุษย์ ทุกสิ่งทุกอย่างจริงจะชอบ...”

(เทียนวรรณ ร.ศ. 123

อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, 2538, น. 20)

งานสายสตรีนิยมต่อมา อาทิ ในงานของจิตติมา (2536) วิจารณ์ทัศนะของเทียนวรรณว่า มองไม่เห็นโครงสร้างทางวัฒนธรรม จึงเชื่อว่า หากสตรี

มีโอกาสเข้าถึงความรู้สมัยใหม่ก็สามารถหลุดพ้นจากความด้อยค่า ต่ำศักดิ์ และถูกเอารัดเอาเปรียบจากบุรุษได้อย่างง่ายดาย จนล้มโครงสร้างวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ที่ฝังลึกอยู่ในระบบความเชื่อ เทียนวรรณได้พรรณาน่าว่า

“... หากสตรีมีความรู้เท่าเทียมกับชายแล้ว ...บุรุษก็คงไม่ดูถูก แลข่มเหง ผู้หญิงได้นัก เหมือนเมื่อพวกผู้หญิงยังไม่มีวิชาเท่าแก่บุรุษ...”

(เทียนวรรณ ร.ศ. 123

อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, 2538, น. 20-21)

เทียนวรรณถึงเห็นว่าการศึกษาของสตรีจะยังประโยชน์ต่อครอบครัว จึงมีความคิดว่า สตรีที่มีความรู้จะสามารถช่วยให้กิจการงานของสามีได้รุดหน้า ทำการงานแทนสามีได้หลายสิ่งหลายอย่างที่สตรีสยามยังทำไม่ได้เนื่องจากเข้าไม่ถึงความรู้และวิทยาการตะวันตก

“...แลสามารถทำกิจแทนบุรุษผู้สามีในการบาญชี ซื้อขายจ่ายใช้ แลการฝ่ายลิขิตเรียบเรียงร้อยกลอง กาศพิกลอน โคร่งฉันท คัดพูด กระทั่งแถลง... แลรายงานการโต้ตอบจดหมายสื่อสารโดยไปรษณีย์ หรือราชการในกรมแลกระทรวง ตามภูมิของสามี คือชาติติตระกูล อันเป็นชาวพระนครแลบ้านนอกหัวเมืองไกล...”

นอกจากวิพากษ์วิจารณ์สถานะที่ต่ำต้อยของผู้หญิง เทียนวรรณได้เขียนวิจารณ์เรื่อง การรับสินบนของผู้มีอำนาจ และเสนอแนะให้รัฐบาลใช้การศึกษาสมัยใหม่เป็นค่านั่งดับปรับปรุงพัฒนาประเทศ โดยการเสนอให้ตั้งโรงเรียนสอนวิชาแพทย์ วิชาช่าง สำหรับสามัญชน ตั้งศาลยุติธรรมที่ให้ชาวสยามชนชั้นล่างได้พึ่งพาเข้าถึง และตัดถนนหนทาง ทัดนะวิพากษ์ของเทียนวรรณเป็นที่ระคายเคืองของชนชั้นปกครองไม่น้อย ส่งผลให้ปัญญาชนสยามผู้นี้ ต้องถูกจองจำอยู่ในคุกหลายครั้งและครั้งสุดท้ายในสมัยรัชกาลที่ 5 เทียนวรรณ

ถูกขังลี้มนานนับ 10 ปี เป็นที่รับรู้ว่ายสยามประเทศในห้วงเวลานั้นประชาชนเริ่มสนใจปัญหาบ้านเมือง คอยเฝ้าวิพากษ์วิจารณ์ การทำงานของรัฐบาล ประกอบกับความเหลื่อมล้ำในสังคมระหว่างชนกลุ่มต่างๆ ถูกตั้งคำถามมากขึ้น ในขณะเดียวกัน วิธีการผลิตแบบทุนนิยมได้เร่งให้สังคมสยามแตกตัวอย่างรวดเร็วทั้งในเชิงความคิดและเศรษฐกิจ นายทุนจีนเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น ที่ดินเริ่มกลายเป็นสินค้าและถูกจับจองโดยผู้มีอำนาจ อาทิ เจ้านาย ขุนนางและพ่อค้าจีน ชนชั้นไพร่ และทาสที่ได้รับการคืนสิทธิความเป็นมนุษย์ หลังจากการเลิกทาสสิ้นสุดลง ต่างต้องดิ้นรนแสวงหาพื้นที่ทำกิน ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการจับจองไปก่อนหน้าแล้ว การเริ่มต้นชีวิตใหม่ของทาสจำนวนไม่น้อย จึงเสี่ยงไม่พ้นการเป็นแรงงานรับจ้างในที่ดินผู้อื่น (ธิดา สารระยา, 2544)

ต่อมาในรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 มีหนังสือพิมพ์และวารสารผู้หญิง เกิดขึ้นอีกหลายฉบับ ตั้งแต่ นารีเชาว (2455) สตรีนิพนธ์ (2457) สตรีศัพท์ (2465) นารีศัพท์ (2465) ในรัชกาลที่ 7 มี สตรีไทย (2468) นารีเกษม (2469) นารีนิตศ (2469) สยามยุพดี (2471) หญิงสยาม (2473) สุภาพนารี (2473) นารีนารถ (2473) เนตรนารี (2475) หญิงไทย (2475) และสวนอักษร (2485) เป็นต้น (ศิริพร สะโครบาเน็ค, 2526; จิตติมา พรอรุณ, 2538)

วารสารและหนังสือพิมพ์ผู้หญิงที่กล่าวถึงได้สร้างข้อถกเถียงประเด็นการศึกษาของผู้หญิง และความรู้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งวิพากษ์พื้นที่ของผู้หญิงในสังคมสยามใหม่ที่ที่ยังคงถูกจองจำอยู่ในพื้นที่บ้าน ส่งผลให้ผู้หญิงล้ำหลังในพื้นที่เศรษฐกิจ การงานอาชีพ ข้อเสนอการศึกษาของผู้หญิงที่เสนอผ่านวารสารและหนังสือพิมพ์ผู้หญิงวางอยู่บนจุดยืนที่หลากหลาย ทั้งแนวอนุรักษนิยม เสรีนิยม มาร์กซิสต์และสังคมนิยม ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อถกเถียงการศึกษาของผู้หญิง จะนำเสนอจากงานเขียนในกุลสตรี สตรีไทย และหญิงไทย ตามลำดับ

4.2.4 กุลสตรี (พ.ศ. 2449)

หนังสือพิมพ์ผู้หญิงไม่ต่างจากหนังสือพิมพ์ส่วนมากในขณะนั้นที่ปรากฏตัวเพียงระยะสั้นๆ อายุโดยเฉลี่ยประมาณ 2 ปี ถึงกระนั้น นับว่าเป็นพื้นที่

สาธารณะที่เปิดถ่ายทอดความคิดความอ่านของปัญญาชนผู้หญิงและสตรีชนชั้นกลางอย่างมีพลัง เผยแพร่นโยบายความรู้สึกรักนึกคิดของผู้หญิงที่มีต่อตนเองต่อผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นชายขอบ และต่อสังคมการเมืองซึ่งกำลังอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน เริ่มต้น ‘กุลสตรี’ ที่ปรากฏตัวในปลายรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2449) คณะผู้จัดทำ ‘กุลสตรี’ ได้แจ้งเจตจำนงของการจัดทำหนังสือพิมพ์ว่า เพื่อนำเสนอทัศนะวิพากษ์วิจารณ์ต่อประเด็นปัญหาบ้านเมืองและความไร้ตัวตนของผู้หญิงในสายตาของชนชั้นผู้ปกครอง รวมทั้งคณะผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ ต้องการเห็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่สตรีอย่างกว้างขวางมากขึ้น

กุลสตรีก็เกิดในบริบทที่ล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ได้จัดตั้งโครงการโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรชาย ทั้งในพระนครและหัวเมืองสำคัญๆ แต่ทรงมีพระประสงค์ให้ดเว้นรับเด็กหญิงเข้าเรียน กุลสตรีสร้างข้อถกเถียงประเด็นการศึกษาของผู้หญิงอย่างต่อเนื่องเข้มข้น นับตั้งแต่ฉบับปฐมฤกษ์เลยทีเดียวทีเดียว คำนำ ของฉบับปฐมฤกษ์ เขียนว่ากุลสตรีเกิดขึ้นเพื่อ

“...ต้องการช่วยเขย่าให้ความเจริญในการเล่าเรียนถึบขึ้นและให้หญิงไทยได้สดิว่าการเล่าเรียนก็เป็นกรจำเป็นแก่พวกหญิงเหมือนกันในเวลาภายหน้า ไม่เฉพาะแต่ชายส่วนเดียว...”

(กุลสตรี, 125 อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, 2538, น. 31)

อีกบทความ ชื่อ ‘หน้าที่หญิง’ ผู้เขียนที่ใช้นามแฝงว่า ‘สังวาลเพชร’ เขียนเรียกร้องให้ผู้หญิงเข้าถึงการศึกษาศูนย์ใหม่และความรู้ที่จัดสอนให้เด็กผู้ชายว่า

“การศึกษาของผู้หญิงที่บางคนท่านเห็นว่าไม่เป็นการจำเป็นอะไรนัก แต่ดิฉันมาพิเคราะห์เห็นตรงกันข้าม คือผู้หญิงมีหน้าที่สำคัญในการปกครองรักษา ถ้าผู้หญิงเหลวไหลแล้ว ผู้ชายจะเดือดร้อนสักเพียงใด ...เพราะฉะนั้นดิฉันจึงเห็นว่า การศึกษา

เล่าเรียนเพื่อพยุ้งให้มีความรู้รอบคอบย่อมเป็นข้อสำคัญของหญิง
ส่วนหนึ่งเหมือนกัน”

(กุลสตรี, 125 อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, 2538, น. 31)

บทความเดียวกันเสนอให้หลักสูตรการศึกษาของผู้หญิงเน้นทางวิชาการ
มากขึ้นจนสำเร็จชั้นมัธยมศึกษา แล้วค่อยมาเรียนวิชาผู้หญิง เช่นวิชา เย็บปัก
ถักร้อย ศิลปะ วาดรูป และวรรณศิลป์ ประเภทร้อยแก้วร้อยกรอง ซึ่งวิชาเหล่านี้
‘สังวาลเพชร’ พิจารณาว่าเรียนไปเพื่อเพิ่มความเป็นกุลสตรีในตัวผู้เรียน ที่จำเป็น
น้อยกว่าวิชาความรู้ที่สังคมกำลังหิбыื่นให้ผู้ชายชนชั้นกลาง นอกจากนี้
‘สังวาลเพชร’ ยังมีการนำเสนอให้รัฐบาลเปิดหลักสูตรการพยาบาลให้ผู้หญิงเรียน
ในปี พ.ศ. 2431 รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนแพทย์ศิริราช
พยาบาลขึ้น แต่ไม่มีผู้หญิง ‘สังวาลเพชร’ มีความเห็นว่าสตรีควรได้มีสิทธิเรียน
วิชาการแพทย์พยาบาล แต่มีกล้าก้าวล่วงเรียกร้องให้ผู้หญิงไปแย่งงานผู้ชาย
ด้านการแพทย์ เน้นว่าควรให้สิทธิผู้หญิงได้เรียนเกี่ยวกับ การพยาบาล
การผดุงครรภ์ และความรู้ที่จำเป็นสำหรับแม่ของบ้าน อาทิ ประวัติศาสตร์
ภูมิศาสตร์สากล จริยธรรม ศาสนา รู้จักการใช้สมุนไพรรักษาโรค ‘สังวาลเพชร’
ไม่ได้คาดหวังว่าผู้หญิงจะใช้ความรู้ข้างต้นเพื่อการประกอบอาชีพหวังเพียงว่า
ความรู้ชั้นสูงจะหนุนให้ผู้หญิงเป็นแม่ศรีเรือนที่มีคุณภาพ ส่วนภาษาอังกฤษนั้น
เสนอแนะว่า ถ้าจบหลักสูตรการพยาบาลและการผดุงครรภ์แล้วมีความสนใจ
และมีเวลาจึงค่อยไปเรียนภาษาอังกฤษ

นอกจากบทความ ‘หน้าที่หญิง’ ยังมีบทความอื่นๆ ที่นำเสนอความคิด
ความอ่านทำทนายจารีตสังคมสยาม อาทิ บทความของครูเผือก เรื่อง ‘ความซอกซำ
ของสตรีไทย’ เรื่อง ‘ในสมัยที่โลกเจริญ’ เรื่อง ‘กฎหมายกับสตรี’ เป็นต้น
การตื่นรนของผู้หญิงในฐานะที่เป็นพลเมืองรัฐตามแนวคิดและอุดมการณ์
เสรีนิยมในยุคทันสมัยนั้นได้รับแรงเสียดทานเป็นระลอกๆ ผู้หญิงและผู้ชาย
ที่ถูกขึ้นมาแสดงความคิดเห็นในยุคสมัยนั้นยังไม่กล้าเผยตัวนิยมใช้นามแฝง
อาทิ ‘สังวาลเพชร’ ‘ครูเผือก’ จิตติมา พรอรุณ (2538) บรรยายว่า ขณะที่กุลสตรี

เรียกร้องให้เด็กหญิงเข้าถึงการศึกษาในโรงเรียน และมี 'ความรู้' เสมอหน้ากับเด็กชาย กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องการศึกษาภายหลังจากที่ล้มเกล้ารัชกาลที่ 5 ทรงจัดตั้งกระทรวงธรรมการขึ้น ได้แสดงความคิดเชิงปราชญ์อยู่ว่า ผู้หญิงควรได้รับโอกาสการศึกษาสูงเทียมชายแต่ต้องไม่เรียนวิชาที่เป็นอาชีพของชาย เพราะการบริหารบ้านเมืองมิใช่เรื่องของสตรี พร้อมทรงย้ำว่า ต้องพึงระวังอย่าให้ผู้หญิงแย่งงานผู้ชาย ที่สำคัญต้องยอมไม่ตีตนเสมอชาย อาทิ "...อย่าให้อวดดีและวิวาทกับผู้ชาย... ถึงจะให้เรียนเท่าผู้ชาย และต้องสอนให้เป็นผู้หญิงและให้รู้สึกตัวว่าเป็นผู้หญิงอยู่เสมอ..." (สตรีนิพนธ์, 2447 อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, 2538, น. 30)

โดยสรุปความรู้และทัศนคติที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ในกุลสตรี นอกจากข่าวสารรอบโลก บทเห็บบทความวิพากษ์วิจารณ์สถานภาพสตรี และสถานการณ์บ้านเมืองโดยรวมแล้ว ลมหายใจของกุลสตรีเต็มไปด้วยการเรียกร้องสิทธิผู้หญิง โดยเฉพาะในเรื่องการศึกษาและอาชีพ ทว่าการศึกษาในโลกทัศน์ของกุลสตรีคือ การศึกษาที่เปิดโลกผู้หญิงเข้าสู่จักรวาลความรู้ของผู้ชาย กุลสตรีเสนอให้ลดทอนการศึกษาที่ตอกย้ำความเป็นแม่และเมีย รวมทั้งวิเคราะห์บทบาทและภาวะกดดันของผู้หญิงและผู้ชาย ทั้งในชนชั้นกลางและชนชั้นแรงงาน นอกจากนี้ ยังเป็นกองหนุนเรียกร้องผู้หญิงเองเห็นความสำคัญของการศึกษาสมัยใหม่ สนใจการบ้านการเมือง ผู้เขียนบทความทำลายผู้หญิงให้เลิกกลุ่มหลงอยู่กับบทบาทปรณนิบัติสามีและลูก

4.2.5 สตรีไทย (พ.ศ. 2468)

ถัดมาในปี พ.ศ. 2468 สมัยของล้นเกล้ารัชกาลที่ 6 กลุ่มผู้หญิงในพระนครที่ได้รับการศึกษาได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ชื่อ 'สตรีไทย' ขึ้น โดยในบทบรรณาธิการได้แจ้งเจตนารมณ์ว่า สตรีไทยอุบัติขึ้นเพราะคำสบประมาทเหยียดหยามความสามารถของเพศหญิง ดังนั้น จึงต้องการใช้หนังสือพิมพ์เป็นปากเป็นเสียงแทนสตรีอื่นๆ สตรีไทยเขียนเชียร์คณะผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่งที่คิดดำริจะก่อตั้งสมาคมผู้หญิงชื่อ 'อุปถัมภ์นารี' ให้เร่งมือดำเนินการ รวมทั้งตั้งความหวังให้ สมาคมผู้หญิงใหม่เข้าไปช่วยเหลือหญิงที่ตกทุกข์ได้ยาก จนต้องตกมาเป็นโสเภณี อย่างไรก็ตาม

สมาคม ‘อุปถัมภ์นารี’ ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ จนถึงปี พ.ศ. 2475 (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2541, น. 33) สตรีไทยเรียกร้องให้ผู้หญิงเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาขั้นสูง คือระดับมัธยมปลายและอุดมศึกษา และชี้แนะให้ผู้หญิงส่งเสียงชักจูงรัฐบาลให้มาสนใจปัญหาของผู้หญิงให้จงได้ ในปี พ.ศ. 2460 สยามประเทศจัดตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ผู้หญิงไม่ได้รับสิทธิเข้าเรียน ‘ครูเผือก’ จึงได้เรียกร้องผ่านบทความ ‘สนทนากับเอกะสตรี’ ในทำนองว่า

“...ราว 8 หรือ 9 ปีมาแล้ว ข้าพเจ้าพบว่า มีสตรีชั้นชั้นสูง 3 คน ยื่นใบสมัครขอเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายต่อเนติบัณฑิตยสภา แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะขัดข้องด้วยสถานที่เรียน ครานี้ จึงชักชวนเพื่อนที่สอบไล่ได้จบหลักสูตรแล้ว รวมชื่อหลายๆ คน ลงขออนุญาตใหม่ ถ้าขัดข้องเรื่องสถานที่เรียน ก็จงขออนุญาตเข้าสอบไล่ที่เดียว... สอบได้แล้วถ้ารัฐบาลไม่ยินยอมให้เป็นผู้พิพากษา ก็คงเป็นทนายความได้... ถ้าสตรีไทยเราทำดังที่ ข้าพเจ้ากล่าว ผลอย่างน้อยก็เท่ากับจูงมือรัฐบาล ให้หันมาดำริให้ความช่วยเหลือสตรีอยู่ในตัวแล้ว”

(ครูเผือก, 2468, น. 7)

นอกจากนี้ ครูเผือกยังมีความเห็นว่าโรงเรียนกฎหมายก็เป็นโรงเรียนของรัฐบาลเหมือนกัน ทำไม่จึงไม่ให้ความเสมอภาคแก่ผู้หญิง เช่นเดียวกับโรงเรียนฝึกหัดแพทย์และพยาบาลและโรงเรียนฝึกหัดครู ซึ่งได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าเรียนมาก่อนแล้ว ส่วนบทความของ ‘โกศล’ (นามแฝง) เรื่องสตรีกับกฎหมายเรียกร้องให้รัฐบาลสยามเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามารับใช้ชาติบ้านเมืองโดยการให้ผู้หญิงเข้าเรียนเนติบัณฑิตยและเป็นผู้พิพากษาเฉกเช่นประเทศที่เป็นอารยะอื่นๆ (สภาสตรีแห่งชาติ, 2518)

ข้อเรียกร้องผ่านหนังสือพิมพ์สตรี สะท้อนบริบทสังคมการเมืองสยาม ที่ได้รับการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีตะวันตกอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย ถนนหนทาง อาคารบ้านเรือน ที่สำคัญคือระบบ การศึกษาสมัยใหม่ที่จัดโดยกลุ่มมิชชันนารี มีข้อมูลชี้ว่าในปี พ.ศ. 2439 ช่วงรัชกาลที่ 5 นั้นมีโรงเรียนสตรีที่อยู่ในความดูแลของมิชชันนารีนิกายคาทอลิก จากฝรั่งเศส จำนวน 23 แห่งทั่วประเทศ มีนักเรียนสตรีทั้งหมด 1,381 คน เมื่อสิ้นรัชกาลที่ 5 จำนวนเด็กนักเรียนหญิงขยับสูงขึ้น 8 เท่า (11,400 คน) (ศิริพร สะโครบาเน็ค, 2526 อ้างถึงใน นางเยาว์ เนาวรัตน์, 2551, น. 32) ทว่า จำนวนเด็กหญิงในโรงเรียนมีเพียง 1 ใน 10 ของเด็กชายเท่านั้น ปี พ.ศ. 2454 มีเด็กชายในระบบการศึกษา 133,444 คน (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2529, น. 56-57)

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลของรัชกาลที่ 5 ได้เปิดพื้นที่การเรียนรู้ และวิทยาการใหม่ๆ ขึ้นสูงสำหรับผู้ชาย เช่นตั้งโรงเรียนคณะเด็ดยุทธศาสตร์ ฝึกวิชาชีพ การทหาร ผู้เรียนมีเงินเดือน เครื่องแบบและอาชีพราชการรองรับ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553) นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนฝึกอาจารย์ฝึกแพทย์ และข้าราชการ พลเรือน รวมทั้งมีทุนพระราชทานไปศึกษาต่างประเทศ ด้วยบริบทข้างต้น ข้อเสนอการศึกษาของผู้หญิงจึงเริ่มขยับไปสู่การเข้าถึงความรู้ขั้นสูงของประเทศ รวมทั้งการศึกษาที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมซึ่งจะนำผู้หญิงสู่อาชีพสมัยใหม่ ที่มีเกียรติ มีอำนาจและบารมีความรู้ที่กำลังอยู่ในสมัยนิยม เช่น การเรียนกฎหมาย และการเข้าสู่อาชีพผู้พิพากษา ข้าราชการ และแพทย์ เป็นต้น ซึ่งข้อเรียกร้องของ สตรีไทยแม้ยังให้ค่าแก่ความรู้แบบผู้ชาย ทว่าชุดความรู้เหล่านี้เป็นเครื่องหมาย และสัญลักษณ์ให้ผู้หญิงนำพาตนออกจากปริณทณบ้าน ไปสู่พื้นที่สาธารณะทาง เศรษฐกิจ และตัวตนในพื้นที่ใหม่ของสังคมยุคทันสมัย ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญา การชงชิงตำแหน่งแห่งที่และให้มุมมองแก่โลกและชีวิตที่ก้าวข้ามภูมิปัญญา แนวจารีตที่สังคมสยามให้คุณค่าแก่สตรีมาก่อนหน้านี้

ผู้หญิงและความเป็นหญิงในสังคมสยามดั้งเดิมนั้น แม้ว่ามีได้มี ชุดความหมายเป็นหนึ่งเดียว หากมักสังกัดชนชั้น แต่ลักษณะร่วมของความ เป็นหญิงก็ปรากฏให้เห็นที่รับรู้เช่นกัน ส่งผ่านงานวรรณกรรม รัฐ - ราชภรณ์ และ คติคำสอนในท้องถิ่น เช่น มีการสร้างสัญลักษณ์ ภาพแทนให้ผู้หญิงเป็นนางแก้ว

ของพระเจ้าแผ่นดินในตำนานความเชื่อพุทธศาสนา คุณสมบัติของ ‘นางแก้ว’ ไม่เพียงแต่มีความสวยงาม หากแต่ต้องพร้อมไปด้วยคุณสมบัติอื่นๆ เพื่อความสมบูรณ์สูงสุดของผู้ที่ต้องการทำหน้าที่ แม่ เมีย และลูกสาว ในจักรวาลของผู้ชาย คุณสมบัติอื่นๆ คือ การปรนนิบัติรับใช้ ความกตัญญู ชื่อสัตย์สุจริตสวามีภักดี ต่อพระสวามี เสียสละตนเพื่อพระสวามี นางแก้วนอกจากจะเป็นคู่บารมีของพระสวามีแล้ว ยังต้องให้กำเนิดบุตร และอบรมบุตรให้เป็นกษัตริย์ที่ดีและมีความสามารถในการปกครองบ้านเมืองในอนาคตอีกด้วย ในยามมีศึกสงคราม นางแก้วต้องกล้าหาญออกรบ เช่น เรื่องราวของพระนางศรีสุริโยทัย ส่วนเรื่องราวของผู้หญิงที่แสวงหาอำนาจในการปกครองบ้านเมือง อย่างท้าวศรีสุดาจันทร์ กลับถูกถ่ายทอดในลักษณะตรงกันข้ามว่าหลงอำนาจ คบชู้ และไม่รักลูก ซึ่งการหลงอำนาจและคบชู้หลายเมียเป็นเรื่องราวปกติของคนในราชวงศ์ฝ่ายชาย ส่วนมโนทัศน์นางแก้วในชนชั้นไพร่และทาสนั้น ยังต้องใช้แรงงานเพื่อบำรุงครอบครัวและศาสนาอีกด้วย (จิราหนู โสภา , 2542)

โลกทัศน์ความเป็นหญิงในหนังสือพิมพ์กุลสตรีและสตรีไทยสะท้อนว่า ผู้หญิงสยามได้มองตัวตนใหม่ มีการตั้งคำถามและทบทวนโลกของผู้หญิงสยามที่ผูกโยงไว้ในพื้นที่บ้านและแสดงบทบาทเป็นแม่และเมียมาสู่โลกนอกบ้าน มีทั้งโรงเรียน ที่ทำงาน และสังคมการเมืองสยาม ซึ่งเป็นจักรวาลที่ผู้ชายครอบครอง การเรียนรู้เพื่อปกครองโลกในบ้านก็ปรับเปลี่ยนไปเช่นกัน ภาพนางแก้วยุคใหม่ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากอำนาจของผู้ชายในยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ได้ขยับนิยามความหมายกุลสตรีเคลื่อนไปจากนางแก้วในตำนานความเชื่อพุทธศาสนาดั้งเดิม ชายสยามยุคทันสมัยเริ่มปรับเปลี่ยนโลกคติเกี่ยวกับความหมาย ‘เมีย’ ที่ต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เพียงพร้อมด้วยเรือนสามน้ำสี่มาให้คุณค่าแก่ความรู้คู่ใหม่มากขึ้น ความรู้คู่ใหม่ที่เปรียบประดุจดังอาวุธณ์ แพรพรรณล้ำค่า ช่วยเชิดชูสถานภาพผู้หญิงและสามีให้มีศักดิ์สูงขึ้น ประกอบด้วยความสามารถอ่านออกเขียนได้ทั้งหนังสือไทยและอังกฤษ รู้จักมารยาทสังคมตามจารีตตะวันตก ในบันทึกของมิชชันนารีสตรี เอ็ดนา บัลคิลีย์ เรื่อง ‘สยามคือบ้านเรา’ ที่เข้ามาเป็นครูในโรงเรียนสตรีวังหลังตอนปลายรัชกาลที่ 5 ได้บันทึกในทำนองว่าพ่อค้าชาวจีนส่งเสริมการศึกษาของลูกสาว ก็เพื่อให้มีโอกาส

แต่งงานกับชายไทยข้าราชการ ซึ่งกำลังนิยมเมียที่มีความรู้และเข้าสังคมแบบสมัยใหม่ได้คล่องแคล่ว (เอ็ดนา บัลคีลีย์, 2550)

ส่วนยุค 'สตรีไทย' เริ่มมีความคิดความอ่านที่จะให้ผู้หญิงได้ใช้ความรู้สมัยใหม่ประกอบอาชีพเลี้ยงตัว บทความหลายชิ้นสร้างวาทกรรม 'การเลี้ยงตัวเองได้' ของผู้หญิง นับเป็นการรับใช้ชาติบ้านเมืองในฐานะพลังของเมือง ซึ่งสังคมจารีตมักมีเรื่องเล่ากำกับให้ผู้หญิงรับใช้ชาติบ้านเมืองผ่านการปรนนิบัติสามีและอบรมสั่งสอนลูก นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์ผู้หญิง ยังเสนอภูมิปัญญาวิถีคิดของตนในฐานะเป็นปัจเจกชนและพลเมืองของรัฐมากขึ้น

ภาพที่ 4.1 ปกวารสารสตรีไทย วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469

สตรีไทย

THE LADIES' FRIEND CLASSIC WEEKLY.

ออกทุกวันจันทร์ เวลาเช้า

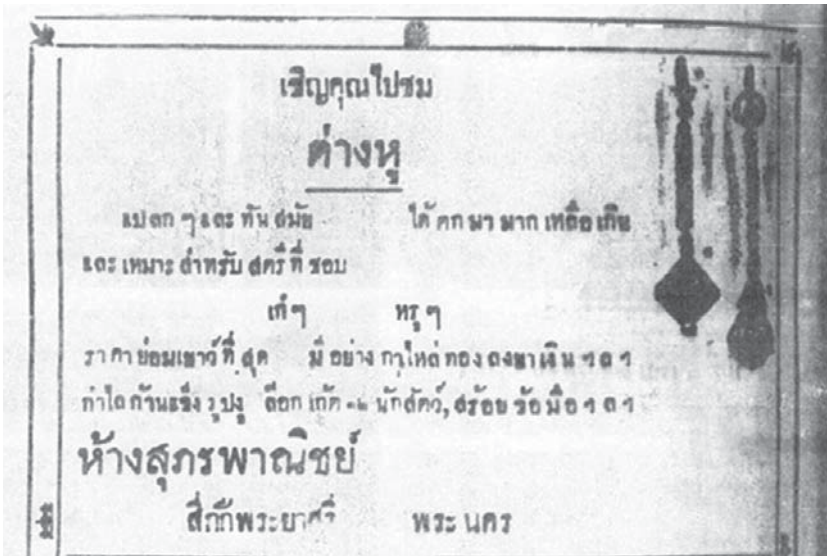
สำนักงาน คึกเคอที่ ๗๕ ถนนวรจักร เชียงใหม่ พักข้ามยอด จังหวัดพระนคร
นางเดือน จิระดา เจ้าของ บรรณาธิการ และผู้จัดการ
พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรือง สี่ก๊กพระยาภิรมย์ ถนนเจริญกรุง

ปีที่ ๑ เล่ม ๓๔ วันจันทร์ที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ (ราคา ๑๐ สตางค์)

สารบัญ	ระเบียบการ
๑. สันตนาถกับเฮกส์ตี้.....หน้า ๕	ค่าบำรุง ๑๒ เดือน ๖ บาท
๒. นางระบำโคมงามลูกยิง.....หน้า ๘	" " " ๕ "
๓. เพ็ชร ของ เรอ.....หน้า ๑๕	นักเรียนนอกที่ส่งในโรงเรียน คีรภาพิเศษ
๔. ประภทกวี.....หน้า ๒๐	มีค่า ๕ บาทเท่านั้น ถ้าจะให้ส่งทางอากาศ
๕. ละครของหล่อน.....หน้า ๒๓	ไปรษณีย์ ๑๒ เดือน ๗ บาท ๖ เดือน ๕ บาท ไปรษณีย์
๖. ชาวโรมโลก.....หน้า ๒๗	ซึ่งเงินค่าบำรุงต้องนำพร้อมกันใบส่งรับ
๗. เรื่อง ความลับของหมัก มวย.....หน้า ๒๘	อัตราค่าแจ้งความ
๘. จากโคะบรรณาธิการนี้.....หน้า ๓๒	เล่มนำ ๑๕ บาท คัดค้น
	ครึ่งนำ ๗ " "
	นอกจากนี้ เรื่อยๆ คงได้ทั้งสำนักงานเป็นพิเศษ

ภาพที่ 4.2 สารบัญวารสารสตรีไทย วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469

ภาพที่ 4.3 โฆษณาเครื่องประดับผู้หญิงในวารสารสตรีไทย
วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469

ภาพที่ 4.4 โฆษณาจักรเย็บผ้าในวารสารสตรีไทย
วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469

4.2.6 หญิงไทย (พ.ศ. 2475)

ถัดมาในปี พ.ศ. 2475 มีหนังสือพิมพ์ผู้หญิงสายก้าวหน้า นาม 'หญิงไทย' ปรากฏโฉมในบรรณพิภพ 'หญิงไทย' มีจุดยืนการวิเคราะห์สังคมแบบชนชั้น ค่อนข้างเด่นชัดทั้งชนชั้นทางเศรษฐกิจและชนชั้นแห่งเพศ (นุ่มนวล ยัพรราช, 2549) ข้อเรียกร้องของหญิงไทยเป็นประเด็นปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจและสิทธิการเมืองของสตรีชนชั้นกลางและชนชั้นล่างที่ยังคงเข้าไม่ถึงอำนาจการเมืองอย่างแท้จริง แม้ประเทศกำลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย ข้อเรียกร้องเรื่องของสตรีสามัญชนชั้นล่างนั้น หญิงไทยเรียกร้องรัฐบาลให้เปิดโอกาสทางการศึกษาให้ผู้หญิงเรียนหนังสือในหลักสูตรการศึกษาเช่นเดียวกับผู้ชาย ยุคข้างต้น ความรู้ในหลักสูตรโรงเรียนสตรีถูกกำหนดเน้นเรื่องความเป็นแม่ศรีเรือนค่อนข้างมาก และเป็นความรู้ที่มีการประเมินค่าว่าด้อยศักดิ์กว่า ความรู้ในโรงเรียนชาย เด็กนักเรียนหญิงที่สำเร็จชั้นมัธยมปลายในโรงเรียนสตรี ต้องมาสอบวัดความรู้ในชั้นมัธยมปลายในโรงเรียนชายอีกครั้ง ถ้าสอบผ่าน จึงนับว่าสำเร็จชั้นมัธยมปลายสมบูรณ์

ในหนังสือพิมพ์หญิงไทย มีบทความที่กระตุ้นผู้หญิงใส่ใจใฝ่รู้ในการศึกษาและการเมือง ปลูกใจผู้ปกครองส่งเสริมการศึกษาแก่ธิดามากกว่าที่เป็นอยู่ ส่วนในทางการเมืองนั้น หญิงไทยแสดงจุดยืนคัดค้านสังคมที่สนับสนุนผู้หญิงชนชั้นสูงเป็นผู้นำทางการเมืองโดยไม่อินังขังขอบกับสิทธิพลเมืองของผู้หญิงชั้นล่างของสังคม ดังที่ได้สร้างข้อโต้แย้งว่า รัฐบาลที่มีความคิดความอ่านเพียงให้สิทธิผู้หญิงจำนวนหยิบมือเข้าถึงอำนาจการเมืองเพื่อเป็นเกียรติเป็นศรีของบ้านเมืองโดยปล่อยผู้หญิงส่วนใหญ่ไว้กับความไม่ประสพต่อโลกภายนอกที่กำลังขับเคลื่อนไปข้างหน้า จะมีประโยชน์อันใด ดังความว่า

“...ประโยชน์อันใดที่จะไฝฝืนเพียงเกียรติยศของหญิงคนหนึ่ง สองคนที่จะเข้าไปนั่งในรัฐสภาแล้วปล่อยให้ผู้หญิงอีก 7 ล้านคน ต้องลำบาก ...การพูดว่าหญิงของเราอ่อนแอกว่าชายนั้น เรามีได้ ดูหมิ่นพวกเราเอง เราอ่อนกว่าเขาในเชิงการเมือง ในเชิงการบ้าน เราหายอมไม่ ผู้หญิงของเราต้องตักน้ำ ต่ำข้าว เลี้ยงลูก หุงหาอาหาร

นำผักหญ้าไปขายที่ตลาด หาบคอนแจวถ่อ สารพัดจะทำงาน
เมื่อเราพูดถึงผู้หญิง เราต้องฟังเสียงถึงผู้หญิงที่ต้องทำงานเช่นว่า
นั้น มีใช้ผู้หญิงผู้ดีในกรุงเทพ 2 - 3 คน ที่อยากตีกับผู้ชาย...”

(หนังสือพิมพ์หญิงไทย, 2475

อ้างถึงใน นุ่มนวล ยัพรราช, 2549, น. 97)

จุดยืนท่าทีของหญิงไทยเรื่อง สนับสนุนชนชั้นผู้เสียเปรียบในสังคม มิใช่
มีแต่เฉพาะประเด็นผู้หญิงแต่ยังรวมประเด็นแรงงาน หนังสือพิมพ์หญิงไทย
ได้สนับสนุนการประท้วงของกรรมกรธรวางซึ่งนัดหยุดงาน นอกจากนี้หนังสือพิมพ์
หญิงไทยยังเป็นกระบอกเสียงของเหล่ากรรมกรหญิงเรียกร้องค่าจ้างและ
สวัสดิการทำงาน สนับสนุนให้จัดตั้งสหภาพแรงงาน เสนอให้รัฐบาลแก้ปัญหา
การว่างงานของผู้หญิงโดยการเปิดโรงงาน และพัฒนาระบบการเพาะปลูกของ
เกษตรกร จุดเด็ดที่ส่งผลให้หญิงไทยถูกปิดในเวลาต่อมา คือ เปิดหน้าข่าวสาร
ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองฝ่ายซ้าย เช่น ลัทธิคอมมิวนิสต์ บอลเชวิสต์
และอนาคิสต์ (นุ่มนวล ยัพรราช, 2549, น. 107)

4.2.7 ผู้หญิงยุคทันสมัยและความรู้

ทัศนะเกี่ยวกับความเป็นหญิง ที่ทางและการศึกษาของผู้หญิงที่สะท้อน
ผ่านกุลสตรีและสตรีไทย ซึ่งมีอุดมการณ์แนวเสรีนิยม และหญิงไทยหนังสือพิมพ์
สตรีฝ่ายซ้ายนั้น สะท้อนให้เห็นพลวัตทางจุดยืนและวิถีคิดของผู้หญิงสยาม
ในระยะเปลี่ยนผ่านข้ามหลายทศวรรษ ดังที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ความปรารถนา
ของผู้หญิงสามัญชนเริ่มเป็นประเด็นการเมืองในสมัยปลายรัชกาลที่ 4 เมื่อการ
ถวายฎีกาของอำแดงจั้นและอำแดงเหมือน มีผลให้รัชกาลที่ 4 มีพระกรุณา
ปรับแก้กฎหมายโบราณที่เกี่ยวข้องถึง 2 ครั้ง 2 ครา ‘กุลสตรี’ และ ‘สตรีไทย’
เสนอจุดยืนแนวเสรีนิยม ซึ่งเป็นจุดยืนของขบวนการผู้หญิงซีกโลกตะวันตก
ในศตวรรษที่ 19 ที่ให้คุณค่าแก่โลกในบ้านและบทบาทการผลิตซ้ำแต่มีสายตามอง
เห็นผู้หญิงและผู้ชายเป็นมนุษย์และพลเมืองที่เท่าเทียม การศึกษาและ

ความรู้ของผู้ชายช่วยเปิดโลกกว้างให้ผู้หญิง และแสดงนัยยะของความเท่าเทียม และทันสมัย สังคมใช้ความรู้สมัยใหม่เติมรสนิยมกุลสตรียุคทันสมัยลงสู่สังคมสยาม รวมทั้งคาดหวังให้ผู้หญิงใช้ความรู้จากโลกภายนอกอนุเคราะห์บุตรธิดาอยู่ร่วมกับโลกใบใหม่ ตั้งแต่ยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ระบบเศรษฐกิจของสยามมีการปรับตัวสู่ทุนนิยมมากขึ้น ผู้คนเริ่มถกเถียงเรื่องสิทธิเสรีภาพทางการเมือง และความเป็นมนุษย์ที่ไม่แบ่งชั้นวรรณะ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553) ส่วน 'สตรีไทย' เรียกร้องให้ผู้หญิงก้าวเข้ามาอยู่ในโลกของผู้ชาย ผ่านอาชีพชนชั้นกลางที่มีคุณค่าในตัว อาทิ ผู้พิพากษา ซึ่งเป็นอาชีพที่ปิดตายสำหรับผู้หญิง จนล่วงเข้าพุทธทศวรรษ 2530 กระทรวงยุติธรรมจึงได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดในเรื่องนี้

โรงเรียนสตรีที่บุกเบิกโดยมิชชันนารีสตรี ซึ่งมีจำนวนหลายสิบแห่ง คาดว่ามีส่วนสำคัญในการบ่มเพาะจินตนาการและมุมมองต่อตัวเองและโลกใหม่ ให้เด็กหญิงในฐานะปัจเจกชนและพลเมือง หนังสือพิมพ์และวารสารสตรี ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลงานของศิษย์เก่าโรงเรียนมิชชันนารี จึงดิ้นรนหาพื้นที่แสดงตนในฐานะปัจเจกชน และ 'พลเมืองเต็มขั้น' ในยุคปลายรัชกาลที่ 5 และต้นรัชกาลที่ 6 อาชีพสมัยใหม่ที่ได้รับการบ่มเพาะว่าเป็นอาชีพของสตรีที่มีการศึกษา คือ อาชีพครูและพยาบาล (วัลยา ชูประดิษฐ์, 2526) เท่านั้น วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ กีดกันผู้หญิงออกจากงานชนชั้นกลางสมัยใหม่อย่างสิ้นเชิง กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ที่สร้างตำแหน่งงานหลายหมื่นตำแหน่ง รับแต่เฉพาะผู้ชาย ผู้หญิงที่มีการศึกษาต้องประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว อย่างเช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า ค้าขาย และอาชีพแม่บ้าน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2532) อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553, น. 13) วิเคราะห์ว่า ความคิดและสำนึกความเป็นปัจเจกชนและพลเมืองของคนในสยามได้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงก่อกำเนิดของรัฐธรรมนูญสิทธิราชาชน ซึ่งรัฐสยามเองได้พยายามปลูกฝังแนวคิดความเป็นพลเมืองลงสู่พสกนิกรทุกลำดับชั้นในสังคม โดยที่แบบจำลองความเป็นปัจเจกชนและพลเมืองที่ผู้ปกครองสยามคาดหวังให้บังเกิดผล คือ การสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมการเมือง แต่ในความเป็นจริงกลับมีผลปลูกให้ราษฎรบางกลุ่มเกิดความสำนึกในศักยภาพตน มองตนเองว่ามีความสามารถ

ทำให้ชาติบ้านเมืองก้าวรุดหน้าได้ โดยมีโฉมหน้าที่จำกัดเพียงแค่ปฏิบัติงานตามที่กำหนดมาจากรัฐเท่านั้น แต่สามารถสร้างจินตนาการเกี่ยวกับตัวตนในสังคมการเมืองใหม่

ในแง่ของผู้หญิง สาระและข้อเสนอเกี่ยวกับการศึกษาและมุมมองต่อโลกสังคมการเมือง คือการได้ทบทวนความหมายของการศึกษาและความรู้ซึ่งมีสถานะเป็นทั้งระบบคิด ทุนสัญญะและวัฒนธรรม นำตัวตนผู้หญิงเข้าสู่ตำแหน่งแห่งที่ใหม่ เป็นผู้หญิงที่มีจิตสำนึกเป็นปัจเจกชน เป็นพลเมืองของรัฐและสมาชิกหน้าใหม่ในชุมชนการเมือง การเข้าถึงความรู้ในโลกของผู้ชายยังได้กำหนดความเป็นอิสระจากการพึ่งพิงผู้อื่น สร้างภาวะความเป็นผู้นำและตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายและระหว่างผู้หญิงกับรัฐในสังคมจารีตนั้นผู้หญิงมิได้มีสถานะเป็นพลเมือง แต่ผู้หญิงบำรุงบ้านเมืองผ่านอนุบาลสามีและลูก การวิเคราะห์หนังสือพิมพ์ผู้หญิงที่กล่าววิพากษ์วิจารณ์ชนชั้นปกครองนั้น อาจต้องทำความเข้าใจกับอำนาจของรัฐสยามในยุคเปลี่ยนผ่าน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2553) ซึ่งให้เห็นความแตกต่างระหว่างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามกับรัฐในทีอื่นๆ ที่ส่งผลให้สยามมีพื้นที่การถกเถียงทางการเมืองของผู้หญิงได้ปกครอง ซึ่งมีได้หมายความว่าราษฎรไม่มีความจงรักภักดี นครินทร์ (2553) อธิบายว่าปัจจัยสำคัญคือ รัฐสยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ชาติเจ้าอาณานิคม ทำให้มีกลุ่มคนบางกลุ่มได้อภิสิทธิ์ในทางศาลซึ่งรวมทั้งคนไทยที่ประสงค์จะเข้าไปอยู่ในสังกัดเป็นคนอังกฤษและชาติอื่นๆ สามารถดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์และเขียนบทความ ต่างๆ อย่างรุนแรงเกินกว่าที่ราษฎรสยามโดยทั่วไปพึงกระทำได้ที่สำคัญหนังสือพิมพ์จำนวนหนึ่งมองตนเองว่ามีความสำคัญในการช่วยชาติให้มีความเจริญขึ้น และมีความเป็นอารยะคือเป็นตัวแทนของราษฎรในขณะที่ประเทศยังไม่มี 'ปาลิเมนต์' อาทิ หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 6 เสนอว่า ความคิดเห็นของพลเมืองที่จะเสนอต่อรัฐบาลนั้น มีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางอ้อมได้แก่ปากเสียงของหนังสือพิมพ์ ยิ่งในประเทศที่ไม่มีสภาผู้แทนราษฎร เช่น ประเทศสยามของเราด้วยแล้ว หนังสือพิมพ์เป็นที่รวบรวมความคิดเห็นของประชาชน (บางกอกการเมือง, 2466 อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553, น. 147) หนังสือพิมพ์

และวารสารผู้หญิงจึงเป็นพื้นที่แพร่กระจายแนวความคิดทางสังคมการเมือง และสถานะผู้หญิงผ่านข้อเขียนต่างๆ ได้อย่างแหลมคม ลุ่มลึก

ประการต่อมาโครงสร้างภายในของสังคมสยามมีการแตกตัวเป็นช่วงชั้น และเป็นกลุ่มสังคมชั้นต่างๆ แต่ละกลุ่มสังคมได้วิวัฒนาการวัฒนธรรม ความคิด ค่านิยม ประสพการณ์ และความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ซึ่ง นครินทร์เรียกรวมกันว่า 'ภูมิปัญญา' และแต่ละกลุ่มสังคมมีองค์ประกอบ กิจกรรม และการเคลื่อนไหวไปตามภูมิปัญญาของกลุ่มสังคมตน แต่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในระดับที่กว้างใหญ่ สีสันและปฏิกริยากลุ่มหนังสือพิมพ์ผู้หญิงได้เผยโครงสร้างสังคมใหม่ของสยาม ที่คลี่คลายจากสังคมจารีต คือคลี่คลายมาจากสังคมแบบ มุลนาย - ไพร่ เพราะนอกจากมุลนาย - ไพร่ สังคมสยามมีชนกลุ่มอื่นๆ อยู่ด้วย รวมทั้งกลุ่มผู้หญิง กลุ่มตามลักษณะการประกอบอาชีพ กลุ่มคนสถานภาพอื่น อาทิ ไพร่กระฎุมพี ทนายความ นักหนังสือพิมพ์ พ่อค้าวานิช ข้าราชการ และช่างฝีมือ ที่รวมถึงช่างฝีมือผู้หญิง ที่ทำงานอิสระตัดเสื้อผ้า ทำหัตถกรรม ในบ้านเรือน เป็นต้น

'หญิงไทย' ซึ่งเติบโตในบริบทการเมืองสยามที่มีชั้วอำนาจและภูมิปัญญา หลากหลายกลุ่ม รวมทั้งกลุ่มฝ่ายซ้าย เร่งเผยแพร่แบบโครงสร้างสังคมการเมือง ขณะนั้น ซึ่งมีการแยกชนชั้นให้เห็นระหว่างหญิงกับชาย ระหว่างหญิงในชนชั้น ผู้ดีกับหญิงชาวบ้านสามัญชนที่ต้องการเข้ากินคำ 'หญิงไทย' เสนอทัศนะต่อสังคม และผู้ปกครองว่าควรเปิดโอกาสให้เด็กหญิงชาวบ้านเข้าถึงการศึกษาและการมี งานทำ แสดงทัศนะในทำนองว่า การศึกษาจะยังประโยชน์อันใด ถ้ารัฐและสังคม ยังกีดกันไม่ให้ผู้หญิงทุกชนชั้นเข้าถึงอาชีพชนชั้นกลางสมัยใหม่อย่างเท่าเทียม บุรุษเพศ ดังปรากฏในบทความชื่อ 'หน้าที่และสิทธิของหญิงที่ควรได้รับ' เสนอให้ ผู้หญิงมีสิทธิในการประกอบอาชีพใหม่ๆ ที่มีให้อยู่ในบริเวณทลบ้านอีกต่อไป เช่น แพทย์ พยาบาล เติบโตบัณฑิต บรรณารักษิณี นักกินพนธ์ ครู คนทำงานศิลปะ วาดเขียน (หญิงไทย, 2475 อ้างถึงใน จิตติมา พรอรุณ, 2538, น. 44) นอกจากนี้ หญิงไทยยังสนับสนุนการรวมตัวของผู้หญิงชนชั้นกลางให้ทำงานร่วมกับชนชั้น เพศหญิงด้วยกัน ดังที่หนังสือพิมพ์หญิงไทย ฉบับวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ขึ้นข่าวหน้า 1 ความว่า

“...เราได้ทราบเป็นที่น่ายินดีว่า สุภาพสตรีไทยคนะหนึ่งได้ยื่น
จำนงต่อทางการ เพื่อขอตั้งเป็นสมาคม ให้ชื่อว่าสมาคมสตรี
แห่งกรุงสยาม โดยมีวัตถุประสงค์เป็นส่วนใหญ่ในการที่จะสมาน
ความสามัคคีของเพศหญิง ต้องการที่จะให้เป็นมหาวิทยาลัย
ที่รวมแห่งคุณความดีของหญิงไทย ในขั้นต้นนี้มีกรรมการ
อำนวยการ 9 คน ...ในฐานะที่เราเป็นเพศเดียวกัน ...รู้สึกยินดี
ในผลที่คณะสุภาพ-สตรีนี้ได้ทำต่อไป และจะยิ่งทวีความยินดี
พร้อมความเต็มใจที่จะช่วยเหลือทุกทาง...”

(นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2541, น. 34)

สมาคมสตรีแห่งกรุงสยาม นับเป็นองค์กรสตรีองค์กรแรกที่จดทะเบียน
เป็นนิติบุคคล มีผู้ก่อตั้งทั้งหมด 38 คน ล้วนเป็นสตรีที่มีโอกาสได้รับการศึกษา
ขั้นสูงสุดและบางคนจบการศึกษาจากต่างประเทศ มีอาชีพเป็นแพทย์ นักกฎหมาย
พยาบาล กรรมการอำนวยการ 9 คน อาทิ นายกสมาคมฯ น.ส.ใหญ่ คุณะดิลก
สำเร็จปริญญาตรี จากฟิลิปปินส์ และปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยแห่งนิวยอร์ก
สหรัฐอเมริกา เป็นต้น หลังการก่อตั้ง สมาคมฯ มีกิจกรรมเชิงสังคมสงเคราะห์
ช่วยเหลือหญิงที่ถูกบังคับให้เป็นโสเภณี และทำงานรณรงค์ให้ผู้หญิงมีสิทธิ
ทำงานนอกบ้าน การทำงานความคิดเรื่องโครงสร้างวัฒนธรรมเพศภาวะ พื้นที่
และบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงน่าจะมีพลังทำลายความเชื่อของผู้คน
ทั้งหญิงชายในพระนครพอควร หญิงไทยจึงได้รับการตอบโต้จากผู้อ่าน อาทิ
ได้รับจดหมายจากผู้ที่ไม่แสดงตนว่าเป็นหญิงที่รู้สึกกระคายเคืองกับลัทธิ ‘แย่งงาน
ผู้ชายของผู้หญิง’ ความว่า ‘หญิงเป็นมรดกของโลก ปัจจุบันกาลหญิงพากัน
ละทิ้งหน้าที่ของตน ซึ่งธรรมชาติได้มอบหมายไว้ ปล่อยให้เป็นที่ของพี่เลี้ยง
นางนม ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าความรักดี ความประพฤติกดี อันจะเพาะให้เด็ก
เป็นคนดีต่อไปในเบื้องหน้า อาจต่ำต้อยลงเป็นอันมาก และอีก 300 ปีข้างหน้า
ลัทธิแย่งหน้าที่ผู้ชายเจริญงอกงามยิ่งขึ้นแล้ว โลกจะต้องดำเนินไปสู่ความหายนะ
และฉันขอยืนยันว่า พวกเราเหล่าสตรีนี้แหละเป็นต้นเหตุแห่งความเสื่อมเสีย

และทрудโทรมของมนุษย์ในอนาคต” (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2541, น. 35) นอกจากนี้ ประเด็นสิทธิการศึกษา ความรู้ และการก้าวเข้าสู่โลกทางเศรษฐกิจ หนังสือพิมพ์ ผู้หญิงทั้ง 3 ฉบับ และฉบับอื่นๆ ยังเป็นพื้นที่ เรียกร้องความเสมอภาคผ่านทาง กฎหมายอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะข้อเรียกร้องให้ปรับแก้กฎหมายลักษณะ ผัวเมีย ที่ให้อยู่มาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 เพื่อให้ผู้ชายมีภรรยาที่ถูกต้อง ตามกฎหมายได้เพียงคนเดียว อาทิ บทความที่ลงในสตรีศัพท์ เขียนทำนองว่า การแก้กฎหมายให้ชายมีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้คนเดียวนั้น มิใช่เพียงแต่ อนุเคราะห์ให้ผู้หญิงได้รับความเป็นธรรม แต่เป็นการช่วยราชการบ้านเมือง เนื่องจากข้าราชการชายที่มีภรรยาหลายคนต้องเสียเวลาไปพะเนาะออกเอาใจ ภรรยาที่มีอยู่จำนวนมาก ถ้าเอาเวลาที่เสียไปมาขบคิดตรองปฏิบัติราชการ ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงมอบหมายให้ ราชการงานเมืองก็จะเจริญรุ่งเรือง ไม่เฉื่อยชา และซุกซนชาติให้เสื่อมลง (จิตติมา พรอรุณ, 2538)

ข้อถกเถียงต่างๆ ที่สะท้อนความตื่นตัวของผู้หญิงชนชั้นกลาง จึงปฏิเสธ มิได้ว่า ผู้หญิงใช้หนังสือพิมพ์ เป็นพื้นที่ประลองความรู้ มุมทัศน์ และความคิด ของสตรีสยามยุคใหม่ ทั้งต่อตัวเองและสังคมการเมืองของสยามในห้วงเวลานั้น สาระและมุมมองที่สะท้อนผ่านบทความในหนังสือพิมพ์สตรี ชีวสตรีสยาม กำลังทบทวนและแสวงหานิยามความเป็นกุลสตรีหรือนางแก้ว ที่ผิดแผกไปจาก ขนบเดิม มีมุมมองใหม่ๆ ต่อความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้ชายและรัฐ พวกเขาเรียกร้องให้สังคมสยามจัดความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองหญิงที่ต่างไปจาก ขนบสยาม ทั้งในเรื่องการเข้าถึงความรู้สมัยใหม่ ประเภทของความรู้ ศักดิ์ความรู้ และที่ทางของผู้หญิงที่เคยเป็นกำลังของบ้าน มาสู่การเป็นพลังของบ้านและเมือง มีการเรียกร้องพื้นที่ทางเศรษฐกิจสำหรับผู้หญิงชนชั้นกลางและสามัญชน ให้กว้างขวางทัดเทียมบุรุษ สร้างจินตนาการโลกของผู้หญิงที่เคลื่อนตัวออกจาก ยุคนางแก้วในตำนานพื้นบ้านและวรรณกรรมชั้นสูง โลกใหม่ของผู้หญิงจึงมีทั้ง ปริณทลบ้าน โรงเรียน ที่ทำงาน และสังคมการเมือง ผู้หญิงเริ่มตั้งกลุ่มก้อน ในพื้นที่นอกบ้านมากขึ้น ทั้งผ่านตัวหนังสือพิมพ์ วารสาร การเขียน และการก่อตั้ง สมาคมผู้หญิง

กล่าวโดยสรุปในห้วงเวลานั้น ระบบทุนนิยมและรัฐชาติแบบใหม่ได้เปิด
ภูมิทัศน์กว้างขวางให้บุรุษเพศที่มีการศึกษาได้รับใช้ชาติบ้านเมืองผ่านอาชีพ
ใหม่ๆ บางคนได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการตามศักดิ์ชั้นของตน ลูกเจ้านายชั้นสูง
เข้าสู่ตำแหน่งข้าราชการชั้นสูง ลูกขุนนางปลายแถวและชาวบ้านเข้าสู่ตำแหน่ง
เสมียนในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ รวมทั้งเป็นครูและนายช่าง บ้างทำงาน
ในภาคการผลิตและธุรกิจการค้าสมัยใหม่ แต่บริมณฑลเศรษฐกิจสมัยใหม่
ยังคงถูกแช่แข็งในด้านเพศภาวะ ผู้หญิงที่มีโอกาสได้รับความรู้สมัยใหม่จึงยัง
ต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ช่วยเหลือครอบครัวและสามีทำธุรกิจค้าขาย อาทิ
ธุรกิจค้าข้าวในครอบครัวคนจีนหรือประกอบอาชีพส่วนตัวในงานเกี่ยวกับ
ความเป็นหญิง อาทิ เปิดร้านตัดเย็บเสื้อผ้า ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ

หนังสือพิมพ์และวารสารสตรีจึงมีใช้เพียงพื้นที่การสื่อสารระหว่างความคิด
ของผู้หญิงกับสังคมรอบข้างทั่วไป แต่เป็นการสร้างโลกใหม่ให้แก่กลุ่มและชนชั้น
ผู้หญิงได้ใช้การเขียนเป็นอาวุธต่อสู้ทางความคิดเรื่องตัวตนและที่ทางของผู้หญิง
และความใฝ่ฝันถึงสังคมที่เท่าเทียมเป็นธรรม ในขณะเดียวกัน ก็เป็นเวทีให้นักกวี
นักประพันธ์ ได้ฝึกฝนการเป็นนักธุรกิจสิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์และวารสารสตรี
ทุกฉบับมีผู้หญิงเป็นแกนนำสำคัญในการจัดทำ เช่น สตรีศัพท์ มีนางสาวผอบ
พงศ์ศรีจันทร์ เป็นเจ้าของและบรรณาธิการณี สตรีไทย มีนางสาว แฉล้ม จิรสุข
เป็นเจ้าของและบรรณาธิการณี นารีเชชม มีหม่อมหลวงศิริสวัสดิ์ ชุมสาย
เป็นเจ้าของและบรรณาธิการณี ส่วน สยามยุพดี มีนางสาว กังกฤษ หลิมมงคล
เป็นเจ้าของและบรรณาธิการณี เป็นต้น (จิตติมา พรอรุณ, 2538)

จากรายชื่อผู้จัดทำและการเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์และวารสารข้างต้น
แสดงว่าเวทีประลองความคิดเหล่านี้นับเป็นที่ทางเฉพาะของสตรีที่มีความ
พร้อมทั้งการศึกษา ฐานะเศรษฐกิจและชาติตระกูล อุดมการณ์และ
ภาพลักษณ์ผู้หญิงสยามยุคใหม่ที่ต้องเคลื่อนตัวก้าวข้ามโลกในบ้าน สนใจ
ความเป็นไปของสังคมการเมือง มีทัศนะวิพากษ์วิจารณ์ น่าจะได้รับการบ่มเพาะ
มาจากอุดมการณ์และภาพลักษณ์ 'กุลสตรี/นางแก้ว' ยุคใหม่ ที่ประดิษฐ์สร้าง
ผ่านวาทกรรมปัญญาชนชายและหญิงปีกก้าวหน้า รวมทั้งการศึกษาสมัยใหม่
ในปี พ.ศ. 2457 ต้นรัชกาลที่ 6 โรงเรียนสตรีที่อยู่ในอุปถัมภ์ของมิชชันนารี

มีนักเรียนนับหมื่นคน หนังสือพิมพ์และวารสารสตรีปีก้าวหน้าในกลุ่มนี้ได้แก่ กุลสตรี สตรีไทย สตรีศัพท์และหญิงไทย ปวงปราชญ์ผู้หญิง ในปีก้าวหน้าเหล่านี้ แม้ทำหน้าที่สร้างอุดมการณ์และวางที่ทางผู้หญิงใหม่ แต่มีได้ปฏิเสธอุดมการณ์แม่บ้านแม่เรือนตามจารีตดั้งเดิมเสียทีเดียว

แต่ที่ว่าหนังสือพิมพ์และวารสารสตรีที่มีอิทธิพลต่อผู้หญิงในห้วงเวลาดังกล่าวมิได้มีอุดมการณ์หนึ่งเดียว หนังสือพิมพ์และวารสารสตรีอีกกลุ่มหนึ่งอาทิ นารีเชชม (2469) นารีนิเทศ (2469) ซึ่งอยู่ในปีกแนวอนุรักษ์มากกว่า มุ่งเน้นสร้างความบันเทิง เน้นผลิตซ้ำถ่ายทอดอุดมการณ์ความเป็นนางแก้วลงสู่สังคมสยาม บ่มผู้หญิงชนชั้นกลางให้เป็นกำลังของบ้าน เป็นแม่ของบ้าน หนังสือพิมพ์และวารสารกลุ่มนี้เน้นปลูกฝังความเป็นกุลสตรีด้านความเป็นเลิศ การทำอาหาร การเย็บปักถักร้อย การปรนนิบัติสามีและลูก ดูแลปรุงแต่งความงามในกายตน และส่งเสริมให้ผู้หญิงยึดโยงอยู่กับขนบเดิมที่มีบ้านเป็นแกนหลัก บางฉบับต่อต้านแนวคิดที่ว่า ผู้หญิงยุคใหม่ควรเข้าไปใส่ใจการเมือง (นุมนวล ยัพราช, 2549) อุดมการณ์และภาพลักษณ์ความเป็นผู้หญิงพื้นถิ่นของผู้หญิง รวมทั้งที่ทางความสัมพันธ์ของหญิงกับชาย จึงมีการชงชิ่งการให้ความหมายและสัญญาอย่างเข้มข้นผ่านเทคโนโลยีการพิมพ์ ผู้กระทำการมีทั้งชนชั้นผู้ปกครอง ปวงปราชญ์ และพลเมืองสยามรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา ผู้มีบทบาทสำคัญคือ กลุ่มผู้หญิงที่มีการศึกษาแบบตะวันตกที่ต่างใช้หนังสือพิมพ์และวารสารสตรีผลิตซ้ำ ได้เถียง และได้แย้งจินตภาพความเป็นนางแก้ว/กุลสตรีและสร้างตัวตนขึ้นใหม่ในสังคมสยาม ที่สำคัญสยามยุคใหม่ มิใช่มีเพียงกุลสตรี/นางแก้วแบบฉบับสามัญชนและสตรีผู้สูงศักดิ์ แต่เริ่มปรากฏตัวตนของนางแก้วชนชั้นกลาง ซึ่งกำลังแสวงหาที่ทางและอัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิงยุคใหม่ที่มีทัศนะว่าโลกของผู้ชายต้องมีพื้นที่ให้ผู้หญิง

4.3 ขบวนการผู้หญิงสมัยใหม่

4.3.1 ขบวนการผู้หญิงในสถาบันการศึกษาชั้นสูง (พ.ศ. 2510 - 2520)

ต้นพุทธทศวรรษ 2510 ขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่ที่มีการศึกษาและเติบโตจากสังคมเมืองเริ่มพุดตัว ห้วงเวลาดังกล่าวสังคมการเมืองไทยมีกลุ่ม

พลังการเมืองใหม่ๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก รวมทั้งกลุ่มผู้หญิงในรั้วมหาวิทยาลัย กลุ่มกรรมกรหญิง และกลุ่มชาวนา ซึ่งรวมเป็นพลังการเมืองใหม่ 3 ประสาน 'นักศึกษา ชาวนา กรรมกร' กลุ่มพลังการเมืองใหม่ เริ่มตั้งคำถามกับปัญหาปากท้องของคนส่วนใหญ่ในประเทศ รวมทั้งปัญหาการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐบาลทหาร การใช้อำนาจรวบรัดลวง ความเหลื่อมล้ำ และความยากจนของชาวนากรรมกร มีการจัดตั้งกลุ่มศึกษาปัญหาสังคมไทยหลากหลายรูปแบบทั้งในและนอกรั้วมหาวิทยาลัย ต่อมา กลุ่มฯ ตั้งคำถามลึทธิพลเมืองในวิถีประชาธิปไตย ทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง มีการเรียกร้องกดดันรัฐบาลให้แก้ปัญหปากท้องของชนชั้นล่างในสังคม เช่นเรียกร้องให้รัฐบาลควบคุมราคาข้าวสาร น้ำตาล ค่าเช่าที่นา ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2517 กรรมกรหญิงจากโรงงานทอผ้า ย่านพระนครรวมตัวที่ท้องสนามหลวงนับหมื่นคน ค่าแรงกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าและปั่นด้ายในปี พ.ศ. 2514 ประมาณ 10 บาทต่อวันและได้เพิ่มเป็น 16 บาทต่อวัน ในปี พ.ศ. 2517 การชุมนุมมีจุดประสงค์ขอขึ้นค่าแรงงานรายวันเป็น 20 บาท ขณะนั้นกรรมกรไม่มีกฎหมายรองรับการจัดตั้งสหภาพแรงงาน ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2519 กลุ่มกรรมกรเคลื่อนตัวมาปักหลักที่ท้องสนามหลวงอีกครั้ง เพื่อขอให้รัฐบาลควบคุมราคาข้าวสารและน้ำตาล ครั้นนี้มีคนมาร่วมชุมนุมมากกว่า 20,000 คน ขบวนการมีทั้งกลุ่มสหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ศูนย์กลางนักศึกษาครูแห่งประเทศไทย และสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2543, น. 151) และขบวนการศึกษาหญิงหลายสถาบัน วารุณี (2543) ชี้ว่าการเคลื่อนไหวของขบวนการผู้หญิงสยามนับแต่อดีตเกาะเกี่ยวแนบแน่นกับขบวนการทางการเมืองที่ต้องการพลิกฟื้นสังคมไปสู่ห้วงประวัติศาสตร์หน้าใหม่ทั้งสิ้น อาทิ การต่อสู้อย่างแหลมคมของปัญญาชนหญิงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ส่วนสุนี ไชยรส (2554) เล่าว่า ในห้วงปี พ.ศ. 2514 - 2519 กลุ่มนักศึกษานักศึกษาศาสตร์ได้เกาะติดอยู่กับขบวนการกรรมกร ชาวนา และประชาชนผู้ทุกข์ยาก มีการจัดกลุ่มศึกษาเพื่อวิเคราะห์ปัญหาสังคม ปัญหาชาวนา ปัญหากรรมกร จนเกิดความเข้าใจสังคมการเมืองขณะนั้น การศึกษาอย่างเข้มข้นและการร่วมเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวได้บ่มจิตสำนึก

รักความเป็นธรรมและรับรู้ปัญหาทุกข์ยากของผู้หญิงจนรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

งานของสุนี ไชยรส ‘เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน: การต่อสู้บนเส้นทางความเสมอภาค’ (2554) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์สาขาวิชาสตรีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้สะท้อนภาพพื้นเพเล็กๆ ของผู้หญิงในรั้วมหาวิทยาลัยรวมทั้งตัวสุนีเองด้วยที่ถูกบ่มให้มองปัญหาผู้หญิงว่ามีลักษณะเฉพาะที่ต่างระนาบกับปัญหาชนชั้น สุนีเข้าเรียนเป็นนักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2518 เป็นนักกิจกรรมแนวหน้าเข้าร่วมกับขบวนการนิสิตนักศึกษาและประชาชน ต่อมาตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้เพื่อความเสมอภาคและเป็นธรรมกับขบวนการประชาชนในป่าหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา ค.ศ. 2519

สุนีเผยความรู้สึกนึกคิดของตัวเองและเพื่อนๆ ถึงบริบทแวดล้อมที่บ่มจิตสำนึกมนุษยนิยม/สตรีนิยมแบบเฉพาะตัวขึ้นในห้วงเวลาก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลา ค.ศ. 2519 อย่างน่าสนใจว่า เพื่อนผู้หญิงในรั้วมหาวิทยาลัยที่ตื่นตัวและต่อสู้เรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย มิได้มีชุดวิธีคิดแบบลัทธิสตรีหรือเรียกร้องความเท่าเทียมเสมอภาคประเภท ‘ชายทำได้ หญิงทำได้’ หรือเลียนแบบจุดยืนสตรีนิยมตะวันตกสลายรากเหง้าที่วิเคราะห์ว่าผู้หญิงเป็นชนชั้นแห่งเพศ ทว่าจิตสำนึกได้บ่มเพาะจากประสบการณ์ส่วนตัวที่หลากหลายเฉพาะตนจนนำมาสู่ความสนใจปัญหาผู้หญิง อาทิ ประสบความรุนแรงในครอบครัวในวัยเด็ก เรียนรู้ร่วมกับประสบการณ์ของแม่ บางคนมาจากครอบครัวชาวจีนที่ถูกชายเป็นคณพิเศษที่บ้าน บางคนเริ่มอ่านและศึกษาประสบการณ์ขบวนการผู้หญิงตะวันตก พัฒนาไปสู่การตื่นตัวทางการเมืองเรื่องประชาธิปไตย เข้าร่วมศึกษาและทำงานกับผู้ด้อยโอกาส เช่น กลุ่มชานากรรมกร แล้วค่อยมาสนใจเรื่องปัญหาผู้หญิง (สุนี ไชยรส, 2554, น. 28)

จากงานของสุนีพอประมวลได้ว่า กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ และกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของนักศึกษาหญิงสถาบันต่างๆ รวบรวมปี พ.ศ. 2516 นั้น สนใจจัดกลุ่มศึกษาวิเคราะห์ชนชั้นแห่งเพศ เนื่องจากเห็นว่ามีในทัศนชนชั้นและการนำทฤษฎีมาร์กซิสต์มาอธิบายปัญหาสังคมไทยที่ละเอียด

การทำความเข้าใจการกดขี่ขูดรีดผู้หญิงในบริบทเงื่อนไขระบบชายเป็นใหญ่ รวมทั้ง
‘ไม่มีกรอธิบายอย่างกระจ่างชัดเรื่องปัญหาเพศวิถี ว่าเหตุใด ทั้งสังคมคักดินา
และทุนนิยมจึงต้องควบคุมเพศวิถีและร่างกายของผู้หญิง (สุชีลา ตันชัยนันท์,
2531) การเมืองของกลุ่มผู้หญิงจึงแตกต่างจากกลุ่มขบวนการนักศึกษาชายที่ใช้
แนวคิดทฤษฎีมาร์กซิสต์วิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย ซึ่งเชื่อว่าการปลดปล่อย
ชนชั้นแห่งเพศเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ทางชนชั้น ผู้ที่สนใจประวัติศาสตร์
การเมืองไทย ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ในห้วงเวลานั้นแนวคิดมาร์กซิสต์และสังคมนิยม
มีอิทธิพลต่อการคิดและการวิเคราะห์สังคมการเมืองของกลุ่มปัญญาชนไทย
ค่อนข้างมาก (สุชีลา ตันชัยนันท์, 2531; นุมนวล ยัพรราช, 2549)

กลุ่มผู้หญิงในรั้วมหาวิทยาลัย ผนวกการเมืองเรื่องเพศภาวะเข้าสู่
ขบวนการต่อสู้ประชาธิปไตย เช่น ให้ความสนใจแก่ปัญหากรรมกรหญิง ปัญหา
โสเภณี (วารุณี ภูริสินลลิต์, 2545) คัดค้านพฤติกรรมและทัศนคติผู้ชายนักต่อสู้
ที่เหยียดเพศกดขี่ผู้หญิง จัดกลุ่มการศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ในหมู่
นักศึกษาหญิงเพื่อปลดปล่อยทัศนคติๆ ที่ถูกปลูกฝังเกี่ยวกับตัวเอง ทำให้
มองตัวเองและผู้หญิงอื่นเป็นเพศอ่อนแอ มีการจัดตั้งกลุ่มศึกษาย่อนรอย
ประวัติศาสตร์รากเหง้าการกดขี่ในสังคมชายเป็นใหญ่ เช่น อ่านงานของ กุหลาบ
สายประดิษฐ์ ใน ‘กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติและระเบียบสังคมของ
มนุษย์’ ศึกษางานของจิตร ภูมิศักดิ์ ‘อดีต ปัจจุบัน และอนาคตสตรีไทย’
‘บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคคักดินา’ รวมทั้งวรรณกรรมต่างประเทศฝ่ายซ้าย
เป็นต้น (สุนี ไชยรส, 2554, น. 29) ดังนั้น ในห้วงเวลา ก่อน 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519
ขบวนการผู้หญิงค่อนข้างมีชีวิตชีวา สร้างสีสันท่าทลายในขบวนการเคลื่อนไหว
ทางสังคมการเมืองไทยในระดับหนึ่ง งานชิ้นสำคัญที่ชี้ถึงพลังความคิดและ
การวิเคราะห์ปัญหาผู้หญิงยุคนั้น คือ งานของ จิระนันท์ พิตรปรีชา เรื่อง
‘โลกที่สี่’

จิระนันท์เกิดที่จังหวัดตรัง เข้าเรียนระดับมัธยมปลายที่โรงเรียนเตรียม
อุดมศึกษา เริ่มใช้ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2515 ที่คณะวิทยาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งได้รับเลือกให้เป็นดาวจุฬาฯ ปี พ.ศ. 2515
ขณะที่เป็นดาวจุฬาฯ จิระนันท์ แหกจารีตเข้าร่วมเป็นนักเคลื่อนไหวแถวหน้า

เพื่อต่อต้านผู้ปกครองเผด็จการ นิสิตนักศึกษาผู้หญิงหลายสถาบันจัดตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวในปีกผู้หญิงฝ่ายซ้ายขึ้น จิระนันท์ เป็นหนึ่งในกลุ่มผู้หญิงจุฬาลงกรณ์ทำงานอยู่ในฝ่ายวิชาการและมีผลงานออกมาหลายชิ้นที่มุ่งสร้างแนววิเคราะห์ชนชั้นแห่งเพศและชี้้นำการเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยพลังผู้หญิง จิระนันท์ได้เข้าไปใช้ชีวิตในป่าหลังจากปี พ.ศ. 2519 เมื่อรัฐบาลเผด็จการทหารได้ใช้กองกำลังล้อมปราบและจับกุมนิสิตนักศึกษาอย่างไร้ความปรานี

ในหนังสือชื่อ 'โลกที่สี่' ซึ่งจัดพิมพ์โดยกลุ่มผู้หญิงจุฬาลงกรณ์เดือนมีนาคม พ.ศ. 2518 และมีความยาวกว่า 250 หน้า แม้ไม่ปรากฏคำว่า สตรีนิยม แต่มีคำวาทของผู้นำผู้หญิง จิระนันท์เริ่มต้น 'โลกที่สี่' โดยการตอบโต้ประวัติศาสตร์สังคมไทยอย่างร้อนแรงว่าเป็นสังคมมือถือสาก ปากถือศีลในเรื่องเพศ ที่ด้านหนึ่งพูดถึงความเสมอภาคเท่าเทียม แต่อีกด้านหนึ่งกดขี่ผู้หญิงให้มีสถานะเพียงนางบำเรอปล่อยให้มือถือสากมือถือศีลเคลื่อนไหว และชี้ให้เห็นว่าปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเพศมิได้เป็นภาวะธรรมชาติ แต่เกิดการจัดระเบียบสังคมชายเป็นใหญ่ ในบทถัดไปได้วิเคราะห์ปัญหาผู้หญิงในประเทศโลกที่สาม และชี้ให้เห็นข้อจำกัดของทฤษฎีมาร์กซิสต์โดยวิเคราะห์ว่า ท่ามกลางความยากจนของคนในประเทศด้อยพัฒนาในโลกที่สามนั้น ผู้หญิงคือคนที่อยู่ใน 'โลกที่สี่' หรือ ก้นบึ้งของโลกที่สาม ในโลกที่สี่นั้น ผู้หญิงเป็นมนุษย์ที่ต้องประสบกับความสูญเสียอันซับซ้อน 2 ระนาบบนสุดเกิดจากการถูกเอารัดเอาเปรียบผ่านการใช้แรงงาน ซึ่งระบบทุนนิยมเป็นตัวกระทำต่อผู้หญิงผ่านการจ่ายค่าแรงที่น้อยนิด มีชั่วโมงการทำงานและสภาพแวดล้อมการทำงานที่ย่ำแย่ ชนชั้นผู้หญิงยังต้องเผชิญกับการกดขี่ทางเพศอีกชั้นหนึ่งด้วย ตั้งแต่ต้องรับบทบาทแสนหนักในพื้นที่การผลิตซ้ำและการตกอยู่ในความคิดที่ว่าต้องเป็นผู้หญิงของผู้ชาย ผู้หญิงจึงเป็นชนชั้นต่ำต้อยด้อยค่าที่สุดของเหล่าบรรดาผู้ร่ำรวย (จิระนันท์ พิตรปรีชา, 2518, น. 22) บทสุดท้ายได้นำเสนอชุดความคิดว่าด้วยการเมืองเรื่องเพศ ที่มีเป้าหมายเพื่อต่อสู้ทวงคืนความเป็นมนุษย์ หรือ 'คำประกาศเพื่อความเป็นมนุษย์' ของผู้หญิง จิระนันท์ วิเคราะห์ปัญหาผู้หญิง ว่าเป็นปัญหาทางชนชั้น คือ ชนชั้นแห่งเพศ โดยเสนอว่าผู้หญิงในฐานะกลุ่มชนชั้นทางสังคม ต้องสร้างขบวนการปฏิวัติโลกด้วยวิถีคิดและมือของผู้หญิงเอง ที่วางอยู่บนระบบคุณค่าพื้นฐาน

คือ ต้องอาศัยความมีเหตุมีผล สติปัญญา จิตสำนึก และมนุษยธรรม กล่าวได้ว่าข้อเสนอของจิระนันท์นั้น เกี่ยวข้องกับระบบคุณธรรมพื้นฐานของผู้หญิงและอยู่ในทำนองเดียวกับข้อเสนอของ แมรี วอลสโตนคราฟท์ ที่เสนอให้ผู้หญิงลุกขึ้นปฏิวัติสังคมด้วยคุณธรรม ความมีเหตุมีผล อิศรภาพ และมนุษยธรรม อย่างไรก็ตาม จิระนันท์ ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอิสรภาพมากนัก

กล่าวเฉพาะการศึกษา จิระนันท์วิพากษ์การศึกษาที่มีอยู่ว่าได้กลมเกลียวให้ผู้หญิงทุกระดับชั้นทางเศรษฐกิจหลงใหลในตน เช่น สอนให้ชื่นชมในรูปโฉม มีวามแข่งขันความไร้สาระต่างๆ กันเอง จนขาดความก้าวหน้าทางความคิด ชื่นชมกับการสรรเสริญถึงความอ่อนแอ นุ่มนวล ดังนั้น โอกาสที่ผู้หญิงจะเปิดประตูโลกใหม่จึงมีน้อยเพราะถูกทำลายพลัง ถูกกีดกัน และถูกข่มขู่เอาไว้ตลอดเวลา จนผู้หญิงเองเกิดความเชื่อว่าตนนั้นนั้ด้อยกว่าผู้ชายในทุกทาง จึงต้องมีหน้าที่เป็นสมบัติของผู้ชายก่อนอย่างอื่น (จิระนันท์ พิตรปรีชา, 2518, น. 245) นอกจากงานเขียนเรื่อง 'โลกที่สี่' จิระนันท์ยังมีผลงานเขียนที่เป็นกวีนิพนธ์อีกหลายชิ้น และชิ้นหนึ่งที่ยังคงได้รับการกล่าวขานในหมู่ปัญญาชนและกลุ่มนักเคลื่อนไหวด้านผู้หญิงจนเข้าสู่ยุคปัจจุบัน คือ บทกวี ชื่อ 'อหังการของดอกไม้' ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 มีเนื้อหาดอนหนึ่งดังนี้

สตรีมีดวงตา
เพื่อเสาะหาชีวิตใหม่
มองโลกอย่างกว้างไกล
มิใช่คอยชม้อยชวน

(จิระนันท์ พิตรปรีชา, 2534, น. 10)

งานของจิระนันท์เผยแพร่ก่อนข้างชัดเจนว่ามีวิธีคิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงฝ่ายซ้ายขึ้นในสังคมไทยในพุทธทศวรรษ 2510 - 2520 ซึ่งเป็นแนวคิดที่กลุ่มผู้หญิงสยามในนามหนังสือพิมพ์ 'หญิงไทย' ในปี พ.ศ. 2475 ได้ใช้

วิเคราะห์ปัญหาผู้หญิงที่เป็นกรรมกรและชาวนามาก่อนแล้ว แนวคิดสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยมให้ความสำคัญแก่การวิเคราะห์การถูกขูดรีดผ่านระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตและผลิตซ้ำ แรงงานหญิงถูกผนวกรวมเข้าสู่การผลิตในระบบทุนนิยมในตำแหน่งที่ไร้อำนาจการต่อรองมากที่สุด เป็นมนุษย์ที่ไร้ค่าจ้างต่ำจนแทบไม่เพียงพอต่อการยังชีพ นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการรักษาระบบทุนนิยมผ่านการเป็นแรงงานสำรอง และเป็นฟันเฟืองสำคัญในการผลิตซ้ำกำลังแรงงานผ่านการทำงานบ้านที่ไม่ได้ถูกนับว่ามีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เมื่อพินิจค่าแรงและสวัสดิการอันน้อยนิด ตลอดจนสภาพเงื่อนไขการทำงานที่เปราะบางของกรรมกรหญิงซึ่งส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในโรงงานทอผ้าและปั่นด้ายในห้วงเวลานั้น จึงปฏิเสธได้ว่า หนังสือ 'โลกที่สี่' มีพลังในการอธิบายอย่างแจ่มชัด รวมทั้งมีกลิ่นอายของแนวคิดสายรากเหง้าอยู่ด้วย สืบเนื่องจากการวิเคราะห์เรื่องการควบคุมเพศวิถี การควบคุมกายให้สวยงามอ่อนหวานอ่อนช้อย และระบบขายเป็นใหญ่ ดังนั้น 'โลกที่สี่' เป็นงานที่นำเสนอวิธีคิดให้ผู้หญิงสร้างขบวนการปฏิวัติสังคมนิยมของผู้หญิงเอง ทว่านำเสนอเสียตาย ที่ชีวิตของขบวนผู้หญิงฝ่ายซ้าย มีอายุสั้นแค่ 2 - 3 ปี ก็ระส่ำระสายหลังถูกล้อมปราบ ในเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

4.3.2 ขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่และขบวนการผู้หญิงรากหญ้า

นอกจากกลุ่มผู้หญิงในรั้วสถาบันการศึกษา ซึ่งอ่อนพลังลงหลัง 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ยังมีขบวนการสตรีภาคประชาสังคม ซึ่งเริ่มขยายตัวเป็นวงกว้างหลังปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ส่งผลให้ขบวนการผู้หญิงสืบทอดความคิดและการทำงานสืบเนื่องจนปัจจุบัน

ก่อนปี พ.ศ. 2520 สังคมไทยมีกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจำนวนไม่น้อย ส่วนหนึ่งก่อตั้งก่อนปี พ.ศ. 2475 อาทิ สมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ (2470) ถัดมาราวๆ ปี พ.ศ. 2500 มีองค์กรสภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์ สมาคมนักสังคมนิยมแห่งประเทศไทย สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย เป็นต้น (The Information Services Section,

Thai Volunteer Service, 1987) กลุ่มเหล่านี้เกิดจากการรวมตัวของผู้หญิงในแต่ละวิชาชีพที่ส่วนหนึ่งมุ่งมาดจะใช้ความรู้วิชาชีพยกระดับคุณภาพชีวิตและสถานภาพสตรีไทยให้สูงขึ้นตามแนวทางที่ไม่ปะทะกับโครงสร้างอำนาจนำมุ่งการสงเคราะห์ให้สตรีรายบุคคลและกลุ่มเล็กๆ มีทางเลื้อยมากขึ้น (ศิริพร สะโครบาเน็ค, 2526; อมรา พงศาพิชญ์, 2537; นุมนวล ยัพพราช, 2549)

หลังปี พ.ศ. 2520 มีกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางเกิดขึ้นใหม่ กลุ่มเหล่านี้มีความคิดความอ่านจะทำงานร่วมกับผู้หญิงรากหญ้าและผู้ด้อยโอกาส กลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่ มีผู้ก่อตั้งจำนวนหนึ่งได้ผ่านประสบการณ์การต่อสู้ในยุค 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เช่นกลุ่มเพื่อนหญิง ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. 2523 ถัดมาเป็นศูนย์ข่าวผู้หญิงและกลุ่มเอ็มพาวเวอร์ ทั้ง 3 กลุ่มทำงานร่วมกับกลุ่มผู้หญิงทุกชนชั้น รวมทั้งรากหญ้าเพื่อช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ปรือมๆ กับเน้นการเสริมพลังอำนาจ จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ การรวมกลุ่ม และการสร้างโอกาสในชีวิตให้ผู้หญิง เช่น ทำงานร่วมกับผู้หญิงที่ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัวร่วมกับโสเภณีและกรรมกรหญิง อย่างเช่นกลุ่มเอ็มพาวเวอร์ที่ปักหลักทำงานกับผู้หญิงขายบริการทางเพศ ย่านถนนพัฒนาพงษ์ ใจกลางกรุงเทพมหานครมาจนถึงปัจจุบัน ศูนย์ข่าวผู้หญิงและกลุ่มเพื่อนหญิงสนใจปัญหาความรุนแรงในครอบครัว กรรมกรหญิง และการเคลื่อนย้ายผู้หญิงข้ามชาติ เมื่อวิเคราะห์จารีตการทำงาน ประมวลได้ว่าแนวคิดและอุดมการณ์ของกลุ่มผู้หญิงข้างต้นนำด้วยสายเสรีนิยม แต่ผสมผสานด้วยแนวคิดสายมาร์กซิสต์ และสายรากหญ้า กิจกรรมมีตั้งแต่การให้ความช่วยเหลือเร่งด่วน จัดตั้งกลุ่มให้การศึกษาคณะและให้ความรู้ด้านกฎหมาย ด้านแนวคิดสตรีนิยม วรรณคดีแก้ไขกฎหมายและระเบียบราชการต่างๆ สื่อสารสาธารณะเรื่องความเหลื่อมล้ำทางอำนาจระหว่างหญิงชาย และโอกาสในชีวิตของผู้หญิง อาทิ บ้านถนนอมรัก กลุ่มเพื่อนหญิง ซึ่งเป็นโครงการช่วยเหลือและเยียวยาเด็กและผู้หญิงที่ได้รับความรุนแรงจากครอบครัว บ้านถนนอมรักได้จัดกลุ่มศึกษาเยียวยานั้นเสริมพลังอำนาจและปลดปล่อยเด็กและผู้หญิงจากความรู้สึกไร้คุณค่า เมื่อตกเป็นเหยื่อความรุนแรงทางเพศ มีการชวนวิเคราะห์สะท้อนย้อนถึงรากเหง้าความคิดที่บ่มให้ผู้หญิงทนยอมรับความรุนแรงหลากหลายรูปแบบ

โดยไม่ปริปากบ่น ส่วนหนึ่งพบว่าผู้หญิงต้องถูกจองจำด้วยอุดมการณ์ความเป็นแม่และเมีย จึงต้องอดทน เพื่อลูก เพื่อครอบครัว แต่อีกด้านหนึ่งเกิดจากการถูกควบคุมทางกายภาพจนเกิดความหวาดกลัวที่จะตีตนออกห่าง มุ่งงานศึกษาที่ชี้ว่าผู้ชายจะทำร้ายผู้หญิงที่พยายามหนีออกห่างด้วยวิธีที่รุนแรงมากขึ้น และอาจถึงการพรากเอาชีวิต และเมื่ออยู่ในภาวะคับขันผู้หญิงมักสู้โดยการเอาชีวิตผู้ชายเช่นกัน (นภาพรณธ์ หะวานนท์, 2555) กลุ่มศึกษาและกิจกรรมของกลุ่มผู้หญิงข้างต้น ช่วยขยับความคิดผู้หญิงและสังคมไทยที่มักมองว่าปัญหาของผู้หญิงเป็นปัญหาของปัจเจก เป็นปัญหาส่วนตัว รวมทั้งปรับทัศนคติของผู้หญิงที่ถูกกระทำที่มองว่าเป็นปัญหาส่วนตัวที่ต้องเก็บงำไว้ตามลำพัง ซึ่งเป็นการสมยอมให้ผู้ชายควบคุมร่างกาย ชีวิตและเพศวิถีอย่างไม่มีการสิ้นสุด แต่จะต้องลุกขึ้นสู้เพื่อทำเรื่องส่วนตัวเป็นการเมือง (personal is political) กลุ่มศึกษาข้างต้น ยังได้ความรู้ชุดใหม่ๆ ที่สามารถใช้คัดง้างกับความเชื่อที่ปลูกฝังด้วยความรู้ซึ่งประกอบสร้างจากจักรวาลวิทยาผู้ชาย อาทิ การชี้ให้เห็นว่าผู้เข้มข้มมีทุกชนชั้น มิใช่เฉพาะกรรมกรหรือคนชั้นต่ำดังที่เคยเข้าใจ และการเข้มข้มทำเมื่อมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ และเด็กมิได้นำพาตนไปอยู่ในที่สุ่มเสี่ยง ทว่าผู้เข้มข้มเป็นคนที่อยู่ใกล้ตัวเด็ก เด็กไว้วางใจ และมีอำนาจเหนือชีวิตเด็ก เช่น ครู พ่อ พ่อเลี้ยง นายจ้าง ที่น่าสนใจคือ กลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางนอกรั้วมหาวิทยาลัย มียุทธศาสตร์จัดการศึกษาเพื่อ ‘สร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์’ อย่างค่อนข้างเด่นชัด การศึกษา ‘สร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์’ ทำงานผ่านกลุ่มศึกษาเยาวชน การตั้งวงพูดคุย สานเสวนาในปัญหาที่ผู้หญิงต่างประสบ วงสานเสวนาได้บรรจงสร้างขึ้นให้เป็นพื้นที่ปลอดภัย เคารพเสียงที่เปล่งและเสียงแห่งความเจ็บปวด ความกลัว และเป็นพื้นที่ที่ช่วยคลี่ให้ผู้หญิงในแต่ละกรณีมองเห็นความทุกข์ยากของปัจเจกที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างระบบชายเป็นใหญ่ที่มีระบบกฎหมายและวิถีคิดของคนในสังคมคอยค้ำจุน ประเด็นและสาระเหล่านี้กลุ่มเพื่อนหญิงได้ส่งความคิดสู่พื้นที่สาธารณะผ่าน ‘สตรีทัศน์’ วารสารรายสองเดือนที่ระบุไว้ว่าเป็นสื่อกลางการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและความเสมอภาคสตรี สตรีทัศน์ออกสู่สายตาผู้อ่านตั้งปี พ.ศ. 2527 ส่วนศูนย์ข่าวผู้หญิง ปัจจุบันมีสถานะเป็นมูลนิธิผู้หญิง มีจุลสารข่าวผู้หญิงเป็นกระบอกเสียง

เช่นกัน และใช้แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์แก่กลุ่มเป้าหมายผู้หญิงหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่ต้องตกเป็นโสเภณี เป็นเหยื่อการค้ามนุษย์และการค้าหญิงข้ามแดน (ศิริพร สะโครบาเน็ค และคณะ, 2540)

ส่วนการทำงานกับกรรมกรหญิง นอกจากยกระดับจิตสำนึกให้ผู้หญิงจัดตั้งกลุ่มปกป้องผู้หญิงในสหภาพแรงงานแล้วยังหนุนพลังความคิดให้กรรมกรหญิงสร้างข้อเรียกร้องในวันแรงงานสากลประเด็นตนเองมากขึ้น เช่น ในช่วงปี พ.ศ. 2535 - 2536 มีข้อเสนอขอขยายสิทธิการลาคลอดจาก 60 วัน ได้รับค่าจ้าง 30 วัน เป็นมีสิทธิการลาคลอด 90 วันและได้รับค่าจ้างเต็ม 90 วัน แต่สุดท้ายของการต่อสู้ในขั้นแรกรัฐบาลยอมรับให้จ่ายค่าจ้างเพียง 45 วันทำงาน นอกจากนี้ยังมีประเด็นการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็ก การจัดสรรงานที่เหมาะสมให้แรงงานหญิง กำลังตั้งครรภ์เป็นต้น (สมศักดิ์ สวมัคคีธรรม, 2538, น. 106; นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2543) นอกจากการรวมตัวของผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่ในพระนคร กลุ่มกรรมกรหญิง ขบวนการสิทธิสตรีและกลุ่มผู้หญิงรากหญ้ายังแบ่งงานทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท จนกระทั่งเกิดขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีประเด็นต่างๆ อย่างต่อเนื่อง อาทิ สิทธิโอกาสทางการศึกษาอบรมความเป็นผู้นำ การเข้าถึงความรู้เฉพาะประเด็น เช่น กฎหมาย การเมือง การเข้าถึงบริการคุมกำเนิด การทำแท้ง การเข้าถึงสัญชาติ การเข้าถึงที่อยู่อาศัย กองทุนประกอบอาชีพ และการเข้าถึงระบบยุติธรรมที่ใส่ใจต่อสิทธิผู้หญิง เนื้อตัวร่างกาย และเพศสัมพันธ์ ความรุนแรงต่อผู้หญิง ระบบโควตาในพื้นที่การเมือง เพื่อยกระดับสิทธิการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีความหมาย รวมทั้งมีการผลักดันกฎหมายอีกหลายฉบับ (Nawarat, 1994; นางเยาว์ นาวรัตน์, 2540, 2554) นอกจากนี้ยังมีผู้แสดงหน้าใหม่ เช่น กลุ่ม อัญจารี หญิงรักหญิง ในภาคเหนือมีเครือข่ายแม่หญิงล้านนา อาสาสมัครผู้หญิงทางกฎหมาย เครือข่ายสตรีชนเผ่าในประเทศไทย ส่วนในพื้นที่ 3 จังหวัดภาคใต้ เกิดกลุ่ม อาทิ เครือข่ายสตรีชายแดนใต้ เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายสตรีที่เคลื่อนไหวเกี่ยวกับการรณรงค์รัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจ ในห้วงที่ประเทศมีความขัดแย้งทางการเมือง เช่นผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ

หลังปี พ.ศ. 2530 กลุ่มและเครือข่ายผู้หญิงได้แตกตัวอย่างหลากหลาย ทั้งภาคเมืองและชนบท เฉพาะที่รวมตัวอย่างเป็นทางการ มีสถานะกฎหมายรองรับนับเป็นร้อยองค์กร (ดูตารางที่ 4.1 ประกอบ) ในขณะเดียวกันการรวมตัวของผู้หญิงในระดับชุมชน ซึ่งมีลักษณะหลวมๆ เป็นกลุ่มอาสาเพื่อช่วยเหลือตนเอง (self help group) ยังมีอีกจำนวนนับพัน กระจายอยู่ตามชุมชนหมู่บ้าน ส่วนใหญ่แล้วทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงเฉพาะหน้าในลักษณะสงเคราะห์ รวมทั้งเป็นเครื่องมือของหน่วยราชการที่ใช้กลุ่มผู้หญิงระดับหมู่บ้านขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาความยากจนของผู้หญิง ดังนั้นกลุ่มและขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่ และรากหญ้าที่ปรากฏตัวตั้งแต่ พ.ศ. 2510 ได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง (ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ, 2560) อย่างไรก็ตามกลุ่มและขบวนการผู้หญิงมิได้นิยมทำงานในระดับความคิดและทฤษฎีมากนัก การขับเคลื่อนมักอยู่ในระบบคุณค่า การสร้าง ความเท่าเทียมทางโอกาสระหว่างคนสองเพศ ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของสตรีนิยม สายเสรีนิยม

ตารางที่ 4.1 จำนวนองค์กรสตรีภาคเอกชนไทย (ไม่รวมภาครัฐกิจ) ที่มีสถานะตามกฎหมายในประเทศไทยปี พ.ศ. 2535

การกระจายตัวขององค์กรพัฒนาสตรีภาคเอกชนไทย	จำนวนองค์กร
1. กรุงเทพมหานคร	84
2. ภาคกลาง	19
3. ตะวันออกเฉียงเหนือ	28
4. ภาคใต้	28
5. ภาคเหนือ	40

ที่มา: องค์กรสตรีภาคเอกชนไทย, โดย คณะอนุกรรมการเฉพาะด้านประสานระบบข้อมูลและสารสนเทศ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2535, สำนักปลัดนายกรัฐมนตรี.

กล่าวโดยสรุป ขบวนการผู้หญิงมีเส้นทางยาวนาน ทว่าขบวนการผู้หญิงไทยยังเป็นขบวนการที่ต่อสู้เรื่องปากท้อง และมีส่วนน้อยที่ลุกขึ้นต่อสู้เรื่องสิทธิ อำนาจ และความเสมอภาค ซึ่งอมรา (2548) ให้ข้อคิดว่าอาจเป็นเพราะประเทศไทย

ยากจน ปัญหาผู้หญิงจึงหนีไม่พ้นเรื่องเศรษฐกิจ ส่วนการต่อสู้เรื่องประเด็น
อำนาจนั้นในระยะเวลาที่ผ่านมาอยู่บ้างเช่นกันคือ ต่อสู้เรื่องความรุนแรงทางเพศ
และสิทธิทางเนื้อตัวร่างกาย เช่นเรื่องสิทธิการทำแท้ง ประเด็นที่สอง การต่อสู้
ให้ผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่ทางการเมือง ประเด็นที่สาม เรื่องสิทธิเข้าถึงการศึกษา ความรู้
และการฝึกอบรมซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ยุคอาณานิคมอำพรางจนประเทศไทยให้สัตยาบัน
แก่นุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW)
ส่วนปานเด (Pandey, 2002 อ้างถึงใน วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 104)
วิเคราะห์ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในสังคมไทยไม่อาจไปไกลได้เนื่องจาก
ถูกสะกดด้วยมรดกดำ 'สถานะสูงของผู้หญิงไทย' ส่วนนักวิชาการชายที่ร่วมวงสนทนา
กับขบวนการผู้หญิงอยู่บ่อยครั้ง คือ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ วิเคราะห์ เรื่องข้อจำกัด
ในการต่อสู้ ประเด็น 'สิทธิ' ผู้หญิงในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาว่า เกี่ยวพันกับราก
วัฒนธรรมไทย ซึ่งธเนศเชื่อว่าโดยรากวัฒนธรรมแล้ว สังคมไทยไม่เชื่อเรื่อง
ความเท่าเทียม และไม่คิดว่าความไม่เท่าเทียมเป็นเรื่องผิดปกติ การเคลื่อนไหว
ของกลุ่มผู้หญิงและทุกกลุ่มพลังสังคมที่ลุกขึ้นเรียกร้องเรื่อง สิทธิ เสรีภาพ
ให้เท่าเทียมเสมอหน้าจึงถูกต้านและมองว่ามีความผิดปกติ และที่ผ่านมา
ขบวนการผู้หญิงในประเทศไทยไม่ได้ต่อสู้ในระดับทฤษฎีและอุดมการณ์เสรีนิยม
ซึ่งเป็นที่มาของความคิด เสมอภาค ภารดรภาพ และเสรีภาพ อย่างจริงจังมากนัก
(สินิทธ์ สิทธิรักษ์, 2542, น. 263) จากเงื่อนไขปัจจัยข้อจำกัดต่างๆ คำและ
ภาษาสตรีนิยมในสังคมไทยจึงมีสถานะเป็นอื่น แม้ว่ากลุ่มและขบวนการผู้หญิง
ขยายตัวอย่างต่อเนื่องก็ตาม

บทที่ 5

หญิงสยามสามัญชน

และความรู้สมัยใหม่

ยุคอาณานิคมอำพราง

บทนี้สำรวจและวิเคราะห์ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความรู้สมัยใหม่ รวมทั้งโอกาสทางการศึกษาของทวยราษฎร์สามัญชนของสยามประเทศ ที่มีนัยยะทางชนชั้นและเพศภาวะ รวมทั้งได้เลือกหยิบความรู้ที่คาดการณ์ว่าเหมาะสมไม่ก่อให้เกิดการตื่นตัวของพลเมืองที่ยากต่อการจัดระบบสังคมและความมั่นคงของรัฐ

5.1 การศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ (สตรี)

ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์

5.1.1 โครงการเพื่อทวยราษฎร์ชาย

การทำความเข้าใจการศึกษาสมัยใหม่ที่ดำเนินการโดยรัฐสยามต่อเด็กหญิงนั้น เลี่ยงไม่พ้นที่ต้องเข้าใจท่าทีและแผนงานจัดการศึกษาของรัฐที่มีต่อทวยราษฎร์ชาย ซึ่งเริ่มลงหลักปักฐานและขยายตัวไปสู่สังคมวงกว้างตามหัวเมืองในห้วงสมัยของรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 โดยเป็นที่รับรู้กันว่าการครองราชย์ยาวนานถึง 42 ปี (พ.ศ. 2411 - 2453) ของรัชกาลที่ 5 นั้น พระองค์ทรงมีโครงการปฏิรูประบบความรู้สมัยใหม่หลายด้านและจัดระบบการศึกษาของสยามหลายครั้ง เริ่มจากโครงการด้านต่างๆ เช่น

1. การผลิตกำลังคนเข้าสู่ระบบราชการ
2. การส่งเสริมพระศาสนา และ
3. การรู้หนังสือไทยของทวยราษฎร์

วารุณี โอสถารมย์ (2524) วิเคราะห์ว่า บรรดาโครงการ 'ปฏิรูปการศึกษา' ในสมัยรัฐบาลของล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 โครงการปฏิรูปการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ ได้รับความสำเร็จในลำดับท้ายๆ อนุมานว่าเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2427 เมื่อทรงมีโครงการจัดตั้งโรงเรียนหลวงเพื่อราษฎรขึ้นในอารามบอย ทั้งในเขตพระนคร และตามหัวเมืองสำคัญๆ ทว่าทรงให้งดเว้นเด็กหญิงไว้ก่อน โอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงถูกละเลยไว้และไม่มียุทธศาสตร์ชัดเจน เช่นการผลิตครูสตรี การสร้างโรงเรียนสตรี และหลักสูตรความรู้จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อพระราชบัญญัติการศึกษาประถมศึกษาปีพุทธศักราช 2464 ประกาศใช้ทั่วราชอาณาจักร เด็กหญิงลูกชาวบ้านจึงมีโอกาสได้เรียนรู้หนังสือไทยขั้นปฐมภูมิ

โรงเรียนสามัญชนเด็กชายแห่งแรกตั้งขึ้นในวัดมหรณพาราม กรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2427 รัฐบาลออกแบบการศึกษาสามัญชน โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ หรือ 2 ระบบช่วงชั้น คือ มูลศึกษาชั้นต่ำและมูลศึกษาชั้นสูง เพื่อการรู้หนังสือไทย พออ่านออกสื่อสารกับหน่วยราชการได้ และเข้าทำงานรับราชการในตำแหน่งเสมียนตรา โดยทรงดำริว่าต้องการให้ราษฎรของสยามได้มีความรู้เกี่ยวกับหนังสือไทยอย่างถ้วนทั่ว และมีแบบแผนการศึกษาแบบสากลในมาตรฐานเดียวกันทั่วราชอาณาจักร เรียกกันว่า 'โรงเรียน ก.ข. นโม' หรือมูลศึกษาชั้นต่ำ ความหมายของการศึกษาในเบื้องต้นคือการรู้หนังสือไทยและมีระเบียบวินัย โดยทรงมอบหมายให้วัดและท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบดูแล เน้นสอนพอให้อ่านหนังสือไทยได้ตามพื้นฐานและมีความประพฤติดีตามทำนองคลองธรรม การสอนในวัดถือเป็นกุศโลบายที่มุ่งปลูกฝังให้เด็กและราษฎรมีระเบียบวินัยมากขึ้น มีหลักธรรมประจำชีวิต การศึกษาเพื่อทวยราษฎร์จึงแตกต่างจากการศึกษาในโรงเรียนของลูกเจ้านายและขุนนางที่ผู้เรียนได้รับการฝึกระเบียบมาอย่างดีแล้วจากบ้าน การศึกษาจึงมุ่งให้รู้หนังสือเป็นสำคัญ และศึกษาศิลปวิทยาการตะวันตกเฉพาะทางให้เชี่ยวชาญจนสามารถช่วยราชการในตำแหน่งสูงได้

ในการสนับสนุนโรงเรียนวัดและท้องถิ่นนั้น ล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ได้มีพระประสงค์ให้กระทรวงแต่งตั้งหนังสือตำราเรียนเขียนอ่านหนังสือไทยจำนวน 6 เล่ม ให้พระสงฆ์ได้ใช้เป็นคู่มือสอนหนังสือไทย จนคนในชาติรู้และใช้สื่อสารกับหน่วยราชการได้ คือ หนังสือ 1) มูลบทบรรพกิจ เป็นหนังสือหัดอ่านเล่มแรกสุดให้ผู้เรียนรู้จักตัวสระและพยัญชนะที่จำเป็น ผีกผสมคำ ฯลฯ 2) วาหนิตินิกร เป็นหนังสือว่าด้วยอักษรสูงนำอักษรต่ำ ฯลฯ 3) อักษรประโยค เป็นหนังสือว่าด้วยการใช้อักษรควบ ฯลฯ 4) สังโยคพิธาน เป็นหนังสือรวบรวมตัวอักษรที่ใช้สะกดในแม่ กน กก กค กบ ฯลฯ 5) ไวยากรณ์พิจารณ์ เป็นหนังสือว่าด้วยลักษณะคำที่ตัวเขียนต่างกันแต่อ่านออกเสียงเหมือนกัน ฯลฯ 6) พิศาลการันต์ เป็นพจนานุกรมวิธีการใช้การันต์ ฯลฯ (มาตี ลิมสกุล, 2552, น. 338) ส่วนวิชาเลขให้ครูฝรั่งเป็นผู้แต่งตำราเรียน โดยทรงมีความเห็นว่าวิชาหนังสือเป็นต้นธารความรู้ทั้งปวง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่ต้องได้รับโอกาสศึกษาวิชาหนังสือ ไม่ว่าจะเป็เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการและประชาชนทั่วไป และยังมีพระดำริว่า ถ้าโรงเรียนสามารถสอนให้ไพร่ฟ้าราษฎรได้รู้วิชาหนังสืออย่างดีแล้ว ก็จะแก้ไขให้ประเทศชาติผ่านพ้นภัยอันตราย และบำรุงบ้านเมืองให้เจริญงอกงาม

ทว่าโรงเรียนในวัดขยายตัวช้ามาก ด้วยขาดงบประมาณสนับสนุน ส่วนพระสงฆ์เองจำนวนมากอ่านหนังสือไทยไม่แตกฉาน (วารุณี ไอสถารมย์, 2524)

ต่อมาในพุทธศตวรรษ 2440 การขาดแคลนกำลังคนในหน่วยราชการต่างๆ ยิ่งเด่นชัด จึงเร่งตั้งโรงเรียน 'ที่พอหัดคนขึ้นใช้ให้ได้ทันเวลา' โรงเรียนมูลการศึกษาชั้นสูงคาดหวังให้สามัญชนชายมีความรู้วิทยากรด้านอื่นๆ ที่จำเป็นสำหรับการเข้ารับราชการในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มากขึ้น ในขณะที่มีกระทรวงและหน่วยงานตั้งขึ้นใหม่จำนวนมาก แต่ขาดแคลนคนที่มีความรู้ โดยเฉพาะรู้หนังสือไทยและระเบียบราชการเข้าทำงาน (Wyatt, 2003) โรงเรียนตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งจัดการศึกษาให้ชนชั้นสูงและผู้ที่จะไปรับราชการมีศักยภาพผลิตคนป้อนความต้องการไม่ทัน โรงเรียนตำหนักสวนกุหลาบซึ่งเริ่มต้นจัดตั้งเป็นโรงเรียนฝึกมหาดเล็กหลวง ผลิตกำลังคนได้ประมาณปีละ 10 คน เจ้านายและข้าราชการส่วนภูมิภาคที่ต้องส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนเพื่อฝึกเรียน

หนังสือไทยและกลับไปรับราชการในพื้นที่ส่วนภูมิภาคของแต่ละมณฑล ต้องเบียดเสียดฝากลูกฝากหลานเข้าโรงเรียน นอกจากนี้ ความรู้สมัยใหม่ยังเป็นที่ต้องการของชาวเมืองหลวง พวกคหบดีและชาวจีนซึ่งมีกำลังทางเศรษฐกิจต่างนิยมการศึกษาแบบใหม่ แม้รัฐบาลได้สร้างกำแพงกันไว้หลายชั้นแล้วก็ตาม เช่น เก็บค่าเล่าเรียนที่ค่อนข้างแพง ทว่าไม่สามารถตัดทานเหล่าขุนนาง ข้าราชการ และคหบดี ที่สนใจให้ลูกหลานเข้าถึงความรู้แบบใหม่ได้ ประกอบกับจำนวนข้าราชการขาดแคลนเป็นอันมาก รัฐบาลจึงต้องขยายโรงเรียนสามัญชนมูลศึกษา สู่วิทยาลัยชั้นสูง เพิ่มวิชาเรียนอื่นๆ ที่นอกเหนือจากวิชาหนังสือชั้นมูลฐาน ยังส่งผลให้วิทยาการใหม่ๆ ไหลเข้าสู่สังคมสามัญชนของคนสยาม หลายๆ เรื่อง เช่น วิชาการคิดเลข ระบบเวลาแบบสากล การดูแลสุขภาพแบบตะวันตก วิชาเหล่านี้ในระยะเริ่มต้นมีฝรั่งเป็นผู้สอนและแต่งตำราเรียน

โรงเรียนมูลศึกษาชั้นสูง มุ่งคัดเด็กชายที่จบชั้นมูลแล้วแต่พอมีสติปัญญา ก็ให้เรียนในหลักสูตรระดับมูลศึกษาชั้นสูง การเรียนในระดับนี้ ผู้เรียนจะได้รับการฝึกฝนวิชาหนังสือชั้นสูงขึ้น จนพร้อมที่จะเข้าทำงานตามหน่วยงานราชการ ในตำแหน่งเสมียนตราได้อย่างดี ความรู้ที่จำเป็นด้านหนังสือไทยนั้น นอกจากเชี่ยวชาญการอ่าน เขียน และการสะกดลายหนังสือแล้ว ยังสอนการคิดสำเนา หนังสือ การเขียนจดหมาย เครื่องหมายวรรคตอน ไวยากรณ์ ภาษาต่างประเทศ เลขคณิต (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2529) ประการต่อมา เด็กชายสามัญชนที่เข้าเรียนในระดับมูลศึกษาชั้นสูงยังได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติจากวิชา พงศาวดาร วิชาสรีรวิทยา ระเบียบราชการ และวิชากฎหมายเบื้องต้น นอกจากนี้ ต้องมีความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมราชการ ซึ่งต้องมีระเบียบวินัยเคร่งครัด คำว่า 'ข้าราชการ' นั้น สมเด็จพระอมรินทราบัญญาฯ ได้ทรงให้ความหมายไว้ราวๆ ปี พ.ศ. 2445 ว่า "...ราชการแปลว่า การของพระราชา คือ การอันเป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องทรงเป็นพระราชธุระ ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินและพระราชอาณาจักร ผู้เป็นข้าราชการก็คือผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเลือกยกย่อง ให้เป็นผู้ช่วยทำราชการ..." โรงเรียนจึงต้องเตรียมให้ผู้ที่จะไปเป็นข้าราชการ ดำรงอยู่อย่างสุจริตยุติธรรมเป็นที่ตั้ง และไม่ทำให้พระราชาทรงเสียพระเกียรติ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546, น. 200)

5.1.2 การศึกษาศูนย์ใหม่เพื่อทวยราษฎร์: สร้างพลเมือง เสมียนตรา และชนชั้นกลาง

ความสำคัญของการศึกษาศูนย์ใหม่และการสร้างชาตินั้นได้มีการพูดถึงในหลายแง่มุมด้วยกัน อาทิ อเล็กซ์ อินเคลส์ (Alex Inkeles) (1974, as cited in Keyes, 1991b, p. 10) นักวิชาการแนวเสรีนิยม เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาศูนย์ใหม่ที่มีระบบโรงเรียนเป็นศูนย์กลางว่า การศึกษาศูนย์ใหม่เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของชาติ ชาติที่หวังความก้าวหน้าจึงต้องเร่งให้ความสำคัญแก่การศึกษาของราษฎร เส้นเลือดใหญ่นี้มีหน้าที่อย่างน้อย 4 ประการดังนี้

1. ทำให้คนในชาติมีระบบคิดเกี่ยวกับความสำเร็จและเป้าหมายในชีวิตร่วมกัน และผูกโยงกับการทำงานในระบบการผลิตสมัยใหม่ ซึ่งหมายถึงระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เสรีนิยม

2. เปิดโลกทัศน์สู่โลกใหม่ที่มีได้จำกัดอยู่เฉพาะระดับชุมชน หมู่บ้าน ที่พวกเขามีความคุ้นเคยและมีความสัมพันธ์แบบไม่สลับซับซ้อนแต่มีลำดับชั้นสูงต่ำ

3. พัฒนาระบบคิดแบบปัจเจกชนที่มีเจตจำนงอิสระ มองตนเองเป็นผู้มีความสามารถในการเป็นผู้กระทำกร และ

4. ปูทักษะเข้าสู่อาชีพสมัยใหม่ ซึ่งในสยามประเทศนั้น การเตรียมคนจำนวนหนึ่งเข้าขับเคลื่อนระบบราชการที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นับว่าเป็นภาวะเร่งด่วน

ส่วน ชาร์ลส์ คายส์ (Charles Keyes) (1991a) นักวิชาการด้านอุษาคเนย์ชี้ให้เห็นฐานะของการศึกษาระบบโรงเรียนกับการสร้างความเป็นชาติให้เป็นปึกแผ่น คายส์วิเคราะห์ว่า ผู้ปกครองสมัยใหม่ในแถบเอเชียแปซิฟิกพร้อมทั้งสยามสร้างโรงเรียนแบบตะวันตกให้โอกาสทางการศึกษาศูนย์ใหม่แก่สามัญชนมิใช่เพียงการรู้วิชาหนังสือไทย การอ่านออกเขียนได้ แต่เป็นผลมาจากความจำเป็นในการอยู่รอดของการประกอบสร้างรัฐประชาชาติขึ้นมาใหม่ การสร้างชุมชนรัฐชาติขึ้นใหม่ให้อยู่รอดได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยความจงรักภักดีของผู้คนในแผ่นดิน โรงเรียนจึงถูกกำหนดบทบาทให้เป็นหน่วยสังคมมีหน้าที่บ่มเพาะความคิดความเชื่อเรื่องชาติ อุดมการณ์ชาตินิยม และพัฒนาค้นคว้ารับรู้อะไร

ความเป็นมาของชาติ รัฐและชาติต่างเป็นหน่วยสังคมการเมืองใหม่ที่เล็กกว่า
ไม่คุ้นเคย หลักสูตรและตำราเรียนจึงเป็นเครื่องมือกำกับชุดความรู้และความคิด
เกี่ยวกับชาติและที่ทางของพวกเขาในชาติ

ในแง่นี้ การศึกษาสมัยใหม่ในสยามประเทศที่มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง
การถ่ายทอดความรู้ หนังสือไทย ระเบียบวินัย พงศาวดาร และวิทยาการจาก
ตะวันตกนั้น วิเคราะห์ได้ว่าอาจส่งผลกระทบต่อในสังคมสยามต่อมาหลายด้าน
อาทิ การผลิตหน่ออ่อนความรู้การเป็นปัจเจกชนและพลเมืองของราษฎร
'ชาย' รุ่นใหม่ ซึ่งพวกเขาเติบโตในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสังคมสยามแบบ
จารีตกับความคิดวิไลซ์ของสยาม แม้การป่มเพาะความเป็นปัจเจกชนอาจมิใช่
เป็นความประสงค์หลักของรัฐบาลล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ก็ตาม หรืออีกด้านหนึ่ง
โรงเรียนสมัยใหม่อาจมีส่วนสำคัญในการสร้างพลเมืองที่อยู่ในระเบียบวินัย
เชื่อฟังและเคารพในการอยู่ร่วมกันแบบช่วงชั้น เชื้อในความเป็นชาติ และเป็น
แรงงานที่มีทักษะฝีมือป้อนเข้าสู่ระบบการผลิตสมัยใหม่และราชการ

สำหรับประเภทของโรงเรียนที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาสมัยใหม่ของ
สามัญชนนั้น จำแนกได้เป็น 3 ประเภทหลักๆ คือ โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียน
ประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์หรือโรงเรียนเขลยศักดิ์ โรงเรียนประเภทที่ 3
ส่วนใหญ่อยู่ในการดำเนินการของมิชชันนารีนิกายต่างๆ โรงเรียนประเภทนี้ เริ่มมี
ความต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โรงเรียนกลุ่มนี้อาจรวมถึงโรงเรียนจีน
อยู่ด้วย ส่วนโรงเรียนประชาบาลนั้นจัดตั้งภายในวัด มีอยู่จำนวนมากและนับว่า
เป็นพื้นที่การศึกษาของเด็กสามัญชนโดยแท้ ส่วนโรงเรียนรัฐบาลนั้นส่วนหนึ่ง
จัดตั้งในวัดเช่นกัน เช่น โรงเรียนเทพศิรินทร์ มีจำนวนค่อนข้างน้อย ตั้งอยู่ใน
พระนครและตามหัวเมืองสำคัญ แต่คุณภาพสูงกว่าโรงเรียนประชาบาล และ
สอนถึงระดับมัธยมศึกษา

โครงการอารามบอยของรัฐบาลล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ซึ่งส่วนใหญ่มีสถานะ
เป็นโรงเรียนประชาบาล มีความก้าวหน้าอย่างช้าๆ ดังเช่นในปี พ.ศ. 2428
ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของนโยบายการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ โรงเรียนอารามบอย
มีอยู่ 29 แห่งที่ร่วมสนองพระราชโบาย มีนักเรียนอยู่ 2,010 คน (อุทัยชัย มูลศิลป์,
2529, น. 70) ทศวรรษถัดมา ในปี พ.ศ. 2445 รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศกำหนด

ให้เด็กชายทุกคนที่อยู่ในเกณฑ์อายุที่เล่าเรียนได้ ให้เข้าเรียนในโรงเรียนที่รัฐจัดให้ แต่ยังคงละเว้นเด็กผู้หญิง และเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ผู้ปกครองส่งเด็กผู้ชายมาเรียน พระองค์ได้จัดทำนโยบายยกเว้นการเกณฑ์ทหารสำหรับเด็กชายที่เข้าเรียนในระดับมัธยม พร้อมกับมีเงินอุดหนุนการเรียนแก่ลูกหลานทวยราษฎร์ ตามสมควรในปี พ.ศ. 2454 ราวๆ 1 ปีภายหลังจากที่รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จสวรรคต สถิติโรงเรียนวัดและนักเรียนเพิ่มขึ้นหลายร้อยเท่า แม้ว่าคุณภาพยังด้อยและไม่ทั่วถึง อาทิ มีโรงเรียนอารามบอยทั้งหมด 3,672 โรงเรียน มีนักเรียนทั้งหมด 133,444 คน โรงเรียนวัดส่วนใหญ่กระจายอยู่นอกเขตพระนคร (2553, น. 70) และเมื่อกระทรวงธรรมการสำรวจอีกครั้งในพุทธศักราช 2461 ระบุว่าเด็กชายร้อยละ 28 จากจำนวนประชากรวัยเรียนที่สำรวจ 600,000 คนอยู่ในระบบการศึกษา ส่วนเด็กหญิงมีอยู่เพียงร้อยละ 2 ของเด็กวัยเรียนที่สำรวจ (สุนันทา นิตยจินต์, 2530, น. 124)

สัดส่วนที่น้อยของเด็กหญิงนั้น มิอาจปฏิเสธได้ว่าเป็นผลต่อเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาล ที่ยังไม่ประสงค์จะลงทุนทางการศึกษาสมัยใหม่ให้แก่เด็กหญิงสยาม ดังเช่นมีพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงตอบผู้ที่รับผิดชอบต่อโครงการการศึกษาในกระทรวงธรรมการ ในทำนองว่า

“... ตั้งโรงเรียนผู้ชาย เป็นปลูกคนไว้ใช้ดีกว่าตั้งโรงเรียนผู้หญิง ซึ่งเป็นหน้าที่ของตัวเอง ซึ่งจะต้องหาวิชาใส่ตัวสำหรับจะไปได้ไป มีผู้เป็นแม่เรือน ควรจะออกทุนตัวเองบ้าง...”

(2530, น. 124)

การให้สวัสดิการทางการศึกษาแก่ลูกหลานทวยราษฎร์ นับเป็นเรื่องที่คุ้นเคยที่รัฐสมัยใหม่ของประเทศต่างๆ ในโลกใบนี้ มักดำเนินการด้วยมีเป้าหมายหลายๆ ประการ อาทิ ทำให้ประเทศชาติก้าวหน้า ฝึกฝนราษฎรให้เชื่อฟังและอยู่ในระเบียบวินัย และฝึกหัดให้ราษฎรทั่วไปฉลาดขึ้นดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ ในกรณีของสยามประเทศ โครงการการศึกษาสำหรับสามัญชนชาย

ได้ตอบสนองพระราชดำริหลายประการดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ที่โครงการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์เริ่มต้นค่อนข้างช้าและขยายตัวแบบอืดอาดนั้น ได้มีการวิเคราะห์ว่า ชนชั้นปกครองแม้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องทำให้ราษฎรฉลาดขึ้น แต่ก็มีระมัดระวังมิให้การศึกษากลายเป็นปัจจัยที่จะสร้างผลกระทบต่อศูนย์กลางอำนาจที่มีมาแต่เดิมและกำลังปรับตัวอยู่ ความเกร็งเกรงต่อภัยที่อาจจะเกิดจากความฉลาดของราษฎรนั้นไม่ได้มีการถกเถียงกันอย่างเปิดเผย แต่มักสร้างข้ออ้างเมื่อมีการถกเถียงเรื่องงบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาเพื่อคนทั้งชาติ ระบบการจัดการศึกษาที่เหมาะสม และอื่นๆ ส่งผลให้การต่อสู้เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่มีอันต้องชะลอในรัฐบาลของล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 (เสนห์ จามริก, 2526)

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งของการเข้าถึงความรู้สมัยใหม่ของทวยราษฎร์ แม้อาจมิได้เป็นปณิธานสูงสุดของรัฐบาล คือ การเกิดชนชั้นกลางและปัญญาชนขึ้นในสังคมสยามใหม่ การศึกษาที่ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ตบแต่งนิสัยให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ความเป็นชาติที่ประกอบด้วยคนกลุ่มต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ในชาติที่มีลักษณะอำนาจรวมศูนย์ และเป็นลำดับชั้นสูงต่า่นั้น อาจมีผลให้เด็กผู้ชายมีจินตนาการยอมรับ เชื่อฟังและนิยมระเบียบวินัยในการปกครองและการอยู่ร่วมกันแบบลำดับชั้นของคนในสังคมโดยดุขฎี แต่ก็เกิดผลที่ไม่ได้คาดหวังไว้แต่ต้น คือ เกิดกลุ่มปัญญาชนที่ขอวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับระบบการปกครองและความสัมพันธ์แบบสูงต่ำ คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งทำงานอยู่ในระบบราชการ เช่น ครูและนักกฎหมาย อีกส่วนหนึ่งประกอบอาชีพอิสระ เช่น อาชีพทนายความ อาชีพหนังสือพิมพ์

ดังนั้น การที่สังคมสยามใหม่มีโรงเรียนสำหรับราษฎร 3 ประเภท และโรงเรียนป็นัยักษ์ป็นเทวดาอีกหลายโรงเรียน และการเปิดการค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวางนั้น ก่อให้เกิดกลุ่มชนชั้นต่างๆ ขึ้นใหม่ กลุ่มคนกลุ่มใหม่ประเภทหนึ่ง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าชนชั้นกลางเป็นคนกลุ่มเล็กๆ พำนักอยู่ในเมืองใหญ่ แต่บทบาททางเศรษฐกิจและการค้าขายรวมทั้งความคิดความอ่านต่อตัวเองและสังคมการเมืองของคนชนชั้นกลางมีพลังที่จับต้องได้ ช่วยเขย่าโครงสร้างระบบคิดต่อตัวเองและรัฐสยามให้มีพลวัต นครินทร์ เมฆไตรรัตน์

(2553, น. 20) จำแนกชนชั้นกลางในงานเขียน ชื่อ 'ปฏิวัติสยาม 2475' ได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ข้าราชการระดับกลาง ซึ่งเป็นผู้ที่มีการศึกษาตามระบบการศึกษาสมัยใหม่ และกลุ่มคนที่มีการศึกษาในระบบการศึกษาศึกษาสมัยใหม่เช่นกัน แต่มีอาชีพอยู่นอกระบบราชการหรือมีอาชีพอิสระ ซึ่งในห้วงสมัยนั้นมีหลากหลายพอสมควร ตั้งแต่เป็นเสมียนในบริษัทของชาวตะวันตก เป็นช่างฝีมือต่างๆ และผู้ที่เริ่มจัดทำธุรกิจใหม่ เช่น การเดินเรือ คำข้าว ทำเหมืองแร่ โรงสีไฟ โรงงานฟอกหนัง เลี้ยงไหม ทอผ้า ทำหนังสือพิมพ์ ตั้งสำนักงานทนายความ เป็นต้น ดังนั้น สังคมสยามใหม่ จึงประกอบด้วยกลุ่มชนชั้นทางสังคมสำคัญๆ อยู่ 5 ประเภท/ลำดับชั้นด้วยกัน คือ 1) กลุ่มเจ้านาย 2) กลุ่มข้าราชการ 3) กลุ่มคนชนชั้นกลางนอกระบบราชการ 4) กลุ่มราษฎรสามัญชน และ 5) กลุ่มปัญญาชน ซึ่งกลุ่มหลังสุดนับเป็นผู้นำทางความคิดของยุคสมัย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553, น. 20)

ดังนั้น อานิสงส์ของการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์สำหรับเด็กชายที่อาศัยอยู่นอกเหนือเจตนาธรรมณของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ การสร้างกลุ่มชนชั้นกลางที่ทำงานนอกและในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ชนชั้นกลางหัวก้าวหน้าที่ทำงานในระบบราชการมีความรู้และมีปากกล้า อาทิ ทนายความและข้าราชการครู อาชีพข้าราชการครูนี้ บังเกิดขึ้นอย่างชัดเจนภายหลังที่รัฐบาลของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตั้งโรงเรียนฝึกอาจารย์ขึ้นในปีพ.ศ. 2437 ครูส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศแต่ก็มีภูมิหลังมาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และมีสายสัมพันธ์กับขุนนางอยู่พอสมควร เนื่องจากการเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกอาจารย์จะต้องมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่รับรอง วาสุณี โอสถารมย์ (2524, น. 318) แจงว่าจำนวนครูมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับข้าราชการอื่น ระหว่างปีพ.ศ. 2437 - 2475 มีครูทั้งสิ้นประมาณ 1,060 คน เป็นผู้หญิงประมาณ 100 คน ทว่าจำนวนอาวมิใช้ส่วนสำคัญเท่าความคิดและการสอนนอกตำราเรียนของบรรดาครูหัวก้าวหน้าที่พบว่ามีพละานุภาพชั้นนำต่อศิษย์ที่มีอาจประมาณค่าได้ ครูหัวก้าวหน้ากลุ่มนี้มีความเชื่อว่าการศึกษามีคุณค่าสูงสุด และเป็นอาวุธปลดคนให้หลุดพ้นจากความป่าเถื่อนได้ อาทิ เช่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ที่ใช้นามแฝงว่าครูเทพ ได้เขียนบทความและ

บทกลอนแสดงการวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างกว้างขวาง และในตำราเรียนเล่มหนึ่งที่ใช้สอนเด็กยุคนั้นได้เขียนว่า

“... เมืองต่างๆ ได้รวมกันขึ้นเป็นประเทศ ตั้งหัวหน้าเมืองเรียกว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธานและมีอำญาสิทธิเด็ดขาดในราชการบ้านเมือง ต่อมาในบางประเทศที่พลเมืองมีความรู้ดีแล้วได้เปลี่ยนแปลงการปกครองชนิดนี้ ใช้วิธีการปกครองที่ถือเอาเสียงประชาชนส่วนใหญ่...”

(อนุภาคณศิศยานุสรณ์, 2456

อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553, น. 100)

ส่วนอาชีพนอกระบบราชการที่เป็นอาชีพอิสระอื่นๆ เช่น การค้าขาย การเป็นนัก-หนังสือพิมพ์ และการเป็นทนายความ ซึ่งอาชีพทั้ง 2 ประเภทหลังนับเป็นอาชีพของกลุ่มปัญญาชนโดยแท้ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553) ชนชั้นกลางที่อยู่นอกระบบราชการส่วนหนึ่งได้ผ่านการเรียนจากโรงเรียนของกลุ่มมิชชันนารี

ในขณะเดียวกัน อาจวิเคราะห์ได้ว่าโครงการโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์ชาย ยังเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการผูกร้อยความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างพลเมืองกับรัฐและชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์อธิปัตย์ เมื่อรัฐบาลของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เข้ามาแบกรับภาระการศึกษา จัดตั้งโรงเรียนประเภทต่างๆ และแต่งตำราเรียนขึ้นจำนวนมาก จึงย่อมมีเพาะอุดมการณ์และความเชื่อเกี่ยวกับหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อรัฐ และพันธกิจของรัฐที่มีต่อทวยราษฎร์และพลเมืองเช่นกัน ดูจากหนังสือพิมพ์และวารสารสตรีที่ต่างเข้ามาอ้างสิทธิความเป็นพลเมืองของรัฐ พวกเขาชี้ให้เห็นว่าพลเมืองของรัฐมีทั้งหญิงชาย มีทั้งผู้ลามากดีและคนทุกชั้นคนยากที่อยู่ในถิ่นชนบท ปัญญาชนสตรีเหล่านี้ต่างอ้างความเป็นพลเมืองของรัฐและเรียกร้องให้รัฐจัดการศึกษาให้หญิงสูงเทียมชาย และอ้างถึงภาระและบทบาทของผู้หญิงในการรับใช้ชาติ

บ้านเมืองด้วยการแสวงหาความรู้และวิทยาการใหม่ๆ รวมทั้งมีอาชีพเลี้ยงตนตามสมัยนิยม

5.1.3 โรงเรียนทวยราษฎร์เด็กหญิงสามัญชน:

โรงเรียนเตรียมความรู้ 'คนรับใช้ กรรมกร'

ในงานของ เดล สเปนเดอร์ ชื่อ Invisible Women the Schooling Scandal (Spendel, 1982) สเปนเดอร์ สร้างข้อโต้แย้งในทำนองว่าการศึกษาระดับมัธยมภายใต้รัฐชาติถูกควบคุมบงการโดยผู้ชายผ่านการใช้อำนาจกำหนดความรู้และประสบการณ์ สถาปนาความคิดและชีวิตตนเป็นเสาหลัก ส่วนในงานของ มาตี ลิมสกุล (2552, น. 98) ซึ่งเป็นการศึกษาแนวคิดเพศภาวะในแบบเรียนระดับประถมศึกษาในหลักสูตรพุทธศักราช 2544 มาตีวิเคราะห์ว่าการศึกษาของผู้หญิงสยามชนชั้นสูงที่สนับสนุนโดยรัฐนั้น เป็นการจัดการศึกษาเพื่อผู้ชายเช่นกัน โดยฝึกฝนให้เด็กหญิงเป็นแม่บ้านแม่เรือนมากกว่าการเตรียมผู้หญิงให้มีความคิดความรู้เหมาะสมกับระบบเศรษฐกิจเปิดและสังคมยุคศิวิไลซ์ มาตีชี้ให้เห็นว่า ตั้งแต่ยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นมา การศึกษาของผู้หญิงได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้านายฝ่ายหญิง และโรงเรียนส่วนใหญ่ก่อตั้งขึ้นในเขตบริเวณพระตำหนัก เช่น โรงเรียนสุนันทาลัย ที่ตั้งในบริเวณวังกรมหมื่นอุดมรัตนราษี โรงเรียนราชกุมารี ที่ตั้งอยู่ในพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย เป็นต้น โรงเรียนเหล่านี้มีความก้าวหน้าในแง่ที่จัดการเรียนการสอนด้านอักษรวิธี ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ วิชาเลขคำนวณให้เด็กหญิง แต่นอกเหนือจากนั้น โรงเรียนเน้นวิชาแม่ศรีเรือนชั้นสูง ประกอบด้วยวิชาช่างศิลป์ งานเย็บปักถักร้อย การประดิษฐ์ดอกไม้ การประกอบอาหาร งานบ้าน และการฝึกกิริยามารยาท ความลำพำโนวิชาแม่บ้านของผู้หญิงชนชั้นสูงน่าจะเป็นเพราะว่าโรงเรียนเหล่านี้ได้ครูจากต่างประเทศทั้งฝรั่งและญี่ปุ่นมาฝึกสอน ส่งผลให้วิชาแม่บ้านสยามเทียบเคียงได้กับวิชาแม่บ้านในอารยประเทศ อย่างไรก็ตาม มาตีอาจละเลยการวิเคราะห์ว่าวิชาชีพช่างฝีมือช่างต้น อาจมีส่วนอย่างสำคัญที่นำพาผู้หญิงเข้าสู่อาชีพสมัยใหม่นอกกระบบราชการ นอกจากนี้ ความรู้ดังกล่าวอาจมีพลังสร้างตัวตนและความเป็นปัจเจกชนของผู้หญิง ทว่าเด็กหญิงลูกชาวบ้านทั่วไปเข้าไปไม่ถึง

ประสบการณ์เหล่านี้ เนื่องจากเด็กในโรงเรียนสตรีชนชั้นสูง เช่นโรงเรียนราชินี ล้วนเป็นลูกขุนนาง ข้าราชการและคหบดีทั้งสิ้น จึงคาดการณ์ว่าเด็กหญิงและผู้หญิงส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มราษฎรที่ไม่ได้เรียนรู้วิชาหนังสือไทยแต่อย่างใด โลกทางสังคมการเมืองของเด็กผู้หญิงจึงยังเป็นโลกระดับชุมชนหมู่บ้าน ความเชื่อทางศาสนาและคติพื้นบ้านจึงน่าจะเป็นระบบคิดที่สร้างโลก ตัวตนและจิตใจของเด็กหญิงสยาม

การกีดกันราษฎรเด็กหญิงออกจากพื้นที่การศึกษาของรัฐสยามที่กล่าวมาข้างต้นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากปัญญาชนสยามทั้งหญิงชายอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อประจักษ์ชัดแจ้งว่า โครงการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสามัญชนของพระองค์ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2427 ไม่มีพระดำริจะรับเด็กหญิงสามัญชนเข้าเรียน ดังที่มีพระราชดำริให้ขยายการศึกษาให้แพร่หลายสำหรับกุลบุตร ให้เท่าเทียมทุกกลุ่มชั้นชนว่า

“...ตั้งแต่ลูกฉันลงไปตลอดจนถึงราษฎรต่ำสุด จะให้โอกาส
เล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้าว่าขุนนางว่าไพร่”

(ยงยุทธ ชูแว่น, 2526

อ้างถึงใน มาตี ลิมสกุล, 2552, น. 100)

แต่รัฐบาลยังคงมองไม่เห็นประโยชน์ที่ผลที่จะลงทุนการศึกษา กับเด็กหญิง จึงมีกระแสเสียงคัดค้านผ่านวารสารและหนังสือพิมพ์ผู้หญิงทั้งใน กุลสตรีและบำรุงนารีซึ่งออกวางแผงจำหน่ายในสมัยต้นกัลราชกาลที่ 5 โดยมีผู้เขียนบทความให้ความเห็นสนับสนุนการศึกษาของผู้หญิงจำนวนมาก เขียนวรรณ (นามแฝง) เสนอความคิดเห็นในหนังสือ บำรุงนารี (2448) ว่า

“...ขอให้รัฐจัดตั้งโรงเรียนฝึกสอนให้สตรีให้รอบรู้สรรพวิชาต่างๆ ให้เหมือนบุรุษ และให้รอบรู้ด้านการปฏิบัติ ด้านการเรือน และ สามี ตลอดจนเลี้ยงดูบุตรของตน...”

(สงบ ส่องเมือง, 2510

อ้างถึงใน มาติ ลิมสกุล, 2552, น. 100)

จะด้วยไม่สามารถทนแรงวิพากษ์วิจารณ์ของเหล่าปัญญาชนได้ หรือ เพราะได้คิดถึงผลประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองก็ตาม กระทรวงธรรมการเริ่มมีนโยบายเกี่ยวกับโรงเรียนสตรีในปี พ.ศ. 2435 เรียกว่าทันทีที่มีการก่อตั้ง กระทรวงธรรมการขึ้น โดยการจัดตั้งโรงเรียนสตรีสุนันทาลัย แต่อยู่ได้ประมาณ 1 ปี ก็ปิดตัวลง อ้างว่าขาดแคลนทุนทรัพย์

ต่อมารัฐบาลของล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ได้ปรับปรุงโรงเรียนทวยราษฎร์ ในปี พ.ศ. 2441 และ พ.ศ. 2445 แต่ในประกาศการเปลี่ยนแปลงการจัดการ ศึกษายังคงระบุว่า สำหรับราษฎรชายทุกคน และให้งดเว้นเด็กหญิงไว้ก่อน นอกจากนี้ยังมีความเห็นต่อข้าราชการในกระทรวงธรรมการในทำนองว่า การศึกษา ของเด็กหญิงนั้นให้เตรียมการอย่างดี โดยทรงมีความเห็นว่า การวางหลักสูตร การศึกษาในโรงเรียนเด็กหญิงสามัญชนนั้น ต้องไม่เป็นการเรียนหนังสือทางด้าน ความรู้สมัยใหม่ที่จัดให้เด็กผู้ชาย ทรงกำหนดว่า นักเรียนหญิงของโรงเรียนหลวง จะต้องเรียนวิชาการบ้านการเรือน และทำกับข้าวของกิน ฟอกซักเสื้อผ้า เย็บปัก ถักร้อย และที่สำคัญต้องฝึกฝนให้นักเรียนหญิงสามารถทำมาหากินเลี้ยงชีพ ครองตนเป็นด้วย อาชีพสมัยใหม่ที่ทรงเล็งเห็นว่าเหมาะสมกับผู้หญิงชาวบ้านสามัญชน ประกอบด้วยงานรับจ้างในบ้านเรือนของผู้ดี ชนชั้นสูง อาทิ มีการระบุว่า เด็กหญิงต้องเรียนเพื่อให้ไปทำงาน

“...เป็นที่เลี้ยง เป็นคนใช้ เป็นต้น ตามชั้นชนิดของตน...”

(ยุพากรณ์ แจ่งเจนกิจ, 2530, น. 87)

วิเคราะห์ได้ว่า รัฐบาลมิได้มีจินตนาการที่จะส่งเสริมผู้หญิงเป็นกำลังของเมือง ที่จะต้องอ่านออกเขียนได้ตัวหนังสือไทย ภาษาอังกฤษ เรียนรู้วิชา พงศาวดาร สรีรวิทยา และกฎหมาย เพื่อเข้าสู่อาชีพราชการและอาชีพอิสระต่างๆ สำหรับชนชั้นกลางที่เริ่มเปิดกว้างแต่อย่างใด อาชีพเด็กหญิงและผู้หญิงที่ทรงมองเห็นความเป็นไปได้ คือ การขายแรงงานในบ้านของชนชั้นสูง เมื่อระบบทาสได้สิ้นสุดลงในปลายรัชกาลหรือหลังจากนั้น

เมื่อนโยบายจัดการศึกษาให้เด็กหญิงไม่มีความชัดเจน กระทรวงธรรมการ จึงไม่มีโครงการการผลิตครูสตรี และสร้างโรงเรียนสตรี การขยายโรงเรียนรัฐสำหรับสตรีเป็นไปอย่างล่าช้า ดังที่ วารุณี โสถารมย์ (2524, น. 96) แจงว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2437 - 2480 มีครูสตรีอยู่ประมาณ 100 คนเท่านั้น โรงเรียนสตรีจึงติดขัดกำลังคน ส่งผลให้ในพุทธศักราช 2461 เด็กหญิงอยู่ในระบบโรงเรียนเพียงร้อยละ 2 จากจำนวนประชากรวัยเรียนที่สำรวจ 600,000 คน ส่วนผู้ชายมีอยู่ร้อยละ 28 ดังที่กล่าวมาข้างต้น ยังไม่พุดถึงความรู้ที่ยังเน้นเพียงการรู้หนังสือไทยเบื้องต้น และฝึกอาชีพระดับล่าง จึงอาจสรุปได้ว่าเด็กหญิงชาวบ้านถูกกำหนดให้เข้าถึงความรู้ที่นำไปสู่โอกาสในชีวิตที่จำกัดจำเขี่ยตั้งแต่ต้นมือ

โอกาสเข้าถึงความรู้ของผู้หญิงในฐานะทวยราษฎร์ของสยาม อาทิ การรู้หนังสือไทย เริ่มเปิดกว้างในรัชกาลของล้นเกล้ารัชกาลที่ 6 ที่พระองค์ใช้โอกาสในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก โดยกำหนดว่าเป็นนโยบายการศึกษาเพื่อคนทั้งชาติและทุกเพศวัย ซึ่งมีการเรียกร่องขับเคี้ยวมาอย่างยาวนาน พระราชบัญญัติข้างต้นกำหนดชัดเจนให้เด็กที่มีอายุ 7 - 14 ปี ไม่ว่าจะเพศ ศาสนา และวรรณะใด เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐ โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และเพื่อให้สอดคล้องกับภูมิประเทศในบางอำเภอ เกณฑ์อายุของเด็กขยับไปเป็น 8 หรือ 9 ปี เมื่อเด็กครบเกณฑ์อายุ 14 ปี แต่ยังไม่ออกเขียนไม่ได้ก็ให้อ่านโลมเรียนจนกว่าจะอ่านเขียนได้ ปรากฏว่าภายหลังประกาศใช้พระราชบัญญัติข้างต้น จำนวนเด็กหญิงได้เข้าเรียนสูงขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนหญิงในตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 จำนวนเด็กหญิงเข้าเรียนระหว่าง พ.ศ. 2464 - 2475

ปี พ.ศ.	คน
2464	16,819
2465	131,764
2466	209,658
2473	282,572
2474	309,622
2475	299,895

ที่มา: จำนวนเด็กหญิงเข้าเรียนระหว่าง พ.ศ. 2464 - 2475 ดัดแปลงจาก มานิจ ชุมสาย, ม.ล. (น. 57-58), อ้างถึงใน นงเยาว์ ธาธาศรีสุทธิ, 2526 (น. 26.) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

จำนวนนักเรียนหญิงที่เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดภายหลัง ปีพ.ศ. 2464 นั้น ไม่อาจอนุมานเป็นอย่างอื่น นอกจากว่าในระยะก่อนหน้านั้นเด็กหญิงมิได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างจริงจัง นอกจากนี้ สะท้อนว่าสังคมสยามมีเจตคติที่ดีในการส่งเสริมเด็กหญิงเข้าเรียนเพื่อรับความรู้และวิทยาการใหม่ๆ แบบตะวันตก รวมทั้งเพื่อการรู้หนังสือไทย ซึ่งร่องรอยทัศนคติส่วนนี้มีความชัดเจนเมื่อสัดส่วนของเด็กหญิงในโรงเรียนก้าวกระโดดและล้ำหน้าเด็กชายในปลายศตวรรษที่ 20

5.2 โรงเรียนมิชชันนารีสำหรับเด็กหญิงสามัญชน

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น เด็กหญิงเข้าถึงความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ อยู่บ้างจากกลุ่มมิชชันนารี โดยประมวลไว้ว่าการศึกษาในระบบสากล/สมัยใหม่ ของสยามนั้น หมายถึง การจัดการศึกษาที่มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ความต้องการของประเทศและประชาชนทั่วไป โดยรัฐจะเป็นผู้เข้ามาควบคุมหน่วยงานและจัดให้บริการทางด้านการศึกษาให้ เช่น มีสถานที่เรียน โดยเฉพาะมีครูสอน ทำการสอนตามเวลาที่กำหนด และมีหลักสูตรเป็นลำดับขั้น ซึ่งเป็นการออกไปจากขอบเขตการศึกษาตามธรรมเนียมไทยโบราณ การศึกษาแบบโบราณเป็นการศึกษาที่รัฐไม่ได้เข้าไปจัดการ แต่เกิดขึ้นจากพระและราษฎรร่วมมือกัน

จัดให้เฉพาะกลุ่ม เฉพาะพวก มิได้มีจุดมุ่งหมายไปในแนวเดียวกันทั่วทั้งประเทศ เมื่อตรวจสอบโอกาสการเข้าถึงความรู้และการศึกษาศาสนาใหม่ของเด็กหญิงสยามสามัญชนแบบนอกระบบโรงเรียน พออนุมานได้ว่าเด็กหญิงที่เป็นลูกหลานของชนชั้นศักดินาค่ามีประสบการณ์เข้าถึงความรู้และวิทยาการแบบตะวันตก/อาณานิคมมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 17 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากโรงเรียนที่ดำเนินการโดยกลุ่มมิชชันนารี

ในสมัยนั้น กลุ่มมิชชันนารีที่เข้ามายังอยุธยาได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นหลายประเภท รวมทั้งโรงเรียนที่ตั้งในชุมชนชาวคริสต์ สำหรับคนสยามและคนชนชาติอื่นๆ ที่เข้ารีต (Chaiwan, 2010, p. 70) จากบันทึกในจดหมายเหตุรายวันของบาทหลวง เดอ ชัวซี (De Choisy) ที่ได้เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับราชทูตฝรั่งเศสคนแรก คือ เซอร์วาเลียร์ เดอ โชมงต์ (Chevalier de Chaumont) ผู้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในแผ่นดินของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปี พ.ศ. 2228 มีใจความว่า บาทหลวงได้ก่อตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชาวบ้านไว้จำนวนหลายแห่งด้วยกัน อาทิ โรงเรียนอยุธยา โรงเรียนมัสเฟรนต์ โรงเรียนมหาพราหมณ์ วิทยาลัยคอนสแตนติน วิทยาลัยต่างชาติ และโรงเรียนสามเณร โรงเรียนสามเณรมีชื่อปรากฏเรื่อยมาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ในบันทึกเดียวกัน กล่าวในทำนองว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระราชทานที่ดินและอนุญาตให้มิชชันนารีจัดตั้งโรงเรียนและเปิดสอนได้ในวิชาหรือเนื้อหาเกี่ยวกับพระคัมภีร์ แต่มีข้อห้ามว่าต้องไม่ทำการยุงส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และแผ่นดินของพระองค์ ดังความตอนหนึ่ง ว่า

“...ส่วนโรงเรียนของพวกเข้ารีตนั้นก็ได้รับการบำรุงและมีสิทธิเท่าเทียมกับโรงเรียนอื่นๆ ของบ้านเมือง...”

(วุฒิชัย มูลศิลป์ 2529, น. 56-57)

จากบันทึกข้างต้น วุฒิชัย มูลศิลป์ ตั้งข้อสังเกตว่า ‘โรงเรียนอื่นๆ ของบ้านเมือง’ น่าจะหมายถึงโรงเรียนของคนไทยที่ตั้งอยู่ในวัด แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีชื่อมีแซ่อะไร ตั้งอยู่ที่ไหน คำกลางประวัติศาสตร์การศึกษาไทยแบบตะวันตกจึงมีเพียงโรงเรียนของมิชชันนารี

ในงานอีกชิ้นหนึ่งที่ได้ศึกษาบทบาททางการศึกษาของมิชชันนารี คืองานของสะอาด ไชยวัฒน์ (Saad Chaiwan) (Chaiwan, 2010) ที่ได้ให้ภาพบทบาทการศึกษาของมิชชันนารีในสมัยอยุธยาตอนกลาง คือ สมัยพระนารายณ์มหาราช จนถึงยุคกลางของกรุงรัตนโกสินทร์ว่า โรงเรียนที่คณะมิชชันนารีตั้งขึ้นในสมัยพระนารายณ์มหาราชนั้นมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่

1. โรงเรียนสำหรับเตรียมคนท้องถิ่นเข้ารับศีลและเตรียมสามเณรเป็นพระคาทอลิก และให้การศึกษแก่พระคาทอลิก กิจกรรมส่วนนี้ดำเนินการเรื่อยมาโดยโรงเรียนสามเณร และบันทึกว่าโรงเรียนสามเณรตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1665

2. โรงเรียนสำหรับเด็กชายที่เป็นลูกเจ้านาย พระมหากษัตริย์หรือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นผู้จัดหาผู้เรียนเพื่อส่งมาเรียนตามแบบแผนการศึกษาตะวันตกมีอยู่นับ 10 พระองค์ และ

3. โรงเรียนที่ตั้งขึ้นมาเพื่อเด็กสามัญชนในชุมชนชาวคริสต์ ซึ่งมีทั้งคนสยามและคนชาติอื่นๆ ไชยวัฒน์ให้ความเห็นว่า เด็กที่เป็นลูกหลานชาวบ้านสามัญชนส่วนใหญ่ เป็นลูกหลานของเจ้านายที่ศักดินาต่ำมากกว่าบุตรหลานชาวบ้านที่เป็นไพร่ทาสจริงๆ ที่สำคัญ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนชาวคริสต์เปิดโอกาสให้เด็กหญิงเข้าอยู่ในระบบด้วยนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1671 แต่ไม่ลงรายละเอียดเรื่องตัวความรู้ (Chaiwan, 2010, น. 70)

ถัดมาในแผ่นดินของรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มิชชันนารีหลายคนหลายนิกายได้เดินทางเข้ามาอีกครั้ง เริ่มจากมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่ได้เข้ามาเป็นคนแรกในปี พ.ศ. 2371 และได้ทยอยเข้ามาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2416 ในแผ่นดินของรัชกาลที่ 5 ประมาณว่ามีมิชชันนารีพำนักอยู่ในกรุงสยาม 100 คน สังกัดคณะที่ทำหน้าที่ประกาศศาสนา หลายนคณะด้วยกัน อาทิ

1. สมาคมมิชชันนารีลอนดอน (London Missionary Society) ซึ่งได้เข้ามาตั้งแต่ในสมัยพระนารายณ์มหาราช

2. คณะกรรมการผู้แทนของอเมริกันที่ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาในต่างประเทศ (American Board of Commissioners for Foreign Missions)

3. คณะกรรมการอเมริกันแบบบติสท์ (American Baptist Board) มิชชันนารีที่มีชื่อเสียงเป็นอย่างมากในขณะนี้ คือ นายแพทย์ แดน บีช บรัดเลย์ (Mr. Dan Beach Bradley) ท่านผู้นี้ได้มีบทบาทสำคัญต่อวงการจัดพิมพ์หนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และวงการแพทย์แผนใหม่

4. คณะกรรมการอเมริกันเพรสไบทีเรียน (American Presbyterian Missions) (ขวัญชีวิต วัน บัวแดง, 2550, น. 46)

มิชชันนารีนิกายคาทอลิกจากฝรั่งเศสและมิชชันนารีอเมริกันเพรสไบทีเรียนที่อยู่ในนิกายโปรเตสแตนต์ได้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการบุกเบิกการศึกษาแผนใหม่และบ่มเพาะตัวตนสตรีในสยามประเทศ ที่พำนักในเขตพระนครและตามหัวเมืองที่สำคัญๆ ของแต่ละมณฑล รวมทั้งมณฑลพายัพด้วย โดยที่โรงเรียนสตรีของมิชชันนารีมีพัฒนาการแบบต่อเนื่องเริ่มจากการสอนทักษะ 3 R ได้แก่ (R)eading (อ่านออก), (W)riting (เขียนได้) และ(A)rithmetics (คิดเลขเป็น) ในบ้านพักของหมอสอนศาสนาไปสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่เป็นทางการ

5.3 โรงเรียนเด็กหญิงในบ้านมิชชันนารี:

เรียนวิชาหนังสือไทย ขับร้อง ท่องพระคัมภีร์

การศึกษาของเด็กหญิงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ไม่ได้จัดโดยรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น อนุมานได้ว่าเริ่มขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้ กลุ่มมิชชันนารีระลอกใหม่ที่ได้เดินทางสู่สยามในปลายรัชกาลที่ 3 ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงและเด็กชายขึ้นจำนวนพอสมควร ทั้งในพระนครและปริมณฑล โครงการโรงเรียนสำหรับเด็กชาวบ้านในห้วงเวลานั้น จะมีระยะสั้นๆ จัดในบ้านของมิชชันนารี มีเด็กจำนวนไม่มากนัก อาทิ ในปี พ.ศ. 2379 มีโรงเรียนที่อยู่ในความดูแลของมิชชันนารีสตรี ชื่อ โรงเรียนนางเดฟเวนพอร์ต (Mrs. Devenport) ต่อมาในปี พ.ศ. 2383 ได้มีการก่อตั้งโรงเรียน ชื่อ โรงเรียน

นางพีซ (Mrs. Piece) แต่ไม่มีหลักฐาน ทั้งถิ่นที่ตั้งและจำนวนเด็ก ต่อมาในปี พ.ศ. 2395 ปรากฏชื่อโรงเรียนนางแดน บีช บรัดเลย์ (Mrs. Dan Beach Bradley) ซึ่งตั้งอยู่ละแวกวัดอรุณราชวราราม มีเด็กนักเรียนคราวละไม่ถึง 10 คน (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2529, น. 58)

ในทำนองเดียวกัน ประวัติของโรงเรียนกุลสตรีวังหลังบันทึกว่า การศึกษาแผนใหม่สำหรับเด็กหญิงสยามได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 หรือในราว ค.ศ. 1836 มิชชันนารีสตรีที่เป็นกำลังสำคัญในการบุกเบิก คือ นางแดน บีช บรัดเลย์ ทั้งนี้ นาง แดน บีช บรัดเลย์ ได้เริ่มเปิดโรงเรียนสอนเด็กหญิงขึ้นที่บ้านของเธอเป็นเบื้องต้น มีนักเรียนทั้งหมด 9 คน ว่าจ้างครูซึ่งเป็นชาวต่างประเทศมาทำการสอนวิชาเลข อ่านและเขียนหนังสือไทย ส่วนตัวท่านเองสอนวิชาขับร้องและทอพระคัมภีร์ ต่อมาโรงเรียนเด็กหญิงในปีของมิชชันนารีนิวยอร์กอเมริกันเพรสไบทีเรียนได้พัฒนาจนกระทั่งเป็นโรงเรียนกุลสตรีวังหลังในปี พ.ศ. 2417 และได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัฒนาวิทยาลัย (นางเยาว์ เนาวรัตน์, 2551)

นอกจากสอนหนังสือให้เด็กชาวบ้านในบ้านพักส่วนตัวแล้ว นาง แดน บีช บรัดเลย์ ถวายการสอนในโรงเรียนสตรีที่จัดตั้งในเขตพระบรมมหาราชวังด้วย นอกจากนางบรัดเลย์ นางแมททูน (Mrs. Mattoon) และนางโจนส์ (Mrs. Jones) ที่มีโรงเรียนของตน ก็ได้เข้าไปถวายการสอนในโรงเรียนสตรีภายในบริเวณพระบรมมหาราชวังด้วย มิชชันนารีเข้าไปถวายการสอนหนังสือแต่เจ้านายฝ่ายในสัปดาห์ละ 6 วันผลัดเปลี่ยนกันสอนคนละ 2 วัน วิชาที่ถวายการสอนมีตั้งแต่ ภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ และมารยาทของเจ้านายตะวันตก (วรรณพร บุญญาสถิต, 2549, น. 106) งานศึกษาของ วรรณพร บุญญาสถิต (2549) สร้างความรับรู้ถึงขั้นของความรู้ตะวันตกที่ไหลเข้าสู่สังคมสยามแต่ละชนชั้น และระหว่างผู้หญิงในและนอกเขตพระบรมมหาราชวัง โดยที่ความรู้ที่มิชชันนารีจัดให้แก่ลูกหลานชาวบ้านที่มาเรียนตามบ้านของตน ส่วนใหญ่นั้นสอนทักษะ 3R และการขับร้อง ในบริบทสยาม ทักษะ 3R คือ การฝึกหนังสือไทย เพื่อไว้อ่านพระคัมภีร์ การคิดเลข รวมทั้งเรื่องการดูแลสุขภาพเบื้องต้น แต่สตรีชนชั้นสูงในพระราชวัง ได้เข้าถึงความรู้ที่สามารถเข้าใจโลกที่กว้างขึ้น

ผ่านความรู้ภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ และดาราศาสตร์ ประสบการณ์เข้าถึงความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ของผู้หญิงสยามจึงถูกกำหนดด้วยชนชั้นทางสังคมมาแต่ต้นมือ

โรงเรียนเด็กหญิงที่ดำเนินการโดยมิชชันนารีในพื้นที่นอกพระนคร อาทิ เชียงใหม่และเพชรบุรี ได้รับการบันทึกในทำนองเดียวกันว่า ประเภทความรู้ที่สอนในโรงเรียนเด็กผู้หญิงสามัญชน มักผสมผสานระหว่างทักษะ 3R กับภาระงานอาชีพ เช่น การเย็บปักถักร้อย มารยาทเข้าสู่สังคม และการท่องพระคัมภีร์ วิชาการเรียนเป็นสิ่งดึงดูดใจให้เด็กหญิงเข้ามาเรียนกับโรงเรียนมิชชันนารีมากกว่าวิชาอื่นๆ (มาตี ลิมสกุล, 2552) มาตี (2552) วิเคราะห์ความหมายของการศึกษาที่มิชชันนารีสอดใส่ลงในตัวเด็กผู้หญิงว่าเป็นวิชาแม่บ้านแบบอาณานิคม แต่งานของมาตีและงานก่อนหน้านี้อาจจะไม่ค่อยวิเคราะห์คือ เด็กหญิงสยามในและนอกราชสำนักที่เริ่มคุ้นเคยกับการรู้หนังสือภาษาชาติ การนับเลขและดูแลสุขภาพแบบตะวันตก ย่อมน่าจะมีผลเปิดกว้างต่อโลกทัศน์ของเด็กหญิงที่นอกเหนือไปจากประสบการณ์ความเชื่อท้องถิ่น ความรู้ชุดใหม่ที่น่าจะก่อรูปวิถีคิดเด็กหญิงให้มองเห็นตนเองว่าเป็นปัจเจกและพลเมืองที่เกาะเกี่ยวกับสังคมที่ใหญ่กว่าสังคมบ้าน ตลอดจนอุดมการณ์ความเป็นแม่และเมียตามตำนานความเชื่อท้องถิ่น ร่องรอยการลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิผู้หญิงสามัญชน 2 คน คือ อำแดงจันและอำแดงเหมือน ในปลายรัชกาลที่ 4 ที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ก็ดี ความคิดของผู้หญิงที่สะท้อนผ่านหนังสือพิมพ์และวารสารผู้หญิง อาทิ สตรีไทย ที่ออกสู่โลกนักอ่านในปลายรัชกาลที่ 4 เช่นกันก็ดี การลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิตั้งนามสกุลของนางอิน ต้นสกุล ศักดิ์มา ในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ดี ย่อมบ่งชี้ภาวะความตื่นตัวเกี่ยวกับสิทธิปัจเจกบุคคลและค่าความเป็นมนุษย์ที่ไม่แตกต่างระหว่างหญิงชาย รวมทั้งความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทั้งหญิงชายสามารถเข้าถึงระบบคุณธรรมและจริยธรรมขั้นสูงไม่แตกต่างกัน น่าจะเชื่อมโยงร้อยรัดกับการเข้าถึงความรู้สมัยใหม่ทั้งในระบบโรงเรียนและความรู้ความคิดที่กำลังไหลลู่เข้าสู่สังคมสยามซึ่งกำลังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวิถีคิดและวัฒนธรรมตะวันตก ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2540, น. 29) วิเคราะห์ว่า การรับเอาแนวคิดและวัฒนธรรมตะวันตกของชนชั้นปกครองสยาม ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 อาทิ การเลิกประเพณีหมอบคลาน และ

พระราชพิธีโบราณอีกหลายประเภท รวมทั้งการให้สิทธิประชาชนยกเตียงการบ้าน การเมืองผ่านหนังสือพิมพ์ ส่งผลให้สังคมสยามตื่นตัวรับเอาแนวความคิด เรื่องเสรีภาพ ประชาธิปไตยรวมทั้งความคิดเรื่องชาติที่กำลังงอกงามในประเทศ ตะวันตกเข้าสู่ประเทศไทย ราษฎรที่ตื่นตัวในสมัยนั้นออกหนังสือพิมพ์แสดง ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารบ้านเมือง โดยเฉพาะนักคิดนักเขียนร่วมสมัย รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เช่น เทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ ที่แสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับบ้านเมืองและให้สถานะแก่พลเมืองในการสร้างชาติอย่างชัดแจ้ง เช่น เทียนวรรณได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นชาติ ว่า

“...องค์ประกอบของชาติ คือ ผู้นำ ข้าราชการ และราษฎร หาใช่ กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดไม่ ราษฎรนี้เองที่มีความสำคัญอย่าง ที่สุด เพราะเปรียบเสมือนสายโลหิตของแผ่นดิน...”

(2540, น. 29)

นอกจากนี้พบว่าวิถีคิดของผู้หญิงที่เคลื่อนออกจากวิถีจารีต ปรากฏขึ้น ในหลาย ๆ ภูมิภาคของโลก ผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาจากมิชชันนารีมักเข้าร่วม ในขบวนการกู้ชาติจากเจ้าอาณานิคม รวมทั้งใช้วิชาการรู้หนังสือเผยความรู้สึก ของตน และร่วมขบวนการเรียกร้องสิทธิผู้หญิง อาทิ ในประเทศลาว ประเทศ อินโดนีเซีย

เมื่อย้อนทบทวนการก่อตัวการศึกษาสมัยใหม่ของเด็กหญิงชาวบ้าน ในบริบทประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมภูมิภาคอื่น มีประเด็นที่คล้ายคลึงกัน คือ ประสบการณ์การเข้าถึงความรู้จากโลกภายนอกที่ป่มโดยโรงเรียนมิชชันนารี มีส่วนสำคัญในการสร้างตัวตนใหม่ของผู้หญิง เช่น การมองตนเองเป็นพลเมือง และการต่อสู้ในชุมชนการเมือง รวมทั้งลุกขึ้นต่อสู้กับเจ้าอาณานิคม (Mgadla, 1997)

พาร์ต themba กาดเล่อ (Part Themba Mgadla) (1997) ซึ่งศึกษา บทบาทของมิชชันนารีผู้หญิงกับการศึกษาของเด็กหญิงในประเทศบอตสวานา

(Botswana) ทวีปแอฟริกา ระหว่าง ค.ศ. 1840 - 1937 ที่ว่ากลุ่มมิชชันนารีสตรีที่เดินทางรอนแรมมายังแอฟริกาซึ่งเป็นโลกใหม่อันไกลโพ้นด้วยแรงศรัทธาในพระเจ้านั้น ค้นพบว่าอุปสรรคสำคัญของการเผยแผ่ศาสนา คือ ภาษาที่แตกต่างกันระหว่างผู้มาเยือนและเจ้าบ้าน คนท้องถิ่นเข้ารีตไม่สามารถอ่านเขียนภาษาอังกฤษได้ ทำให้พวกเขาเข้าไม่ถึงพระเจ้าและไม่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาคำสอนในคัมภีร์ไบเบิลสู่ผู้อื่นได้ การศึกษาจึงเป็นประดิษฐกรรมปรับเปลี่ยนชาวบอตสวานาที่เข้ารีตให้เป็นตัวแทนพระเจ้าที่สมบูรณ์

ระยะเริ่มต้น โรงเรียนซึ่งมักใช้สถานที่ร่วมกับที่พักรักษาพยาบาล เน้นการสอนทักษะ 3R ต่อมาเพิ่มวิชาการขับร้องและท่องพระคัมภีร์ บาทหลวงมุ่งทำงานกับผู้ชายที่เป็นหัวหน้าเผ่า ถ่ายโอนงานด้านการศึกษา สุขภาพพื้นฐานและบริการชุมชน ซึ่งถูกประเมินค่าว่ามีความสำคัญน้อยกว่าการทำงานใกล้ชิดกับผู้นำชนเผ่าให้แก่ภรรยาและมิชชันนารีสตรีที่เป็นโสด

กาเดเล่ กล่าวว่ามีชชันนารีสตรี 9 คนที่เธอศึกษาทั้งหมดอยู่ในสังกัดสมาคมมิชชันนารีลอนดอน มิชชันนารีสตรีที่ได้รับมอบหมายให้จัดการศึกษาสำหรับเด็กหญิงในระยะแรกๆ ได้ขยายเนื้อหาหรือบางพื้นที่ลดทอนเนื้อหาวิชา 3R ไปสู่วิชาว่าด้วยการตัดเย็บ การปักผ้า การวาดเขียน การประกอบอาหาร อาจมีการฝึกอ่านเขียนภาษาอังกฤษ และท่องพระคัมภีร์บ้าง ทั้งนี้ผู้หญิงที่เป็นผู้ใหญ่ต้องการความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวัน จนล่วงเข้าสู่ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 การศึกษาแผนใหม่ระบบโรงเรียนแบบตะวันตกสำหรับเด็กหญิงและผู้หญิงพื้นเมืองจึงเริ่มมีความต่อเนื่อง ครูเองมีแนวคิดประเด็นสิทธิสตรีและความเป็นมนุษย์ของผู้หญิงที่เด่นชัดขึ้น มิชชันนารีสตรีรุ่นใหม่ที่เข้ามาประเทศบอตสวานาในปลายศตวรรษที่ 19 บางคนมีประสบการณ์การเรียนระดับอุดมศึกษาและประกาศนียบัตรด้านการสอนจากประเทศแม่ บางคนพกพาความเชื่อเรื่องสิทธิสตรีและความเสมอภาคระหว่างหญิงชายมาด้วย มิชชันนารีสาวโสดรุ่นใหม่ผันผ่านความคิด สิทธิพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และเป็นสิทธิปฐมภูมิในบรรดาสิทธิที่ผู้หญิงพึงได้รับสู่การศึกษาในท้องถิ่น อาทิ มิชชันนารีชื่อ แมรี พาร์ตริดจ์ (Mary Partridge) ที่เข้าไปพำนักในบอตสวานา ในช่วงปี ค.ศ. 1890 ได้รับการมอบหมายให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงล้วน แต่พาร์ตริดจ์เห็นว่า

มิชชันนารีสตรีควรผลักดันให้มีการจัดตั้งโรงเรียนเรียนร่วมที่มีทั้งเด็กผู้หญิง และผู้ชาย (Co - Education) เธอและมิชชันนารีที่ชื่อ นางสาว อลิส ยังก์ (Miss Alice Young) ต่างเห็นพ้องว่า เด็กทั้งสองเพศควรเรียนในโรงเรียนเดียวกัน เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กๆ ได้มีการปฏิสังสรรค์ และโรงเรียนควรช่วยปรับเปลี่ยน สถานภาพสตรีให้ทัดเทียมบุรุษเพศ โรงเรียนเรียนร่วมที่นำโดยพาร์ตริคจ์ ออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนที่มุ่งให้เด็กทั้งสองเพศภาวะเข้าถึง ความรู้วิชาการทัดเทียมกัน

พาร์ตริคจ์และมิชชันนารีสตรีคนอื่นๆ ใช้ 'โรงเรียนเรียนร่วม' เป็นพื้นที่ ทบพวนและจัดวางบทบาทและความเป็นหญิง - ชาย ใหม่ โรงเรียนฝึกอบรม เด็กผู้ชายเปลี่ยนมุมมองต่อผู้หญิงว่าเป็นเพศอ่อนด้อยกว่า รวมทั้งฝึกให้เด็กผู้ชาย ช่วยทำงานแบกหามและทำงานบ้าน ส่วนเด็กผู้หญิงได้รับการบ่มเพาะความเป็น ผู้นำ กาดเล่อ (Mgadla, 1997) อ้างว่าเด็กหญิงจากโรงเรียนมิชชันนารีสตรี จำนวนหนึ่ง ต่อมาได้กลายเป็นหัวหน้าหอการค้าหญิงร้องสิทธิสตรี พร้อมๆ กับการเป็นนักเคลื่อนไหวต่อต้านลัทธิอาณานิคม งานอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาบทบาท มิชชันนารีสตรีในประเทศจีนช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เอียน เวลช์ (Ian Welch) (2005) ได้ศึกษาวิถีชีวิตและบทบาทมิชชันนารีสตรีในจังหวัด ฟูเจี้ยน (Fujian) ประเทศจีน ช่วงปี ค.ศ. 1892 ถึงกลางปี ค.ศ. 1895 เผยว่ามิชชันนารีผู้หญิง เริ่มบ่มเพาะอุดมการณ์เสรีนิยมและอุดมการณ์สตรีนิยมแบบเสรีนิยมเข้าสู่ การเรียนการสอนเช่นกัน

ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 โอกาสทางการศึกษาสำหรับเด็กหญิงชนชั้นกลาง ในโลกตะวันตกเปิดกว้างอย่างมาก ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยได้ลิ้มลองชีวิต ในวิทยาลัย/มหาวิทยาลัย แต่ถึงกระนั้น ผู้หญิงชนชั้นกลางไม่สามารถแทรกตัว เข้าสู่ตลาดแรงงานชนชั้นกลางหรือแรงงานคอปกขาว ในประเทศสหรัฐอเมริกา การมีอาชีพที่มีรายได้มั่นคงยังเป็นเพียงความฝันที่เลื่อนรางสำหรับผู้หญิง (Standly, 1986; Friedan, 1993) การเข้าร่วมทำงานกับคณะนักบวชเผยแผ่ ศาสนาจึงเป็นโลกใหม่นอกบ้านที่น่าค้นหา กิจกรรมการเป็นตัวแทนพระเจ้า สร้างความชอบธรรมให้ผู้หญิงประเทศตะวันตก ทั้งโสดและแต่งงานแล้ว ได้ออก จากบ้านมารอนแรมไปยังดินแดนใหม่อีกด้วย

เรื่องที่ถูกกล่าวมาข้างต้นเผยให้เห็นการเกาะเกี่ยวของแนวคิดสตรีนิยมในซีกโลกตะวันตก กับผู้หญิงในอีกซีกโลกหนึ่งที่สูงผ่านการศึกษาของผู้หญิงดังที่รับรู้กัน กระแสความคิดความเชื่อในเรื่องสิทธิของมนุษย์และสิทธิสตรีในแนวสตรีนิยมได้ปรากฏตัวขึ้นมาก่อนแล้วในสังคมตะวันตก ก่อนศตวรรษที่ 18 และในศตวรรษที่ 19 ได้กลายเป็นอุดมการณ์ทางสังคมและการเมืองใหม่ที่ถูกนำมาใช้เป็นพลังในการเรียกร้องให้จำกัดสิทธิของภัษตรีย์และบรรดาขุนนางและเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิการเป็นพลเมือง ประกอบด้วยสิทธิในการถือครองทรัพย์สิน สิทธิการศึกษา สิทธิการมีงานทำ และสิทธิทางการเมือง เป็นต้น การตื่นตัวเรื่องสิทธิความเป็นมนุษย์นำไปสู่การเรียกร้องเรื่องความเท่าเทียมของผู้หญิงในฐานะมนุษย์คนหนึ่งด้วย ความคิดเหล่านี้มีอิทธิพลต่อนักสตรีนิกรมรุ่นแรกๆ เช่น แมรี วอลสโตนคราฟท์ ในศตวรรษที่ 18 ต่อมาเป็นจอห์น สจ๊วต มิลล์ และแฮร์เรียต เทเลอร์ ในศตวรรษที่ 19 (วารุณี ภูริสินธิ์, 2547)

วอลสโตนคราฟท์ ทำทนายความเชื่อความเป็นชาย - หญิงที่มีมาแต่เดิม และปฏิเสธความเชื่อเรื่องความด้อยกว่าของผู้หญิง รวมทั้งปฏิเสธวิถีคิดที่เชื่อว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอไม่มีเหตุผลและเจ้าอารมณ์ วอลสโตนคราฟท์ จึงเรียกร้องให้ผู้หญิงได้เข้าถึงการศึกษาก็แท้จริง ซึ่งหมายถึงการศึกษาที่ผู้ชายชั้นสูงได้รับอยู่ในขณะนั้น (Tong, 1989, น. 16-17)

เมื่อย้อนทบทวนระบบการคิดแบบตะวันตกในสยาม ความใฝ่ฝันที่จะยกระดับสิทธิและเสรีภาพของเด็กหญิงน่าจะเป็นอุดมการณ์ส่วนหนึ่งของมิชชันนารีสตรีที่อยู่ในสยามบางคนด้วย อย่างเช่น มิสโคล (Miss Edna Sarah Cole) (1878 - 1923) แห่งโรงเรียนสตรีวังหลัง มิสโคลได้ต่อสู้อย่างทรหดเพื่อปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนให้มีมาตรฐานวิชาการระดับเดียวกับโรงเรียนรัฐบาลเด็กชาย รวมทั้งมีกิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์นอกบริเวณชลบ้านภาคฤดูร้อนภาวะความเป็นผู้นำ และบริการสาธารณะให้นักเรียนหญิง กิจกรรมเหล่านี้มุ่งเน้นการรู้จักโลกนอกบ้านของเด็กหญิง นอกจากนี้ มิสโคลและมิชชันนารีสตรีคนอื่นๆ อาทิ นางแฮเรียต แฮร์รี่ (Mrs. Harriet House) ยังมีส่วนสำคัญในการจัดตั้ง 'สโมสรสตรี' (women club) ขึ้นในพระนคร แม้สมาชิกเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ และสตรีสูงศักดิ์ในพระบรมราชวงศ์ตาม (เอ็ดนา บัลคิลีย์, 2550)

ในยุคที่สังคมสยามเริ่มปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยมนั้น ได้มีกลุ่มมิชชันนารี เข้าพำนักในกรุงสยามหลายนิกายด้วยกัน และต่างก็มีบทบาทในการนำความรู้ และวิทยาการแบบตะวันตกเข้าสู่สังคมสยาม ในปี พ.ศ. 2397 คณะมิชชันนารี นิกายคาทอลิกจากฝรั่งเศสได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่กรุงเทพฯ และจันทบุรี และได้รับ นักเรียนทั้งหญิงชายเข้าเรียนโรงเรียนเปิดสอนวิชาการสมัยใหม่หลายวิชา อาทิ สอนวิชาหนังสือไทย เลข การชั่งร้อย และวิชาทางด้านศาสนา ต่อมาในปี พ.ศ. 2408 ที่จังหวัดจันทบุรี นางแมค ฟาร์แลนด์ (Mrs. Mac Farland) ได้จัดตั้งโรงเรียน อุดสาหกรรมหญิงขึ้นเพื่อฝึกสอนวิชาการฝีมือแก่สตรีและเด็กหญิง แต่ต้อง ประสบกับปัญหาหนักเรียนมักขาดเรียนเสมอๆ เพราะต้องช่วยเหลือครอบครัวทำนา ส่วนโรงเรียนก็ประสบกับปัญหาด้านเงินทุน เนื่องจากเป็นการเรียนที่ให้เปล่า

ส่วนมิชชันนารีที่พำนักที่หัวเมืองทางเหนือ อาทิ เชียงใหม่ ชื่อนางแม็คกิลวารี (Mrs. McGilvary) ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น และมีรายงานว่ามีเด็กหญิงเพียง 2 คน ที่เรียนจนกระทั่งอ่านออกเขียนได้ ยุคนี้โรงเรียนส่วนใหญ่ก่อตั้งขึ้นและดำเนินการ กิจการเพียงช่วงสั้นๆ มิชชันนารีในนิกายเดียวกันที่พำนักในกรุงเทพฯ ก็ได้จัดตั้ง โรงเรียนสำหรับเด็กชายขึ้นหลายแห่ง โรงเรียนที่ดำเนินการโดยคณะมิชชันนารี ได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเซนต์คัธรี ต่อมา มีสถานะเป็นโรงเรียนเอกชน อาทิ โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน (นงเยาว์ ภาราชาศรีสุทธิ, 2526)

จึงสรุปได้ว่าการศึกษาระบบตะวันตกสำหรับเด็กหญิงนอกราชสำนัก ระยะต้น ซึ่งมักเรียนอยู่ในบ้านของมิชชันนารี ได้เปิดวิสัยคิดการมองโลกที่กว้างขึ้น ผ่านการรู้หนังสือไทย การคิดคำนวณการดูแลสุขภาพเบื้องต้น และความรู้ ด้านทักษะอาชีพ

5.4 โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง: พื้นที่ผู้หญิงชนชั้นกลาง

5.4.1 ยุคนางเฮาส์ (Mrs. Harriet M. House)

โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งเป็นโรงเรียนสตรีแห่งแรกในกรุงสยามเริ่ม ก่อรูปขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยนาง แดน บีช บรัดเลย์ เมื่อนางบรัดเลย์ ได้เดินทางกลับประเทศ มีบันทึกว่านางเฮาส์ ได้เข้ารับช่วงและสานปณิธาน โครงการก่อตั้งโรงเรียนเด็กหญิงนอกบ้านพักมิชชันนารี นอกจากนี้ยังมีการ

ทบทวนความรู้ โดยเพิ่มวิชาภาษาอังกฤษ และเย็บปักถักร้อย นอกเหนือจาก วิชาการพื้นฐานซึ่งได้แก่ทักษะ 3R และเนื้อหาเกี่ยวกับพระคัมภีร์ วิชาภาษาอังกฤษนั้น เป็นวิชาที่สามัญชนทั่วไปเข้าถึงยากเพราะมีการเรียนการสอนอยู่ เฉพาะในราชสำนักและโรงเรียนชั้นสูงเท่านั้น รวมทั้งวิชาช่างเย็บปักถักร้อย ที่มักถ่ายทอดอยู่ในหมู่สตรีชนชั้นสูงเช่นกัน วิทยาการความรู้ดังกล่าวนับเป็น บันไดสำคัญสำหรับผู้หญิงยุควัฒนธรรมคิวิไลซ์ ซึ่งมีใช้เพียงเพิ่มคุณสมบัติ ความเป็นแม่ศรีเรือน ตามอุดมการณ์แม่บ้านวิกตอเรีย ทว่าเป็นช่องทาง การประกอบอาชีพอิสระหารายได้เลี้ยงตัว

ความเชื่อมโยงของขบวนการสตรีนิยมตะวันตกกับการศึกษาของเด็กหญิง สยามปรากฏอีกครั้งในการสถาปนาโรงเรียนสตรีให้เป็นปึกแผ่น แต่ติดขัดเรื่อง เงินทุน ระยะเวลาชาวสยามยังไม่มีมีโนทัศน์เรื่องการศึกษาที่แยกเด็กขาดจาก วิถีทำมาหากินของครอบครัว มิชชันนารีต้องจ่ายเงินสร้างแรงจูงใจให้มิชชันนารี (มาตี ลิมสกูล, 2552) นางเฮาส์ได้เดินทางกลับไปสหรัฐอเมริกา ทำการขอบริจาค เงินทุนสำหรับโครงการจัดตั้งโรงเรียนเด็กหญิง และได้รับการสนับสนุนจาก สมาคมสตรีแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา จำนวน 4,000 เหรียญสหรัฐภายใต้ โครงการที่ฝรั่งเรียกว่า 'Harriet M. House School for Girls' เพื่อซื้อที่ดิน ก่อสร้างโรงเรียน ณ บริเวณวังหลัง ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบัน เป็นที่ตั้งส่วนหนึ่งของโรงพยาบาลศิริราช เมื่อเปิดสอนในปี พ.ศ. 2417 โรงเรียน รับนักเรียนประจำ เด็กๆ อยู่กินและเล่าเรียนโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น ขณะนั้นมีนักเรียนประจำจำนวน 6 คน ที่เหลือเป็นนักเรียนไปกลับ แต่ไม่นานนัก โรงเรียนต้องประสบปัญหาการเงิน ล้มลุกคลุกคลานมาจนกระทั่ง ในปี พ.ศ. 2426 จึงได้มีสหรือหม่อมโคล มาเป็นผู้ดูแลและสานต่อปณิธานโรงเรียน

5.4.2 ยุคมิสโคล (Miss. Edna S. Cole)

มิสโคลหรือหม่อมโคลเป็นชาวอเมริกันและนับว่าเป็นผู้บุกเบิกการศึกษา สมัยใหม่ของผู้หญิงสยามนอกราชสำนักยุคอาณานิคมอำพราง มิสโคลพำนัก อยู่ในสยามระหว่าง ค.ศ. 1878 - 1923 ในฐานะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ มิสโคลเริ่มต้นชีวิตในสยามที่หัวเมืองเชียงใหม่ ได้มีส่วนรับผิดชอบโรงเรียน

สำหรับเด็กหญิงที่เชียงใหม่ในช่วงสั้นๆ เมื่อมาทำงานที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ปีแรก มีนักเรียนหญิงอยู่ทั้งหมด 7 คน อยู่ประจำ 6 คน อีก 1 คน เป็นนักเรียนไป - กลับ ปีที่ 2 มีนักเรียนเพิ่มขึ้นอีก 20 คน ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่คณะมิชชันนารี สอนอยู่ที่บ้านตัวเอง (ยุพาทภรณ์ แจ้เจนนิก, 2530) เอ็ดนา บัลคีลีย์ ที่เป็นมิชชันนารีอีกคนหนึ่งที่เข้ามายังสยามประเทศช่วงปลายรัชกาลที่ 5 กล่าวชื่นชมยกย่องมิสโคลว่า บุคลิกงดงามเฉลียวฉลาด สุภาพอ่อนโยน เข้มแข็ง อดทน และเคร่งครัดในระเบียบวินัย ที่สำคัญรู้จักวางตัวเป็นที่ยอมรับและรู้จักของคนทั่วไปนับตั้งแต่สามัญชน ข้าราชการ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ (เอ็ดนา บัลคีลีย์, 2550) มิสโคลมีปรัชญาการศึกษาของเด็กหญิงว่า “แสวงหาจริยธรรม และถามหาความรู้” (Seek beauty and pursue knowledge) ดังนั้นความรู้ในหลักสูตรของโรงเรียนได้รับการปรับขนานใหญ่ นำพาเด็กหญิงเข้าสู่โลกความรู้ในจักรวาลวิทยายุทธตะวันตกและชนชั้นสูงสยามมากขึ้น อาทิ จัดสอนวิชาภาษาอังกฤษ พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ และวิชาว่าด้วยแม่บ้านแม่เรือนชั้นสูง ได้แก่ วิชาช่างเย็บปักถักร้อย ดนตรี และการประกอบอาหาร ความรู้ส่วนแรกนั้น สยามประเทศออกแบบให้เรียนเฉพาะในโรงเรียนเด็กชายชนชั้นสูง จึงเป็นที่นิยมของผู้ปกครอง (ยุพาทภรณ์ แจ้เจนนิก, 2530; ตาด ประทีปะเสน, 2517 อ้างถึงใน มาตี ลิมสกุด 2552, น. 17)

ในปีพ.ศ. 2438 โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง มีนักเรียนจบหลักสูตรมัธยมศึกษาเป็นครั้งแรก จำนวน 7 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2446 มิสโคลส่งนักเรียนหญิงที่จบชั้นมัธยมศึกษาของโรงเรียนเข้าสอบเทียบมาตรฐานในชั้นมัธยมบริบูรณ์ (มัธยม 6) ตามหลักสูตรนักเรียนชายของกระทรวงศึกษาธิการ ผู้เข้าสอบมี 4 คน ได้แก่ แซ่ม วิกรมตะนันท์ ตาด ประทีปะเสน หม่อมลินจี จักรพันธ์ ญ อยุธยา และทองสุข พิศาลบุตร ทั้ง 4 คนสอบผ่านทั้งหมด (เอ็ดนา บัลคีลีย์, 2550, น. 32) น.ส. ตาด ประทีปะเสน ได้รับรางวัลวิชาไวยากรณ์ไทยและภาษาอังกฤษจากกระทรวงศึกษาธิการด้วย

ห้วงเวลาเดียวกัน นักเรียนหญิงเริ่มจบชั้นมัธยมศึกษา มิสโคลได้ต่อยอดเปิดสอนวิชาครูขึ้นเป็นครั้งแรก ก่อนหน้าที่รัฐบาลจะจัดตั้งกระทรวงธรรมการ และโรงเรียนฝึกอาจารย์เล็กน้อย ครูสตรีที่ออกไปสอนในโรงเรียนรัฐบาล และ

โรงเรียนของมิชชันนารีที่ได้เริ่มขยายตัวไปตามหัวเมืองต่างๆ ทั่วประเทศ ส่วนหนึ่ง เป็นนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง

เมื่อคุณมิหลังชนชั้นของนักเรียนหญิงที่ไหลเข้าสู่โครงการจัดตั้งโรงเรียนสตรีของมิชชันนารี อาทิ โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ปฏิเสธไม่ได้ว่า เด็กหญิงที่มีโอกาสยังคงอยู่ในแวดวงชนชั้นสูงและกลาง ทั้งที่เป็นพุทธ และคริสต์ กล่าวเฉพาะโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง เด็กนักเรียนมีทั้งราชินิกุล ลูกเจ้านายชั้นสูง ลูกพ่อค้าและคหบดีชาวจีน และลูกข้าราชการที่ทำงานในหัวเมือง ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน และมีลูกชาวบ้านที่เป็นเด็กกำพร้าอีกจำนวนหนึ่งที่มิชชันนารีรับอุปถัมภ์ (เอ็ดนา บัลคลีย์, 2550) ลูกชาวบ้าน มุลนายระดับล่าง โพรและทาส คาดว่ายังไม่ถึงโรงเรียนที่ดำเนินการโดยมิชชิ่งต่างๆ ปัจจุบันเงื่อนไขทางเศรษฐกิจมีส่วนสำคัญเนื่องจากโรงเรียนมีการเก็บค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง โอกาสของเด็กชนชั้นสามัญชนมีอยู่ในกรณีที่มีมิชชันนารีรับอุปถัมภ์ อาทิ เด็กที่ถูกพ่อแม่ขายให้เจ้าของชองนางโถมและมิชชันนารีได้ถอนออกมา (Chaiwan, 2010) เด็กกำพร้า เด็กลูกครึ่ง ทั้งพ่อฝรั่ง - แม่ลาว พ่อฝรั่ง - แม่ไทย เด็กเหล่านี้มีโอกาสได้เรียนหนังสือในโรงเรียนที่จัดโดยมิชชิ่งต่างๆ รวมทั้งในโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง แต่ไม่ปรากฏแจ้งชัดว่ามีสโคลเน้นให้เด็กเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ แม้จะมีการสอนวิชาว่าด้วยศาสนาในวันอาทิตย์ ทว่าคาดว่าโรงเรียนได้ตบแต่งเจตคติและระบนิยมนุ้หญิงสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกลงสู่ตัวเด็กไปมิใช่น้อย ในบันทึกของ เอ็ดนา บัลคลีย์ ผู้ซึ่งเดินทางมาถึงสยามในปี ค.ศ. 1903 ครูโรงเรียนสตรีวังหลัง มีชาวสยามทำงานคู่กับมิสโคลอยู่ถึง 4 คน ครูทั้ง 4 เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนซึ่งมีภูมิลำเนาทั้งเป็นชนชั้นสูงในวังและธิดาคหบดีจีนและข้าราชการ

“...ครูทั้ง 4 แต่งกายตามแฟชั่นชั้นสูงในราชสำนัก - เสื้อสีขาว คอตั้งแขนยาวตัดด้วยผ้ามีสลินบางๆ ส่วนชายเสื้ออรุระบาย และแขนเสื้อแต่งด้วยลูกไม้หรือลายปัก สวมทับผ้าถุง สีชมพู ... ซึ่งเป็นสิ่งที่ประกาศให้ใช้เป็นสีประจำราชสำนัก...”

(เอ็ดนา บัลคลีย์, 2550, น. 33)

ทุกคนตัดผมสั้นแต่มีฟันขาวแบบชาวยุโรป บัลคัลลีย์บันทึกอีกว่า ครูและนักเรียนของมิสโคลเป็นกลุ่มเดียวในประเทศที่มีฟันสีขาว เพราะมิสโคลเกลียดการกินหมากเอามากๆ ทั้งๆ ที่ การทำให้ฟันดำเป็นเงาถือว่าเป็นแฟชั่นสวยชั้นเลิศของสยาม ครูทั้ง 4 คนจึงต้องขัดฟันอย่างรุนแรง แต่ฟันก็ยังมียรอยสีชมพูจางๆ (เอ็ดนา บัลคัลลีย์, 2550, น. 34) มิใช่เพียงกายของครูและนักเรียนที่ได้รับการปรับแต่งให้เข้ากับบรรณนิยมของมิสโคล แต่ยังรวมถึงวิถีคิดและจิตใจด้วย

บัลคัลลีย์ (2550) เล่าว่า มิสโคลต้องการให้เด็กนักเรียนที่เป็นลูกเจ้านายและสามัญชนปฏิบัติต่อกันเยี่ยงมนุษย์ที่เท่าเทียม รักการทำงานที่ใช้แรงงานกายแต่มีอยู่เรื่อยๆ ที่ลูกเจ้านายและราชินิกุลนิยมวางตัวเหนือกว่า และบีบบังคับให้เพื่อนที่ต่ำศักดิ์กว่าทำงานใช้แรงงานแทน อาทิ ทำความสะอาดพื้นห้องนอน และจัดเก็บเครื่องนอน ตั้งแต่วันแรกๆ ที่บัลคัลลีย์เดินทางมาถึงสยามและได้รับรู้ว่ามิสโคลขอให้เธอช่วยบ่มเพาะอุดมการณ์เสรีนิยมลงสู่ตัวนักเรียน ดังที่มิสโคลเปรียบกับเธอว่า

“...นักเรียนบางคนที่มาจากในวังมักจะชอบหนึ่งงาน แล้วให้นักเรียนคนอื่นซึ่งเขาถือว่าเป็นเกิดมาเพื่อรับใช้เขาทำงานแทน ฉันมีความปรารถนาเต็มเปี่ยมในหัวใจที่เดียวค่ะ ที่จะสอนเด็กๆ ที่อยู่ในชนชั้นที่รังเกียจการทำงานด้วยน้ำพักน้ำแรงของตัวเองให้เรียนรู้ที่จะรู้สึกภูมิใจในแรงงานของตัวเองให้จงได้ คุณเองก็มีส่วนช่วยได้นะคะ โดยช่วยกรุ่นอากาศกรีดเสื้อผ้าของคุณเอง”

(เอ็ดนา บัลคัลลีย์, 2550, น. 44)

นอกจากนี้ รสนิยมความทันสมัยน่าจะถ่ายทอดสู่ตัวเด็กผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนและการจัดสภาพแวดล้อมโรงเรียนของมิสโคล เด็กหญิงได้รับความรู้ ทั้งในด้านอักษรวิธี ภาษาชาติ และวิทยาการสมัยใหม่ รวมทั้งภาษาอังกฤษที่ไม่ด้อยไปกว่าเด็กผู้ชาย ในขณะที่เดียวกันเด็กผู้หญิงได้รับโอกาสพัฒนาความเป็นผู้นำ ฝึกใส่ใจความเป็นสาธารณะ อาทิ ทำกิจกรรมระดมทุนเพื่อนำเงิน

ไปบริจาคคนยากจน ฝึกทักษะการพูดในที่สาธารณะและจัดทำวารสารโรงเรียนที่สำคัญโรงเรียนเตรียมทักษะทางวิชาชีพให้เด็กหญิงสยาม เช่น วิชาชีพครู (เอ็ดนา บัลคลีย์, 2550) คุณสมบัติเหล่านี้คาดว่าได้ปรุงแต่งอัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิงชนชั้นกลางชั้นใหม่ในสังคมสยาม บ่มเพาะจินตนาการ และมุมมองต่อตัวเองและโลกใหม่ให้เด็กหญิงในฐานะปัจเจกชนและพลเมือง หนังสือพิมพ์และวารสารสตรี ส่วนหนึ่งเป็นผลงานของศิษย์เก่าโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง พวกเธอค้นร่นหาพื้นที่แสดงตนในฐานะปัจเจกชนและ ‘พลเมืองเต็มขั้น’ มากขึ้น

การศึกษาของผู้หญิงในโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ยังเป็นสะพานทอดยาวนานพาเด็กและสตรีเข้าสู่ปริมณฑลเศรษฐกิจแบบใหม่ที่กำลังแตกตัวทั้งในภาครัฐและเอกชน ในยุคปลายรัชกาลที่ 5 และต้นรัชกาลที่ 6 อาชีพสมัยใหม่ที่ได้รับ การบ่มเพาะว่าเป็นอาชีพของสตรีที่มีการศึกษา คือ อาชีพครู และพยาบาล (วัลยา ชูประดิษฐ์, 2526) ทว่าพื้นที่ทางอาชีพในระบบราชการของผู้หญิงค่อนข้างจำกัด ผู้หญิงที่มีการศึกษามักประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว อย่างเช่น การทำหนังสือพิมพ์และวารสารสตรี และตัดเย็บเสื้อผ้า ค้าขายซึ่งเปิดกว้างเป็นทางเลือกมากขึ้น แนวคิดต่อตัวตนของผู้หญิงและต่อสังคมการเมืองที่ปรากฏในวารสารกุลสตรี ในปลายรัชกาลที่ 5 และอีกหลายฉบับในยุคต่อมาเผยแพร่การแตกตัวทางความคิดของสตรีไทยชนชั้นกลางได้เป็นอย่างดีทั้งในเชิงอาชีพ บทบาท และนิยามความเป็นผู้หญิง แม่ และเมียที่สะท้อนความหมายของนางแก้วยุคใหม่

5.5 สตรีชนชั้นสูง และโครงการจัดตั้งโรงเรียนราชินี

การศึกษาของเด็กหญิงในยุครัชกาลที่ 5 อีกปีกหนึ่งได้บุกเบิกจากสตรีฝ่ายในหรือสตรีชนชั้นสูงในราชสำนักสยาม สตรีในชนชั้นสูงที่เป็นผู้นำและเป็นกำลังสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนผู้หญิงในแวดวงชนชั้นสูง คือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 5 ที่ทรงมีแนวพระราชดำริมีใจความว่าแนวทางที่จะช่วยให้สตรีสยามเจริญในความรู้เท่าสตรีในประเทศอื่นๆ คือ การตั้งโรงเรียนเฉพาะสตรีขึ้น ทั้งนี้โรงเรียนสามัญชน มักตั้งอยู่ในวัด ส่วนโรงเรียน

ที่รัชกาลที่ 5 ก่อตั้งขึ้นเพื่อผลิตมันสมองของประเทศ อาทิ โรงเรียนสวนกุหลาบ เปิดโอกาสให้แต่เฉพาะเด็กชายในหมู่ชนชั้นสูง

กล่าวกันว่า พระองค์ได้ริเริ่มแนวคิดการจัดตั้งโรงเรียนสตรีราชินีในปี พ.ศ. 2433 ทว่าสามารถเปิดสอนได้จริงในปี พ.ศ. 2447 ภายหลังโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง 30 ปี ความล่าช้าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดแคลนบุคลากรทางการศึกษาที่เป็นสตรีชาวสยามโดยแท้ ห้วงเวลานั้นโรงเรียนสตรีของคณะหมอสอนศาสนา อาศัยครูสตรีที่เป็นชาวต่างประเทศ สตรีชนชั้นสูงสยามมีข้อจำกัดเรื่องความรู้วิชาการสมัยใหม่อยู่มาก โครงการทุนหลวงที่ส่งนักเรียนไปศึกษายังต่างประเทศไม่ครอบคลุมเด็กหญิง เด็กหญิงที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง บางคนที่สอบชิงทุนหลวงได้ ทว่ารัชกาลที่ 5 ประสงค์ให้เป็นเงินรางวัลแทนการไปเล่าเรียนยังต่างประเทศ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2447 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ จึงมีดำริส่งข้าหลวงของพระองค์จำนวน 4 คน ไปศึกษาวิชาการเรือนสมัยใหม่ที่ประเทศญี่ปุ่น คือ นางสาวขจร นางสาวพิศ นางสาวนวล และนางสาวหลี่ ทั้งหมดไปศึกษาวิชาการเรือนที่วิทยาลัยครูแห่งโตเกียว ด้วยทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ (ยุพาทรรณ์ แจ่มเจนกิจ, 2530, น. 49) นักเรียนทุน 4 คนต่อมาเป็นกำลังหลักของโรงเรียนราชินี

วิชาการเรือนของโรงเรียนราชินี ถูกหล่อหลอมจากความเป็นตะวันออก อยู่ไม่น้อย พบว่าในระยะแรกเมื่อเปิดสอน ได้ทรงว่าจ้างครูจากประเทศญี่ปุ่น 3 คน เป็นเวลา 3 ปี ทั้งหมดสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งโตเกียว โดยที่ 1 ใน 3 ได้ทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ด้วย ชื่อ มิสเทตสุ (Miss Tetsu) มิสเทตสุเป็นครูใหญ่และเป็นผู้สอนวิชาการสมัยใหม่ด้วย อาทิ วิชา ภาษาอังกฤษ การคำนวณ และวิทยาศาสตร์ ส่วนสตรีญี่ปุ่น อีก 2 คน ชื่อ มิสคิโย (Miss Kiya) และ มิสโทมิ (Miss Tomi) สอนวิชาช่างการเรือน ครูคิโย สอนวิชาวาดเขียนและเย็บปัก ส่วนครูโทมิ สอนวิชาการประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง มีการบันทึกทำนองว่า รัชกาลที่ 6 ในขณะที่ทรงดำรงพระยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเยือนประเทศญี่ปุ่น เมื่อเสด็จกลับมาประเทศได้ทรงกราบทูลพระมารดาว่า วิชาการเรือนของญี่ปุ่นมีความก้าวหน้ามาก พระองค์ทรงประทับใจที่ประเทศญี่ปุ่นมีการปฏิรูป

ระบบสังคมจนมีความก้าวหน้าทัดเทียมชาติตะวันตก ในแง่ของการศึกษา ได้ก้าวหน้าไปมาก ญีปุ่นประกาศให้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2415 ที่สำคัญกิจกรรมการขยายตัวของครูสตรีญี่ปุ่นไม่ดูล้ำหน้าซัดหุ้ชดตาชาวสยาม (ยูพารภรณ์ แจ้งเจนกิจ, 2530)

เมื่อวิเคราะห์ความรู้ในหลักสูตรของโรงเรียนราชินี กับหลักสูตรโรงเรียนสตรีของแหล่มโคกล ดูเหมือนอยู่ในระบบคิดเดียวกัน ทั้งในส่วนเนื้อหาของเนื้อหาและกิจกรรมเสริมต่างๆ โรงเรียนราชินีได้ผสมผสานระหว่างวิชาการเรื้อนกับวิชาการตะวันตกและการรู้หนังสือไทย เพียงแต่เน้นวิชาการการเรื้อนแบบญี่ปุ่นแทนแบบฝรั่ง (ดูรายละเอียดในตารางที่ 5.2)

ตารางที่ 5.2 วิชาที่นักเรียนในแต่ละชั้นศึกษาของโรงเรียนราชินี ในช่วง พ.ศ. 2447 - 2449

ระดับ	อังกฤษ	ไทย	เลข	วาดเขียน	ปักสะดึง	ทำดอกไม้	พงศาวดาร	ภูมิศาสตร์	สรีรศาสตร์	ตัดเย็บ
มูล	.	.	.	.	.	.				
ชั้น 1	.	.	.	.	.	.		.		.
ชั้น 2	.	.	.	.	.	.	.	.		.
ชั้น 3-4	.	.	.	.	.	.		.	.	.

ที่มา: การจัดการศึกษาของโรงเรียนราชินี แฟ้ม 1 และแฟ้ม 2 ดัดแปลงจากสำนักพระราชเลขานุการ (57), โดย ยูพารภรณ์ แจ้งเจนกิจ, 2530, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เมื่อวิเคราะห์วิธีคิดในการจัดตั้งโรงเรียนและการออกแบบความรู้ในหลักสูตร คาดว่า โครงการโรงเรียนราชินี กำลังพิเคราะห์ความสัมพันธ์และตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงในสังคมสยาม รวมถึงมองเห็นพลังของการศึกษาที่อาจช่วยเสริมพลังอำนาจความเป็นกุลสตรีและพลเมืองผู้หญิงในคราเดียวกัน มีความเชื่อว่าการศึกษาศสมัยใหม่จะช่วยเปิดที่ทางให้ผู้หญิงจัดวางตนเองใหม่ที่ไม่ต้องพึ่งพิงพึ่งพาผู้ชาย และเข้าถึงจริยธรรมและคุณธรรม รวมทั้งเป็นพลเมือง

ของรัฐที่ดีได้ การศึกษาของผู้หญิง คือการศึกษาที่จะนำพาผู้หญิงไปสู่อิสรภาพในตัวเอง ดังที่พระองค์พินิจว่าการศึกษาและการมีอาชีพที่สามารถยืนบนขาตัวเองเป็นรากฐานสำคัญให้ผู้หญิงครองศักดิ์ศรีความเป็นคนไว้ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาสามี ดังมีใจความว่า “...ความรู้จะทำให้สตรีมีศักดิ์ศรีในความเป็นคน แม้ไม่มีสามีหาเลี้ยงก็ตาม...” (ยุพากรณ์ แจ่มเจนกิจ, 2530, น. 53)

นอกจากนี้พระองค์ยังเน้นย้ำในทำนองว่า เมื่อมีความรู้ สตรีจะได้อำนาจหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ รู้จักทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองตามสมควรแก่หน้าที่ของสตรี และที่สำคัญ พระองค์ยังมีพระประสงค์ให้การจัดการเรียนของโรงเรียนราชินีเป็นแบบอย่าง การศึกษาของสตรีในสยามต่อมาจึงมุ่งให้โรงเรียนสตรีอื่นๆ ที่กำลังเป็นที่เรียกร้องต้องการของสังคม เอาอย่างโรงเรียนราชินี (ยุพากรณ์ แจ่มเจนกิจ, 2530) โรงเรียนราชินีเบื้องต้น เน้นให้สตรีมีวิชาเพื่อการประกอบอาชีพตามฐานะตน จึงทงวางแนวคิดว่าเป้าหมายของหลักสูตรโรงเรียนราชินีต้องผลิตนักเรียนให้มีทักษะความรู้พื้นฐาน 4 ด้าน คือ

1. ด้านการช่างฝีมือ ต้องฝึกเด็กให้มีความรู้ระดับสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้
2. ด้านหนังสือไทย ให้รู้ขนาดเขียนให้คนอื่นอ่านเข้าใจได้
3. ด้านภาษาอังกฤษ ให้มีความรู้อ่านออกเขียนได้
4. ด้านอบรมจรรยาบรรณและศีลธรรมให้เป็นสตรีที่เจริญด้วยคุณธรรม (ยุพากรณ์ แจ่มเจนกิจ, 2530, น. 55)

ต่อมาโรงเรียนราชินีได้ขยายโครงการการศึกษาออกเป็นหลายแผนกอาทิ แผนกการช่าง แผนกอนุบาล แผนกการเรือน และในปี พ.ศ. 2447 ได้ขยายการเรียนการสอนไปสู่แผนกการประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง

นอกจากวิชาแม่บ้านและการช่างชั้นสูงแล้ว โรงเรียนราชินีได้บ่มเพาะให้เด็กผู้หญิงรู้จักการบำรุงบ้านเมืองผ่านแนวคิดการประกอบอาชีพที่บริสุทธิ์ สร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผ่านการทำงานเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ลดการพึ่งพิงผู้ชายทางเศรษฐกิจ

อาจสันนิษฐานได้ว่าพระองค์มองไม่เห็นโอกาสที่ผู้หญิงจะได้เข้าสู่พื้นที่ อาชีพใหม่ๆ ซึ่งเปิดรับโดยกระทรวง ทบวง กรม ขณะนั้น จึงฝึกทักษะต่อยอด การงานด้านช่างฝีมือให้เด็กหญิงไว้เลี้ยงชีพ หรืออีกนัยยะหนึ่งพระองค์ยังมี วัตถุประสงค์เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงที่ต้องได้แย่งงานผู้ชาย

นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมให้มีเวทีการประพันธ์ โดยการออกวารสาร โรงเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2456 ต่อมาได้มีการตั้งหน่วยกาชาดขึ้นในปี พ.ศ. 2465 ตั้งสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนในปี พ.ศ. 2484 กิจกรรมเสริมการเรียนเหล่านี้ ได้ฝึกเด็กหญิงเรียนรู้การเข้าสังคมและบริการสาธารณะ ในโรงเรียนราชินี จึงมีกิจกรรมเนตรนารี มีบันทึกว่าทรงส่งชุดเนตรนารีมาจากประเทศอังกฤษ (ยุพารมณณ์ แจ่มเจนกิจ, 2530) ในยุคนั้นวิชากายบริหารและการบริการสาธารณะ ยังเชื่อกันว่าไม่เหมาะสมสำหรับเด็กหญิง

โรงเรียนราชินี แม้ได้ทรงดำริให้เป็นแหล่งศึกษาของเด็กหญิงทั่วไป แต่นักเรียนส่วนใหญ่กลับเป็นลูกหลานของข้าราชการและคหบดี เฉกเช่นเดียวกับ เด็กในโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง จะเห็นได้จากทะเบียนนักเรียนในปี พ.ศ. 2447 - 2449 (ดูรายละเอียดตารางที่ 5.3) ซึ่งมีทั้งหมด 104 คน พบว่า 33 คน เป็นบุตรของ ข้าราชการพลเรือนในกรุงเทพมหานคร อีก 48 คน ระบุว่าส่วนใหญ่เป็นบุตรของ ชาวจีนที่เป็นพ่อค้าคหบดีทั้งในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ชีวาคณินและผู้ซึ่งมี ฐานะทางเศรษฐกิจดีทั่วไป นิยมส่งลูกสาวเรียนหนังสือเพื่อให้เข้าถึงวิชาการ และการเลื่อนชั้นทางสังคมต่อไป

การที่โรงเรียนราชินีไม่ได้เป็นแหล่งการศึกษาของลูกหลานชาวบ้านทั่วไป ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากโรงเรียนเก็บค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงมากทีเดียว ทั้งนี้ ค่าเล่าเรียนของนักเรียนแต่ละประเภทมีรายละเอียดดังนี้ นักเรียนประเภทที่ 1 ไปเข้าเย็นกลับ เก็บค่าเล่าเรียน เทอมละ 25 บาท อาหาร 5 บาท ส่วนนักเรียน ประเภทที่ 2 เป็นนักเรียนประจำ ค่าเล่าเรียน 25 บาท อาหาร 15 บาท/เทอม (ยุพารมณณ์ แจ่มเจนกิจ, 2530, น. 53) หรือเกิดจากพระประสงค์ที่ไม่ต้องการ ให้ลูกไพร่สามัญชนเข้ามาเรียนปะปนกับชนชั้นสูงก็อาจเป็นได้ กลยุทธ์เก็บเงิน ค่าเล่าเรียนสูงมีการกล่าวถึงในโรงเรียนชายสวนกุหลาบวิทยาลัย ที่ไม่ประสงค์

ให้ลูกชาวบ้านเข้าถึงการศึกษาระดับสูง ทว่าคหบดีและชาวจีนที่มีอันจะกิน ก็ส่งลูกหลานเข้าเรียนจนได้

ตารางที่ 5.3 ภูมิหลังนักเรียนโรงเรียนราชินีปี พ.ศ. 2447 - 2449

ประเภทนักเรียน	จำนวนนักเรียน
บุตรข้าราชการในวัง	8
บุตรข้าราชการพลเรือนในกรุงเทพฯ	33
บุตรข้าราชการพลเรือนในต่างจังหวัด	2
บุตรทหาร	8
บุตรตำรวจ	1
บุตรชาวต่างประเทศ	4
อื่นๆ (ส่วนใหญ่เป็นลูกพ่อค้าชาวจีน)	48

ที่มา: การจัดการศึกษาของโรงเรียนราชินี แฟ้ม 1 และแฟ้ม 2 ดัดแปลงจากสำนักราชเลขาธิการ (60), โดย ยุพภรณ์ แจ่มเจนนิก, 2530, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กล่าวโดยสรุปบทนี้สำรวจและวิเคราะห์ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความรู้สมัยใหม่ รวมทั้งโอกาสทางการศึกษาของทวยราษฎร์หญิงชั้นสามัญชนของสยามประเทศ ซึ่งมีนัยยะทางชนชั้นและเพศภาวะ ยุคอาณานิคมอำพรางนั้น ชนชั้นนำสยาม กำลังปรับเปลี่ยนระบบคิดการปกครองนำพาสังคมสู่ยุคความทันสมัย การศึกษาระบบโรงเรียนและความรู้วิทยการสมัยใหม่จึงเริ่มไหลเข้าสู่สังคมสยามอย่างมีอาจ ทัดทาน ทว่ารัฐบาลของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังมีระบบคิดเล็งเห็นประโยชน์ของการลงทุนทางการศึกษาสมัยใหม่ให้ทวยราษฎร์ที่จำเพาะผู้ชาย รวมทั้งได้เลือกหยิบความรู้ที่คาดการณ์ว่าเหมาะสม ไม่ก่อให้เกิดการตื่นตัวของพลเมืองที่ยากต่อการจัดระบบสังคมและความมั่นคงของรัฐ อาทิ ให้นั่งเว้นการเรียนวิชา เศรษฐศาสตร์ยุครัฐบาลของล้นเกล้ารัชกาลที่ 6 และการชะลอดเด็กหญิงเข้าเรียน ในรัฐบาลของล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 อย่างไรก็ตาม ในภาวะที่สังคมเริ่มเปิดกว้าง เด็กหญิงสยามได้มีประสบการณ์เรียนรู้ศิลปวิทยาการสมัยใหม่ ภาษาไทย

อังกฤษ และทักษะฝีมือการช่างจากหมอสอนศาสนาและสตรีสยามชั้นสูง ตามสมควร วิชาการเหล่านี้หนึ่งหนึ่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นวิชาความรู้ เพื่อควบคุมผู้หญิงให้ลุ่มหลงอยู่กับอุดมการณ์ความเป็นแม่ศรีเรือน ทว่าอีกนัยหนึ่ง อาจชี้ชัดได้ว่าการศึกษาศัลยกรรมได้มีผลสร้างตัวตนสตรีสยามให้เป็นปัจเจกชน และพลเมืองที่เข้มแข็งทั้งในหน่วยครอบครัว และปริมนทลสาธารณะในเวลา ต่อมา

บทที่ 6

ประเทศกำลังพัฒนา

และข้อท้าทายการศึกษา

ของผู้หญิงในศตวรรษที่ 21

ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ขบวนการผู้ญิงระดับสากล - ท้องถิ่นได้สร้างพื้นที่สื่อสารหลายระนาบ จนความไม่เป็นธรรมทางการศึกษาที่ผู้ญิงหลากหลายชนชั้นชาติพันธุ์ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์อยู่ เป็นที่รับรู้ระดับนานาชาติ รัฐบาลต่างๆ มีนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กและผู้ญิงชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาระดับพื้นฐานที่เป็นโจทย์สำคัญของประเทศยากจน และการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศกำลังพัฒนา บทนี้ทบทวนและวิเคราะห์โอกาสและข้อท้าทายทางการศึกษาเชิงเพศภาวะในประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้งประเทศไทย ทั้งก่อนและหลังทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน

6.1 ประเทศกำลังพัฒนา

ประเทศกำลังพัฒนา เป็นคำที่ประดิษฐ์ขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ใช้เรียกเหมารวมประเทศนับร้อยประเทศ ที่มีระดับรายได้และขีดความสามารถในการพัฒนาเศรษฐกิจต่ำกว่าประเทศมหาอำนาจ ปี ค.ศ. 2017 ธนาคารโลก จำแนกประเทศต่างๆ เป็น 4 กลุ่ม อิงกับระดับรายได้มวลรวมประชาชาติ (Gross National Income - GNI) คือ

- กลุ่มประเทศยากจนสุด ระดับรายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัวประมาณ 975 เหรียญสหรัฐอเมริกาหรือต่ำกว่า
- กลุ่มประเทศที่มีระดับรายได้ปานกลาง รายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัวระหว่าง 976 และ 3,855 เหรียญสหรัฐอเมริกา
- กลุ่มประเทศที่มีระดับรายได้สูงกว่าระดับปานกลาง รายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัวระหว่าง 3,856 และ 11,905 เหรียญสหรัฐอเมริกา
- กลุ่มประเทศที่มีระดับรายได้สูง รายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัวเท่ากับหรือสูงกว่า 11,906 เหรียญสหรัฐอเมริกา (World Bank, 2017. p. 1)

นอกจากเกณฑ์รายได้มวลรวมประชาชาติ ยังมีคุณลักษณะอื่นๆ ที่มักนำมาพิจารณาจำแนกแยกแยะประเทศมหาอำนาจออกจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา (Hobden and Jones, 2001) คุณลักษณะอื่นๆ อาทิ ระบบโครงสร้างพื้นฐานที่ได้มาตรฐาน ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ระบบสวัสดิการและหลักประกันสังคมที่ครอบคลุมถ้วนหน้า ประเทศมหาอำนาจนอกจากจะมีรายได้สูงและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเน้นในเรื่องความมั่นคงของมนุษย์และคุณภาพชีวิตที่ดีแบบถ้วนหน้าของประชาชนด้วย ในเชิงภูมิศาสตร์ ประเทศมหาอำนาจกระจุกตัวอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือและยุโรปตะวันตก รวมทั้งหมู่เกาะอังกฤษและญี่ปุ่น ประเทศซึ่งนิยามตัวเองว่าเป็นประเทศพัฒนาแล้วเหล่านี้ส่วนหนึ่งเคยเป็นเจ้าอาณานิคม และมักเป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาเศรษฐกิจในแนวอุตสาหกรรมและทุนนิยมเสรี ต่อมาได้วางตัวเองเป็นต้นแบบการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม

ประเทศอื่นๆ ที่มีระดับรายได้ประชาชาติและแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่แตกต่างและอ่อนด้อยกว่าประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมถูกจำแนกว่าเป็น ‘ประเทศยากจน’ ‘ประเทศด้อยพัฒนา’ ‘ประเทศกำลังพัฒนา’ โดยใช้รูปแบบการพัฒนาของชาติตะวันตก ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเป็นแบบอย่าง หลังชุมชนโลกก้าวพ้นจากยุคสงครามเย็นในทศวรรษ 1990 ประเทศค่ายสังคมนิยมที่เคยเป็นสหായร่วมอุดมการณ์ทางการเมืองกับสหภาพโซเวียตได้หันเหทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจจากแนวสังคมนิยมรวมศูนย์สู่แนวทุนนิยมเสรีมากขึ้น เช่น จีน เวียดนาม ลาว และอีกหลายๆ ประเทศในแถบยุโรปตะวันออก

และทวีปอื่นๆ ประเทศเหล่านี้ก็กลายเป็นสมาชิกใหม่ในระบบทุนนิยมและได้ถูกจัดรวมอยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ทำให้โลกในซีกกำลังพัฒนามีขนาดใหญ่ขึ้น มีประชากรและทรัพยากรอยู่เป็นจำนวนมาก ความสำคัญของประเทศกำลังพัฒนาต่อการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกจึงโดดเด่นกลายเป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมส่งออก เพราะมีแรงงานราคาถูกจำนวนมาก เป็นตลาดระบายสินค้า เป็นแหล่งผลิตอาหาร และเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของโลก

ปัจจุบัน ค่านิยมและการจัดแบ่งโลกออกเป็น 'พัฒนาแล้ว' 'กำลังพัฒนา' 'ด้อยพัฒนา' รวมทั้งใช้ชาติตะวันตกเป็นตัวแบบ ถูกท้าทายและต่อต้านมากขึ้น โดยเฉพาะการนำรายได้มวลรวมประชาชาติมาเป็นเกณฑ์วัดระดับคุณภาพชีวิตและความมั่นคงของมนุษย์ นอกจากนี้ กระแสปฏิเสธรูปแบบการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ถูกนำเสนอเสมือนว่ามีเพียงรูปแบบเดียว คือทุนนิยมอุตสาหกรรม เริ่มส่งเสียงดังมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อนำปัญหาต่างๆ ที่ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศพัฒนาแล้วเผชิญอยู่มาพิจารณา เช่น ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ คุณภาพชีวิตของคนฐานราก และอัตราการบริโภคสินค้าและพลังงานสิ้นเปลือง ที่สำคัญ ประเทศเหล่านี้ยังเป็นจำเลยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพชั้นบรรยากาศของโลกและภาวะโลกร้อนอีกด้วย บางประเทศ เช่น ประเทศภูฏาน และคิวบา ที่ไม่ยอมจำนนต่อค่านิยมและวาทกรรมการพัฒนาที่ประดิษฐ์ขึ้นจากประเทศมหาอำนาจได้ค้นคว้าสร้างแนวคิดและตัวชี้วัดระดับการพัฒนาใหม่ที่เคลื่อนไหวตัวจากการวัด 'รายได้มวลรวมประชาชาติ' มาเป็นการวัด 'ระดับความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness - GNH) แทน (Ura, 2005) เป็นต้น

ในงานเขียน 'วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น' ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2543) วิเคราะห์ในทิศทางเดียวกันว่า สิ่งที่รับรู้ว่าเป็น 'การพัฒนา' เป็นคู่ตรงข้ามกับ 'ความด้อยพัฒนา' หรือ 'ความเป็นอื่นของการพัฒนา' นั้น เป็นวาทกรรมที่สร้างขึ้นโดยประเทศตะวันตกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไชยรัตน์ชี้อีกว่า ความหมายของการพัฒนามีใช้สิ่งที่หยุดนิ่ง ตายตัว แต่มีลักษณะเป็นพลวัตและมีได้เป็นแนวคิดอย่างที่เข้าใจกัน ในยุคแรกการพัฒนา

หมายถึง การพัฒนาการเมืองและเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ภายใต้กรอบคิด ทฤษฎีความทันสมัย (Modernisation Theory) ต่อมาขบวนการประชาชน นักวิชาการ และปัญญาชนค้นพบว่าการพัฒนาสู่ความทันสมัยตามภูมิปัญญาตะวันตก ส่งผลกระทบมากมายต่อประเทศยากจนและกำลังพัฒนารวมทั้งต่อชุมชนโลก โดยรวม จึงเกิดแนวคิดต่อต้านทฤษฎีความทันสมัยขึ้น อาทิ แนวคิดทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ทฤษฎีระบบโลก (World-systems theory) และทฤษฎี ความด้อยพัฒนาของนักคิดสายมาร์กซิสต์ใหม่ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543, น. 17) แนวคิดและภูมิปัญญาใหม่ๆ ได้เข้ามาท้าทายภูมิปัญญาตะวันตก โดยเฉพาะทฤษฎีความทันสมัย นักคิดกลุ่มใหม่ต่างช่วงชิงนำเสนอภูมิปัญญา ว่าด้วยการพัฒนาและการถูกทำให้เป็นอื่น รวมทั้งภาวะที่ต้องตกอยู่ในสถานะ ด้อยพัฒนาและยากจนของประเทศเกิดใหม่ ผลพวงจากภาวะการถูกเอารัด เอาเปรียบจากประเทศพัฒนาแล้ว ปลายศตวรรษที่ 20 วาทกรรมการพัฒนา ภายใต้จักรวรรดิอาณานิคมหรือทางเลือกปรากฏตัวขึ้นมากมาย เช่น แนวคิด การพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดวนเกษตร รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎีใหม่ที่รับรู้ในสังคมไทย

6.2 รัฐชาติสมัยใหม่และสิทธิการศึกษาของผู้หญิง

การกำเนิดรัฐชาติในประเทศกำลังพัฒนา ปรากฏใน 2 รูปแบบหลักๆ คือ รัฐชาติที่พัฒนาจากรัฐโบราณ และรัฐชาติก่อกำเนิดขึ้นหลังการล่าถอยของ จักรวรรดินิยม ซึ่งตั้งเค้าตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 แอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) (1994) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ ตั้งข้อสังเกตว่า ประเทศโลกที่สาม ส่วนใหญ่เป็นดินแดนที่เคยอยู่ใต้อาณัติของอาณานิคมชาติต่างๆ ในซีกโลกตะวันตก มาก่อน และกำเนิดขึ้นหลังการเสื่อมถอยของจักรวรรดินิยมโพ้นทะเลเหล่านั้น ไฮไต นับเป็นประเทศคนผิวสีประเทศแรกที่ได้รับชัยชนะและประกาศอิสรภาพ จากการตกเป็นเมืองขึ้นของเจ้าอาณานิคมสเปนในปี ค.ศ. 1804 ตามมาด้วย บางประเทศในทวีปอเมริกาใต้ ซึ่งอยู่ภายใต้อาณานิคมของสเปนเช่นกัน ส่วนประเทศบราซิล สามารถขับไล่จักรวรรดินิยมโปรตุเกสได้สำเร็จในปี ค.ศ. 1822 อย่างไรก็ตาม รัฐเกิดใหม่ส่วนใหญ่แจ้งเกิดภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ในละแวกเอเชียใต้และแปซิฟิก หลายรัฐชาติพัฒนาจากรัฐโบราณ ซึ่งมีอำนาจเหนือผู้คนและดินแดนอันเป็นที่รับรู้มาก่อนหน้าการเข้ามาของมหาอำนาจตะวันตก อาทิ จีน ญี่ปุ่น และสยาม ส่วนรัฐชาติที่สถาปนาขึ้นภายหลังการต่อสู้จนได้รับอิสรภาพจากเจ้าอาณานิคมโพ้นทะเลมีอยู่จำนวนพอสมควรเช่นกัน รัฐในกลุ่มนี้ บ้างก่อกำเนิดขึ้นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เล็กน้อยบ้าง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลึกลับสุดลง เช่น อินเดียนและพม่าได้รับอิสรภาพจากอังกฤษราวๆ ปี ค.ศ. 1948 ส่วนประเทศมาเลเซีย อนุমানได้ว่าได้รับอิสรภาพในปี ค.ศ. 1956 แม้ว่าประเทศมาเลเซียในขณะนั้น ได้เรียกตัวเองว่า ‘สหพันธ์มลายา’ (The Federation of Malaya) และมีดินแดนในครอบครองน้อยกว่าประเทศมาเลเซียปัจจุบัน (พัชรินทร์ สอนฐิตะปัญญา, 2541) ลาวได้ต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมยุคสุดท้าย คือ สหรัฐอเมริกาและสถาปนาเป็นรัฐอิสระภายใต้ชื่อ ‘สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว’ หรือที่เรียกว่า ‘ส.ป.ป. ลาว’ ในปี ค.ศ. 1975 (Evans, 2002) กัมพูชา ซึ่งตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสอยู่ถึง 90 ปี ได้ประกาศอิสรภาพในปี ค.ศ. 1953 ใกล้เคียงกับประเทศเวียดนาม

ประเทศเกิดใหม่ละแวกเอเชียใต้และแปซิฟิกมักมีขอบเขตดินแดนที่ขีดเส้นโดยเจ้า อาณานิคมโพ้นทะเล ในขณะที่เขตแดนของประเทศที่พัฒนาจากรัฐโบราณ เช่น สยาม ก่อรูปมาจากการต่อสู้ระหว่างรัฐโบราณด้วยกันที่ผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าอาณานิคมระดับท้องถิ่น (Castles and Davidson, 2000) และผลัดเปลี่ยนกันครอบครองดินแดนและผู้คนมาเป็นยุคๆ ก่อนหน้านั้น

6.2.1 ความเหลื่อมล้ำด้านสิทธิการศึกษาของเด็ก

และผู้หญิงในประเทศกำลังพัฒนา

เมื่อทบทวนสิทธิการศึกษาสำหรับผู้หญิงในประเทศกำลังพัฒนา ผู้ปกครองรัฐประเทศเกิดใหม่บางประเทศเท่านั้น ที่ได้เปิดโอกาสให้เด็กและผู้หญิงเข้าถึงสิทธิความเป็นพลเมืองพร้อมๆ กับบุรุษเพศ รวมทั้งสิทธิการศึกษา สิทธิการมีทำงาน และสิทธิทางการเมือง โทมัส มาร์แชล (Thomas Marshall) (1950) จำแนกสิทธิพลเมืองเป็น 3 ด้าน คือ ‘civil rights’ ‘political rights’ และ

'social rights' ในเรื่องสิทธิพลเมืองหรือ 'civil rights' นั้น ได้กล่าวไปบ้างแล้ว ก่อนหน้านี้ ผู้หญิงในแต่ละสังคมมักได้รับสิทธิพลเมืองหลังผู้ชาย และมีวิวัฒนาการ การเข้าถึงสิทธิพลเมืองต่างจากผู้ชาย เช่น ในสังคมตะวันตก สิทธิทางการเมือง ของผู้ชายได้รับการวิวัฒนาการก่อนผู้หญิง ส่วนในประเทศกำลังพัฒนามีแนวโน้มว่า สิทธิทางการเมืองได้ส่งผ่านสู่ประชาชนทั้งสองเพศในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะ สิทธิการลงคะแนนเสียง

มีการให้ข้อสังเกตจากนักวิชาการในประเทศเจ้าอาณานิคมว่า กลุ่มผู้นำ การต่อสู้เพื่อปลดปล่อยตนเองจากเจ้าอาณานิคมมักเป็นผู้มีความคิดก้าวหน้า และได้รับการศึกษาระดับสูงจากประเทศเจ้าอาณานิคม จึงซึมซับอุดมการณ์ เสรีนิยมและค่านิยมใหม่ที่ให้คุณค่าแก่ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ตามจารีตตะวันตก รวมทั้งผู้ปกครองรุ่นใหม่อาจตระหนักถึงความแตกต่างและ ด้อยกว่าของประเทศตนในด้านระบอบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ และสิทธิ พลเมือง (Giddens, 1994) จึงหยิบยืมการศึกษาสมัยใหม่สู่มวลชนเพื่อเร่ง สร้างจิตสำนึกความเป็นชาติ ซึ่งเป็นชุมชนการเมืองรูปแบบใหม่ที่คนส่วนใหญ่ ไม่คุ้นเคย และพัฒนาประเทศตนเทียบเคียงกับประเทศผู้ปกครองเก่า

อย่างไรก็ตาม แม้การศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชนได้รับการเอาใจใส่ ตามสมควรจากชนชั้นผู้ปกครองใหม่ตั้งแต่มีการก่อตั้งประเทศ การเข้าถึงสิทธิ ความเป็นพลเมืองด้านการศึกษาของเด็กและผู้หญิงยังคงก้าวหน้าเพียงเล็กน้อย ส่วนที่ก้าวหน้าได้แก่ กลุ่มเด็กและผู้หญิงชนชั้นกลางที่อยู่ในเขตเมืองใหญ่ ของประเทศเกิดใหม่ ส่วนที่ล่าหลังประกอบด้วยกลุ่มเด็กและผู้หญิงที่มีฐานะ ยากจน อยู่ในถิ่นทุรกันดาร และประชากรที่เกาะกลุ่มอยู่ในชนชั้นล่างของสังคม อาทิ เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศเกิดใหม่ และเด็กไร้รัฐ ในรูปแบบต่างๆ บางประเทศ อาทิ อัฟกานิสถาน เด็กหญิงถูกปฏิเสธสิทธิ การศึกษาจากรัฐในบางช่วงเวลาอย่างสิ้นเชิง บางประเทศมีการละเว้นมิให้สตรี เข้าเรียนในบางสาขาวิชา อุปสรรคเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลพวงของความไม่มั่นคง ทางการเมืองและความอ่อนแอของปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐบาล (political and economic factors) อีกส่วนหนึ่งเป็นปัจจัยเชิงสังคมและ วัฒนธรรม (social and cultural factors) ตามแบบวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่

ซึ่งแฝงอยู่ในรูปจารีตประเพณี ตวับทกฎหมาย นโยบายสาธารณะ และวิถีการ
แบ่งงานทางสังคมเชิงเพศภาวะ อุดมการณ์ความเชื่อเหล่านี้ล้วนตรึงผู้หญิง
ไว้กับพื้นที่บ้าน (private sphere) ความเป็นแม่และเมียแบบขาดพลวัตตามยุค
ตามสมัย (Hawkins & Su, 2012)

ส่วนชนชั้นปกครองใหม่ที่ยังถูกตรึงด้วยความคิดและอุดมการณ์ชาย
เป็นใหญ่ มักปฏิเสธสิทธิพลเมืองของผู้หญิง ทั้งด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง
การเมืองงานทำ และการศึกษา ส่งผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐสมัยใหม่
คาดหวังให้เป็นทุนทางทรัพยากรมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรม ตลอดจน
เตรียมคนเข้าสู่ระบบการเมืองและตลาดแรงงานภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่นั้น
เป็นพื้นที่ปิดสำหรับเด็กและผู้หญิง การศึกษาที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมือง
ในรัฐสมัยใหม่จึงมีเพศภาวะเข้ามากำกับอย่างเลี่ยงไม่พ้น โดยที่เพศภาวะหนึ่ง
เข้าถึงสิทธิพลเมืองในทุกมิติได้อย่างครอบคลุมมากกว่า ดังนั้นกล่าวได้ว่า สำหรับ
การศึกษาในประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาคต่างๆ รวมทั้งในเอเชียอาคเนย์
คำถามที่สำคัญนับแต่ก่อเกิดความเป็นรัฐชาติในด้านความเท่าเทียมทางการ
ศึกษานั้น ก็คือ ใครควรเข้าถึงและเข้าถึงในระดับใด (who shall get education
and in what level) คำถามนี้ยังคงเป็นข้อท้าทาย แม้การศึกษาจะมีเป้าหมาย
ทางการเมืองที่สำคัญยิ่งยวด คือการสร้างจิตสำนึกความเป็นชาติ การเป็น
ทุนมนุษย์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชาติ รวมทั้งการตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจโลก
ในยุคปัจจุบัน ก็ตาม (Hawkins and Su, 2012)

ในกรณีการศึกษาของผู้หญิง คำถามเหล่านี้ยังสะท้อนถึงปัญหาที่ไป
เกาะเกี่ยวกับความหลากหลายของชนชั้น ภาษา และชาติพันธุ์ และยังไม่นับถึง
การศึกษาที่ต้องมีพลังในการสร้างตัวตนทางภาษาและชาติพันธุ์ และการศึกษา
ที่เผยให้เห็นเนื้อหาของโครงกรอบที่กดทับหลายระนาบต่อตัวตนของผู้หญิง
ในประเทศกำลังพัฒนา (Hawkins and Su, 2012) ด้วยเหตุนี้อัตราการไม่รู้หนังสือ
ของผู้หญิงจึงยังคงมีสัดส่วนค่อนข้างสูงและมากกว่าผู้ชายในหลายๆ ประเทศ
ของทุกภูมิภาค จนโลกย่างเข้าสู่ต้นทศวรรษ 1990 ประมาณการว่าประชากร
ในประเทศกำลังพัฒนาราวๆ 28% มีสถานะเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ ในภูมิภาคเอเชีย
และแปซิฟิก ซึ่งมีประชากรอยู่ 1 ใน 3 ของโลก ปรากฏว่ามีผู้ไม่รู้หนังสืออยู่ราวๆ

889 ล้านคน โดยที่ 2 ใน 3 ของผู้ที่ไม่รู้หนังสือเป็นผู้หญิง (Giddens, 1994, p. 444)

หากย้อนกลับไปเล็กน้อย ในปี ค.ศ. 1986 เด็กหญิงในภูมิภาคเอเชีย และแปซิฟิกบางประเทศ อาทิ อัฟกานิสถาน เนปาล และปากีสถาน มีโอกาสเข้าสู่ระบบโรงเรียนขั้นพื้นฐานน้อยกว่า 1 ใน 3 ของประชากรเด็กหญิงวัยเรียน (UNESCO, 1989, p. 18) ส่วนเด็กและผู้หญิงอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปที่สามารถอ่านออกเขียนได้ใน 3 ประเทศข้างต้นมีไม่ถึง 1 ใน 5

สำหรับประเทศอัฟกานิสถาน อัตราส่วนที่เด็กและผู้หญิงอายุ 15 ปีขึ้นไปอ่านออกเขียนได้มีเพียง 8% เนปาลมี 12% ส่วนปากีสถานมี 19% สำหรับลาว พม่า อัตราส่วนดังกล่าวอยู่ในระหว่าง 66 - 76% ในประเทศไทย อัตราส่วนการอ่านออกเขียนได้ของเด็กและผู้หญิงขยับสูงกว่าประเทศเพื่อนบ้านเล็กน้อยคือ 86% ในขณะที่อัตราเด็กและผู้หญิงที่อ่านออกเขียนได้ในประเทศออสเตรเลียคือ 100% ส่วน ญี่ปุ่น เกาหลี และจีนไต้หวัน มีผู้รู้หนังสือทั้งหญิงชายใกล้เคียงกับประเทศออสเตรเลีย คือ 100% (UNESCO, 1989, p. 36)

ความด้อยในสิทธิและโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงและผู้หญิง แม้มีความเด่นชัดในประเทศกำลังพัฒนาและยากจน แต่ยังคงปรากฏให้เห็นในประเทศที่พัฒนาแล้วเช่นกัน ดังเช่นในปี ค.ศ. 2002 สหรัฐอเมริกามีเด็กวัยเรียนประมาณ 3 แสนคนที่มีสถานะเป็นแรงงานเด็กข้ามชาติ/ต่างด้าว ในภาคเกษตร พวกเขาหลุดออกจากระบบโรงเรียนด้วยข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและวิธีการหาเลี้ยงชีพของบุพการีที่หาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นแรงงานรับจ้างตามฤดูกาลในภาคเกษตร เช่นรับจ้างเก็บเกี่ยวพืชผักผลไม้ นับตั้งแต่แอปเปิล แคนตาลูป แตงโม พริกและพืชผักต่างๆ แรงงานเหล่านี้เคลื่อนย้ายไปตามแหล่งงานภาคเกษตรทั่วสหรัฐอเมริกาตลอดทั้งปี ที่สำคัญมักไม่มีสัญชาติ (สหรัฐอเมริกา) พ่อแม่ลักลอบเข้าเมืองผิดกฎหมายจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่นจากเม็กซิโก ในสหรัฐอเมริกา นั้น มีกฎหมายเกือบทุกมลรัฐกำหนดว่า เด็กต้องได้รับการปกป้องจากแรงบีบบังคับทางเศรษฐกิจและสภาพการทำงานที่เป็นอันตราย และต้องได้รับการศึกษาโดยไม่คำนึงถึงสัญชาติ ทว่าในความเป็นจริง มีกลุ่มเด็กที่มีความเปราะบางทางเศรษฐกิจจำนวนไม่น้อยในแต่ละ

มลรัฐที่เข้าไม่ถึงสิทธิทางการศึกษา มีรายงานว่านอกจากลูกหลานผู้อพยพเข้ามาใหม่ ลูกหลานกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาพำนักในสหรัฐอเมริกาเป็นเวลานาน เช่น อัฟริกันอเมริกัน ไฮติ เอเชีย เวสต์อินเดียน และอเมริกันที่เป็นชนพื้นเมืองอีกจำนวนไม่น้อยที่อยู่นอกระบบโรงเรียน เด็กกลุ่มนี้ส่วนใหญ่พูดและใช้ภาษาอังกฤษได้เพียงเล็กน้อยหรือไม่สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้เลย ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นเด็กหญิง (Nawarat, 2006) มีการประมาณการว่าในปี ค.ศ. 1996 ประเทศสหรัฐอเมริกามีประชากรที่เป็นชาวต่างชาติถึง 25 ล้านคนหรือคิดเป็นประมาณ 9.3 % ของประชากรทั้งหมด (Castles and Davidson, 2000, p. 68) แน่แน่นอนว่าในจำนวนนี้ส่วนหนึ่งต้องรอนแรมไปทั่วประเทศสหรัฐอเมริกาพร้อมกับบุพการีที่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพในภาคเกษตร

สภาพที่ยังล้าหลังทางการศึกษาของเด็กและผู้หญิงในประเทศพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา ชี้ให้เห็นว่าสิทธิทางการศึกษาของเด็กและผู้หญิงที่ขับเคลื่อนด้วยสำนักคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยมมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ยังคงเป็นประเด็นท้าทายในด้านนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะในภูมิภาคที่มีความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ผสมผสานกับจารีตเพศชายนิยม เช่น อนุภูมิภาคซับ - ซาฮารา แอฟริกา และเอเชียใต้บางประเทศ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลประเทศยากจนและกำลังพัฒนา และองค์กรระหว่างประเทศ อาทิ ธนาคารโลก และยูเนสโก ต่างถูกเรียกร้องมากขึ้นตามลำดับจากประชาคมโลกและองค์กรสตรีทั้งในระดับท้องถิ่นและสากล ให้แสดงความห่วงใยต่อการศึกษาของเด็กและผู้หญิงอย่างเป็นทางการมากขึ้น ดังเช่นเวทีประชุมโลกว่าด้วยสตรีครั้งที่ 4 ณ นครหลวงปักกิ่ง ในปี ค.ศ. 1995 (the 4th World Women's Conference in Beijing) ซึ่งยกระดับความยากจนของผู้หญิง (Feminization of poverty) ให้เป็น 1 ใน 12 ประเด็นหลักของการประชุม ในปีเดียวกัน ความยากจนของผู้หญิงถูกหยิบยกเข้าสู่เวทีการประชุมระดับโลกอีกครั้งในการประชุมสุดยอดโลกเพื่อการพัฒนาสังคม (the 1995 World Summit for Social Development) ณ กรุงโคเปนเฮเกน การศึกษาได้รับการพิจารณาให้เป็นกลไกหลักในการลดทอนและขจัดความยากจนในกลุ่มเด็กและผู้หญิงอีกเช่นกัน ในปีถัดมา (ปี ค.ศ. 1996) องค์กรเหนือรัฐด้านการพัฒนาที่โดดเด่น 4 องค์กร คือ ธนาคารโลก ยูเนสโก

ยูนิเซฟ และยูเอ็นเอดีพี ได้ร่วมมือสนับสนุนการประชุมระดับโลกเรื่องการศึกษาเพื่อปวงชน (a World Conference on Education for All) ขึ้น ณ หาดจอมเทียน เมืองพัทยา อันนำไปสู่การประกาศให้มีทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อปวงชน (an Era of Education for All) ขึ้น ระหว่างปี ค.ศ. 1997 - 2006 (พ.ศ. 2540 - 2549)

การประชุมสุดยอดโลกด้านการศึกษาเพื่อปวงชน ณ หาดจอมเทียน มีผู้แทนจากรัฐภาคีของสหประชาชาติ ผู้แทนองค์การระหว่างประเทศ นักวิชาการ และผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าร่วมมากกว่า 3,000 คน องค์กรสตรีทั้งระดับโลกและท้องถิ่น ส่งผู้นำระดับต่างๆ เข้าร่วมประชุมอย่างอุ่่นหนาฝาคั่ง โดยที่เด็กและผู้หญิงได้รับการยกระดับให้เป็นหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายเร่งด่วนของทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน ภูมิภาคต่างๆ ถูกเรียกร้องแสดงความห่วงใยต่อการศึกษาของเด็กหญิงและผู้หญิงอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากการศึกษาของเด็กและผู้หญิง การประชุมสุดยอดโลกด้านการศึกษาเพื่อปวงชน ณ หาดจอมเทียน ยังแสดงความห่วงใยต่อสิทธิการศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กกลุ่มอื่นๆ ด้วย อาทิ การศึกษาของเด็กกลุ่มพิเศษ เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ และเด็กในค่ายอพยพและศูนย์พักพิงชั่วคราวต่างๆ ดังนั้น เป้าหมายสำคัญที่สุดของทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน คือการทำให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาอย่างน้อยในระดับประถมศึกษา คู่ขนานกับทศวรรษแห่งการลดทอนความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาระหว่างเด็กหญิงชายทุกระดับ นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องการเพิ่มโอกาสให้สตรีที่อยู่ในกระบบโรงเรียนได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารและการอ่านออกเขียนได้ (UNESCO, 1994; 2000)

6.2.2 การเข้าถึงการศึกษาของเด็กและผู้หญิงในภูมิภาคต่างๆ ก่อนทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน

อัตราการเข้าสู่ชั้นเรียนของเด็กหญิงเพิ่มขึ้นในสัดส่วนที่น่าพอใจเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มประชากรเด็กหญิงในช่วงวัยเดียวกันก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่แนวโน้มที่สดใสกระจุกตัวอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ส่วนในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศเกิดใหม่ที่มีความอ่อนแอทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้น ความก้าวหน้ามีอยู่พอสมควรในกลุ่มสตรีชนชั้นกลางโดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบ

กับ 20 ปีก่อนหน้าทศวรรษ 1997 ทว่าความด้อยโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิงยังปรากฏให้เห็นชัดเจนในหลายอนุภูมิภาคและหลายประเทศ ไม่ยกเว้นแม้แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้วดังที่ได้กล่าวข้างต้น นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับเด็กผู้ชายจะพบว่าโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงยังคงล้าหลังอยู่หลายก้าวทีเดียว

ข้อมูลในตารางที่ 6.1 แสดงให้เห็นภาวะการเข้าถึงโรงเรียนของเด็กทั้งสองเพศใน 5 อนุภูมิภาค ได้แก่ (1) ชับ-ซาฮารา แอฟริกา (2) ลาตินอเมริกาและแคริบเบียน (3) เอเชียตะวันออกและโอเชียเนีย (4) เอเชียใต้ (5) กลุ่มประเทศอาหรับ ตัวเลขทางสถิติที่เป็นความเฝื่อนสูงที่สุด คือ 1 ซึ่งหมายความว่า สัดส่วนของเด็กหญิงต่อเด็กชายในการเข้าโรงเรียนไม่ปรากฏความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ตัวเลขทางสถิติที่นำเสนอในตารางที่ 6.1 สามารถวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงในระยะเวลา 3 ทศวรรษด้วยกัน คือ ระหว่างปี ค.ศ. 1970 ถึงปี ค.ศ. 1997 ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่ทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชนจะถูกกำหนดขึ้น เห็นได้ว่าโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กชายขยับสูงขึ้นในทุกอนุภูมิภาคและทุกระดับชั้นตั้งแต่ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่ความไม่เสมอภาคยังมีความรุนแรงในระดับมัธยมศึกษา โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศอาหรับ เอเชียใต้ และชับ-ซาฮารา อัฟริกา ที่ช่องว่างทางโอกาสของเด็กหญิงต่ำกว่าเด็กชายมากกว่าในอนุภูมิภาคอื่นๆ เช่น ในระดับมัธยมศึกษาในเอเชียใต้ ที่โอกาสของเด็กหญิงเทียบกับเด็กชายมีเพียง 0.52 เท่านั้น

ตารางที่ 6.1 การเข้าถึงโรงเรียนของเด็กหญิงเมื่อเทียบกับเด็กชายใน 5 อนุภูมิภาค
ในปี ค.ศ. 1970 และ ค.ศ. 1997 (ตัวเลข 1 หมายถึงโอกาส
เท่าเทียมกัน)

อนุภูมิภาค (Sub-regions)	ปี ค.ศ.	ประถม ศึกษา	มัธยมศึกษา ตอนต้น	มัธยมศึกษา ตอนปลาย
1. ซับ-ซาฮารา อัฟริกา (Sub-Saharan Africa)	1970 1997	0.69 0.82	0.49 0.80	0.25 0.55
2. ลาตินอเมริกาและแคริบเบียน (Latin America and Caribbean)	1970 1997	0.95 0.91	0.93 1.07	0.55 0.92
3. เอเชียตะวันออกและโอเชียเนีย (Eastern Asia and Oceania)	1970 1997	0.83 0.92	0.70 0.85	0.56 0.68
4. เอเชียใต้ (Southern Asia)	1970 1997	0.61 0.73	0.47 0.62	0.34 0.52
5. กลุ่มประเทศอาหรับ (Arab States)	1970 1997	0.57 0.80	0.45 0.82	0.31 0.69

ที่มา: Adapted from “Women’s Education in the Twenty-first Century: Balance and Prospects,” Stromquist (p. 183), by N. Stromquist, 2003, Toronto, Oxford: Rowman and Littlefield publishers.

การที่เด็กชายมีโอกาสทางการศึกษาสูงกว่าเด็กหญิง โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเป็นช่วงรอยต่อในการเข้าไปสู่การศึกษาระดับอุดมศึกษานั้น บ่งชี้ว่าการสะสมทุนทรัพยากรมนุษย์ในประชากรเพศหญิงยังคงไม่ได้รับความสนใจอย่างแท้จริงจากรัฐของประเทศต่างๆ การศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้การเข้าถึงโอกาสทางอาชีพขั้นสูง ความมั่นคงทางรายได้และการเปิดกว้างของทางเลือกในชีวิต ยังเป็นพื้นที่เข้าถึงยากสำหรับประชากรเพศหญิง และปฏิเสธมิได้ว่า ความเหลื่อมล้ำในส่วนนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อโอกาสในชีวิตของเด็กหญิงและผู้หญิงในปริมาณที่อื่นๆ อย่างเป็นลูกโซ่ อาทิ ในโลกการทำงาน พื้นที่การเมือง และสิทธิในการดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็น

มนุษย์ ทั้งนี้ แม้ไม่จริงทั้งหมดแต่ไม่อาจจะเลยได้ว่า การศึกษาระบบโรงเรียน เป็นปรากฏการณ์แรกๆที่เสริมพลังอำนาจเชิงโอกาสให้ผู้หญิงมีทางเลือกที่จะก้าวเข้าสู่พื้นที่สาธารณะในปริมนทลอื่นๆ ต่อไป งานศึกษาชิ้นหนึ่งของประเทศปาปัวนิวกินี ชี้ว่าสาเหตุสำคัญที่รัฐบาลลังเลที่จะลงทุนทางการศึกษาให้เด็กหญิงนั้น เกาะเกี่ยวกับวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ซึ่งทำให้สังคมปาปัวนิวกินี ปฏิเสธแนวคิดความเป็นธรรมและเสมอภาคทางการศึกษาที่ตกผลึกอยู่ในสังคมตะวันตก (Fox, 2012)

6.2.3 โครงการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กหญิง ในทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน

มาร์ติน บรอนเฟนเบรนเนอร์ (Martin Bronfenbrenner) (2017) ได้ให้ความหมายแก่ 'equity' (เสมอภาค) และ 'equality' (เท่าเทียม) ว่า 'equity' มีความหมายครอบคลุมถึงความเป็นธรรมทางสังคม (social justice) การปฏิบัติต่อกันบนฐานความยุติธรรมถ้วนหน้า ความไม่ลำเอียง (fairness) ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับศีลธรรมและระบบคุณค่าที่บ่มเพาะการรับรู้อยู่ในสังคมหนึ่งๆ จึงมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมและอัตวิสัย ในขณะที่คำ 'equality' มีลักษณะเชิงวัตถุวิสัยที่สามารถวัดและจับต้องได้ มีลักษณะเป็นมาตรการ ดังนั้น ข้อถกเถียงความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในความหมายกว้างจึงเน้นไปที่โอกาสที่เท่าเทียมในการเข้าถึงการศึกษา (equality of access) และจำนวนปีที่เด็กหญิงอยู่ในระบบโรงเรียน (equality of survival) (Farrell, 2012) อย่างไรก็ตาม นักการศึกษาสตรีนิยม อาทิ เนลลี สโตรมควิสต์ (Nelly Stromquist) สร้างข้อโต้แย้งโดยชี้ว่า ความเป็นธรรมทางการศึกษามีความหมายที่นอกเหนือไปจากโอกาสการเข้าถึง แต่หมายรวมถึงการที่เด็กหญิงและผู้หญิงได้เรียนรู้ในหลักสูตร มีปฏิสัมพันธ์ในชั้นเรียน มีตำราเรียนที่เสริมพลังอำนาจภายในตน สามารถประกอบสร้างอัตลักษณ์และความเป็นผู้นำในตน มีสถานะเป็นผู้กระทำการ (female agency) และมีอำนาจแปรเปลี่ยนระบบโครงสร้างอุดมการณ์และอำนาจที่กดทับโอกาสในชีวิตผู้หญิงได้ (Stromquist, 2012, p. 178) ที่สำคัญความเสมอภาคไม่อาจแยกขาดจากการทรงสิทธิ์ความเป็นพลเมือง การต่อสู้เพื่อเสมอภาคของ

ผู้หญิงในทุกมิติรวมทั้งด้านการศึกษา จึงล้าเป็นเนื้อเดียวกับการต่อสู้เพื่อขยาย สิทธิพลเมืองด้านต่างๆ ภาวะไร้สัญชาติของเด็กและผู้หญิงในยุคโลกาภิวัตน์ จึงเป็นหนึ่งในเงื่อนไขพื้นฐานที่สะท้อนถึงภาวะความไม่เสมอภาคในด้านอื่นๆ รวมทั้งการศึกษาด้วย (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2556)

เป้าหมายของทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน คือการกระตุ้นและเรียกร้อง ให้อำนาจในประเทศกำลังพัฒนาและองค์กรเหนือรัฐ/องค์กรระหว่างประเทศ เ่งกำหนด นโยบายและมาตรการรัฐประธรรมชนุณเสริมเด็กทุกคนเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐาน อย่างน้อยในระดับประถมศึกษา เป้าหมายดังกล่าวถือว่าเป็นเรื่องเร่งด่วน สำหรับประเทศยากจนในอนุภูมิภาคซบ-ซาสฮารา แอฟริกา และในอนุภูมิภาค เอเชียใต้ ที่ประชากรเด็กวัยเรียนส่วนใหญ่อยู่นอกระบบโรงเรียน อย่างไรก็ตาม เด็กทั้งสองเพศภาวะอาจมีโอกาสแตกต่างกัน ดังข้อมูลที่ปรากฏในตารางที่ 6.1 ด้วยเหตุนี้ องค์กรระหว่างประเทศ อาทิ ธนาคารโลก ยูนิเซฟ รวมทั้งรัฐบาลของประเทศพัฒนาแล้ว จึงมีโครงการสนับสนุนและรณรงค์การเพิ่มสัดส่วนประชากร เด็กหญิงวัยเรียนที่อยู่ในโรงเรียน

ในปี ค.ศ. 2000 ธนาคารโลกรายงานว่า ความพยายามที่จะเพิ่มโอกาสเด็ก ทั้งสองเพศภาวะ และลดช่องว่างทางโอกาสระหว่างประชากรเด็กทั้งสองเพศภาวะ มีขึ้นอย่างกว้างขวางหลังการประกาศให้มีทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชนขึ้น รัฐบาลประเทศกำลังพัฒนาได้อาศัยเงินกู้และเงินช่วยเหลือแบบให้เปล่าจาก รัฐบาลของประเทศพัฒนาแล้ว และจากองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อกำหนด นโยบายและสร้างมาตรการรัฐประธรรมรองรับเด็กด้อยโอกาสทางชนชั้น เพศภาวะ และที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร (Kane, 2004, p. 9) อาทิ ระหว่างปี ค.ศ. 1996 และ ค.ศ. 1998 ประเทศนอร์เวย์ สนับสนุนการศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กในอนุภูมิภาค ซบ-ซาสฮารา แอฟริกาประมาณ 230 ล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา จำนวน 30 ล้าน เหรียญสหรัฐอเมริกาผ่านองค์กรยูนิเซฟ อีก 50 ล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา เป็นความช่วยเหลือแบบทวิภาคีรัฐต่อรัฐ ผ่านหน่วยงานของประเทศนอร์เวย์ ที่เรียกว่า NORAD อีก 150 ล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา เป็นการให้ความช่วยเหลือ แบบพหุภาคีร่วมกับรัฐบาลประเทศอื่นๆ ผ่านองค์การยูนิเซฟที่มีเป้าหมาย ยกกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กหญิงโดยเฉพาะ

ส่วนรัฐบาลบางประเทศที่ได้รับความช่วยเหลือทางการเงินข้างต้น แม้ไม่ได้ออกแบบโครงการที่ระบุเฉพาะเจาะจงสำหรับเด็กหญิง แต่เมื่อรัฐบาลได้กำหนดนโยบายการขยายจำนวนโรงเรียนไปสู่พื้นที่ห่างไกล และเพิ่มทุนการศึกษาสำหรับเด็กบางกลุ่ม จึงมีผลทางอ้อมต่อเด็กหญิง เนื่องจากเมื่อโรงเรียนเข้าถึงง่ายและต้นทุนการศึกษาไม่เป็นภาระแก่ครอบครัวจนไม่อาจแบกรับได้ ครอบครัวจะมีแนวโน้มลงทุนทางการศึกษาให้เด็กหญิงมากขึ้น (Brock-Utne, 2000)

มีงานศึกษาจำนวนหนึ่ง (Mason and Khandker, 1996; Mingat, 1999; as cited in Kane, 2004, p. 10) ที่ชี้ว่ากลุ่มครัวเรือนยากจน แบกรับต้นทุนทางการศึกษาของเด็กสูงเกินกว่าจะสามารถลงทุนได้ ในกรณีของเด็กหญิง ครอบครัวแบกรับต้นทุนในสัดส่วนสูงกว่าเด็กชาย ทั้งนี้ เด็กหญิงมักเป็นแรงงานที่สำคัญของหน่วยครัวเรือน ทั้งในภาคการผลิตและการผลิตซ้ำ แรงงาน การผลิตซ้ำหมายถึงการใช้แรงงานเด็กหญิงของหน่วยครัวเรือน อาทิ ทำงานบ้าน เลี้ยงดูน้อง เป็นต้น การปล่อยเด็กหญิงอยู่ในระบบโรงเรียน ส่งผลให้ครอบครัวมีแนวโน้มสูญเสียรายได้และกำลังแรงงานที่สำคัญ นอกจากนี้ปัจจัยทางเศรษฐกิจแล้ว เด็กหญิงยังต้องเผชิญกับแรงกดดันทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในประเทศที่มีจารีตการแบ่งแยกพื้นที่ทางสังคมระหว่างประชากรสองเพศภาวะค่อนข้างเคร่งครัด อาทิ ประเทศอินเดีย อีฟกานีสถาน ปากีสถานและบังกลาเทศ ในประเทศเหล่านี้ การเพิ่มจำนวนเด็กหญิงในห้องเรียน เลี้ยงไม่พื้นที่จะต้องอาศัยมาตรการอื่นๆ เสริมด้วย ตั้งแต่เพิ่มจำนวนครูสตรีในระดับอนุบาล ประถมศึกษา เพิ่มห้องเรียนที่แยกหญิงชาย จัดตั้งและขยายโรงเรียนชุมชน ใกล้บ้านให้เป็นแหล่งการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นด้านเวลาและมีความปลอดภัยสำหรับเด็กหญิงระหว่างบ้านและไปโรงเรียน

นอกจากนี้ มีรายงานว่าความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กหญิง ช้อนทับกับช่องว่างระหว่างเมืองชนบท ความหลากหลายทางภาษาและชาติพันธุ์ ดังนั้น โครงการสอนแบบทวิภาษา และโครงการการศึกษานอกระบบและการศึกษาทางเลือก จึงเป็นส่วนสำคัญในการเปิดพื้นที่การศึกษาให้เด็กหญิงนับล้านๆ คน ประเทศมาลี กัวเตมาลา และอีกหลายประเทศแถบแอฟริกา

ได้จัดทำโครงการการสอนแบบทวิภาษา ซึ่งหมายถึงการกำหนดให้ใช้ภาษาที่หนึ่งของผู้เรียนหรือภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาการสื่อสารและภาษาที่ใช้ในตำราเรียนแทนภาษาเจ้าอาณานิคมที่มักได้รับการสถาปนาให้เป็นภาษาราชการ/ภาษาประจำชาติภายหลังจากที่ประเทศนั้นๆ ได้ประกาศอิสรภาพแล้ว เช่นภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส (Brock-Utne, 2010) จากการประเมินโครงการทวิภาษา พบว่าโครงการฯ เพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาให้เด็กค่อนข้างมากทีเดียว ตั้งแต่ช่วยลดจำนวนการเรียนซ้ำชั้นและการออกกลางคันของเด็ก โดยเฉพาะเด็กหญิงที่โอกาสเรียนรู้ภาษานอกชุมชนมีน้อย ในขณะที่เด็กชาย การสอนแบบทวิภาษายังช่วยให้เด็กมีความกระตือรือร้นในการมาโรงเรียนเพิ่มการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนมากขึ้น (Kane, 2004; Brock-Utne, 2010) งานของ เฮเก กรอฟ (Hege Grov) (1999) ที่ได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ห้องเรียนประเทศชิลีภายใต้การสนับสนุนของยูนิเซฟ ชื่อโครงการ COPE (Complementary Opportunities for Primary Education) ชี้ว่าเด็กที่เรียนแบบทวิภาษาสามารถตอบคำถามที่ใช้การคิดแทนการตอบคำถามจากความจำได้มากขึ้น ยังผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษากระตือรือร้น และโรงเรียนทวิภาษาสามารถดึงเด็กหญิงให้อยู่ในโรงเรียนจนสำเร็จการศึกษาได้มากกว่าโรงเรียนที่ไม่ใช้การสอนแบบทวิภาษา นอกจากนี้โรงเรียนที่สอนแบบทวิภาษาสามารถลดการออกกลางคันได้ในสัดส่วนที่น่าพอใจแล้ว ในงานชิ้นเดียวกัน ผู้เขียนได้สอบถามไปที่ครู พบว่าครูเองมีความพึงพอใจกับการสอนด้วยภาษาท้องถิ่นมากกว่าภาษาเจ้าอาณานิคม ครูสะท้อนว่าการเรียนการสอนด้วยภาษาเจ้าอาณานิคม มีความตึงเครียดทั้งผู้สอนและผู้เรียน ครูจำนวนมากไม่สันตติในภาษาเจ้าอาณานิคม นอกจากนี้ผู้เขียนยังตั้งข้อสังเกตว่า ทฤษฎีการศึกษาชี้ว่าการสอนด้วยภาษาที่มีใช่ภาษาที่หนึ่งของผู้เรียน จัดว่าผิดวัตถุประสงค์ของวิธีการเรียนรู้ ที่ต้องเริ่มต้นการเรียนรู้จากสิ่งที่เด็กรู้และเข้าใจได้ง่ายและมีประสบการณ์ตรงไปสู่สิ่งไกลตัวและต้องใช้จินตนาการ การเรียนโดยใช้ภาษาเจ้าอาณานิคมกับเด็กบางกลุ่มจึงแย้งกับทฤษฎีการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็ก (Grov, 1999)

ส่วนโครงการจัดการศึกษานอกระบบและแบบทางเลือกนั้นมีหลายรูปแบบมาก วัตถุประสงค์หลักคือการดึงเด็กและผู้ใหญ่ที่ออกจากระบบโรงเรียนกลางคืน และสำหรับผู้ที่ยังไม่มีโอกาสเข้าสู่ระบบโรงเรียนแต่อย่างไรให้กลับเข้าสู่ระบบ การศึกษาระยะสั้น ประมาณ 1-3 ปี เพื่อการอ่านออกเขียนได้และให้สามารถสร้างงานเองได้ในอนาคต ในการแสดงความห่วงใยต่อเด็กหญิง

โครงการฯ ได้ออกแบบเป็นพิเศษเพื่อตอบโต้กับข้อจำกัดด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อเด็กหญิง อาทิ

- มีเวลาเรียนน้อยด้วยต้องแบกรับภาระงานบ้านหรืองานผลิตซ้ำในครัวเรือน ตั้งแต่ต้องหุงหาอาหาร เลี้ยงน้องและเลี้ยงสัตว์
- มักมีความไม่ปลอดภัยเมื่อต้องการเดินทางมาโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน
- ต้องคำนึงถึงความหมายเรื่องศักดิ์ศรีในความเป็นผู้หญิง ที่ต้องไม่อยู่ใกล้ชิดกับเพศตรงข้าม ในแง่นี้ครูสอนต้องเป็นเพศเดียวกันเท่านั้น โครงการโรงเรียนทางเลือกในหลายประเทศจึงเน้นที่การเพิ่มจำนวนครูสตรี สร้างห้องเรียนแยกเพศ สร้างโรงเรียนชุมชน และการผสมผสานระหว่างการทำงานบ้านของเด็กหญิงกับการเรียน ในบางพื้นที่เปิดโอกาสให้เด็กหญิงสามารถพาน้องมาดูแลในโรงเรียนด้วย มีรายงานว่าการดังกล่าวประสบความสำเร็จในบางประเทศ เช่น ชิลี มาลี บังกลาเทศ และปากีสถาน (Kane, 2002)

สำหรับในประเทศแถบซับ-ซารา แอฟริกันนั้น โรงเรียนทางเลือกที่มีเป้าหมายเพื่อฝึกฝนทักษะอาชีพประสบความสำเร็จในการดึงดูดเด็กหญิงมากกว่าโครงการที่เน้นเรื่องการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ทักษะอาชีพที่เด็กหญิงได้รับการฝึกฝนมีตั้งแต่ การตัดเย็บ การทำผ้าบาติก การย้อมสีผ้า การทำสบู่ การปั้นอิฐ และการเป็นช่างไม้ เพื่อสร้างบ้านที่อยู่อาศัย มีรายงานว่า เด็กหญิงในประเทศกีนี แถบแอฟริกา กระตือรือร้นในการฝึกเรียนทำสบู่ และคาดหวังว่าเมื่อเรียนจบแล้วจะสามารถหางานทำในร้านผลิตสบู่ในชุมชน หรือมีเงินนั้นอาจสร้างรายได้จากการผลิตสบู่และจัดจำหน่ายเอง (Brock-Utne, 2000) ความรู้และทักษะการปั้นอิฐเป็นที่นิยมในหมู่เด็กหญิงและผู้หญิงเช่นกัน นักเรียนหญิงเหล่านี้ได้ตั้งความหวังว่าจะสามารถสร้างบ้านเองได้ ศูนย์การเรียนรู้ที่ตอบโจทย์

การศึกษาเพื่อการอยู่รอดมากกว่าเพียงการอ่านออกเขียนได้เหล่านี้ จะเปิดสอนเวลา 9 โมงเช้า และปิดเวลาบ่ายโมงและเรียนเพียง 4 วันต่อสัปดาห์ ทั้งนี้เพื่อให้เด็กหญิงมีเวลาในการทำงานบ้านและรับผิดชอบงานบ้านอื่นๆ ได้ด้วยในเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลของประเทศกำลังพัฒนา องค์การระหว่างประเทศ และชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมมือสร้างมาตรการที่หลากหลายในการดึงเด็กหญิงเข้าสู่โรงเรียน แต่มีน้อยประเทศที่สามารถบรรลุผลในเวลาอันสั้น ดังเช่นมีรายงานว่าในระยะกึ่งกลางของทศวรรษการศึกษาเพื่อ ปวงชน มีประเทศในอนุภูมิภาคซับ-ซาสาร่า แอฟริกา เพียง 4 จาก 23 ประเทศที่มีข้อมูลแสดงว่ารัฐบาลสามารถสนับสนุนให้เด็กหญิงที่เข้าเรียนอยู่ในโรงเรียน สามารถเรียนจนสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ถึง 92% ได้แก่ ประเทศบอตสวานา มอริเชียส แคนเมอรูน และสาธารณรัฐแห่งคองโก ทั้งนี้ ประเทศเหล่านี้จัดว่ามีโอกาสทางเศรษฐกิจดีกว่าหลายๆ ประเทศในอนุภูมิภาคเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีความมั่นคงทางการเมืองค่อนข้างสูงด้วย ส่วนในประเทศยากจน พบว่า จำนวนนักเรียนหญิงในระดับประถมศึกษาลดน้อยลงด้วยซ้ำ ด้วยปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ความยากจนทางเศรษฐกิจ และการระบาดของโรค AIDS/HIV (Kane, 2004, p. 8)

นอกจากเป้าหมายเพิ่มโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาระหว่างเด็กสองเพศภาวะในระดับประถมศึกษาแล้ว ความพยายามข้างต้นยังรวมถึงเด็กในระดับมัธยมศึกษาด้วย ตัวเลขสถิติในตารางที่ 6.2 ซึ่งว่ายังมีอีกหลายประเทศที่สัดส่วนของเด็กหญิงมีเพียง 3 ใน 4 ของเด็กชายในวัยเดียวกันที่เรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษา ประเทศ 15 ประเทศที่ระบุในตารางที่ 6.2 เป็นกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงในระดับมัธยมศึกษา มีสัดส่วนไม่ถึง 0.75 คนในกรณีที่เด็กชายมีโอกาส 1 คน ในจำนวน 15 ประเทศข้างต้น มีประเทศเพื่อนบ้านของไทยรวมอยู่ด้วย คือ ลาวและกัมพูชาที่ถัดออกไป คือ อินเดีย ส่วนที่เหลือเป็นประเทศในกลุ่มอนุภูมิภาค ซับ-ซาสาร่า แอฟริกา

ตารางที่ 6.2 ประเทศที่อัตราการเข้าเรียนในระดับมัธยมศึกษาของเด็กหญิงน้อยกว่าเด็กชายมากกว่า 25% ปี ค.ศ. 2001/2002

อนุภูมิภาค	ประเทศ	สัดส่วนเด็กหญิงต่อเด็กชาย 1 คน ในระดับมัธยม (Gender parity index in secondary education) ในแต่ละประเทศ
ซับ-ซาฮารา แอฟริกา (Sub-Saharan Africa)	Benin	0.46
	Equatorial Guinea	0.57
	Djibouti	0.62
	Ethiopia	0.62
	Burkina Faso	0.65
	Congo	0.71
	Niger	0.65
	Eritrea	0.65
	Mozambique	0.66
	Senegal	0.67
	Gambia	0.71
Burundi	0.73	
เอเชียใต้ (Southern Asia)	India	0.74
เอเชียตะวันออก และโอเชียเนีย (Eastern Asia and Oceania)	Cambodia	0.60
	Lao People's Democratic Republic	0.73

ที่มา: United Nations Statistics Division "World and Regional Trends", by Millennium Indicators Database, 2013.

โดยสรุปแล้ว การคาดการณ์ว่าโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงทุกระดับน่าจะขยายตัวอย่างก้าวกระโดดภายหลังทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน ซึ่งเริ่มในปี ค.ศ. 1997 และสิ้นสุดในปี ค.ศ. 2006 นั้น อาจไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก

แม้องค์กระหวางประเทศและรัฐบาลประเทศท้องถิ่นที่ได้ให้การรับรองกับ คำประกาศข้างต้น ต่างเร่งสร้างมาตรการและกลไกจัดอุปสรรคการเข้าสู่ระบบ การศึกษาของเด็กหญิงและเด็กในกลุ่มด้อยโอกาสอื่นๆ อย่างเป็นทางการ มากขึ้น สำหรับในหลายประเทศที่ความก้าวหน้าทางการศึกษาของเด็กหญิง มีผลน้อย มีสาเหตุที่ผสมผสานซ้อนทับของหลายๆ ปัจจัย อาทิ

1. ปัจจัยเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางการเมือง และ ความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งพบว่าความยากจนและความอ่อนแอทางการเมืองของ ประเทศกำลังพัฒนามีผลอย่างสำคัญต่อโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิง

2. โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมที่มีอคติทางเพศอันซ่อนเร้นอยู่ใน การแบ่งงานเชิงเพศภาวะ ความคาดหวังเรื่องการแต่งงานในวัยเยาว์ และการแยกพื้นที่ ทางสังคมที่ตรงเด็กหญิงไว้กับชุมชนบ้านอย่างเคร่งครัด งานวิจัยในประเทศกีนี และเอธิโอเปียยืนยันว่า อุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของเด็กหญิงที่เกิดจาก ปัจจัยด้านวัฒนธรรมมีความสำคัญพอๆ กับปัจจัยเรื่องความยากจนของครัวเรือน ในขณะเดียวกัน หน่วยโรงเรียนยังสร้างข้อจำกัดเชิงสถาบันหลายประการ อาทิ การจำกัดเรื่องอายุผู้เรียน จำนวนหน่วยเวลาเรียน ภาษาที่ใช้สอน และ จำนวนหน่วยบริการที่ยังไม่ทั่วถึง (Kane, 2004)

3. หน่วยครัวเรือนในหลายๆ สังคมมีความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ จนไม่สามารถแบกรับต้นทุนทางการศึกษาระบบโรงเรียนได้เท่าที่ควร โดยเฉพาะ ในประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน มีประมาณการ ว่าต้นทุนการศึกษาระดับพื้นฐานมีสัดส่วนไม่น้อยกว่า 60% ของรายได้ ครัวเรือนที่ยากจน ครัวเรือนเหล่านี้ต้องเลือกส่งบุตรชายเข้าสู่ระบบโรงเรียนและ เก็บบุตรสาวไว้เป็นแรงงานช่วยเหลือเศรษฐกิจครอบครัว (Kane, 2004, p. 9)

4. ในยุคโลกาภิวัตน์ ปัญหาการโยกย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนรัฐชาติ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษาของเด็กและผู้หญิงในหลายๆ อนุภูมิภาค ทั้งนี้ การเปิดเสรีทางการค้าส่งผลให้กลุ่มแรงงานย้ายถิ่น/แรงงานข้ามชาติ ถูกผลักดันให้เป็นกองทัพแรงงานราคาถูกตามบริเวณชายแดนของประเทศต่างๆ ที่โอกาสการพัฒนาทางเศรษฐกิจมีมาน้อยต่างกัน ส่วนใหญ่เป็นกองทัพ แรงงานสำรองที่มีขอบด้วยกฎหมาย ส่งผลให้เด็กจำนวนมากที่เกิดและติดตาม

ผู้ปกครองมาอยู่ในประเทศปลายทางมีสถานะเป็นเด็กไร้สัญชาติที่มีความเปราะบางในการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาทุกระดับ (Nawarat, 2556; 2012)

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่ามีปัจจัยเชิงโครงสร้างที่กั้นเด็กและผู้หญิงออกจากพื้นที่การศึกษาในระบบโรงเรียน บางปัจจัยที่ได้รับการขยายและขจัดไปบ้างในบางประเทศ ส่งผลให้อคติทางเพศที่สังคมมีต่อเด็กหญิงและผู้หญิงเบาบางลง ขบวนการสิทธิสตรีที่เรียกร้องสิทธิทางการศึกษาและสิทธิพลเมืองให้เด็กและผู้หญิงในภูมิภาคต่างๆ มีอิทธิพลมิใช่น้อยในการสร้างบรรทัดฐานใหม่ แต่มีใช้ปัจจัยดังกล่าวเพียงลำพัง ยังมีปัจจัยอื่นที่ได้รับการบันทึกไว้ เช่น การเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงเข้าสู่ภาคการผลิตสมัยใหม่ ครัวเรือนยินยอมลงทุนทางการศึกษาเมื่อมองเห็นตลาดแรงงานและรายได้จากลูกสาว

ธนาคารโลก (World Bank, 2002; as cited in Weiner 2004. p 16) อ้างงานวิจัยจากหลายประเทศและชี้ว่าโอกาสเข้าถึงตลาดแรงงานของผู้หญิงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เข้ามาเสริมโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิง และมีส่วนอย่างสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิถีคิดของครัวเรือนต่อการศึกษาของเด็กหญิงในหลายๆ สังคม ครัวเรือนมีแนวโน้มส่งเสริมการศึกษาในเด็กหญิงมากขึ้นเมื่อตลาดแรงงานเปิดกว้างสำหรับแรงงานหญิง อย่างไรก็ตามโอกาสดังกล่าวพบได้ในประเทศที่ภาคเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเริ่มมีบทบาทสำคัญ และเข้าไปแทนที่ภาคการผลิตแนวจารีตในพื้นที่ชนบท

6.3 โอกาสทางการศึกษาของเด็กและผู้หญิงในประเทศไทย

6.3.1 โครงสร้างการศึกษา

การศึกษาภาคบังคับในประเทศไทยเริ่มในปี พ.ศ. 2468 ทว่าโอกาสทางการศึกษาของสามัญชนเริ่มขยายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 เนื่องจากโรงเรียนระดับประถมศึกษาตอนต้นขยายออกไปตั้งในชุมชนหมู่บ้านจำนวนมากขึ้น ทั้งนี้ ในห้วงเวลาข้างต้น อนุमानว่าประชากรชาวไทยมีอยู่ประมาณ 12 - 14 ล้านคน (บุญเลิศ เลี้ยวประไพ, 2557, น. 4) ผู้ที่ได้มีโอกาสเรียนหนังสือระดับประถมศึกษาตอนต้น คือ 4 ปี มีอยู่ประมาณ 40% ของประชากรที่มีอายุไม่เกิน 15 ปี ส่วนประชากรทั้งหมดที่จบการศึกษา

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประมาณการว่ามีอยู่ประมาณ 3% โอกาสยิ่งลดลง ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเหลือประมาณ 2% ส่วนระดับอุดมศึกษานั้น มีผู้เรียนจำนวนน้อยมาก (London, 1939: 96-104; as cited in Knodel, 1997, p. 63) ข้อจำกัดส่วนหนึ่งเกิดจากความขาดแคลนของสถานศึกษาและจำนวนครู ส่วนเด็กผู้ชายได้อาศัยการบวชเรียนเป็นช่องทางเพิ่มจำนวนปีการศึกษา

เมื่อพิจารณาโครงสร้างการศึกษาของประเทศไทย หลังปี พ.ศ. 2475 พบว่า การศึกษาที่ก่อนอุดมศึกษาของประเทศไทยเริ่มปรับเข้าสู่ระบบสากลใช้เวลาทั้งหมด 12 ปี แบ่งเป็นระดับประถมศึกษา 7 ปี และหลังประถมศึกษา 5 ปี แต่ละระดับแบ่งย่อยเป็นประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี และอีก 3 ปี เป็นระดับประถมศึกษาตอนปลาย ส่วนระดับหลังประถมศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระดับย่อยเช่นกัน คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี (วนิดา พุนศิริวงศ์, นิศา ชูโต และอาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา, 2522)

สำหรับระดับอุดมศึกษาใช้เวลาจนจบหลักสูตร 4 ปี ยกเว้นในบางสาขาวิชา อาทิ วิชาทางด้านแพทยศาสตร์ ที่หลักสูตรใช้เวลา 6 ปี และบางสาขาวิชา อาทิ วนศาสตร์ สัตวแพทย์ ใช้เวลา 5 ปี ก่อนปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลมักตั้งโรงเรียนฝึกกำลังคนให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางอยู่ตามกระทรวงต่างๆ เช่น มีโรงเรียนกฎหมายอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ส่วนโรงเรียนแพทย์และพยาบาล โรงเรียนฝึกอาจารย์ และโรงเรียนเกษตรตั้งอยู่ในกระทรวงอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลยกฐานะโรงเรียนฝึกข้าราชการตามกระทรวงต่างๆ เป็นมหาวิทยาลัย ส่วนมหาวิทยาลัยที่จัดว่าเป็นพื้นที่ที่สามัญชนเข้าไปศึกษาหาความรู้แห่งแรก คือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถัดมาคือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

แผนพัฒนาการศึกษาเพื่อการพัฒนากำลังคนในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถูกกำหนดด้วยเป้าประสงค์หลัก 2 ประการคือ ความมั่นคงทางการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจ เป้าประสงค์นี้ได้รับการปรับเปลี่ยนครั้งสำคัญในต้นทศวรรษ 2500 ยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในห้วงเวลาดังกล่าว ประเทศไทยเริ่มลดทอนเป้าประสงค์การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมืองลง และหันมาสู่การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงและมั่งคั่งทาง

เศรษฐกิจมากขึ้น ส่วนหนึ่งเพื่อต่อต้านภัยการเมืองยุคสงครามเย็นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้รับการช่วยเหลือทางความคิด กำลังคน และทรัพยากรเงินกู้จาก พันธมิตรค่ายเสรีนิยม อาทิ ประเทศสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลก เพื่อจัดทำ แผนพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้กรอบคิดเสรีนิยม กล่าวเฉพาะการศึกษา สหรัฐอเมริกา ให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนผลิตกำลังคนระดับอุดมศึกษาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งจัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยออกแบบหลักสูตร ธนาคารโลกได้จัดทำ ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาการศึกษาไทยเพื่อเตรียมกำลังคนสู่ระบบเศรษฐกิจใหม่ สาระสำคัญที่ผู้เชี่ยวชาญของธนาคารโลกได้จัดทำไว้มีตั้งแต่การขยายโรงเรียน ระดับประถมศึกษาให้ทั่วถึงระดับหมู่บ้าน เพื่อลดทอนอัตราการไม่รู้หนังสือ เร่งจัดตั้งโรงเรียนมัธยมต้นและปลายในท้องถิ่นระดับอำเภอให้ทั่วถึง เพื่อเตรียม กำลังคนที่มีวิสัยคิด พฤติกรรม และทักษะฝีมือที่สอดคล้องกับการผลิตอุตสาหกรรม ซึ่งต้องปรับตัวเข้าสู่ระบบเวลาแบบอุตสาหกรรม ที่มักต่างไปจากวิถีชีวิตดั้งเดิม หรือการผลิตภาคเกษตรกรรมซึ่งมักยืดหยุ่นและถูกปรับให้สอดคล้องกับวิถีทาง วัฒนธรรมมายาวนาน โรงเรียนต้องเตรียมเด็กให้มีเจตคติและมองเห็นคุณค่า ของความอดทน มีวินัย เชื้อฟังผู้บังคับบัญชา และนิยมการทำงานบนสายพาน การผลิต โจทย์การศึกษาดังกล่าวยังถูกพูดถึงในกรอบของการขยายการศึกษา สายวิชาชีพ/อาชีวศึกษา เช่นกัน

ภายใต้กรอบคิดทฤษฎีทุนมนุษย์ ที่มองการศึกษาเป็นการลงทุนพัฒนา คนและแรงงานระดับต่างๆ ป้อนสู่ระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมและทุนนิยม อุตสาหกรรม รัฐบาลในยุคดังกล่าวและถัดมา ได้ดำเนินการอย่างซ้าๆ ทว่า ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งการเข้าถึงและคุณภาพการศึกษาเพื่อตอบสนอง ต่อระบบเศรษฐกิจใหม่ คนส่วนใหญ่ยังคงอยู่นอกระบบโรงเรียน อาทิ ในพุทธ- ศวรรษ 2530 หลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่ ระบบเศรษฐกิจไทยขยายตัวรวดเร็ว มีอัตราการเติบโตประมาณ 10% ต่อปี แต่ปรากฏว่าแผนการขยายโรงเรียน ครู และทรัพยากรอื่นๆ ในระดับมัธยมต้น และปลายยังเป็นคอขวด แรงงานส่วนใหญ่ยังคงจบการศึกษาเพียงภาคบังคับ ประกอบกับประชาชนไม่น้อยกว่า 65% อาศัยอยู่ในชนบท ซึ่งโรงเรียนระดับ มัธยมศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลมีจำนวนน้อย

การวิเคราะห์พบว่า มีแนวโน้มการขาดแคลนฝีมือแรงงาน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการศึกษาภาพแข่งขันกับโลกภายนอก โดยที่ในปี พ.ศ. 2529 ปลายแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 คนไทยมีการศึกษาโดยเฉลี่ยจำนวน 5.31 ปีเท่านั้น จำนวนปีการศึกษาที่น้อยของประชากรและแรงงาน ส่งผลให้รัฐบาลได้รับแรงกดดันจากภาคธุรกิจจนนำไปสู่การตัดสินใจครั้งสำคัญในสมัยนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีในช่วงปี พ.ศ. 2533 - 2537 จนเป็นที่มาของการประกาศขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี และคาดการณ์ว่านโยบายข้างต้นมีส่วนอย่างสำคัญในการเพิ่มจำนวนปีการอยู่ในระบบการศึกษาของประชากรที่ขยับขึ้นเป็น 8.15 ปี ในปี พ.ศ. 2552 (นิพนธ์ พัวพงศกรและคณะ, 2555) ทว่าโจทย์ความเหลื่อมล้ำยังคงเด่นชัด โดยเฉพาะระหว่างเมือง - ชนบทและระหว่างชนชั้นแห่งเพศ ชนชั้นทางเศรษฐกิจ และชาติพันธุ์ (เสนห์ จามริก, 2533)

ปัจจุบันประเทศไทยมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่อยู่ในชุมชนหมู่บ้านเกือบทุกชุมชน อาทิ ในปี พ.ศ. 2558 มีโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาอยู่ทั้งหมด 28,358 และ 2,361 โรงเรียนตามลำดับ ทว่าโรงเรียนจำนวนไม่น้อยขาดคุณภาพเพราะมีครูไม่ครบชั้น นอกจากนี้ ประเทศไทยยังได้สร้างโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์สำหรับชาวไทยภูเขาและเด็กกลุ่มพิเศษ อาทิ เด็กพิการทางสายตาและกาไรได้ยินอีกจำนวนหนึ่ง

ต่อมาในปลายศตวรรษที่ 20 สังคมไทยได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดครั้งสำคัญอีกครั้งคือในห้วงพุทธศตวรรษ 2540 ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง การศึกษาระบบโรงเรียนถูกท้าทายอย่างหนัก และมีสถานะเป็นสมรภูมิทางการเมือง เป็นพื้นที่ถกเถียงและช่วงชิงทางอุดมการณ์ วิธีคิด ความรู้ และทักษะ ระหว่างกลุ่มพลังต่างๆ ในสังคม กลุ่มพลังหลัก คือทุนและรัฐ ซึ่งใช้อิทธิพลและอำนาจเพื่อปรับสถานะโรงเรียน หลักสูตร ความรู้ และเจตคติ ให้ตอบสนองต่อวัฒนธรรมรัฐชาติ และการผลิตทรัพยากรกำลังคนก้าวเข้าสู่โลกยุคโลกาภิวัตน์ ในระยะที่ผ่านมา ผลผลิตภาพของแรงงานไทยต่ำกว่าประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ มาเลเซียและสิงคโปร์ ในปัจจุบันข้อท้าทายข้างต้นยังคงโดดเด่น แม้แรงงานมีจำนวนปีในระบบการศึกษาสูงขึ้นก็ตาม งานเขียน 'Education and knowledge in Thailand: The quality controversy'

(Mounier & Tangchuang, 2010) และรายงานการวิจัย เรื่อง ‘การศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมด้านการผลิตและพัฒนากำลังคนเพื่อการรองรับ การเคลื่อนย้ายแรงงานเสรีภายใต้กรอบประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน’ (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2555) ซึ่งว่าการศึกษาไทยค่อนข้างล้มเหลวในการผลิต แรงงานที่มีความรู้ ระบบคิด และทักษะที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ในการปฏิรูปการศึกษา กลุ่มทุนและรัฐไทย เน้นความสำคัญด้านภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ วิชาการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่วนกลุ่มพลัง ทางสังคมภาคประชาสังคม สร้างมโนทัศน์การปฏิรูปการศึกษาเพื่อฟื้นอัตลักษณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ที่จะเป็นพลังและทางเลือกให้ชนบท ยกกระดับ ความเป็นธรรมทางสังคม เน้นการปลูกฝังจิตวิญญาณแก่ผู้เรียนสู่อิสรภาพ รวมทั้งเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยมีอุดมการณ์สร้างงานวิจัยเป็นฐานความรู้ ที่เหมาะสมกับบริบทไทย (วิทยา ว่องกุล, 2543) แม้กลุ่มพลังต่างๆ จะมีความ คาดหวังต่อระบบการศึกษาที่ค่อนข้างแตกต่างกัน แต่สิ่งที่เห็นร่วมกันคือ การขยายสิทธิพลเมืองด้านการศึกษา การเปิดโอกาสทางการศึกษาระดับก่อน และระดับอุดมศึกษาไปสู่กลุ่มเด็กชายขอบ อาทิ เด็กยากจน เด็กถูกทอดทิ้ง เด็กไร้สัญชาติ และด้อยโอกาสลักษณะอื่นๆ ส่วนหนึ่งของการถกเถียงทางวิคิด เหล่านี้ ต่อมาได้ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2540 และ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยเฉพาะการขยายสิทธิ พลเมืองด้านการศึกษาพื้นฐานแบบให้เปล่าเป็น 12 ปี รวมทั้งนโยบายเงินกู้ เพื่อการศึกษา สาระสำคัญของระบบคิดใหม่ที่เกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาแบบ ให้เปล่านั้น ย่อมส่งผลต่อความคิดเกี่ยวกับสิทธิด้านสังคมและการขยายโอกาส ของผู้เรียนอย่างปฏิเสธมิได้

1. ขยายมโนทัศน์สิทธิด้านสังคมในมิติการศึกษาให้มีความสมบูรณ์ขึ้น สู่ความเสมอภาคและเป็นธรรมถ้วนหน้า คือรัฐต้องจัดการศึกษาอย่างทั่วถึง ถ้วนหน้า มีคุณภาพ และให้เปล่าไม่น้อยกว่า 12 ปี แม้การนำแนวคิดสิทธิ ด้านสังคมในรัฐธรรมนูญมาบังคับใช้จะยังมีปัญหาอยู่มากก็ตาม แต่นับว่า สังคมการเมืองไทยได้ขยับวิคิดเรื่องสิทธิทางการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งย่อมเป็นการปูทางสร้างทุนทางความรู้และวัฒนธรรมลงในตัวผู้เรียนที่จะใช้

ต่อยอดไปสู่พื้นที่สร้างตัวตนภายใน และก่อรูปความเป็นธรรมในพื้นที่ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในศตวรรษที่ 21

2. การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ให้เปล่าจำนวน 12 ปี สร้างโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กในครัวเรือนยากจน และเด็กชายขอบกลุ่มต่างๆ รวมทั้งเด็กหญิงในชนชั้นชายขอบทางเศรษฐกิจ ภาษา และวัฒนธรรม ให้สามารถคงสถานะอยู่ในระบบการศึกษาหลังการศึกษาภาคบังคับ เนื่องจากรัฐได้ถ่ายโอนภาระความรับผิดชอบการลงทุนทางการศึกษาจากครอบครัวมาสู่รัฐมากขึ้น แต่เดิมครัวเรือนยากจนแบกรับต้นทุนทางการศึกษาค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับรายได้ ความไม่มั่นคงทางรายได้ของหน่วยครัวเรือนส่งผลกระทบต่ออัตราการคงสถานะของผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาซึ่งอัตราค่อนข้างต่ำ การขยายสิทธิเรียนฟรี และทุนกู้ยืมทางการศึกษายังได้เพิ่มโอกาสการเรียนรู้ต่อในระดับอุดมศึกษาด้วยงานที่ศึกษาในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของภาคอีสาน เผยว่าเด็กที่เกิดหลัง พ.ศ. 2510 มีโอกาสเรียนในระดับมัธยมปลายมากขึ้นหลายเท่าตัว โดยเฉพาะลูกคนสุดท้าย และเด็กหญิงด้วย ผลสำเร็จนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลของการคุมกำเนิดที่ทำให้หน่วยครัวเรือนมีบุตรน้อยลง นอกจากนี้ การอพยพของแรงงานจากชนบทสู่เมืองใหญ่ของผู้หญิงมีส่วนอย่างสำคัญในการสนับสนุนค่าใช้จ่ายสมาชิกครอบครัวที่เป็นลูกคนสุดท้ายให้ได้เรียนหนังสือระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา (Curran, Cadge, Varangrat, & Chung., 2001)

6.3.2 โอกาสทางการศึกษาและเพศภาวะระดับก่อนอุดมศึกษา

ในห้วงเวลาที่การศึกษาของราษฎรได้มีการปฏิรูปเพื่อเตรียมกำลังคนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) และหลังจากนั้น เด็กส่วนใหญ่ยังคงอยู่นอกระบบโรงเรียน โดยเฉพาะเด็กหญิง

งานศึกษาของเสนห์ จามริก (2533) ซึ่งให้เห็นความไม่ลงรอยระหว่างนโยบายการศึกษากับการปฏิบัติของภาครัฐในห้วงเวลาดังกล่าวอย่างชัดเจน ปี พ.ศ. 2526 เป็นช่วงเริ่มต้นของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 แผนดังกล่าวได้ระบุชัดเจนถึงการพัฒนาที่ผ่านมามีความล้มเหลวที่เน้นรูปแบบการพัฒนากลุ่มเมือง โครงสร้างพื้นฐาน และระบบอุตสาหกรรม จนเกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

และการด้อยโอกาสในชีวิตต่างๆ มากมายระหว่างคนเมืองและชนบท ผู้คนในชนบทต้องหิ้วไหลน้ำเข้าเมือง แผนพัฒนา ฉบับที่ 5 ปรับระบบคิดโดยวางศูนย์กลางของการพัฒนาไว้ที่การพัฒนาคนแบบองค์รวม และลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างชนบทและเมือง และระหว่างคนกลุ่มต่างๆ

งานของเสนห์ (2533) ไม่ได้วิเคราะห์โอกาสทางการศึกษาเชิงเพศภาวะ แต่สะท้อนโครงสร้างการศึกษาไทยโดยรวม โดยชี้ว่าแผนพัฒนา ฉบับที่ 1 - 4 มีปัญหาค่อนข้างมากในเรื่องการศึกษา ดังนั้นล่องเข้าสู่ต้นแผนพัฒนา ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) มีเพียงการศึกษาภาคบังคับเท่านั้นที่ประชาชนส่วนใหญ่เข้าถึงถ้วนหน้า (ดูตารางที่ 6.3 ประกอบ) แต่โอกาสของเด็กหลังการศึกษาภาคบังคับกลับขยาด้วยตัวน้อยมาก สำหรับเด็กอายุระหว่าง 12 - 14 ปี มีเพียงร้อยละ 34.5 ที่เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมีเพียงร้อยละ 24.5 ของประชากรวัย 15 - 17 ปีที่เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สำหรับประชากรวัย 18 - 23 ปี มีเพียงร้อยละ 13.8 ที่อยู่ในสถาบันอุดมศึกษา งานศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่านโยบายขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 เป็น 9 ปี และการปรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี รวมทั้งต้องเป็นการศึกษาให้เปล่านั้น มีความสำคัญอย่างมากในฐานะยุทธศาสตร์เน้นทุนมนุษย์สู่ตลาดแรงงานภาคก้าวหน้าและยุทธศาสตร์ที่เน้นปรับลดความเหลื่อมล้ำและไม่เป็นธรรมระหว่างคนกลุ่มต่างๆ

ตารางที่ 6.3 ร้อยละของจำนวนนักเรียนต่อประชากรกลุ่มอายุต่างๆ ในปี พ.ศ. 2526

ระดับการศึกษา	ร้อยละ	กลุ่มอายุ (ปี)
อุดมศึกษา	13.8	18 - 23
มัธยมปลาย	24.5	15 - 17
มัธยมต้น	34.5	12 - 14
ประถมศึกษา	95.3	6 - 11
ก่อนประถมศึกษา	26.5	3 - 5

ที่มา: แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น, น. 12. โดย เสน่ห์ จามริก, 2533, กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ในส่วนของเด็กหญิงในแง่ของการศึกษามวลชนนั้น รัฐเริ่มมองเห็นความสำคัญตามลำดับ เมื่อแนวคิดการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้รับการเน้นย้ำมากขึ้น ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 การศึกษาของเด็กและผู้หญิงยังไม่ได้มีการระบุให้เป็นกลุ่มเป้าหมายที่รัฐจำเป็นต้องใส่ใจเป็นพิเศษ จนกระทั่งล่วงเข้าถึงในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ที่การศึกษาของผู้หญิงเริ่มได้รับการพูดถึงในแผนพัฒนาฯ อย่างชัดเจน แต่เป็นการผูกโยงการศึกษาของผู้หญิงไว้กับการควบคุมจำนวนประชากร การลดทอนอัตราการเสียชีวิตของเด็กและแม่ และการยับยั้งบทบาทความเป็นแม่และเมียที่ดี ผู้หญิงเป็นกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการของครอบครัว รวมทั้งเป็นกลุ่มเป้าหมายของนโยบายการควบคุมและส่งเสริมอนามัยเจริญพันธุ์ ยุคนี้ รัฐเริ่มมีนโยบายการคุมกำเนิด และร่างกายของผู้หญิงถูกวางตำแหน่งให้เป็นกลไกการคุมกำเนิดตามกรอบคิดของรัฐ มีการเผยแพร่ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 การคุมกำเนิดมุ่งไปที่การให้ความรู้และการให้ผู้หญิงเป็นผู้คุมกำเนิด ตั้งแต่เริ่มต้น นโยบายการคุมกำเนิดจึงกระทำผ่านร่างกายผู้หญิง

ด้วยเหตุนี้ ถ้ากล่าวให้ชัดเจน การศึกษาของเด็กและผู้หญิงที่มุ่งพัฒนาการอ่านออกเขียนได้ของผู้หญิงชนบทและชนชั้นล่างในสังคม และเป็นกำลังทางเศรษฐกิจระบบอุตสาหกรรมเสรีนิยม ได้รับความสำคัญอย่างจริงจังในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ดังจะพบว่าได้มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาวขึ้น (พ.ศ. 2525 - 2544) เป็นครั้งแรก และเริ่มใช้เป็นกรอบแนวนโยบายการพัฒนาสตรีระดับชาติคู่ขนานไปกับแผนการพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และถัดมา แผนพัฒนาสตรีระยะยาว 20 ปี ยกวางขึ้นโดยความร่วมมือจากตัวแทนองค์กรสตรีทั้งในภาครัฐและเอกชน และนักวิชาการที่ทำงานด้านสตรีและเยาวชนศึกษา หน่วยงานหลักภาครัฐ คือสำนักงานกิจการสตรีและเยาวชนที่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น แผนพัฒนาสตรีฯ จัดวางการศึกษาแบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาความยากจนและยกระดับสิทธิความเป็นมนุษย์อย่างรอบด้านของผู้หญิง อาทิ ไม่มีงานที่มีรายได้ ไม่รู้หนังสือไทย ถูกชักจูงให้ค้าประเวณี อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงถูกรับรู้จากรัฐในแง่ที่เป็นทรัพยากรที่มีค่าของสังคมทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน มีการวิเคราะห์โอกาสทางการศึกษา

ของผู้หญิงกลุ่มต่างๆ ผู้หญิงเริ่มถูกนิยามว่ามีความหลากหลายในเชิงโอกาส และภูมิศาสตร์ คือผู้หญิงเมือง/ชนบท และยิ่งระบุถึงความเป็นกลุ่มพิเศษต่างๆ อาทิ เป็นนักบวช เป็นแรงงาน และกลุ่มด้อยโอกาสอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มชายบริการทางเพศ เด็กผู้หญิงก็เช่นกัน มีการระบุถึงเด็กหญิงที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่างๆ อยู่ด้วย ซึ่งกลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ถูกกำหนดให้รัฐปกป้องเป็นพิเศษ และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 สตรีถูกให้นำหน้าหนึ่ง ในห้าของกลุ่มเป้าหมายพิเศษในการพัฒนาฯ กลุ่มเป้าหมายพิเศษอื่นๆ มี อาทิ เด็ก เยาวชน และชาวเขา

นอกจากนี้มีการทบทวนสร้างชุดความรู้ที่จะช่วยปรับเปลี่ยนโครงสร้างวิธีคิดทางวัฒนธรรมที่มีอคติทางเพศอีกด้วย เช่น อคติที่นำไปสู่การปิดกั้นผู้หญิงในการเข้าสู่พื้นที่การพัฒนา และผลักดันผู้หญิงไปสู่โลกค้าประเวณี อย่างไรก็ตาม มีงานอีกหลายชิ้นต่อมา ที่ได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า แนวคิดและกรอบนโยบายที่ระบุในแผนพัฒนาสตรีฯ ตามแนวคิด WID แปรไปสู่ภาคปฏิบัติอย่างจำกัด โดยเฉพาะการศึกษาเพื่อลดทอนอคติทางเพศ และการทำลายโครงสร้างเพศภาวะ (UNESCO Bangkok, 2010) นอกจากนี้ โอกาสที่เปิดกว้างน่าจะมีแต่เด็กที่อยู่ในสังคมเมืองและมีสถานะทางเศรษฐกิจสูง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นปัญหาโครงสร้างทางชนชั้นที่การศึกษากระจุกตัวในพื้นที่เมือง ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก (2533) ทว่างานดังกล่าวไม่ได้วิเคราะห์ช่องว่างเชิงเพศภาวะ

ในห้วงเวลาต่อมา มีงานชิ้นสำคัญหลายชิ้นที่สนใจศึกษาช่องว่างระหว่างเด็กหญิง-ชายในประเทศไทย โดยเฉพาะในช่วงก่อนเข้าทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน รวมทั้งการประเมินศักยภาพงานพัฒนาสตรีที่รัฐได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาสตรีระยะยาว สำหรับงานชิ้นสำคัญที่เปิดประเด็นการศึกษาเชิงเพศภาวะ คืองานของศาสตราจารย์ จอห์น โนเดล (John Knodel) แห่งศูนย์ประชากรศึกษา (Population Studies Center) มหาวิทยาลัยมิชิแกน สหรัฐอเมริกา โนเดลมีผลงานวิจัยด้านการศึกษาของประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง และได้ตีพิมพ์บทความชื่อ 'The Closing of the Gender Gap in Schooling: The case of Thailand' ลงในวารสาร Comparative Education ฉบับที่ 35 เล่มที่ 1 ปี ค.ศ. 1997 โนเดลวิเคราะห์แนวโน้มทางการศึกษาของเด็กหญิง-ชาย

และชี้ให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำระหว่างเด็กสองเพศภาวะที่อยู่ในระบบโรงเรียน นับตั้งแต่มัธยมศึกษาตอนต้นได้ปิดตัวลงแล้ว ทั้งนี้ โดยอาศัยข้อมูลสำมะโนประชากรในปี พ.ศ. 2533 ดังข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในตาราง 6.4

ตารางที่ 6.4 ความก้าวหน้าทางการศึกษาของเด็กหญิงต่อเด็กชายในช่วงอายุต่างๆ จากข้อมูลสำมะโนประชากรปี พ.ศ. 2533

ระดับการศึกษา	ค่าสัดส่วนหญิงต่อชาย ในช่วงอายุ (ปี)				
	20 - 24	25 - 29	30 - 39	40 - 49	50 ขึ้นไป
มัธยมต้น (1)	0.94	0.80	0.67	0.56	0.34
มัธยมปลาย (2)	0.98	0.90	0.77	0.61	0.35
สูงกว่ามัธยมปลาย (3)	1.38	1.08	0.86	0.70	0.43

ที่มา: 1990 Census (1.2 sample) original tabulations as cited in Knodel, 1997, p. 68.

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลในตารางที่ 6.4 วงเล็บ 1 พบว่าในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงต่อเด็กชายในกลุ่มประชากรที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนประมาณ 1 ใน 3 อนุมานว่าผู้เรียนน่าจะเกิดหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เล็กน้อย หรือในช่วงปี พ.ศ. 2475 ซึ่งเด็กที่ได้เรียนในระดับมัธยมต้นและปลายยุคนั้นมีราวๆ 2% และ 3% ของประชากรเพศหญิงเท่านั้น จึงคาดว่าต้องเป็นประชากรที่อยู่ในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ และมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เป็นคนกลุ่มน้อยในสังคม ทว่าราวปาฏิหาริย์ในกลุ่มประชากรที่มีอายุ 20 - 24 ปี โอกาสของเด็กหญิง-ชายเริ่มมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ข้อมูลในตารางเดียวกันชี้ว่าเด็กหญิงในช่วงอายุดังกล่าวสามารถช่วงชิงพื้นที่การศึกษาใกล้เคียงกับเด็กชายในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมปลาย และเด็กหญิงล้ำหน้าเด็กชายในระดับสูงกว่ามัธยมปลาย ในงานศึกษาอื่นๆ ที่สนใจโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิง ต่างชี้ให้เห็นโอกาสที่เด็กหญิงได้ก้าวล้ำหน้าเด็กชายไปเล็กน้อย ในระดับสูงกว่ามัธยมปลายเช่นกัน แม้ช่วงเวลาอาจแตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย (Praparpun, 2009; Sinnathambu, 2013) ส่วนตัวเลขสถิติของธนาคารโลกระหว่างปี พ.ศ. 2547 - 2556 ก็ยืนยันเช่นเดียวกันว่า

ใน 2 ทศวรรษข้างต้น โอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิงทุกระดับชั้นสูงกว่าเด็กชายในกลุ่มอายุเดียวกัน (World Bank, 2017) อย่างไรก็ตามข้อเสนอแนะนโยบายของโนเดลและงานชิ้นอื่นๆ มีความหมายน้อยมาก เมื่อวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างระดับมหภาค โอกาสของเด็กหญิงที่เพิ่มขึ้นอาจอนุโลมว่ายังคงเป็นเพียงโอกาสของเด็กหญิงชนชั้นสูงและกลางในเมืองเท่านั้น เนื่องจากในปี พ.ศ. 2519 มีผู้หญิงที่สำเร็จเป็นบัณฑิตใน 17 สถาบันการศึกษา เพียงหมื่นกว่าคนเท่านั้น คิดเป็น 45.5% ของบัณฑิตทั้งหมด ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 งานของเสนห์ข้างต้นชี้ว่า เด็กที่อยู่ในช่วงวัยเรียนในระดับอุดมศึกษา มัธยมศึกษาศึกษาตอนปลาย และต้นนั้น อยู่ในระบบการศึกษา 13.8% 24.5% และ 34.5% ของประชากรในช่วงวัยเรียนตามลำดับ ซึ่งสะท้อนว่าเด็กหญิงมากกว่าครึ่งหนึ่งของแต่ละช่วงวัยเรียน ถูกคัดออกจากระบบการศึกษาด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจ ไม่มีสถานศึกษาตั้งในชุมชน และปัญหาด้านภาษา วัฒนธรรม และสถานะบุคคล ส่วนในพุทธทศวรรษ 2547 - 2556 ความก้าวหน้าทางการศึกษาของเด็กหญิง อาจชี้ถึงโอกาสของเด็กหญิงในชนชั้นกลางระดับล่าง รวมทั้งเด็กในเมืองเล็กและชนบทห่างไกลมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2547 ประชากรเด็กหญิงวัยเรียนชั้นมัธยมปลายและอุดมศึกษา มีอยู่ประมาณ 66.9% และ 50.9% ตามลำดับ สัดส่วนของเด็กวัยเรียนในแต่ละระดับสูงกว่าช่วงปี พ.ศ. 2526 ค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามตัวเลขสถิติดังกล่าว เผยว่าเด็กหญิงในช่วงวัยเรียนทุกระดับข้างต้น แม้ขยับสูงขึ้นมากกว่าหนึ่งเท่าตัว แต่เพียงครึ่งเดียวของกลุ่มประชากรเด็กหญิงที่มีโอกาสใช้ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัย และมากกว่าครึ่งเล็กน้อยที่ยังเกาะติดอยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่เหลืออาจเข้าสู่ตลาดแรงงานทั้งในและนอกระบบ บางส่วนอาจมีสถานะเป็นคุณแม่วัยใส และอีกจำนวนไม่น้อยมีสถานภาพเป็นผู้ต้องขังหญิง อีกหนึ่งทศวรรษถัดมา ข้อมูลจากธนาคารโลก (Worlds Bank, 2017) ชี้ว่าในปี พ.ศ. 2556 โอกาสของกลุ่มประชากรอายุวัยเรียนเด็กหญิงในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเพิ่มขึ้นจาก 66.9% เป็น 86.2% ทว่าโอกาสทางการศึกษาระดับสูงกว่ามัธยมปลายแทบไม่กระเตื้องขึ้น อาจชี้ได้ว่านโยบายลดความเหลื่อมล้ำระดับอุดมศึกษายังมีข้อจำกัดอยู่มาก

6.3.3 ความรู้และเพศภาวะระดับอุดมศึกษา

ผู้หญิงสยามในกลุ่มชนชั้นสูงและกลางเข้าถึงอุดมศึกษาในต่างประเทศก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ส่วนในประเทศนั้นเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2467 เมื่อรัฐบาลของล้นเกล้ารัชกาลที่ 6 ได้ทบทวนและอนุญาตให้มีนิสิตหญิงเข้าเรียนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีแรกที่นโยบายปรับเปลี่ยนมีนิสิตหญิงสามารถสอบเข้าเรียนได้ 7 คน โดยกระจายอยู่ทั้งใน 2 คณะ คือ คณะอักษรศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ในชั้นเตรียมแพทย์ รายชื่อนิสิตหญิงทั้ง 7 คือ

1. น.ส.ฉลอง ไกรจิตติ
2. น.ส.ชด นิธิประภา
3. น.ส.เมดวง บุญนาค
4. น.ส.ไทยเชียง อรุณลักษณ์
5. น.ส.อำภา ยุกตะนันท์
6. ม.ร.ว.หญิงนันทา ทองแถม
7. ม.ร.ว.หญิงสงศรี เกษมศรี

(นางเยาว์ ธาราศรีสุทธิ, 2526, น. 26)

และ 5 ปีถัดมาบัณฑิตหญิงรุ่นบุกเบิก 3 ใน 7 คนได้สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา จึงอาจกล่าวได้ว่าในราวปี พ.ศ. 2471 จากผู้หญิงประมาณ 6 - 7 ล้านคนทั่วประเทศ มีสตรีชนชั้นสูงและกลางเพียง 7 คนที่เริ่มมีโอกาสใช้ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัย และมีผู้สำเร็จการศึกษาเพียง 3 คน

การศึกษาในระดับอุดมศึกษายายกวางขวางออกจากหน่วยราชการมากขึ้นหลังปี พ.ศ. 2476 เมื่อรัฐบาลคณะราษฎรได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเพื่อให้เป็นตลาดวิชาระดับอุดมศึกษาแก่คนทั่วไป ระหว่างปี พ.ศ. 2476 - 2519 รัฐบาลได้ทยอยจัดตั้งสถาบันระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 10 แห่ง แต่ส่วนใหญ่ยังกระจุกตัวอยู่เฉพาะกรุงเทพมหานคร อาทิ ยกกระดับโรงเรียนเกษตรเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในปี พ.ศ. 2486 และยกกระดับโรงเรียนช่างเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากรในปีเดียวกัน

กว่าการอุดมศึกษาจะเริ่มขยายตัวไปยังส่วนภูมิภาคได้ก็ย่างเข้าพุทธทศวรรษ 2510 ยุคนี้รัฐบาลเริ่มจัดตั้งมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคอีก 3 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีการเปิดตลาดวิชาในระดับอุดมศึกษา คือมหาวิทยาลัยรามคำแหงในปี พ.ศ. 2517 ที่สำคัญคือ ในทศวรรษนี้ รัฐบาลเริ่มให้อำนาจเอกชนจัดตั้งวิทยาลัย/มหาวิทยาลัยขึ้นอีกจำนวนหนึ่ง ทว่าอยู่ในกรุงเทพมหานครทั้งหมด อาทิ มหาวิทยาลัยหอการค้า มหาวิทยาลัยเกริก มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ มหาวิทยาลัยศรีประทุม และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต (วนิดา พูนศิริวงศ์, นิสา ชูโต และ อาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา, 2522) โอกาสในระดับอุดมศึกษาที่เปิดกว้างมากขึ้นหลังพุทธทศวรรษ 2490 ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2490 จำนวนนิสิตและนักศึกษาหญิงที่สำเร็จการศึกษามี 146 คน คิดเป็น 22% ของผู้สำเร็จทั้งหมด (วนิดา พูนศิริวงศ์, นิสา ชูโต และอาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา, 2522, น. 23) สถาบันอุดมศึกษาในหัวก่อนปี พ.ศ. 2490 ประกอบด้วย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร ทว่า 2 มหาวิทยาลัยสุดท้ายเริ่มรับนักศึกษาในปี พ.ศ. 2486 และทั้ง 2 สถาบันยังไม่เปิดให้ผู้หญิงเข้าศึกษา

ตารางที่ 6.5 จำนวนบัณฑิตหญิงที่สำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2490 และ พ.ศ. 2519

ชื่อสถาบัน (ปีพุทธศักราช ปีก่อตั้ง)	พ.ศ. 2490		พ.ศ. 2519	
	จำนวน นิสิตหญิง	จำนวน รวมนิสิตชาย และหญิง	จำนวน นิสิตหญิง	จำนวน รวมนิสิตชาย และหญิง
1. จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย (2459)	75 (39.7 %)	189 (100 %)	1,444 (50.5 %)	2,861 (100 %)
2. มหาวิทยาลัย มหิดล (2459)	51 (52.0 %)	93 (100 %)	383 (43.3 %)	885 (100 %)

ชื่อสถาบัน (ปีพุทธศักราช ปีก่อตั้ง)	พ.ศ. 2490		พ.ศ. 2519	
	จำนวน นิสิตหญิง	จำนวน รวมนิสิตชาย และหญิง	จำนวน นิสิตหญิง	จำนวน รวมนิสิตชาย และหญิง
3. มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ (2476)	20 (5.7 %)	351 (100 %)	740 (48 %)	1,542 (100 %)
4. มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ (2486)	0 (0 %)	8 (100 %)	434 (48 %)	1,086 (100 %)
5. มหาวิทยาลัย ศิลปากร (2486) ไม่จบก่อน 2497	0 (0 %)	1 (100 %)	447 (61.4 %)	728 (100 %)
6. มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ (2497)	0 (0 %)	30 (100 %)	3,065 (46.7 %)	7719 (100 %)
7. มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ (2506) เริ่มสำเร็จการ ศึกษาปี 2510	-	-	783 (46.8 %)	1673 (100 %)
8. มหาวิทยาลัย ขอนแก่น (2507)	-	-	196 (38.4 %)	510 (100 %)
9. มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ (2513)	-	-	137 (34.9 %)	392 (100 %)
10. สถาบัน เทคโนโลยี พระจอมเกล้า (2513)	0 (0 %)	125 (100 %)	25 (3.9 %)	642 (100 %)
11. มหาวิทยาลัย กรุงเทพ (2514)	187 (57.9 %)	323 (100 %)	186 (57.2 %)	325 (100 %)
12. วิทยาลัย การค้า (2513) เริ่มสำเร็จการ ศึกษาปี 2515	-	-	247 (56.5 %)	437 (100 %)

ชื่อสถาบัน (ปีพุทธศักราช ปีก่อตั้ง)	พ.ศ. 2490		พ.ศ. 2519	
	จำนวน นิสิตหญิง	จำนวน รายนิสิตชาย และหญิง	จำนวน นิสิตหญิง	จำนวน รายนิสิตชาย และหญิง
13. วิทยาลัยเกริก (2513) เริ่มสำเร็จการ ศึกษาปี 2516	-	-	59 (73.7 %)	80 (100 %)
14. วิทยาลัย ธุรกิจบัณฑิตย์ (2516)	-	-	37 (66.1 %)	56 (100 %)
15. มหาวิทยาลัย รามคำแหง (2517)	-	-	2,122 (43 %)	4,938 (100 %)
16. มหาวิทยาลัย ศรีประทุม (2517)	-	-	1 (100 %)	1 (100 %)
17. มหาวิทยาลัย อัสสัมชัญ บริหารธุรกิจ (2517)	-	-	95 (56.9 %)	167 (100 %)
รวม	146 (22.6 %)	646 (100 %)	10,940 (45.5 %)	24,042 (100 %)
รวม 30 ปี			77,840 (43.7 %)	178,132 (100 %)

ที่มา: ตารางจำนวนบัณฑิตหญิง ปรับปรุงจาก วนิดา พูนศิริวงศ์, นิสิต ชูโต, และอาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา (น. 23), 2522.

สถาบันที่มีนักศึกษาหญิงสำเร็จการศึกษามากที่สุด คือมหาวิทยาลัยมหิดล ในปี พ.ศ. 2490 มีนักศึกษาหญิงสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิดลถึง 52% ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในคณะแพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเภสัชศาสตร์ ส่วนสัตวแพทย์มีแต่เฉพาะผู้ชาย สภาวะกระจุกตัวในศาสตร์ด้านแพทยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ของผู้หญิง ปรากฏในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเช่นกัน ซึ่งว่าอุดมศึกษาไทยในสายวิทยาศาสตร์และการแพทย์เปิดกว้างรับผู้หญิงเข้าเรียนแต่เริ่มต้น ส่วนความรู้ในศาสตร์พาณิชยศาสตร์และการบัญชี เป็นพื้นที่

รองรับนักศึกษาทั้งสองเพศภาวะในสัดส่วนใกล้เคียงกัน แต่คณะอักษรศาสตร์ ไม่มีผู้ชายสำเร็จการศึกษาแต่อย่างใด ส่วนคณะที่ไม่มีผู้หญิง คือวิศวกรรมศาสตร์ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ และอีก 2 สถาบันที่ไม่รับผู้หญิงเข้าเรียน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองได้เปิดเป็นตลาดวิชา และในห้วงเวลาข้างต้นมีนักศึกษาหญิงสำเร็จการศึกษาเพียง 20 คน หรือ 5.7% วิชาที่เปิดเรียนคือวิชากฎหมาย เศรษฐศาสตร์ และการเมือง เป็นไปได้ว่าความรู้ข้างต้นยังไม่เป็นที่นิยมในหมู่ผู้หญิง หรือไม่มีตลาดแรงงานรองรับ อาทิ ด้านนิติศาสตร์ ซึ่งเป็นที่ถกเถียงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องการกีดกันผู้หญิงเข้าเรียนโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งรัฐบาลมองว่าการทำงานด้านตุลาการต้องอาศัยความรอบรู้ ความมีเหตุผล และจิตใจที่เข้มแข็ง ผู้หญิงน่าจะอ่อนโยน อ่อนแอเกินกว่าจะทำงานประเภทนี้ได้ นอกจากนี้ผู้เรียนในระยะแรกในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง คือผู้ที่จบโรงเรียนกฎหมายจากกระทรวงยุติธรรมซึ่งไม่ได้รับผู้หญิงเข้าเรียนและทำงานแต่เบื้องต้น นักศึกษากลุ่มอื่น ประกอบด้วย ข้าราชการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทนายความ ครู และผู้แทนท้องถิ่น (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559) ซึ่งเป็นอาชีพที่กีดกันผู้หญิงตั้งแต่ต้นมือด้วยเช่นกัน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีผู้สำเร็จ 8 คน เป็นผู้ชายล้วน เนื่องจากสาขานวนศาสตร์ กระทรวงไม่มีนโยบายรับผู้หญิงเข้าเรียนและทำงานราชการ ต่อมาเมื่อมีการขยายสาขาอื่นๆ เพิ่มขึ้น อาทิ ประมง ป่าไม้ และปรับสถานะจากโรงเรียนเตรียมข้าราชการของกระทรวงเป็นตลาดวิชา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ก็ยังคงยึดจารีตเดิม ไม่มีนโยบายรับผู้หญิงเข้าเรียน จนกระทั่งมีการปรับตัวอย่างสาขาวิชาใหม่ๆ จึงมีนิสิตหญิงเข้าเรียนในสถาบัน

เมื่อล่วงถึงปี พ.ศ. 2519 สถาบันอุดมศึกษาได้เพิ่มขึ้นรวมแล้วเป็น 17 สถาบัน มีผู้หญิงสำเร็จการศึกษาทั้งหมดรวมแล้ว 10,940 คน คิดเป็น 45.5% เมื่อรวมระยะ 30 ปี คือระหว่างปี พ.ศ. 2490 - 2519 มีผู้หญิงเพียง 77,840 คนเท่านั้นที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา คิดเป็น 43.7% ของทั้งหมด ซึ่งชี้ว่าสัดส่วนของผู้หญิงในระดับอุดมศึกษาใกล้เคียงกับผู้ชายนับตั้งแต่ปลายพุทธทศวรรษ 2510 ทว่าผู้สำเร็จอุดมศึกษาเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคม

เมื่อวิเคราะห์ธรรมชาติของความรู้ พบว่าวิชาด้านวิศวกรรมศาสตร์ สัตวแพทยศาสตร์ วนศาสตร์ เป็นพื้นที่ของผู้ชายมาจนปัจจุบัน ในกรณีของ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2519 คณะวิศวกรรมศาสตร์ไม่มีนักศึกษาหญิงแต่อย่างใด (วนิดา พูนศิริวงศ์, นิสิตา ชูโต และอาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา, 2522, น. 17) ต่อมาอีก 4 ทศวรรษคือในปี พ.ศ. 2559 มีผู้หญิงแทรกตัวเข้ามาสู่โลกความรู้ด้านเครื่องยนต์กลไกมากขึ้น แต่ยงนับว่าเป็นชนกลุ่มน้อย ผู้สำเร็จการศึกษาทั้งระดับปริญญาตรี โท และเอก ของคณะวิศวกรรมศาสตร์รวมแล้ว 799 คน เป็นผู้หญิง 231 คน คิดเป็น 28.9% เมื่อจำแนกเป็นระดับชั้น ระดับปริญญาเอก มีผู้หญิง 2 คน คิดเป็น 20% ระดับปริญญาโทมีผู้หญิง 84 คน คิดเป็น 42.2% ส่วนระดับปริญญาตรีมีผู้หญิง 145 คน คิดเป็น 33.0% (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2559)

สำหรับสาขาวิชาที่มีพลวัตสูง คือวิชาที่พีคครูและอาจารย์ ในระยะแรก ไม่เปิดรับผู้หญิงเช่นกัน กล่าวกันว่าครูบางคนต้องไปประจำโรงเรียนต่างจังหวัด ซึ่งสังคมไทยยังไม่นิยมให้ผู้หญิงไปทำงานห่างไกลบ้าน จึงขาดแคลนผู้ที่เข้าเรียน ส่วนศาสตร์ที่เปิดกว้างในระยะหลัง และมีความยืดหยุ่นต่อนักศึกษาทุกเพศภาวะ ได้แก่รัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่มีการเปิดให้เรียนหลังพุทธศตวรรษ 2500 จึงอาจวิเคราะห์ได้ว่า โอกาสเข้าถึงความรู้สมัยใหม่ของผู้หญิงที่ถูกกำหนดด้วยตลาดแรงงานในภาคราชการ ส่งผลให้สัดส่วนผู้หญิงในตำแหน่งสูงในภาคราชการระยะต่อมามีสัดส่วนน้อยมาก อาทิ ตำแหน่งในระดับเจ้ากระทรวง ปลัดกระทรวงและอัตราตำแหน่งผู้บริหารหน่วยงานระดับ ซี 10 - 11 และอาจอธิบายถึงต้นสายปลายเหตุของสถานะชายขอบของผู้หญิงในชุมชนการเมือง และเศรษฐกิจ ณ ห้วงเวลาต่อมา

ในขณะเดียวกันวิเคราะห์ได้ว่า ปัจจัยทางวัฒนธรรมมิได้มีอิทธิพลต่อการกีดกันและกีดกันผู้หญิงมากนักในการเข้าถึงความรู้สมัยใหม่และโรงเรียนอย่างที่เข้าใจกัน ดังปรากฏว่าเมื่อรัฐมีนโยบายเปิดกว้าง สัดส่วนของผู้หญิงก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งโนเดล (John Knodel, 1997) ชี้ว่า การที่สัดส่วนเด็กหญิงตีตื้นและอาจก้าวข้ามเด็กชายทุกระดับในทศวรรษ 1990 นั้น มิได้เกิดจากประชากรเด็กหญิงเข้าสู่ระบบการศึกษาเบื้องต้นคือระดับประถมศึกษา

มากกว่าเด็กชาย ทว่าเป็นผลจากปัจจัยเชิงวัฒนธรรม ที่กำหนดพฤติกรรม การเรียนของเด็กหญิงให้มีระเบียบวินัยค่อนข้างมาก เด็กหญิงจึงเกาะระบบการศึกษาได้มั่นคงกว่าและได้เข้าอยู่ในระบบการศึกษาได้ต่อเนื่องมากกว่าเด็กชาย งานของโนเดล (Knodel) (1997, p. 68) ชี้ว่าสัดส่วนการสอบเลื่อนชั้น หรือความสามารถทางวิชาการของเด็กหญิงในการสอบวัดผลและเลื่อนระดับชั้นสูงกว่าเด็กชายในทุกกลุ่มอายุ ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีส่วนสำคัญคือยอบอุ้มและกดดันเด็กผู้หญิงให้อยู่ในระเบียบวินัย คือความคาดหวังของครอบครัว และสังคมและความกตัญญูต่อบุพการี ปัจจัยข้างต้นคอยกำกับเด็กผู้หญิงให้อยู่ในลู่วางมากกว่าเด็กชาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ที่ปลูกฝังความเชื่อเรื่องลูกสาวและผู้หญิงดีในอุดมคติคอยกำกับเด็กหญิงให้มีความมุ่งมั่นและอดทนกับระบบการศึกษาได้สูงกว่าเด็กชาย สังคมไทยมักเล็งดูเด็กผู้ชายให้มีความอิสระในการใช้ชีวิต และไม่ได้คาดหวังเรื่องความกตัญญูต่อบุพการีในเชิงเศรษฐกิจ และความประพฤติที่ต้องอยู่ในกรอบจารีต แต่คาดหวังผ่านการบวชเรียน

นอกจากนี้ ความก้าวหน้าทางการศึกษาของเด็กหญิงยังเชื่อมโยงกับตัวแปรเรื่องระบบเศรษฐกิจโลกที่ขยายตัวเข้ามาใช้พื้นที่ในประเทศกำลังพัฒนา เป็นฐานการผลิตสินค้านานาชาติ ประเทศไทยเองได้จัดทำเขตการผลิตสินค้าส่งออก อาทิ เขตนิคมอุตสาหกรรม ที่จังหวัดลำพูน จังหวัดอยุธยา และจังหวัดสงขลา พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษเหล่านี้เป็นแหล่งจ้างงานของผู้หญิงที่ผ่านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและปลาย รวมทั้งตลาดแรงงานระดับอุดมศึกษา โอกาสตลาดงานที่เปิดกว้างส่งผลต่อการปรับตัวของครัวเรือนที่อยู่ในพื้นที่ที่ใกล้นิคมอุตสาหกรรมค่อนข้างชัดเจน ในหมู่บ้านแถวป่าซาง จังหวัดลำพูน และสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าครัวเรือนยากจนหรือค่อนข้างยากจน ต่างทุ่มเททรัพยากรของครัวเรือนเพื่อส่งเสียบุตรสาวเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ด้วยคาดหวังจะให้เข้าสู่ตลาดแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน และเป็นเสาหลักของครอบครัวในระยะยาว ส่วนครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีต่างทุ่มเทให้บุตรสาวและบุตรชาย เข้าสู่อุดมศึกษา เพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานที่มั่นคงกว่า คนในหมู่บ้านมองการศึกษาเด็กหญิงในเชิงการลงทุนและมองเห็น

ช่องทางตลาดแรงงานและรายได้ กล่าวได้ว่าภาพความมั่นคงของครอบครัว ในอนาคตเกาะเกี่ยวกับการลงทุนทางการศึกษาในเด็กหญิงมากขึ้น (Nawarat, 2004, 2006a) ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของธนาคารโลกที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ ที่ได้วิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างการขยายตัวของตลาดแรงงานระดับล่างและ กลางกับการลงทุนทางการศึกษาในเด็กหญิงของครอบครัว

การเคลื่อนไหวของสตรีนิยมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งอิทธิพลทางความคิด ต่อการศึกษาของเด็กหญิงอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ โดยผ่านประชาคมโลกที่กดดัน ให้รัฐบาลมีการวางแผนหนุนให้เด็กหญิงเป็นกลุ่มเป้าหมายของการศึกษาและ พัฒนา ซึ่งปรากฏชัดเจนในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 นอกจากนี้ กลุ่มองค์กร ผู้หญิงในระดับชุมชนมักมีโครงการเฝ้าระวังเด็กหญิงกลุ่มด้อยโอกาส และมีความเสี่ยงต่อการค้ามนุษย์ โดยการอุดหนุนทุนการศึกษา มีการสร้างงาน ในระหว่างการเรียนรู้ รวมทั้งมีส่วนอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนเรียกร้องเรื่อง การศึกษาขั้นพื้นฐานและการเรียนฟรี รวมทั้งทุนอุดหนุนต่างๆ ผู้นำสตรีระดับ ชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ขาดโอกาสทางการศึกษา ได้หันกลับมาใช้ชีวิตนักเรียน นักศึกษา โดยการเข้าเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อสร้างตัวแบบ จูงใจต่อเยาวชน และเพิ่มต้นทุนทางวัฒนธรรมให้ตน (Nawarat, 2004)

การมีสถานศึกษาใกล้ชุมชนเป็นปัจจัยเชิงบวกค่อนข้างมาก รวมทั้งขนาด จำนวนบุตร ครอบครัวที่มีบุตรน้อยลง ซึ่งส่วนใหญ่มีบุตร 2 คน มักเปิดโอกาส แก่ลูกทั้งหญิงชายอยู่ในระบบโรงเรียนในระดับที่สูง

6.4 ข้อท้าทายความก้าวหน้าทางการศึกษาของผู้หญิง ในระบบโรงเรียน

6.4.1 อคติเพศภาวะและความเหลื่อมซ้อน ของเพศภาวะกับอัตลักษณ์อื่น

ทฤษฎีสตรีนิยมในกลุ่มวิพากษ์และหลังสมัยใหม่ได้นำแนวคิด 'Intersectionality' ซึ่งในประเทศไทยยังไม่มีคำแปลที่ลงตัว แต่มีผู้ริเริ่มถอดความ เป็นไทย เช่น 'อำนาจทับซ้อน' ปฏิภาศภาวะ (สมัคร์ กอเข้ม, 2553, น. 14) แนวคิด 'Intersectionality' สร้างระบบคิดการวิเคราะห์ระบบอำนาจทับ

เชิงซ้อนในวิถีชีวิตผู้หญิง เริ่มจากการวิเคราะห์ผู้หญิงสีผิวในอเมริกา นักคิดกลุ่มนี้ อาทิ คิมเบร์ลีย์ วิลเลียม ครินชอว์ (Kimberlé Williams Crenshaw, 1989) (as cited in Carastathis, 2014. p. 59) ที่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างระบบโครงสร้างอำนาจทางชนชั้น เชื้อชาติ สีผิว เพศภาวะ เพศวิถี และศาสนา/ความเชื่อ ต่างส่งอิทธิพลซึ่งกันและกันในการบ่มเพาะอัตลักษณ์ และจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง การวิเคราะห์วิถีชีวิตผู้หญิงในฐานะคนที่มีสถานะรอง จึงต้องวิเคราะห์ผ่านระบบอำนาจดังกล่าวไปด้วยกัน เปรียบเสมือนการวิเคราะห์สมการหลายชั้น และการวิเคราะห์แบบตัดขวางในหลายๆ พื้นที่ หลายๆ บริบทที่ซ้อนทับโดยไม่ละทิ้งระบบโครงสร้างอำนาจใด แต่เผยให้เห็นว่าระบบอำนาจต่างๆ ได้ส่งอิทธิพลซึ่งกันและกันในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง การวิเคราะห์จึงต้องกระทำผ่านระบบอำนาจหลายระบบ โดยคำนึงถึงความซับซ้อน การไม่แยกขาด และไม่ลดรูปการวิเคราะห์ เป็นต้น

ความก้าวหน้าทางโอกาสเข้าถึงความรู้ในระบบโรงเรียนของเด็กและผู้หญิงที่กล่าวมาข้างต้นทั้งในประเทศกำลังพัฒนาในบางอนุภูมิภาค และในประเทศไทย ด้านหนึ่งปฏิเสธมิได้ว่า เด็กและผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นกลางและล่างมีทุนมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรมสะสมในตัวตนเพิ่มมากขึ้นนานับประการ อาทิ การเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจ และการที่ผู้หญิงชนชั้นกลางพัฒนาตนเป็นนักวิชาชีพ ในหลากหลายสาขาอาชีพ เป็นผู้นำองค์กรทางธุรกิจ กระนั้น ผู้หญิงส่วนใหญ่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในตลาดแรงงานระดับล่างที่ขาดความมั่นคงในการทำงาน รายได้ และสวัสดิการ ยังทำงานในสายพานการผลิตตามโรงงานต่างๆ และงานนอกระบบตามใต้ถุนบ้าน (piece work) นอกจากนี้ ค่าจ้างของผู้หญิงที่ทำงานประเภทเดียวกันกับผู้ชายมักต่ำกว่าอีกด้วย ผกผันกับสัดส่วนรายได้ของผู้หญิงในหน่วยครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2550) ในงานของสตรอมควิสต์ (Stromquist, 2012) ที่ว่าในหลายประเทศ เช่น อินเดีย การศึกษาระบบโรงเรียนช่วยชะลอเด็กหญิงในเรื่องความคาดหวัง การแต่งงานในวัยเยาว์ เปิดโอกาสให้ผู้หญิงตัดสินใจเรื่องการคุมกำเนิดและจำนวนบุตร และช่วยพัฒนาความเป็นผู้นำในชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

ทว่าในอีกด้านหนึ่ง นักสตรีนิยมที่สนใจการศึกษาของเด็กหญิงและผู้หญิงจำนวนไม่น้อย (Unterhalter, 2005; Wiener, 2004; Stromquist, 2003; Stone, 1994; Connell, 1987) ได้แย้งมุมมองของรัฐและภาคีหุ้นส่วนการพัฒนาทั้งระดับโลกและท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญแก่ตัวเลขสถิติของเด็กหญิงในระบบโรงเรียน และมองว่าจำนวนที่มากขึ้น รวมทั้งการที่เด็กหญิงอยู่ในระบบการศึกษาในจำนวนปีที่ยาวนานมากขึ้น คือความสำเร็จ และเป็นภาพสะท้อนความเสมอภาคทางโอกาสทางการศึกษาของเด็กหญิง นักคิดกลุ่มนี้ชี้ว่าความก้าวหน้าทางตัวเลขอาจไม่ได้แสดงถึงโอกาสที่ดีกว่าสำหรับเด็กและผู้หญิงในความหมายที่ว่าอคติทางเพศภาวะและโครงสร้างเพศภาวะยังคงบ่มเพาะความเป็นอื่นต่อเด็กหญิงและผู้หญิงอยู่ต่อไป หาได้เบาบางลงจนครอบคลุมมองเห็นคุณค่าของเด็กหญิงในฐานะมนุษย์ที่เท่าเทียมไม่ และระดับการศึกษาที่สูงขึ้นของผู้หญิงก็ไม่อาจชี้ชัดถึงการมีอำนาจในตัวเองของผู้หญิงในทุกมิติ สังคมเองยังคงคาดหวังผู้หญิงตามระบบคิดโครงสร้างเพศภาวะแนวจารีตสตรีนิยม (Stromquist, 2012) เผยว่า งานวิจัยที่ศึกษาในประเทศแถบอนุภูมิภาคแอฟริกา ชี้ว่า ในบางประเทศที่ผู้ชายรวมทั้งเด็กชายถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารในสถานการณ์การสู้รบที่ยืดเยื้อนั้น ภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัวถูกถ่ายโอนไปอยู่ที่ผู้หญิง เพื่อความอยู่รอด ครอบครัวจึงเริ่มลงทุนให้เด็กหญิงเข้าถึงการเรียนในระดับสูงมากขึ้น ด้วยหวังว่าเด็กหญิงจะสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานที่มีผลตอบแทนดี ส่งผลให้ครอบครัวมีความมั่นคงในยามที่ไม่มีผู้ชายเป็นเสาหลัก งานวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งที่สะท้อนถึงการไม่เคลื่อนไหวเท่าที่ควรของอคติทางเพศภาวะ คือการเบียดขับเด็กหญิงและผู้หญิงจากการเข้าถึงความรู้ในสาขาวิชาที่โดยจารีตสงวนไว้สำหรับเพศภาวะชาย ซู โรสเซอร์ (Sue Rosser, 2011) ชี้ว่านับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2000 สัดส่วนของนักศึกษาหญิงในวิชาด้านวิทยาศาสตร์วิศวกรรมศาสตร์ และเทคโนโลยีกลับมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าวิชาคอมพิวเตอร์ศาสตร์ (Computer Science) ซึ่งเคยมีสัดส่วนนักศึกษาหญิงในระดับปริญญาตรีเพิ่มเป็น 10% ในปี ค.ศ. 1971 และพุ่งสูงถึง 27% ในปี ค.ศ. 1981 นั้น กลับลดลงสู่ตัวเลขหลักเดียวหลังทศวรรษ 2000 ปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักศึกษาหญิงสนใจในวิชา

ดังกล่าวน้อยลง เกิดจากพื้นที่ในโลกการงานอาชีพ ซึ่งยังคงมองไม่เห็นศักยภาพสตรีเพศ ตำแหน่งผู้นำองค์กรที่ทำงานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ยังถูกยึดครองอย่างเบ็ดเสร็จโดยบุรุษเพศ ยิ่งไปกว่านี้ เนื้อหาความรู้ไม่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อดึงดูดความสนใจจากตัวผู้เรียนอีกเพศหนึ่ง มีการให้ความเห็นว่าการประสบความสำเร็จและความรู้ของผู้หญิงไม่มีพื้นที่ยืนในหลักสูตรแต่อย่างใด นอกจากนี้ นักศึกษาหญิงที่เข้าเรียนในหลักสูตรคอมพิวเตอร์ศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ ซึ่งมีจำนวนน้อยมักถูกลดหย่อนให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว สถาบันการศึกษาขาดกลไกสนับสนุนนักศึกษาหญิง ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยทั้งในเชิงเพศภาวะและชาติพันธุ์ พวกเขาจึงขาดความมั่นใจ และละทิ้งความสนใจในสาขาวิชาที่เรียนไปในที่สุด หลังจากจบชั้นปริญญาตรี

ส่วนงานวิจัยที่ศึกษาในประเทศแถบอนุภูมิภาคลาตินอเมริกาและแคริบเบียน ซึ่งเป็นซีกโลกที่เด็กและผู้หญิงได้รับการส่งเสริมให้มีโอกาสทางการศึกษาสูงกว่าในกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาอื่นๆ กลับเผยตัวเลขโอกาสทางการศึกษาของผู้เรียนที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรทางชนชั้น เพศภาวะ และความเป็นชาติพันธุ์อย่างน่าสนใจ อาทิ งานศึกษาในประเทศบราซิล (Rosemburge, 1997 as cited in Stromquist, 2012, p. 184) ที่ได้เผยว่าจำนวนปีในโรงเรียนของผู้หญิงผิวดำที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นชนบท และเป็นแหล่งที่อยู่ของผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นทาสจากทวีปแอฟริกาตั้งแต่อดีตจนถึงศตวรรษที่ 19 นั้น มีเพียง 2.1 ปี เปรียบเทียบกับผู้หญิงในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศบราซิลอันเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมและประชากรส่วนใหญ่ เป็นคนผิวขาวมีจำนวนปีในโรงเรียน 5.7 ปี ในงานชิ้นเดียวกัน ผู้เขียนศึกษาสถานะและข้อท้าทายของการศึกษาระดับก่อนประถมวัย (preschool level) ใน 7 รัฐของประเทศบราซิล ซึ่งเผยว่าเด็กผิวดำอายุ 7 ขวบ แต่ยังคงเรียนระดับก่อนประถมวัยมีเป็นจำนวนมาก แสดงว่าเด็กเหล่านี้ถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการพัฒนาความพร้อมเพื่อเข้าเรียนระดับประถมศึกษา พวกเขาจึงเรียนซ้ำชั้นตั้งแต่ระดับอนุบาล เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของเด็กผิวดำก่อนวัยเรียน ผู้เขียนได้ศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติมไปที่ครู พบว่าครูที่สอนชั้นอนุบาลเด็กผิวดำเป็นผู้หญิงผิวดำที่ราว 85% ไม่ได้รับการศึกษาอบรมด้านการสอน

เด็กอนุบาล ยิ่งไปกว่านี้ 79% ของครูเหล่านี้สำเร็จการศึกษาต่ำกว่าระดับชั้นประถมศึกษา ข้อค้นพบนี้ชี้ว่า เด็กผิวดำถูกจัดวางไว้ในกลุ่มที่ขาดโอกาสการศึกษา ตั้งแต่เริ่มต้น ซึ่งก็คือในระยะก่อนวัยเรียนหรือในระดับอนุบาลนั่นเอง ดังนั้นโอกาสเข้าโรงเรียนในระดับประถมศึกษาของเด็กกลุ่มนี้ย่อมมีน้อยหรือซ้ำกว่าเด็กผิวขาว ในงานชิ้นเดียวกันนี้ ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า การด้อยโอกาสของเด็กวัยอนุบาลผิวดำ ส่งทอดมาจากความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของคนผิวดำ โดยเฉพาะผู้หญิงที่เคยเป็นกลุ่มด้อยโอกาสทางการศึกษามาก่อน และเป็นผลจากการที่ครูผิวดำ 79% อยู่ในโรงเรียนเพียงเวลาสั้นๆ และจบการศึกษาในระดับต่ำ งานวิจัยนี้ชี้ว่า การทำความเข้าใจกับการเข้าถึงการศึกษาของเด็กหญิง และผู้หญิง ไม่อาจละเลยตัวแปรด้านชาติพันธุ์ อายุ และเพศภาวะซึ่งต้องนำมาวิเคราะห์ด้วยเสมอ นอกจากนี้ คุณภาพและคุณวุฒิของครูน่าจะบ่งบอกถึงคุณภาพการศึกษาที่เด็กได้รับในปัจจุบันและโอกาสของเด็กในอนาคตด้วย

งานวิจัยในประเทศไทย (Knodel, 1997) และในภูมิภาคลาตินอเมริกา (Stromquist, 2012) ต่างชี้ว่าความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในระบบโรงเรียนทุกระดับ ซึ่งแทบจะสังเกตไม่เห็นนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 นั้น อาจมิได้สะท้อนว่าโอกาสดังกล่าวได้ช่วยขยายโครงสร้างเพศภาวะที่กำหนดพื้นที่ และสัญญาณการแบ่งงานทางเพศภาวะมากนัก เช่น มีรายงานที่ระบุว่า สหพันธ์และองค์กรครุณาโดยบุรุษเพศแทบทั้งสิ้น (Stromquist, 2012) ในประเทศไทย ตำแหน่งผู้อำนวยการเขตการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษาภาครัฐซึ่งมีอยู่ประมาณ 74,000 แห่งทั่วประเทศถูกครอบครองแบบเกือบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดโดยบุรุษเพศเช่นกัน ประมาณการว่าผู้หญิงมีโอกาสแทรกตัวอยู่ไม่ถึง 10% ภาวะไร้อัตนชนของผู้หญิงในโลกวิชาชีพการศึกษาจึงย้ำแย่มั่นน้อยหรืออาจยิ่งกว่าในพื้นที่การเมืองและเศรษฐกิจ ในงานของมาดี ลิมสกุล (2552) งานของนงเยาว์ เนาวรัตน์ (2551) และงานชิ้นอื่นๆ เช่น งานของนิตา ชูโต และคณะ (2538) ต่างวิเคราะห์ให้เห็นว่าความเหนือกว่าของบุรุษเพศยังถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในตำราเรียนแม้ว่าระบบเศรษฐกิจและโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิงได้ล้ำหน้าเด็กชายไปแล้วโดยภาพรวม แต่ตำราเรียนในระยะช่วง 2 - 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ยังคงนำเสนอภาพลักษณ์บทบาทหญิงชายที่ผูกโยงผู้หญิงไว้กับอาณาบริเวณบ้าน

อย่างขาดพลวัต ทั้งๆ ที่สัดส่วนกำลังแรงงานในระบบเศรษฐกิจประเทศไทย
ครึ่งหนึ่งเป็นผู้หญิง

ภาพที่ 6.1 ตั้งวงล้อมรับประทานอาหาร

ภาพที่ 6.2 กิจกรรมด้านวิทยาศาสตร์ของนักเรียน

ภาพที่ 6.3 ผู้ใหญ่บ้านกำลังนำประชุมลูกบ้าน

ภาพที่ 6.4 โรงเรียนสี่เตี่ยว

นอกจากนี้ในช่วงครึ่งทศวรรษที่ผ่านมา ครูที่รับผิดชอบวิชาเพศศึกษา ยังคงปฏิเสธที่จะนำแนวคิดเพศภาวะสู่การเรียนรู้ในห้องเรียน แม้ว่าองค์กรสตรี และองค์กรพัฒนาสังคม รวมทั้งภาครัฐได้ริเริ่มนำร่องสร้างหลักสูตรขยายวิถีคิด เพศวิถีในแนวจารีตไปบ้างก็ตาม ทว่าแรงเสียดทานก็มีพลังต้านมิใช่น้อย เช่น เดียวกัน เนื้อหาวิชาในสายศิลป์วัฒนธรรมและกฎหมายท้องถิ่นแทบไม่มีพื้นที่

ให้นำเสนอภาพตัวแทนผู้หญิงในฐานะผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้าน เนื้อหาดำเนินการเรียนและการนำเสนอภาพตัวแทนผู้หญิงไว้ใน 'พื้นที่บ้าน' เหล่านี้อาจจุดประกายเยาวชนรุ่นเยาว์ทั้งสองเพศภาวะให้ขาดจินตนาการต่อพื้นที่และบทบาทหญิงชายที่ยืดหยุ่นและมีทางเลือกมากขึ้นก็เป็นได้ แม้ว่าหลักสูตรและตำราเรียนอาจมิได้มีพลังก่อรูปความคิดฝังลึกในตัวผู้เรียนได้ทั้งหมด ด้วยความสัมพันธ์หญิงชายในสังคมไทยได้วิวัฒนาการไปอย่างมาก ด้วยอิทธิพลของระบบคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ ที่ได้ปรับบทบาทผู้หญิงเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจมากขึ้น

ปรากฏการณ์ที่ชี้ว่าโรงเรียนยังไม่มีศักยภาพเป็นสถาบันนำการเปลี่ยนแปลงเพื่อท้าทายกับโครงสร้างอำนาจเพศภาวะแบบดั้งเดิมไม่ยกเว้นแม้แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว และมีสตรีเป็นนักการเมืองสัดส่วนที่สูง โรเบิร์ต คอนเนลล์ (Robert Connell) (1987) เสนอว่า ในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย การเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจเพศภาวะมักได้รับการต่อต้านจากบุรุษเพศอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการต่อต้านในวิถีชีวิตประจำวัน การต่อต้านท้าทายแม้ว่าอยู่ในลักษณะไม่โจ่งแจ้ง อาทิ ผ่าน สายตา ท่าทาง และผ่านทางภาษา แต่มีผลให้การริเริ่มและการดำเนินนโยบายที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและผู้หญิงก้าวหน้าอย่างล่าช้า ด้วยเหตุนี้ คอนเนลล์ (Connell, 1982) ชี้ว่าความเท่าเทียมระหว่างเพศที่ตั้งอยู่บนฐานเชิงปริมาณนั้นไม่เพียงพอ การประเมินผลสำเร็จความก้าวหน้าทางการศึกษาจึงไม่ควรเน้นเฉพาะสัดส่วนของเด็กหญิงที่เข้าไปแทนที่นักเรียนชายเพียงเท่านั้น หากควรก้าวไปสู่การประเมิน/ตรวจสอบปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนและในชีวิตประจำวันของเด็กทั้งสองเพศภาวะว่ามีอคติและการเหยียดหยามทางเพศมากน้อยเพียงใด งานของสตรอมควิสต์ (Stromquist, 2012) ก็ได้ตั้งข้อสังเกตในทำนองเดียวกันว่า โรงเรียนมีแนวโน้มจัดการศึกษาตามแนวจารีต เด็กและผู้หญิงที่ผ่านระบบโรงเรียนจึงไม่ได้รับการบ่มเพาะหล่ออ่อนทางความคิดเพื่อต่อกรกับระบบชายเป็นใหญ่ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังอ้างว่า มีงานวิจัยและประสบการณ์ที่สกัดจากการทำงานขององค์กรสตรีในหลายภูมิภาคที่ระบุว่า การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สร้างความเป็นตัวตนและการมีอำนาจในตัวเองเกิดขึ้นในพื้นที่นอกระบบโรงเรียน งานของ วีเนอร์ (Weiner, 2004) ได้ตอกย้ำว่านักวางแผนทั้งระดับโลก

และท้องถิ่นที่นิยมกล่าวถึงความสำเร็จของนโยบายทางการศึกษาของเด็กหญิง
ในเชิงตัวเลขซึ่งไม่เพียงพอ

โดยสรุปนักสตรีนิยมเหล่านี้เน้นย้ำว่า การประเมินความสำเร็จของ
การศึกษา ควรเป็นการสำรวจตรวจสอบว่าโรงเรียนได้บ่มเพาะ/สร้างจิตสำนึก/
ความเป็นตัวตนในเด็กหญิง/ชาย และความก้าวหน้าในโลกของงานอาชีพและ
ตำแหน่งแห่งที่ของแต่ละเพศในพื้นที่การตัดสินใจและส่วนตัวอย่างไร

ดังนั้นสำหรับสตรีนิยมการศึกษาสำหรับเด็กและผู้หญิงยังคงเป็นประเด็น
ทางการเมืองที่ทำทนายทั้งสิทธิการเข้าถึงและการก้าวให้พ้นจากการเข้าถึงไปสู่
การเสริมพลังอำนาจ (beyond access to empowerment)

6.4.2 ความเท่าเทียมทางการศึกษาและเพศภาวะ ในปริมนทลอำนาจ

ภาพสะท้อนความไม่เท่าเทียมระหว่างคนสองเพศในปริมนทลอำนาจ
และในตำแหน่งการตัดสินใจ อาทิ สัดส่วนของผู้หญิงที่ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิก
สภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้นำระดับสูงในองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน หรือทำงาน
ในแวดวงวิชาชีพ ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์ความสำเร็จของการศึกษาของเด็ก
และผู้หญิงมากขึ้น พื้นที่การเมืองได้รับการวิเคราะห์ว่าเป็นหัวใจของการแสดง
ความเท่าเทียมในสังคมของผู้หญิงชาย จนกระทั่งมีการพัฒนาค่าดัชนีชี้วัดที่เรียกว่า
'Gender Empowerment Measure - GEM' ต่อมา GEM ได้รับการยอมรับ
ให้เป็นตัวชี้วัดที่สำคัญที่ใช้ในรายงานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human
Development Report) ของ UNDP ใน Human Development Report
ปี 2007/2008 มีรายงานว่าประเทศที่มี GEM สูงสุดคือประเทศนอร์เวย์ รองลงมา
เป็นประเทศสวีเดน ซึ่งมีค่าดัชนี GEM ที่ 0.910 และ 0.906 ตามลำดับ ในสอง
ประเทศนี้ ผู้หญิงมีที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎร 40% และ 47% ตามลำดับ รายงาน
ฉบับดังกล่าวแสดง GEM ในประเทศทั้งหมด 103 ประเทศ เมื่อพิจารณาตำแหน่ง
ของประเทศไทยจากตัวชี้วัด GEM ปรากฏว่าไทยอยู่ในตำแหน่งที่ 73 ต่ำยกว่า
ประเทศเกาหลีใต้และมาเลเซีย ซึ่งอยู่ในอันดับที่ 64 และ 65 ตามลำดับ (UNDP,
2007)

จากการที่จำนวนปีในโรงเรียนมีผลน้อยมากต่อการมีส่วนร่วมและการเข้าสู่ตำแหน่งทางอำนาจของผู้หญิง รวมทั้งตำแหน่งในทางการเมืองภาคประชาชน อาทิ ในสหกรณ์ครู ส่วนบทบาททางการเมืองของนักศึกษาหญิงในรั้วมหาวิทยาลัยก็ไม่เปล่งประกายชัดเจน ยิ่งกว่านี้ พบว่าการศึกษาในระบบละเลยการถ่ายทอดบทบาทผู้หญิงในฐานะพลเมืองที่แข็งขันสู่ผู้เรียน อาทิ 'ไม่มีการฉายภาพบทบาทของผู้หญิงในการขับเคลื่อนการปฏิรูปทางการศึกษา' 'ไม่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้ของครูและองค์กรสตรีที่ผลักดันให้ผนวกประเด็นเพศภาวะและชาติพันธุ์เข้าสู่หลักสูตรและการบรรจุในตำราเรียน ไม่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อปรับปรุงเนื้อหาวิชาและบรรจุประเด็นใหม่ๆ เข้าสู่กระบวนการทางการศึกษา อาทิ เรื่องเพศศึกษาในหลักสูตรเป็นต้น (Stromquist, 2012) บทวิเคราะห์ข้างต้นได้รับการกล่าวถึงในงานวิจัยในสังคมไทยเช่นกัน (UNESCO; Praparpun, 2009; มาตี ลิมสกุล, 2552)

6.4.3 ปฏิบัติการหรือสร้างเพศภาวะในห้องเรียนสู่ศตวรรษใหม่

ในโลกตะวันตก อาทิ อเมริกาและอังกฤษ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา นักสตรีนิยม โดยเฉพาะกลุ่มนักคิดที่เรียกตัวเองว่า 'นักสตรีนิยมการศึกษา' (Education feminists) ซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดจากสตรีนิยมสายรากเหง้า หนุนให้บรรจุระบบคิด 'การศึกษาของผู้หญิง' ไว้ในระบบโรงเรียนในหลายระนาบด้วยกัน เริ่มตั้งแต่

1. ใช้งานศึกษาวิจัย ซึ่งเป็นความรู้ที่สกัดจากญาณวิทยาชุดใหม่ เพื่อเผยแพร่วิพากษ์ปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียน ทศนะและความคาดหวังของครูต่อผู้เรียน สถานะรอง และตำราเรียนที่ยังคงเป็นกรอบความเสี่ยงในการถ่ายทอดและค้ำยันระบบชายเป็นใหญ่
2. นักสตรีนิยมการศึกษาได้พัฒนาจุดยืนทางคุณค่าของการปฏิบัติกรในห้องเรียน (praxis) ที่เกาะเกี่ยวกับโจทย์และคำถามของสังคมใหญ่ ความรู้และข้อถกเถียงในห้องเรียนจึงไม่เป็นอื่น และไม่แปลกแยกจากโจทย์และคำถามที่โลกแห่งชีวิตในสังคมใหญ่กำลังถกเถียงและแสวงหา

3. ริเริ่มศาสตร์การสอนแนวใหม่ ที่กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมแบบ ประชาธิปไตย การคิดเชิงวิพากษ์ การเปิดใจรับฟังเสียงต่างๆ (voices) อย่างมี ขันติธรรม การเรียนรู้แบบสานเสวนา (dialogue) และนำประสบการณ์ส่วนตัว ของเด็กผู้หญิงเป็นบทเรียน ประเด็นเหล่านี้ส่วนหนึ่งที่ถูกถูกนำเสนอในคำ 'ศาสตร์การสอนสตรีนิยม' (Feminist pedagogy)

ข้อถกเถียงเชิงคุณค่าที่นักสตรีนิยมการศึกษานำเสนอข้างต้น เกิดจาก การประเมินว่าในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาระดับต่างๆ มักมีรูปแบบ การปฏิสัมพันธ์ทั้งในและนอกห้องเรียนที่ไปกดทับตัวตน ลดโอกาส และสิทธิ์/เสียง ของเด็กหญิง (Stone, 1994) งานของสตรีทอมควิสต์ (Stromquist, 2012) ชี้ให้เห็น ความก้าวหน้าของการปฏิรูปโรงเรียนในแนวสตรีนิยมที่ยึดห้องเรียน หลักสูตร และตำราเรียน เป็นพื้นที่ปฏิบัติการ (praxis) งานข้างต้นเผยว่านักการศึกษา ครู และนักสตรีนิยมที่มีเจตจำนงใช้พื้นที่การศึกษาและห้องเรียน เขย่าโครงสร้าง เพศภาวะแนวจารีต พึ่งร่วมมือกันเพื่อให้ความรู้แก่ครูและนักเรียน เกี่ยวกับ แนวคิดเพศภาวะและกระบวนการวิธีสร้างชุดวิธีคิด และกิจกรรมต่างๆ ที่เปิดทางเลือก การประกอบสร้างอัตลักษณ์ทางเพศภาวะให้มีความยืดหยุ่น สตรีทอมควิสต์ รายงานว่าในบางประเทศ ความร่วมมือระหว่างนักการศึกษา ครู และนักสตรีนิยม ข้างต้น ได้รับเลือกเป็นพื้นที่นำร่อง ในโครงการพัฒนาและวิจัยเพื่อลดทอน หรือขจัดตำราเรียนที่แอบอิงอยู่กับจารีตดั้งเดิมออกจากหลักสูตรและห้องเรียน ประเทศที่บุกเบิกสร้างตำราเรียนใหม่ ได้แก่ ประเทศปากีสถาน มาลาวิ บังกลาเทศ เม็กซิโก และศรีลังกา

สตรีทอมควิสต์ (Stromquist, 2012, p. 213) ประมวลความคิดเบื้องต้น เกี่ยวกับเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงตำราเรียน โดยจำแนกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. สืบเนื่องจากโครงสร้างเพศภาวะที่มีหลายระดับ ในวิธีคิดของฮาร์ดดิ้ง (Harding, 1986) การศึกษาของผู้หญิงเพื่อแปรเปลี่ยนอำนาจระหว่างหญิงชาย ต้องไม่หยุดนิ่งอยู่ที่การทำความเข้าใจระดับพื้นผิวนอกสุด ซึ่งก็คือในระดับ พฤติกรรม ด้วยการจัดการศึกษาที่เน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของปัจเจก อาทิ เปิดโอกาสให้เด็กหญิงเล่นกีฬาฟุตบอล ครอบครัวยุคใหม่ให้ผู้หญิงก้าวข้ามธรณีบ้าน ไปสู่โลกการเมืองโดยไม่ตระหนักถึงโครงสร้างการแบ่งงานทางสังคมเชิงเพศภาวะ

และไม่ตระหนักถึงระบบสัญลักษณ์ที่เป็นรหัสหมายในการตอกย้ำที่ทาง และบทบาทของหญิงชายในสังคม การศึกษาและวรรณคดีในระดับดังกล่าว มักบรรลุผลอย่างจำกัดและไม่ยั่งยืน

แผนงานในส่วนนี้พึงประกอบด้วยความพยายามทั้งหลายทั้งปวง ในอันที่จะขจัดภาษาและสัญลักษณ์ซึ่งสะท้อนอคติทางเพศ ทั้งที่เปิดเผยและที่ซ่อนเร้น ให้มีน้อยที่สุด เนื้อหาที่เป็นเป้าของการรื้อสร้างได้แก่การไม่ให้ความสำคัญหรือการไม่เน้นจุดเด่นของความเป็นชายเกินความจำเป็น รวมถึงการยกตัวอย่างที่เทน้ำหนักไปที่การให้ผู้ชายเป็นผู้แสดงหรือเป็นผู้กระทำอย่างไม่สมดุล ในขณะที่ห้องเรียนมีองค์ประกอบของเด็กอย่างน้อยสองเพศภาวะ

2. ลดและขจัดการให้ความสำคัญแก่ภาพลักษณ์ตายตัวในความเป็นผู้หญิงและผู้ชาย รวมทั้งภาพลักษณ์ที่นำไปสู่การแบ่งงานทางเพศภาวะ ขจัดเนื้อหาในตำราอันเป็นที่สังเกตได้ว่ามีแนวโน้มที่จะจรรโลงภาพลักษณ์ข้างต้น อาทิ บทบาทที่ผู้หญิงและผู้ชายแสดงในแวดวงสังคม ในชีวิตประจำวัน และในโลกการทำงาน ซึ่งสะท้อนบุคลิกภาพที่คาดหวังว่าเป็นของแต่ละเพศอย่างไม่ยืดหยุ่น

3. สร้างต้นแบบที่ทำทลายและตรวจสอบลัทธิเหยียดผิวและอคติทางเพศ การปฏิรูปนี้วางน้ำหนักที่การสร้างพื้นที่ใหม่ในตำราเรียน พื้นที่ใหม่จะแสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของผู้หญิงและผู้ชายในเชิงทางเลือก ซึ่งจะท้าทายภาพลักษณ์บทบาทตายตัว ในขณะที่เดียวกันก็แสวงหาวิธีการสร้างวัฒนธรรมองค์กรทางสังคมใหม่

ในงานชิ้นเดียวกัน สตรอมควิสต์ (Stromquist, 2012, p. 214) นำเสนอปฏิบัติการเขย่าโครงสร้างเพศภาวะในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าได้เคลื่อนตัวจากการตั้งคำถามเรื่องตำราเรียนไปสู่การสืบสานความเป็นประชาธิปไตยในห้องเรียน อาทิ มีโครงการวิจัยที่เน้นการเปลี่ยนแปลง 2 เรื่องด้วยกัน ได้แก่

1. การสำรวจตรวจสอบและการปะทะสังสรรค์ในห้องเรียน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับครู และระหว่างนักศึกษาด้วยกันเอง งานวิจัยในส่วนนี้จำนวนหนึ่งได้ก้าวข้ามจากการแสวงหาความรู้ไปสู่ปฏิบัติการจำลองที่สร้างห้องเรียนใหม่ที่สลายอำนาจในห้องเรียนที่มีครูเป็นศูนย์กลางไปสู่ผู้เรียน และระหว่างผู้เรียน กระตุ้นให้ครูเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนทุกกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ได้อย่างปลอดภัยและเท่าเทียม

2. การทดลองสร้างสถานการณ์จำลองโดยให้ความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ แนวจารีตสามารถถูกตั้งคำถามและท้าทายได้ หลีกเลียงได้ และแทนที่ได้ด้วยความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกว่า งานวิจัยประเภทนี้เลือกวิธีการสอนและการเรียนรู้ในแนวศาสตร์การสอนสตรีนิยม การเรียนรู้ในกระแสนี้ดังกล่าวนั้นการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ของนักเรียน มาตรการส่งเสริมการสร้างตัวตนของปัจเจกและศักยภาพการเป็นผู้กระทำการของเด็กหญิง รวมทั้งลดบทบาทของครูในห้องเรียน

โดยสรุปข้อถกเถียงในบทนี้ หัวใจและแกนกลางของการเรียนการสอนสตรีนิยมในประเทศกำลังพัฒนาในหลายอนุภูมิภาคเอเชียได้มีการขยายโครงสร้างความรู้ตามแนวจารีตพอสมควร กรณีประเทศไทย แนวคิดสตรีนิยมหยั่งรากมายาวนานและได้จุดประกายในแวดวงวิชาการด้านการศึกษาไม่น้อย ในปี พ.ศ. 2522 สำนักงานประสานงานกิจการสตรีและครอบครัวได้มีนโยบายสนับสนุนงานวิจัยที่สำรวจแบบเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในหลายกระบวนวิชา เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งพบว่าตำราเรียนและเอกสารประกอบการเรียนในแต่ละสาระวิชาได้สร้างภาพแทนกำหนดบทบาท และพื้นที่สำหรับหญิงชายแตกต่างกันค่อนข้างตายตัว และมีอคติทางเพศแฝงอยู่ เช่น สร้างภาพผู้หญิงเป็นเพียงผู้อยู่ในสถานะรอง ไม่มีลักษณะเป็นผู้กระทำ การสัญญาเหล่านี้ กระทำผ่านทั้งภาพประกอบ การให้บทบาทตัวละคร และในเนื้อหาของหน่วยสาระการสอนและตำราเรียน อคติดังกล่าวสร้างระบบคิดที่กำกับผู้หญิงไว้กับพื้นที่บ้านให้หวาดกลัวต่อการตัดสินใจ ยอมรับว่าตนเองอ่อนแอและขาดภาวะการเป็นผู้ผู้นำ ในงานวิจัยระยะต่อมามาจนถึงปัจจุบันก็ยิ่งปรากฏการผลิตซ้ำภาพลักษณ์ข้างต้น แม้จะมีลักษณะที่อ่อนแรงลงบ้างก็ตาม ทว่า อิทธิพลของแนวคิดสตรีนิยมก็เริ่มที่จะขับเคลื่อนไป เมื่อมีการสร้างหลักสูตรสตรีศึกษาจนสำเร็จในต้นพุทธทศวรรษ 2540 และแนวคิดสตรีนิยมและมโนทัศน์เพศภาวะเริ่มมีพื้นที่ในหลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการ กลุ่มและเครือข่ายสตรีชนชั้นกลางเองก็มีส่วนสำคัญในการผลักดันประเด็นการพัฒนาสตรีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและฝึกอบรมผู้หญิง ซึ่งเริ่มชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมฉบับที่ 5 ส่วนประเทศอื่น อาทิ ประเทศปาปัวนิวกินี

ซึ่งวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ค่อนข้างจะมีอำนาจควบคุมสังคม ทว่า ครูสตรีและแม่ชีในกลุ่มโรงเรียนคาทอลิกก็ยังสามารถสอดใส่ความรู้ในตัวเด็กหญิงให้มีภาวะกล้าตัดสินใจ มีทักษะวิพากษ์วิจารณ์ มีอิสระในตน ตระหนักรู้ถึงความจำเป็นที่จะต้องกระทำการเพื่อลดทอนการถูกเลือกปฏิบัติและความรุนแรงต่อผู้หญิง เป็นต้น

บทที่ 7

บทสรุปส่งท้าย

สตรีนิยมในโลกตะวันตก เป็นทั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและ กระแสความคิดที่มุ่งอธิบายตัวตนของผู้หญิงว่า ไม่ได้มีสถานะเป็นเพียง แคว่วัตถุในการศึกษา ด้วยการให้ศาสตร์สตรีนิยมเป็นเครื่องมือนำทางความคิด คอยกระตุ้นเร้าให้เกิดการสร้างองค์ความรู้บนฐานญาณวิทยาของผู้หญิงให้ปรากฏขึ้น ข้ามผ่านเวลากานนับศตวรรษมาอย่างต่อเนื่อง ความรู้ของผู้หญิง โดยเสียง (Voice) ของผู้หญิงและเพื่อผู้หญิงจึงมีความโดดเด่น ทำทนาย ทั้งยังได้ผลิตข้อเสนอและ คำถามที่แหลมคมต่อความมีตัวตนของผู้หญิงในสถานะต่างๆ ครอบคลุมถึงสถานะ ของคนชายขอบหรือสถานะคนเล็กคนน้อยผู้ด้อยอำนาจ ผู้ด้อยสิทธิและเสียง ในสังคมการเมืองอีกด้วย งานเขียนนี้ได้นำเสนอแนวความคิดว่าด้วย “ศาสตร์ สตรีนิยม” ในหลากหลายกระแสที่สัมพันธ์กับประเด็นว่าด้วยการศึกษาในแบบเสรี (Liberal education) เพื่อมุ่งสู่การมีอิสรภาพผ่านการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ และซึมซับความรู้ให้นำไปสู่การ “ยื้อ แย่ง ยึด” ตำแหน่งแห่งที่ความรู้ของผู้หญิง จากทั้งวงวิชาการโลกตะวันตกและประเทศไทย โดยได้มองถึงชุดความสัมพันธ์ ดังกล่าวว่าเป็นสิ่งสืบเนื่องในหลายๆ ห้วงเวลาของประวัติศาสตร์สังคมและ ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา ดังที่ โอเบรียน (O'Brien, 1983) ได้อธิบายถึง เป้าหมายการศึกษาของผู้หญิงในวิถีคิดสตรีนิยม ว่ามิได้เป็นเพียงแต่เรื่อง

การตอบโต้เพื่อให้เกิดการเข้าถึงความรู้ประเภทเดียวกับบุรุษเพศ และมีใช้เรื่อง การเข้าถึงอำนาจ รวมทั้งความมั่งคั่งอยู่ที่กินดี ทว่ามีลักษณะของความเป็น การเมืองว่าด้วยเรื่อง “ยื้อ แย่ง ยึด” พื้นที่หัวหน้าหาคำสำคัญในการสร้างความรู้ บนญาณวิทยาแบบใหม่ เพื่อให้ผู้หญิงได้มีพลังอำนาจและสามารถส่งเสียงเพื่อตีแผ่ ภาวะความทุกข์ร้อนแห่งตนให้ดังก้องขึ้น

การส่งเสียงเรียกร้องของผู้หญิงนั้น จึงนับว่าได้มีการคลี่คลายและสร้าง การขยับขับเคลื่อนตัวเข้ามาสู่พื้นที่ของปฏิบัติการทางการเมืองที่มุ่งจัดวางเป้าหมาย ในตัวเองให้เกิดการจัดสภาวะความเป็นรองของผู้หญิงในฐานะกลุ่มทางสังคม หรือชนชั้นแห่งเพศ

ปฏิบัติการทางการเมืองและปฏิบัติการในชีวิตประจำวันผ่านแนวความคิด แบบสตรีนิยม จึงนับได้ว่ามีการลงหลักปักฐาน แล้วสร้างการปลุกกระตุ้นเร้าพลัง ของสตรีเพศให้ลุกขึ้นยืน ทำท่าย เปลี่ยนเสียงแห่งการร้องรำทำครวญให้กลาย มาเป็นข้อเสนอละตัวบทใหม่ คอยขีดเขียน แต่งแต้มและบอกเล่าเรื่องราว พร้อมกับสร้างประวัติศาสตร์ผ่านจิตสำนึกใหม่ของตนเองที่นำไปสู่เงื่อนไข การปลดปล่อยผู้หญิงออกจากความเหลื่อมล้ำทางอำนาจ อุดลักษณะที่แปลกแยก และเป็นอื่น รวมทั้งสภาวะที่ไร้สิทธิ์เสียงและตัวตนบนพื้นที่ทางสังคม

อย่างไรก็ตาม การปรากฏตัวของภาษา ระบบคิดและภูมิปัญญาในศาสตร์ สตรีนิยม ล้วนเป็นความพยายามในการผสานความหมาย ทำที่และปฏิบัติการ ทางสังคมไว้บนจุดร่วมของผู้หญิงและผู้คนทั่วไปที่ต่างก็มีความมุ่งมาดปรารถนา อยากจะก้าวข้ามไปให้พ้นจากสภาวะของการอ่อนด้อยน้อยอำนาจในการ ปกครองตนเอง แต่ทว่าความรู้ที่มีต่อข้อเสนอและปฏิบัติการเคลื่อนไหว ดังกล่าวนั้น ล้วนมีความหมายที่แตกต่างกันตามแต่ละช่วงเวลาและบริบท ทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนปรัชญาสังคมและการเมือง อันเป็นแม่บทของแต่ละกระแสธารและระนาบความคิด ส่งผลให้กลุ่มก้อน ทางความคิดของสตรีนิยมเองนั้นมีการแตกชนบและแขนงออกไปกว้างขวาง อย่างมากมาย

สังคมสมัยใหม่มีรากฐานการก่อตัวขึ้น ภายหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในโลกตะวันตกโดยส่งผลกระทบแพร่ขยายไปทั่วทุกมุมโลกผ่านระบบอาณานิคม

การค้าพาณิชย์ และระบบทุนนิยม ส่งผลให้สังคมยุคสมัยถัดมาในหลายๆ มุมโลก ได้เริ่มแผ้วถางพร้อมทั้งขยับขยายสถานะและบทบาทของผู้หญิงให้กว้างขวางมากกว่าความเป็นแม่และเมีย มีหน้าซำยังดูชัดซบให้ผู้หญิงก้าวออกมาสู่พื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งถูกห้อมล้อมไปด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แรงงานในภาคการผลิตและการบริการ รวมทั้งพื้นที่ความเป็นพลเมืองเช่นเดียวกันกับผู้ชาย การได้ถามหาอิสระในการดำเนินชีวิต การปกครองตนเอง เพื่อให้มีทางเลือกในชีวิตของตนเพิ่มมากขึ้น รวมถึงการจัดสรรปันแบ่งผลประโยชน์ เช่น ค่าจ้างในการทำงานที่เป็นธรรมหรือแม้กระทั่งการเลือกที่จะมีชีวิตและเพศวิถีตามที่ใจของตนปรารถนา ทำให้สถานะของผู้หญิงในสังคมแบบใหม่นั้นล้วนเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งคำถามและสร้างข้อท้าทายให้ปรากฏต่อพื้นที่สาธารณะอย่างเด่นชัดมากขึ้น ยิ่งไปกว่านี้ แนวโน้มและท่าทีของความรู้อันซึ่งได้เคยถูกจัดระบบระเบียบให้เป็นศาสตร์ผ่านญาณวิทยาแบบชายเป็นใหญ่จึงย่อมถูกตั้งคำถาม ทำทลายให้เกิดการสั่นคลอน ด้วยพลังและทิศทางการปฏิบัติการทางการเมืองของผู้หญิงในฐานะชนชั้นแห่งเพศและกลุ่มทางสังคมในโลกสมัยใหม่อย่างมีนัยยะสำคัญ

ปริมณฑลของความรู้มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่สาธารณะทั่วไป รวมทั้งมีอิทธิพลต่อพื้นที่ส่วนตัว ระบบการศึกษาสมัยใหม่ หรือโรงเรียนเอง ก็เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ในการผนวกรณาเอาบางส่วนของข้อท้าทายต่างๆ อันเป็นผลผลิตของกระแสธารการเคลื่อนไหว รวมทั้งปฏิบัติการทางสังคมและการเมืองว่าด้วยเรื่องผู้หญิงเข้าไปเป็นโจทย์หรือข้อคำถามแฝงไว้ในระบบการศึกษาสาธารณะ (public education) ทั้งยังได้ส่งผลสั่นคลอนและท้าทายต่อญาณวิทยาว่าด้วยการสร้างองค์ความรู้และศาสตร์การสอนในภาคปฏิบัติการจัดการศึกษาที่สะท้อนผ่านตำราเรียน เนื้อหาสาระความรู้ การเข้าถึงและการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้สร้างการควบคุมและสร้างการถ่ายทอดวัฒนธรรมเพศภาวะสัมพันธ์ (gender relations) ผ่านระบบการศึกษา จนยากที่จะหลบหลีกเลี่ยงได้ สำหรับคำตอบที่จะได้รับการสนองตอบ ได้ยินหรือสามารถสร้างการรับรู้ได้หรือไม่นั้นก็กลับกลายเป็นข้อท้าทายของเหล่าบรรดาผู้ส่งเสียงเรียกร้องมากกว่า ว่าจะต้องมีการกำหนดทิศทางของการทำงานและการเคลื่อนไหวในลักษณะใด เพื่อนำไป

สู่การตีแผ่ปัญหา การดิ้นรนทนต่อผู้ การช่วงชิงพื้นที่และทำสงครามจุดยืน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิ์ เสียงและอำนาจใน “ปริณฑลและปฏิบัติการ” (sphere and praxis) เพื่อกำหนดตำแหน่งแห่งที่และขนาดของผู้หญิงเอง หาใช่เพียงแค่นั่งรอการหยิบยื่นจากผู้อื่นหรือผู้มีอำนาจ ซึ่งเมื่อมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์แทบทุกๆ สิทธิ ทุกๆ เสียง และอำนาจของผู้หญิงล้วนแล้วแต่ได้รับมาจากทุกๆ สายธารการเคลื่อนไหวในยุคสมัยแห่งประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา มาแทบทั้งสิ้น

สังคมไทยในรอบหลายสิบปีที่ผ่านมา อุณหภูมิผัดแข้งไปด้วยองค์กรและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิง ที่ต่างก็ได้หยิบยืมนำเอาอุดมการณ์วิธีคิดและปฏิบัติการของสตรีนิยมในสายธารต่างๆ เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานการเมืองของผู้หญิงในหลายระดับ โดยได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาและยับยั้งชุมชนทางการเมืองกระแสหลักที่ถูกยึดถือครองด้วยจักรวาลความรู้และญาณวิทยาแบบ “ชายเป็นใหญ่” มากอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้การโหมกระหน่ำด้วยคำถามที่แหลมคมของข้อเสนอและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของผู้หญิงก็ได้ทำหน้าที่ท้าทายชนบหรือระบบระเบียบที่ครั้งหนึ่งได้เคยสถาปนาอำนาจนำในการอธิบายสถานะ พื้นที่และความสัมพันธ์หญิงชายที่เน้นให้เกิดการบ่มเพาะโครงสร้างการครอบงำทางอุดมการณ์ความเป็นหญิง - ชาย รวมทั้งเจตคติและความคาดหวังที่มีต่อบทบาทและสถานภาพผู้หญิงให้ตกอยู่ภายใต้ความเป็นรองอย่างขาดความยืดหยุ่น ข้อคำถามและความท้าทายเหล่านี้ อาจยังไม่รวมถึงการถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาความก้าวหน้าทางการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งท้ายสุดกลับไร้พลังในการท้าทายโครงสร้างอำนาจเพศภาวะ (gender order) ที่หยั่งรากลึกอยู่ในสังคมไทยที่คงอยู่อย่างแนบแน่น ที่สำคัญไม่อาจสร้างการทำลายหรือตั้งคำถามกับวัฒนธรรมของบุรุษเพศ อันเป็นแก่นแกนในชุมชนทางการเมืองและเป็นวัฒนธรรมแกนหลักในสถาบันการศึกษา รวมทั้งการบริหารองค์กรและขนบธรรมเนียมการสร้างองค์ความรู้ตลอดจนศาสตร์การสอนและวิทยาการเรียนรู้จากทั้งในและนอกห้องเรียน ทั้งยังคงยื้อยั้งการกีดกันและลดทอนศักยภาพของผู้หญิงในการร่วมเรียนรู้ มีหน้าที่ซ้ำหนังสือแบบเรียนที่ได้รับการผลิตขึ้นก็ยังคงเป็นเพียงแค่การมุ่งสืบทอดอ้างอุดมการณ์ชาตินิยมและความเหนือกว่าของบุรุษเพศซึ่งก็ยังคงได้รับการผลิตซ้ำมาอย่างต่อเนื่อง ด้วยหนังสือแบบ

เรียนในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา มักเสนอภาพลักษณะบทบาทหญิงชาย ที่ผูกโยงอยู่กับบริเวณบ้าน (private sphere) รวมทั้งตรึงบทบาทผู้หญิงไว้กับ ความเป็นแม่และเมียอย่างขาดพลวัต ทั้งๆ ที่ สัดส่วนกำลังแรงงานในระบบ เศรษฐกิจประเทศไทยเกินครึ่งหนึ่งเป็นผู้หญิง รวมทั้งผู้นำระดับชุมชนจำนวน ไม่น้อยก็มีผู้หญิงเป็นแกนนำสำคัญและหลายๆ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ทางการเมืองเองก็ผู้หญิงเป็นพลังสำคัญ

การย้อนสืบค้นกลับไปยังต้นทางของการส่งเสริมและตั้งคำถาม ต่อสถานะทางการศึกษาของพลเมือง ความรู้ ตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง ได้ชี้ให้เห็นว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองของผู้หญิงมาตั้งแต่ ยุคการไล่ล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก จนล่วงเวลาเข้ามาสู่ยุคปัจจุบัน ในงานชิ้นนี้ ผู้เขียนได้พยายามเน้นและเผยให้เห็นถึงความเข้าใจที่มีต่อระบบ การศึกษาสาธารณะของผู้หญิงในสังคมไทย โดยส่วนหนึ่งได้อ่านและสังเคราะห์ ผ่านงานด้วยชีวิตทางสังคมและการศึกษาของชนชั้นบุรุษและสตรีชนชั้นสูง ทั้งนี้จึงไม่อาจจะเลยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ในช่วง ยุคใกล้เมื่อร่วมร้อยกว่าปีที่ผ่านมา

นอกจากนี้แล้ว ผู้เขียนยังได้สืบสาวย้อนกลับไปในพัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์สังคมไทยและท่าทีของการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างพื้นที่ความรู้ของ ผู้หญิงผ่านวารสาร งานเขียนและหนังสือพิมพ์ โดยได้ชี้ให้เห็นว่า ประเด็น การเคลื่อนไหวทางสังคมที่ผ่านมานั้น สามารถสร้างการ “ยื้อ แย่ง ยึด” หัวหาด หรือมีที่ทางในปริภูมิพลสาธารณะได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามยังมีผู้หญิง ส่วนหนึ่งต้องทิ้งตัวลงไปกับความล้มเหลวและทับถมความผิดหวังของตน ให้กลายเป็นผลสัมฤทธิ์ของข้อเรียกร้องทางการเมืองของผู้ใหญ่ในหมู่คน รุ่นหลัง ซึ่งสิ่งเหล่านั้นได้ชี้ให้เห็นถึงการวางจุดหมายและฉายภาพให้เห็น การเดินทางที่ยาวนาน การเมืองว่าด้วยเรื่องของผู้หญิงในประวัติศาสตร์สังคม และภูมิปัญญาไทยจึงมีความครอบคลุมตั้งแต่ประเด็นปัญหาปากท้องและ เศรษฐกิจ ประเด็นเรื่องอำนาจ เช่น การต่อสู้เรื่องความรุนแรงทางเพศและ สิทธิทางเนื้อตัวร่างกาย การต่อสู้ให้ผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่ทางการเมือง รวมทั้งสิทธิ เข้าถึงการศึกษา ความรู้และการฝึกอบรม ในอีกแง่มุมหนึ่งก็เป็นที่ทราบกันดีว่า

‘สถานะสูงของผู้หญิงไทย’ นั้นเป็นข้อจำกัดในการต่อสู้ ประเด็น ‘สิทธิ’ และสะท้อนให้เห็นว่าที่ผ่านมารากฐานของสังคมและวัฒนธรรมไทยผูกติดอยู่กับการไม่เชื่อเรื่องความเท่าเทียม และไม่คิดว่าความไม่เท่าเทียมเป็นเรื่องผิดปกติ การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงและทุกกลุ่มพลังสังคมที่ลุกขึ้นเรียกร้องเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ให้เท่าเทียม เสมอหน้าจึงถูกต้านและมองว่ามีความผิดปกติและที่ผ่านมานั้นขบวนการผู้หญิงในประเทศไทยไม่ได้ต่อสู้ในระดับทฤษฎีและอุดมการณ์เสรีนิยม ซึ่งเป็นที่มาของความคิด เสมอภาค ภราดรภาพ และเสรีภาพอย่างจริงจังมากนัก

การสำรวจและวิเคราะห์ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความรู้และโอกาสทางการศึกษาของทนายราชฎ์หญิงชั้นสามัญชนที่ก่อร่างสร้างตัวมานับตั้งแต่ยุคกึ่งอาณานิคม จึงนับว่าเป็นตัวสะท้อนว่าชนชั้นนำสยามกำลังปรับเปลี่ยนระบบคิดการปกครองนำพาสังคมสู่ยุคความทันสมัย การศึกษาสาธารณะในระบบโรงเรียนที่ผ่านมายังคงจำเพาะอยู่กับการเลือกหยิบความรู้ที่ ‘คาดการณ์ว่าเหมาะสม’ เพื่อไม่ก่อให้เกิดการตื่นตัวของพลเมืองที่ยากต่อการจัดระบบสังคมและความมั่นคงของรัฐ ความเป็นสมัยใหม่อย่างอิทธิพลคือเหลือของสังคมไทยก็ได้กลายมาเป็นข้อถกเถียงสำคัญของวิชาการร่วมสมัยในยุคปัจจุบัน ครอบคลุมมายังประเด็นการศึกษาของผู้หญิง พื้นที่ความรู้ในสังคมไทยที่มีส่วนในการหล่อหลอมตัวตนและสร้างความเป็นอื่นแก่ผู้หญิง

สิ่งเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การที่สยามประเทศก้าวเข้าสู่สังคมแบบรัฐประชาชาติ จึงย่อมต้องอาศัยระบบการศึกษาทำหน้าที่เป็นกลไกทางการเมืองในการเตรียมเหล่าทนายราชฎ์ให้มีความคุ้นชินกับอ่านออกเขียนได้หรือการรู้จักหนังสือและอยู่ในระเบียบวินัยของพลเมืองที่มีความจงรักภักดีต่อระบบการเมืองแบบใหม่ รวมถึงการผลิตสร้างทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่มีการก้าวกระโดดไกลไปมากกว่าเศรษฐกิจแบบยังชีพของผู้คนในยุคสมัยก่อนหน้า บทบาทของผู้หญิงก็จึงมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นในราวครึ่งก่อนศตวรรษที่ผ่านมาบนพื้นที่ของการผลิตสินค้าและบริการภายใต้ระบบสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่

ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจของสังคมไทยในลักษณะดังกล่าวนี้ได้กลายมาเป็นข้อท้าทายและคำถามต่อระบบการศึกษาสาธารณะและการเรียนรู้ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งยวด

ฉะนั้นคำถามที่มีต่อประเด็นการเมืองว่าด้วยเรื่องการศึกษาของผู้หญิงจึงมุ่งเผยให้เห็นว่าที่ผ่านมานั้นเสียงของผู้หญิงได้ส่งสารออกสู่พื้นที่สาธารณะและชนชั้นปกครอง ทั้งผ่านการทวงถามทวงวิพากษ์ วารสารและสิ่งพิมพ์ และเดินขบวน หรือมีการก้าวขยับออกมาเรียกร้องที่ทางของตนมากขึ้นเพียงใด รวมถึงประเด็นที่มีผู้หญิงซึ่งผ่านกระบวนการทางการศึกษาได้ถูกหล่อหลอมกลมกล่อมกลามาอย่างไร มีการปลูกฝังบทบาทหน้าที่ให้กับผู้หญิงในสังคมอย่างไร มีการจัดวางผู้หญิงให้เป็นศูนย์กลางและเป็นผู้กระทำการต่างๆ หรือไม่ อย่างไร ท่ามกลางความจำกัดจำเขี่ย ทั้งในเรื่องอำนาจและปริมาณผลการแสดงออก ความเข้าอกเข้าใจของผู้คนในสังคมที่อาจถูกกลบบังด้วยอคติทางเพศหรือระบบความรู้และญาณวิทยาแบบชายเป็นใหญ่ ซึ่งต่างก็ได้ประโคนเสียงแห่งอำนาจสนั่นกลบเกลื่อนเสียงบอกเล่าเรื่องราวอันเป็นทุกข์ภาวะของผู้หญิงให้เงียบงันลงอย่างบางเบา ซึ่งนักการศึกษาแนวสตรีนิยม (Feminist educator) ควรตอบข้อคำถามเหล่านี้ผ่านประเด็นการศึกษาของผู้หญิงแทบทั้งสิ้น

นอกจากนี้ การกล่าวถึงความเป็นไปได้ของการสร้างสรรค์ความรู้ทางวิชาการบนญาณวิทยาผู้หญิง รวมทั้งการเมืองว่าด้วยเรื่องการศึกษาของผู้หญิงและการติดดินเพื่อก้าวไปให้พ้นสภาวะความเป็นรองและความเป็นอื่น เหล่านี้ล้วนเป็นกรอบแนวคิดที่ปูทางไปสู่การสร้างเครื่องมือและแนวปฏิบัติการสำคัญอันจะนำไปสู่การพัฒนาและสามารถใช้ทักษะการจัดการศึกษา ตลอดทั้งการออกแบบกระบวนการเรียนรู้อย่างชัดแจ้งเพื่อมุ่งเสริมพลังอำนาจผู้เรียนเพื่อสามารถประยุกต์การเรียนรู้ให้เข้ากับปฏิบัติการทางสังคมและเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเรียนรู้ที่นำไปสู่การตระหนักในความสามารถของตน ในการเป็นผู้กระทำการและร่วมสร้างระเบียบทางสังคมใหม่ที่เป็นธรรม มีความเป็นประชาธิปไตยอันสมบูรณ์

ท่ามกลางการปฏิบัติการทางเมืองว่าด้วยการศึกษาของผู้หญิงและต่อ ยอดสู่การศึกษากลุ่มผู้คนที่ถูกกีดกันให้เป็นเป็นอื่น สตรีนิยมสายรากเหง้าก็ได้สร้างภูมิปัญญาเพื่อช่วงชิงพื้นที่การศึกษาสาธารณะที่มีความสำคัญ โดยนักคิดในกลุ่มนี้ ได้เผยและชี้ชวนให้เห็นปฏิบัติการจัดการศึกษาสาธารณะในสังคมนี้ ซึ่งต่างทำหน้าที่เป็นสถาบันสืบทอดความรู้ อุดมการณ์ ตลอดจนมุมมองต่อชีวิต และสังคมที่สกัดต่อออกมาจากประสบการณ์ชีวิตของผู้ชายในระบบปีตาธิปไตย ยิ่งไปกว่านั้นสเปนเดอร์ ยังได้ชี้ว่า ชนชั้นบุรุษเพศได้ผสมพลังอำนาจนำที่ตนครอบครองไว้ทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ สถาปนาเป็นข้อสรุปรวบยอดให้สังคมเชื่ออย่างสนิทใจว่ามุมมองที่ผู้ชายสร้างขึ้นมาอธิบายโลก คือ เครื่องมือเข้าถึงความจริงที่สมบูรณ์สูงสุด โดยปราศจากสิ่งซึ่งข้อสงสัย (Spender, 1982 as cited in Khattak, 2011: 73)

ข้อถกเถียงเรื่องการศึกษาและความรู้ จึงได้ขยายขยายข้ามพรมแดนจากการก้าวข้ามพันอคติหรือการกีดกันทางเพศ มาสู่การวิเคราะห์และมุ่งสร้างปฏิบัติการเพื่อต่อต้านการผลิตซ้ำทางความคิดในเรื่องเพศภาวะที่มุ่งตอกย้ำโครงสร้างความคิดชายเป็นใหญ่ซึ่งเกาะเกี่ยวกันกับระบบทุนนิยมที่แต่เดิมนั้น เป็นวาทกรรมหลักของสตรีนิยมสายเสรีนิยมที่ได้เริ่มต้นวางรากฐานระบบคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่สร้างความเป็นอื่นให้ผู้หญิง ทั้งนี้สตรีนิยมสายรากเหง้าเปิดมุมมองต่อประเด็นการจัดการศึกษาสาธารณะ ความรู้และศาสตร์การสอน กล่าวคือ การศึกษาเป็นพื้นที่การต่อสู้ต่อรอง เป็นสมรรถภูมิทางการเมืองวัฒนธรรม เพื่อการก้าวไปสู่อิสรภาพ และยังได้ให้คุณค่าต่อการศึกษาที่วางอยู่บนมรดกประสบการณ์ชีวิตผู้หญิง มีเจตนารมณ์ให้การศึกษาดังคำถาม และสร้าง “การตระหนักรู้เชิงวิพากษ์” ขึ้นใหม่ในธรรมสำนึกของบรรดาผู้หญิง แนวคิดการศึกษาเพื่อการตระหนักรู้เชิงวิพากษ์จึงนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงทั่วโลก ในประเทศไทย ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิงได้เริ่มนำแนวคิดข้างต้นมาปรับใช้เพื่อยกระดับจิตสำนึกผู้กระทำการของผู้หญิงหลากหลายกลุ่ม ตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2510 โดยเน้นศาสตร์สามเสวนา การสืบสาวชุดค้นประสบการณ์ การเผชิญอารมณ์และตัวตนภายในของผู้หญิง ซึ่งมักถูกเก็บซ่อนไว้อย่างมิดชิด ทั้งในด้านที่ทุกข์ยากเสียเปรียบ ซึมเศร้า

หวาดกลัว ไร้คุณค่าและด้านที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังภายในที่ปรารถนา อยากที่จะ ต่อต้าน ดิ้นรน มีความหวังและมีจินตนาการใหม่ๆ ต่อตัวเองและสังคมรอบข้าง อเล็กซ์ ชูลมาน (1980) กล่าวว่า การศึกษาของผู้หญิงโดยเนื้อแท้ คือ กระบวนการ ที่ทำให้เราได้เข้าถึงความจริงเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของตน เข้าใจในวิถีคิด มองชีวิตตัวเองและมองโลก เข้าใจเงื่อนไขที่ผลักดันให้ผู้หญิงเป็นและดำรงอยู่ใน สถานะเช่นนี้ ที่สำคัญการศึกษาต้องทำให้ผู้หญิงกล้าเผยความรู้สึกด้านลึก ต่อตัวเอง โดยปราศจากความหวาดกลัว และที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ชูลมาน (Shulman, 1980) ย้ำว่าความรู้เช่นนี้ต้องได้มาจากการสำรวจตรวจสอบ ประสบการณ์ส่วนตัวลึกสุดของผู้หญิงอย่างซื่อสัตย์ ก้าวข้ามภาวะโดดเดี่ยว ห้างเรียน คือ พื้นที่ปลุกเร้าวาระการเมือง เพื่อเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ ผู้หญิงเองเสียใหม่

นอกเหนือจากนี้ นักคิดกลุ่มนี้ยังได้มีการขยับขยายนำแนวคิดและ มโนทัศน์พิเศษภาวะในฐานะที่เป็นทั้งระบบคิดและเครื่องมือในการวิเคราะห์ สถานะตัวตนของผู้หญิงในความสัมพันธ์กับผู้ชายที่เป็นกลุ่มทางสังคม มาสู่พื้นที่ การศึกษาสาธารณะ การจัดการศึกษาเพื่อผู้หญิงจึงต้องแสวงหาวิถีการ ปลดปล่อยวัฒนธรรมปิดปากเงียบ ภาวะไร้เสียงของผู้หญิง สิ่งดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่า การศึกษามีนัยยะของการช่วงชิงต่อสู้พื้นที่ของการทำความเข้าใจ โลกและชีวิตของตนผ่านญาณวิทยาของผู้หญิงที่สร้างการตระหนักรู้แนววิพากษ์ ทั้งการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ เพื่อสร้างชุมชน การเรียนรู้ที่มอบเอกสิทธิ์ให้กับเสียงของปัจเจกเป็นวิธีการสร้างการรับรู้ การท้าทายมุมมองแนวจารีต บนพื้นฐานของการเคารพประสบการณ์ส่วนตัว ที่ตั้งอยู่บนฐานความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิง โดยสิ่งเหล่านี้เป็นกุญแจ สำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีการหนุนเสริม เพิ่มตำแหน่งแห่งที่ หรือที่ทางให้ผู้หญิงได้มีอำนาจในการเป็นองค์ประธาน (subject) เพราะมันทำให้ เขาสามารถเปลี่ยนแปลงสถานภาพของตนเองจากการเป็นวัตถุแห่งการศึกษา (object of studies) มาเป็นองค์ประธานที่แข็งขัน (active subject) ในการเรียนรู้ ที่สามารถก้าวข้ามข้อจำกัดทางเงื่อนไขร่างของตนเอง มาสร้างเป็นพลังที่จะนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างต่อไป จึงเห็นได้ว่าศาสตร์การสอน

สตรีนิยมนั้นเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาเพื่อปลดปล่อยผู้หญิงออกจากสถานะรอง และมีพลังอำนาจในการกำหนดตัวตนภายใน

แนวคิดและมโนทัศน์เพศภาวะ เป็นทั้งระบบคิดและเครื่องมือวิเคราะห์สถานะตัวตนของผู้หญิงและ เมื่อพินิจย้อนถึงศาสตร์สตรีนิยมแล้ว ก็ปฏิเสธมิได้ว่า สตรีนิยมสายรากเหง้าและสายหลังสมัยใหม่ทรงอิทธิพลทางความคิดอย่างลุ่มลึกต่อศาสตร์การสอนผู้หญิง ซึ่งประกอบสร้างจากหลายสายธารความคิดผู้หญิงในความสัมพันธ์กับผู้ชายในฐานะที่เป็นกลุ่มทางสังคม รวมถึงประเด็นญาณวิทยาว่าด้วย ความรู้ การสร้างความรู้ อำนาจ และยุทธวิธีการปลดปล่อยตนเองให้ข้ามพ้นจากวัฒนธรรมปิดปากเงียบ รวมถึงการตั้งคำถามแก่การแบ่งปันอำนาจ การสร้างจิตสำนึกความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีพลังอำนาจในการนำตนสู่ทางเลือกใหม่ๆ

ข้อเสนอว่าด้วยการศึกษาของสตรีข้างต้น ล้วนเป็นข้อสรุปความรู้และประสบการณ์ที่ได้สั่งสมจากขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงหรือสตรีนิยมในหลายมุมโลกที่เติบโตขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับโครงสร้างของสังคมแห่งความอยุติธรรม เหนือเช่นเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองเชิงอัตลักษณ์อื่นๆ แต่สำหรับเป้าหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิงนั้น คือการต่อสู้กับโครงสร้างสังคมชายเป็นใหญ่และครอบครองอำนาจนำ (hegemony) อื่นๆ โดยมีใช้การลากเส้นแบ่งระหว่างชาย - หญิง หรือระหว่างเรา - เขา ในลักษณะคู่ตรงข้ามของความขัดแย้ง แต่ในทางกลับกันสิ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงดังกล่าวเรียกร้อง คือ การปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศเพื่อหนุนเสริมให้ผู้หญิงได้มีสถานะความเป็นพลเมืองและมนุษย์อย่างเต็มขั้น ทั้งนี้ประเด็นเรื่องการเรียกร้องให้ผู้หญิงมีความเสมอภาคกับผู้ชายและกลุ่มเพศภาวะอื่นๆ ในสังคม ผ่านการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้น จะต้องอาศัยการปรับทัศนะของผู้คนในสังคม ทั้งที่เป็นผู้ได้เปรียบและอ่อนล้าจากโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วย

ในแง่มุมของข้อเรียกร้องและยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหว ระบบการศึกษาและกระบวนทัศน์ การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงก็เป็นกลยุทธ์สำคัญอย่างหนึ่งในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวในสังคมผ่านการ

สร้างการตระหนักรู้และร่วมกันแก้ไขปัญหาโครงสร้างทางสังคมที่มีความ
อยู่ติธรรมผ่านปฏิบัติการด้านการศึกษาและการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้เกิดการ
สร้างจารีตของการสำรวจ ตรวจสอบ ความอยากรู้และสงสัยอย่างกระตือรือร้น
ของผู้เรียน การสร้างเงื่อนไขให้ห้องเรียนปราศจากความหวาดกลัว และ
ไม่จำยอมต่อคำอธิบายกระแสหลัก ยึดหลักการเสวนาที่ลุ่มลึก เน้นฐานคิด
เรื่องอารมณ์และประสบการณ์ของผู้หญิง รวมทั้งผู้คนร่วมบทสนทนา รวมทั้ง
การมุ่งตรวจสอบความรู้จากประสบการณ์ส่วนตัวเบื้องต้นรายปัจเจกเพื่อร้อยเรียง
เรื่องราวเป็นชุดความรู้ภายใต้กระบวนการศาสตร์การสนทนาสตรีนิยม (Feminist
pedagogy) และศาสตร์การสอนเชิงวิพากษ์ (Critical pedagogy) นอกจากนี้
ยังต้องสร้างสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ให้สมาชิกทุกคนรู้สึกปลอดภัยจากการคิดต่าง
การโต้แย้ง และปฏิบัติให้คุณค่าแก่การเป็นผู้กระทำการและมีอิสรภาพในการ
เป็นผู้กระทำการ

ท้ายที่สุด ข้อเสนอสำคัญของงานเขียนชิ้นนี้ มุ่งเผยให้เห็นความเป็นไปได้
“เพียงส่วนหนึ่งโดยเบื้องต้น” ของพื้นที่ความรู้และการจัดการศึกษาด้วยมุมมอง
ของศาสตร์สตรีนิยม ในบริบทของสังคมไทยและแวดวงวิชาการสตรีศึกษา
ตลอดจนแวดวงครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ไทย ซึ่งผู้เขียนหวังว่าท่ามกลางกระแส
และทิศทางความเคลื่อนไหวในแวดวงปฏิรูปการศึกษา “มุมมองและศาสตร์
การสนทนาสตรีนิยม” จะถูกหยิบใช้เป็นเครื่องมือหนึ่ง ซึ่งอาจมีส่วนช่วยให้เกิดการ
ปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้บนฐานความเท่าเทียมและเป็นธรรมโดยประยุกต์
ใช้การวิจัยสตรีนิยมแบบมีส่วนร่วม (Feminist participatory research) เข้ามา
ผสมผสานกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการทางการศึกษา เพื่อค้นหากระบวนการวิจัย
ที่ให้เด็กหญิงและผู้หญิง และกลุ่มที่ผู้เรียนวัฒนธรรมมองต่างๆ เป็นผู้กระทำการ
สร้างความรู้และจินตนาการอย่างไม่สิ้นสุด เพื่ออธิบายเรื่องราวแห่งตน
และโลกภายนอกอันสลับซับซ้อน ไร้ขอบเขตพรมแดนรัฐชาติและสงเสียด
สู่ผู้อื่นที่มีอำนาจเหนือผ่านปฏิบัติการทางการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรมและ
มีความหมายอย่างลุ่มลึก

เมื่อกล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว งานชิ้นนี้มุ่งสร้างพื้นที่ถกเถียงเปิดมุมมอง
ถามทางถึงสถานะการศึกษาที่เป็นสินค้าสาธารณะ (public good) ห้องเรียน

และปฏิบัติการทางการศึกษาที่ครูกระทำการสอนและสร้างกระบวนการเรียนรู้
ว่าควรเป็นพิธีกรรมราชการที่แปลกแยกเป็นอื่นจากกระบวนการเคลื่อนไหว
ทางสังคมรูปแบบอื่นๆ ซึ่งต่างมีจินตภาพต่ออนาคตภาพ อิศรภาพของมวลมนุษย์
และสังคมที่เป็นธรรม (justice society) หรือไม่อย่างไร

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรวิภา บุญเชื้อ. (2538). *แนวคิดการพัฒนาสตรี: มุมมองการวิเคราะห์เชิงหญิงชาย* (มารยาท อินทรทัตน์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กฤตยา เชื้อมวราศาสตร์. (2559). พุดคุยกับ ชนิตา ชิตบัณฑิตย์ นักสตรีนิยม กับปัญหาเรื่องเพศที่ไม่ควรถูกมองข้าม. *มติชน*. สืบค้น 17 มิถุนายน 2559, จาก <https://www.matichon.co.th/news/128238>
- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2547). บรรณานุกรมเปิดใจ. ใน กฤตยา อาชวนิจกุล (บ.ก.), *ผู้หญิงในวาทกรรมการเมืองเรื่องเพศและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์* (น. 1-23.). เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษาคณะสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2541). *การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค*. กรุงเทพฯ: อินฟินิตี้เพรส.
- กิติพัฒน์ นนทปัทมะดูล. (2549). *ทฤษฎีวิพากษ์ในนโยบายและการวางแผนสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2550). *พัฒนาการการจัดการศึกษาของรัฐในชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง* (เอกสารวิชาการ). เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คณะกรรมการเฉพาะด้านประสานระบบข้อมูลและสารสนเทศ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ. (2535). *องค์กรสตรีภาคเอกชนไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักปลัดนายกรัฐมนตรี.
- ครูเผือก. (2467). สนทนากับเอกสตรี. *สตรีไทย*, 1(34), 5-7.
- จิตติมา พรอรุณ. (2538). *การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489-2519* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาควิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- จิราνού ไสภา. (2542). *บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. ใน สนิทธี สิทธิรักษ์ (บ.ก.), *ผู้หญิงกับความรู้ หนังสือรวมบทความทางวิชาการ*

- ในการประชุมวิชาการประเพณีสตรีศึกษาแห่งประเทศไทย (น. 198-240).
กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
จีระนันท์ พิตรปรีชา. (2518). *โลกที่สี่*. ฝ่ายวิชาการ สจ.ม. กลุ่มผู้หญิง จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- _____. (2534). *ไปไม่ที่หายไป*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2555). *เล่าเรื่องเบื้องต้น สตรีศึกษา สตรีนิยม*. เชียงใหม่:
วนิดาการพิมพ์.
- ชลิตาภรณ์ ส่งเสริมพันธ์. (2546). *ความจริงเรื่องเพศ: การโต้แย้งสาธารณะ
เกี่ยวกับเรื่องเพศในสภาผู้แทนราษฎร* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). *ไตรลักษณ์รัฐกับการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบัน
นโยบายศึกษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2543). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและ
ผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ดรฤณี ตันติวิโรจมานนท์. (2541). *วิวัฒนาการของขบวนการรณรงค์ประเด็นสตรี
ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์* (ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์, ผู้แปล). ใน *ปารีชาต
วลัยเสถียร ภาวนา พัฒนศรี และสินิทธิ์ สิทธิรักษ์* (บ.ก.), *สตรีศึกษา*
(น. 12-49). กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ (2560). *แนวคิดสตรีนิยมและขบวนการทางสังคมของ
ผู้หญิงในประเทศไทย: วิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ข้อถกเถียงและ
ยุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: The Friedrich-Ebert-Stiftung.
- ธิดา สาระยา. (2544). *ประวัติศาสตร์ชาวนาสยาม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- ธัญพร เมืองนาง. (2548). *บทบาทหญิงชายการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร
ในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง* (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ.
เชียงใหม่.

- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์. (2540). *สตรีและการมีส่วนร่วมทางการเมือง: เอกสารประกอบเนื้อหามติที่ 6 เรื่อง สตรี การเมืองการปกครองและกฎหมายโครงการพัฒนาเนื้อหาประเด็นสตรีและเอกสารการสอนเพื่อบูรณาการในหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2541). *การประเมินผลโครงการส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา* (รายงานการประเมินผล). เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2548). *สังคมวิทยาการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์*. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2551). *สังคม โลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจ รัฐ และการศึกษา*. เชียงใหม่: บุปผาชน.
- _____. (2556). *ศูนย์การเรียนรู้ประชาสังคมและสิทธิการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติจากพม่า* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- _____. (2557). *ก้าวผ่านการเข้าถึง: การเมืองการศึกษาของผู้หญิงในประเทศกำลังพัฒนา. วารสารสตรีและเยาวชนศึกษา, 6, 5-28.*
- นงเยาว์ เนาวรัตน์ และคณะ. (2554). *รายงานสถานการณ์ของผู้หญิงชนเผ่าในพื้นที่ภาคเหนือตามอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ* (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: เครือข่ายสตรีชนเผ่าในประเทศไทย (คสช.) ศูนย์พัฒนาธรรมชาติและนโยบายการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์ และชฎาณิศวรร ยิ้มสวัสดิ์. (2560). *สิทธิไร้ตัวตนการศึกษาของเด็กข้ามชาติไทใหญ่ในโรงเรียนไทย จังหวัดเชียงใหม่* (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นงเยาว์ ธาราศรีสุทธิ. (2526). *สตรีกับการศึกษา*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นภาพร มัทย์พงษ์ถาวร. (2543). *การรับรู้ความเสี่ยงและพฤติกรรมความปลอดภัยในการทำงานของคณงานก่อสร้าง ของผู้รับเหมาก่อสร้าง ในเขตกรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ)*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2543). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของคณงานหญิงไทย. ใน เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องเพศ*. กรุงเทพฯ: โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นภาพรณัฏ หนะวานนท์. (2550). *การสร้างความรู้ภายใต้กระบวนการทัศน์สร้างสรรคินิยม. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 3(3), 1-24.

_____. (2555). *คำให้การของผู้หญิงที่ถูกสามีทำร้าย*. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการในพระราชดำริพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา สำนักปลัดกระทรวงยุติธรรม.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ผ้าขาวม้า ผ้าลินิน กางเกงใน และ ฯลฯ: ว่าด้วยประเพณีความเปลี่ยนแปลง และเรื่องสรรพสาระ*. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ. (2554). *การปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อความเป็นธรรมในสังคม (รายงานวิจัย)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. (2555). *การศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมด้านการผลิตและพัฒนากำลังคนเพื่อการรองรับการเคลื่อนย้ายแรงงานเสรีภายใต้กรอบประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (รายงานวิจัย)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

นิตา ชูโต และคณะ. (2538). *การประเมินหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบ การเรียนเชิงถ่ายถอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทชายหญิง (รายงานวิจัย)*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงาน.

นุ๋มนวล ยัพราช. (2549). *ขบวนการสิทธิสตรีในขบวนการแรงงานไทย : บทสัมภาษณ์สามผู้นำ จาก "กลุ่มบูรณาการสตรี"*. ใน *ใจ อึ้งภากรณ์*

- และคณะ (บ.ก.), *ขบวนการขับเคลื่อนทางสังคมในไทย* (น.129-155).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน.
- บ้านจอมยุทธ์. (2558). *ประวัติการพิมพ์ในประเทศไทย*. สืบค้น 21 กันยายน 2558,
จาก www.baanjomuyut.com/library_2/extension-3/thai.../01.html
- บุญเลิศ เลี้ยวประไพ. (2557). *ประชากรไทย อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต*. นครปฐม:
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปราณี วงศ์เทศ. (2549). *เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มติชน.
- พรณศรีวิชากกรกุล. (2500). *วิวัฒนาการทางการศึกษาของหญิงไทย (วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์.
กรุงเทพฯ.
- พริศรา แซ่ก้วย. (2544). *สถานะสตรีศึกษา: ชาตินิยมในสตรีศึกษาไทย รายงาน
ความล้มเหลวในการทบทวนเอกสารสตรีศึกษาภาษาไทยระหว่าง
พ.ศ. 2522-2542 (รายงานการวิจัย)*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พัชรินทร์ สอนฐิตะปัญญา. (2541). *มาเลเซีย: เอกภาพกับการศึกษา*. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิมพ์วัลย์ บุญมงคล และคณะ. (2559). *การวิจัยเพื่อทบทวนการสอนเพศวิถี
ศึกษาในสถานศึกษาไทย (รายงานวิจัย)*. กรุงเทพฯ: องค์การยูนิเซฟ.
- เพ็ญประภา ภัทรานุกรม. (2558). *การศึกษาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียม:
ทางออกของความรุนแรงทางเพศ*. *วารสารร่วมพฤษ*, 33(1). สืบค้น
17 มิถุนายน 2559, จาก [www.tcithaijo.org/index.php/romphruekj/
article/view/62729](http://www.tcithaijo.org/index.php/romphruekj/article/view/62729)
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2560). *Gender and World Society Development*.
สืบค้น 24 พฤษภาคม 2560, จาก [http://gsmis.gs.kku.ac.th/curriculum/
course/detail?courseid=4153181](http://gsmis.gs.kku.ac.th/curriculum/course/detail?courseid=4153181)
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2559). *จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาที่มีสิทธิ์เข้ารับ
พระราชทานปริญญา ครั้งที่ 50 (แยกระดับการศึกษาและเพศ)*.
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2559). *ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
สืบค้น 2 มกราคม 2559, จาก <https://www.tu.ac.th/index.php/th/408-th-th/teach/280-his>
- มาตี ลิ้มสกุล. (2552). *การวิเคราะห์แนวคิดเพศภาวะในหนังสือแบบเรียนระดับ
ประถมศึกษาช่วงชั้นที่ 1 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช
2544* (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- มาลี พฤษพงษ์สาวลี. (2541). *บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนกับการศึกษา*.
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- _____. (2550). *สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง: พันธกรณีระหว่างประเทศ
กฎหมายและข้อถกเถียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน
แห่งชาติ และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2551). *ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุพาภรณ์ แจ้งเจนกิจ. (2530). *การศึกษาของสตรีไทย: ศักยภาพเฉพาะของ
โรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447 - 2503)* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต).
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะศิลปศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- แล ดิลกวิทยรัตน์. (2529). มดลูกก็เป็นปัจจัยการผลิต. *วารสารเศรษฐศาสตร์
การเมือง* (พฤษภาคม-มิถุนายน), 94-103.
- วนิดา พูนศิริวงศ์, นิตา ชูโต, และอาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา. (2522). *สถานภาพ
การศึกษาชั้นอุดมศึกษาของสตรีไทย ในรอบ 3 ทศวรรษ พ.ศ. 2490-
2519*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย.
- วรรณพร บุญญาสถิต. (2549). *จอมนางแห่งสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง
รัชกาลที่ 6 กับกระแสวัฒนธรรมตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

- วัลยา ชูประดิษฐ์. (2526). บทบาทขององค์การเอกชนสตรีในการจัดการศึกษา
แก่สตรีไทยเพื่อพัฒนาตนเอง (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ).
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2543). ความเป็นหญิงในสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์*,
12(2), 134-160.
- _____. (2545). สตรีนิยม: ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20.
กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- _____. (2547). ความเป็นเพศ (บทความออนไลน์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน).
สืบค้น 20 กรกฎาคม 2553, จาก <http://www.midnightuniv.org>
- วารุณี ไอสถารมย์. (2524). การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2475
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะ
อักษรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- _____. (2549). แบบเรียนไทยกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เพื่อนบ้านของเรา”
ภาพสะท้อนเจตคติอุดมการณ์ชาตินิยมไทย. *รัฐศาสตร์*, 22(3), 1-83.
- วิทยา ว่องกุล. (บ.ก.). (2543). *ประวัติการศึกษาไทย: แก้ปัญหามาตรฐานทาง
จิตวิทยา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิวิถีทรรศน์.
- วิสันต์ สุขวิสิทธิ์. (2554). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียน
รายวิชาภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503-2544: การศึกษา
ตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
ธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2529). *การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2547). *การปฏิรูปการศึกษาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คุรุสภา.
- ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์. (2543). *ขบวนการผู้หญิงไทยในศตวรรษที่ 21: บทความ
และข้อคิดเห็นจากการสัมมนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิผู้หญิง.
- ศักดิ์นา ฉัตรกุล ณ อยุธยา. (2536). *ชีวิต, แนวคิด และการต่อสู้ของ “นรินทร์
กลิ้ง” หรือ ภายิต คนขวางโลก*. กรุงเทพฯ: มติชน.

- ศิริพร สะโครบาเน็ค. (2526). ภาพพจน์ของผู้หญิงในสายตาสื่อมวลชน. *สตรีทัศน์*, 1(2), 12-15.
- ศิริพร สะโครบาเน็ค และคณะ. (2540). *การคำหญิง: ภาวีสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ผู้หญิง.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2550). *สตรีในสามทศวรรษของ เศรษฐกิจไทย: (รายงานที่ตีอาร์ไอ ฉบับที่ 54)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย เพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สภาสตรีแห่งชาติ. (2518). *สตรีไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษาและจัดพิมพ์ เรื่องสตรีไทย.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2538). *ปัญหาแรงงานในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- สมค์ร์ กอเข้ม. (2553). ปฏิภาณภาวะของพรมแดนชาติพันธุ์และรัฐชาติในตลาด เมืองชายแดนแม่สอด. *วารสารสังคมศาสตร์*, 22(2), 11-15.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). *สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ: การสร้าง อัตลักษณ์เมืองไทยและชั้นของชาวสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สินีท์ สิทธิรักษ์. (2542). *เท่าหลังอย่างก้าว: หนึ่งสี่รวมบทความทางวิชาการ และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในประเด็น "สตรีศึกษา"*. กรุงเทพฯ: โครงการสตรี และเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (บ.ก.). (2547). *เพศภาวะ: การท้าทายร่าง การค้นหาตัวตน*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุชีลา ตันชัยนันท์. (2531). ผู้หญิงในทัศนะของ จิตร ภูมิศักดิ์. *วารสารเศรษฐศาสตร์ การเมือง*, 6(3), 116-132.
- _____. (2557). *ข้อพิจารณาเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย*. *วารสารสตรีและ เยาวชนศึกษา*, 6, 29-42.
- สุนันทา นิตยจินต์. (2530). *การศึกษาของสตรีไทยระหว่างพุทธศักราช 2411 ถึง 2475 (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาควิชาสารัตถศึกษา. กรุงเทพฯ.

- สุณี ไชยรส. (2554). *เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน: การต่อสู้บนเส้นทางความเสมอภาค*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมไทย.
- เสนห์ จามริก. (2526). *การเมืองกับการศึกษาของไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา.
- _____. (2533). *แนวทางพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2528). “สตรีศึกษา” ในประเทศไทย. *วารสารสังคมศาสตร์*, 22(2), 33-51.
- _____. (2537). *สตรีกับครอบครัว*. นโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2535-2554). กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2548). *สตรีนิยมและขบวนการผู้หญิง: ความเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาสังคมข้ามชาติ และขบวนการสังคมแนวใหม่*. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- อวยพร พาณิช. (2541). ผู้หญิงกับภาษา. ใน คณะอนุกรรมการการศึกษาอาชีพ และวัฒนธรรม คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, *สตรีศึกษา 1 โครงการหนังสือเล่ม “ผู้หญิงกับประเด็นต่างๆ”* (น. 252-283). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- เอ็ดนา บัลคีลีย์. (2550). *สยามคือบ้านเรา*. กรุงเทพฯ: คณะบุคคลวิวัฒนา 100.

ภาษาอังกฤษ

- Acker, S. (1987). Feminist theory and the study of gender and education. *International Review of Education*, 33(4), 419-435.
- Antonopoulos, R. (2009). *The unpaid care work - paid work connection* (Working Paper No. 86). Geneva: Policy Integration and Statistics Department, International Labour Office.
- Apple, M. (1995). *Education and Power*. New York: Routledge.

- Arnot, M. (1981). Culture and political economy: Dual perspectives in the sociology of women's education. *Educational Analysis*, 3(1), 97-116.
- _____. (1993). *Feminism and social justice in education: international perspectives*. London: Falmer Press.
- Arnot, M., David, M., & Weiner, G. (1999). *Closing the gender gap: Postwar education and social change*. Cambridge: Polity Press.
- BBC News. (2017). *The role of Scottish women in the suffragette movement*. Retrieved October 10, 2017, from <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-34489496>.
- Belenky, M. F., Clinchy, B. M., Goldberger, N. R., & Tarule, J. M. (1997). *Women's ways of knowing: The development of self, voice, and mind*. New York: Basic Books.
- Brock-Utne, B. (2000). *Whose Education for all? The Recolonization of the African mind*. London: Falmer Press.
- Bronfenbrenner, M. (2017). *Income distribution theory*. New York: Routledge.
- Burgess, R. & Parker, A. (2000). Education and feminism. In S. Taylor (Ed.), *Sociology: Issues and debates* (pp. 180-207). New York: Palgrave.
- Carastathis, A. (2014). The concept of intersectionality in feminist theory. *Philosophy Compass*, 9(5), 304-314.
- Castles, S. & Davidson, A. (2000). *Citizenship and migration: Globalization and the politics of belonging*. London: Psychology Press.
- Chiwan, S. (1984). A study of Christian Mission in Thailand. *East Asian Journal of Theology*, 2(1), 62-74.
- Connell, R. (1987). *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press.
- _____. (1994). Poverty and education. *Harvard Educational Review*, 64(2), 125-49.

- Curran, S., Cadge, W., Varangrat, A., & Chung, C. (2001). *Boys and girls? Changing educational opportunities in Thailand: The effects of siblings, migration and village location* (Working Paper No. 312). Office of Population Research, Princeton University.
- Darunee, T. & Pandey, S. R. (1991). *By women, for women: A study of women's organizations in Thailand* (Research Notes and Discussions Paper No. 72). Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Duplatre, L. (1922). *Essai sur la condition de la femme au Siam*. (Unpublished doctoral dissertation). University of Grenoble.
- Eisenstein, H. (1991). *Gender shock: Practicing feminism on two continents*. Sydney: Allen and Unwin.
- Ekhholm, M. (1994). Education Research in the Nordic Countries. In J. Calderhead (Ed.), *Educational research in Europe* (pp. 33-40). Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Engels, F. (1845). The origin of the family, private property and the state. *The origin of the family, private property and the state*. UK: Penguin.
- Evans, G. (2002). *A short history of Laos: The land in between*. Crows Nest NSW, Australia: Allen & Unwin.
- Farrell, J. (2012). Changing conceptions of equality of education: Forty years of comparative evidence. In R. Arnove & C. Torres (Eds.), *Comparative education: The dialectic of the global and the local* (pp. 146-175). Boulder: Rowman & Littlefield.
- Firestone, S. (1970). *The dialectic of sex: The case for feminist revolution*. New York: Bantam Books.
- Fisher, B. (1987). The heart has its reasons: Feeling, thinking, and community-building in feminist education. *Women's Studies Quarterly*, 15(3/4), 47-58.

- Fox, C. (2012). The question of identity from a comparative education perspective. In R. F. Arnove & C. A. Torres. (Eds.) *Comparative education: The dialectic of the global and the local* (pp. 133-145). Boulder: Rowman & Littlefield.
- Friedan, B. (1992). *The feminine mystique*. London: Penguin Books.
- Giddens, A. (1994). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Green, P. E. (2003). The undocumented: Educating the children of migrant workers in America. *Bilingual Research Journal*, 27(1), 51-71.
- Grov, H. (1999). *COPE and non-formal education: Strategies toward Education for All: A focus on relevance and learning*. (Masters (hovedfag) thesis). Oslo: Institute for Educational Research.
- Harding, S. G. (1986). *The science question in feminism*. Cornell University Press.
- Hawkins, J. N. & Su, Z. (2012). Asian education. In R. F. Arnove & C. A. Torres (Eds.), *Comparative education* (pp.338-356). Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Hobden, S. & Jones, R. W. (2001). Marxist theory of international relations. In J. Baylis & S. Smith (Eds.), *The globalisation of world politics: An introduction to international relations* (pp. 225-249). NewYork: Oxford University Press.
- Holton, S. S. (1986). *Feminism and democracy: Women's suffrage and reform politics in Britain 1900-1918*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Hooks, B. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. New York: Routledge.
- Huntington, S. P. (1968). *Political order of changing societies*. New Haven and London: Yale University Press.

- Ikeya, C. (2006). The 'traditional' high status of women in Burma. *Journal of Burma Studies*, 10, 51-77.
- Kane, E. (2004). *Girls' education in Africa: What do we know about strategies that work?* (Working Paper No. 32817). The World Bank.
- Kelly, G. (1978). Research on the education of women in the Third World: Problems and perspectives. *Women's Studies International Quarterly*, 1(4), 365-373.
- Kelly, G. & Nihlen, A. (1982). Schooling and the reproduction of patriarchy: Unequal workload, unequal rewards. In M. Apply (Ed.), *Cultural and economic reproduction in education* (pp. 162-180). London: Routledge.
- Keyes, C. F. (1991a). The Proposed world of the school: Thai villagers' entry into a Bureaucratic state system. In C. F. Keyes, J. Keyes & N. Donnelly (Eds.), *Reshaping local worlds: Formal education and cultural change in rural southeast Asia* (Yale Southeast Asia Studies Monograph Series) (pp. 89-130). New Haven: Yale University Southeast Asia Studies.
- _____. (1991b). State schools in rural communities: Reflections on rural education and cultural change in southeast Asia. In C. F. Keyes, J. Keyes & N. Donnelly (Eds.), *Reshaping local worlds: Formal education and cultural change in rural southeast Asia* (Yale Southeast Asia Studies Monograph Series) (pp. 1-18). New Haven: Yale University Southeast Asia Studies.
- Khattak, S. G. (2011). Feminism in education: Historical and contemporary issues of gender inequality in higher education. *Occasional Papers in Education & Lifelong Learning: An International Journal*, 5(1-2), 67-81.

- Knodel, J. (1997). The closing of the gender gap in schooling: The case of Thailand. *Comparative Education*, 33(1), 61-86.
- Luke, C. & Gore, J. (1992). Introduction. In C. Luke & J. Gore (Eds.), *Feminisms and critical pedagogy* (pp. 1-14). London: Routledge Press.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class: And other essays*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Maynard, T. (2000). Gender relations. In S. Taylor (Ed.), *Sociology: Issues and debates*. London: Macmillan.
- Mgadla, P. T. (1997). Missionary wives, women and education: The development of literacy among the Batswana 1840-1937. *PULA Journal of African Studies*, (11), 70-81.
- Millennium Indicators. (2013). *World and regional Trends*. Retrieved from July 6, 2013, <http://millenniumindicators.un.org>
- Millett, K. (2016). *Sexual politics*. New York: Columbia University Press.
- Mitchell, J. (1971). *Women's estate*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- _____. (1987a). Women and Equality. In A. Oakley (Eds.) *Feminism and equality* (pp. 24-43). Oxford: Basil Blackwell.
- _____. (1987b). *Selected Melanie Klein*. New York: The Free Press.
- Mounier, A., & Tangchuang, P. (2010). *Education and knowledge in Thailand: The quality controversy*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Myers, D. T. (2002). *Gender in the mirror: Cultural imagery & women's agency*. Oxford University Press.
- Nawarat, N. (1994). Promotion of Women in Local Government in Thailand. *Women Claim Their Rights in Local Politics: Strategies to Increase Women's Participation in Local Government and Administration in South and Southeast Asia*. Anne Seyferth (Ed), 117-141.

- _____. (2004). *Mapping households' coping mechanisms in the era of recession: Peri-urban village case studies in northern Thailand* (Unpublished doctoral dissertation). University of Leeds, UK.
- _____. (2006a). Rethinking institutional responses to the 1997 economic crisis: A survival crisis for marginalized workers in Thailand. *CMU Journal*, 5(3), 393-406.
- _____. (2006b). *Migrant child workers on the Thai-Burma border: an investigation of child labour under globalised agricultural enterprises in Mae Sot and Phob Phra districts*. Faculty of Education, Chiang mai University.
- _____. (2012). Thailand education policy for migrant children from Burma. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 47, 956-961.
- _____. (2017). Discourse on migrant education policy: Patterns of words and outcomes in Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*. (pp. 1-8). Retrieved August 26, 2017, from <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2017.08.001>
- O'Brien, M. (1983). *The politics of reproduction*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Ohrn, E. (1993). Gender, influence and resistance in school. *British Journal of Sociology of Education*, 14, 147-158.
- Ortner, S. B. (1974). Is female to male as nature is to culture? In M. Z. Rosaldo and L. Lamphere (Eds.), *Woman, culture and society* (pp. 68-87). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Phillips, A. (1987). Introduction chapter. In Anne P. (Ed.), *Feminism and equality* (pp. 1-23). Oxford: Blackwell.
- Praparapun, Y. (2009). *Gender sensitivity & accountability in Thai government policy formulation: Implementation & evaluation from an historical perspective*. Paper presented at the 2009 conference of the International Association for Feminist Economics (IAFFE),

- Boston. Retrieved June 26, 2009, from <https://editorialexpress.com/cgi>.
- Rosser, S. (2001). Will EC 2000 make engineering more female friendly? *Women's Studies Quarterly*, 29 (3-4), 164-186.
- Scering, G. (1997). Themes of a critical/feminist pedagogy: Teacher education for democracy. *Journal of Teacher Education*, 48, 62-68.
- Scott, J. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. Joan W. Scott. *The American Historical Review*, 91(5), 1053-105.
- Shrewsbury, C. (1993). What is feminist pedagogy?. *Women's Studies Quarterly*, 15(3/4), 8-16.
- Shulman, A. (1980). Sex and power: Sexual bases of radical feminism. *Signs* 5(4), 590-604.
- Singh, P. (1995). Feminism(s), education and social justice in the 1990s: Poststructural theory and politics of inclusion. In M. Kalantzis (Ed.), *A fair go in education* (pp. 18-24). Belconnen: Australian Association of Curriculum Studies.
- Sinnathambu, A. (2003). *Education for all: Towards equality and accessibility in Thailand*. Institute for Social and Economic Studies, Dhurakijpundit University.
- Smock, A. (1981). *Women's education in developing countries: Opportunities and outcomes*. New York: Praeger.
- Spender, D. (1980). *Man made language*. London: Routledge & Kegan Paul.
- _____. (1982). *Invisible Women: the schooling scandal*. London: Writers and Readers Publishing Co-operative.
- Stanworth, M. (1984). *Gender and schooling: A study of sexual divisions in the classroom*. London: Anchor Brendon Ltd.

- Stone, L. (1994). Introducing education feminism. In L. Stone & G. M. Boldt (Eds.), *The education feminism reader* (1-13). New York: Routledge.
- Stromquist, P. (1999). The theoretical and practical bases for empowerment. *Women, education, and empowerment: Pathways towards autonomy*, 13-22.
- Stromquist, P. (2006). Gender, education and the possibility of transformative knowledge. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 36(2), 145-161.
- _____. (2012). Women's education in the Twenty-first Century: Balance and prospects. In R. F. Arnove & R. A. Torres (Eds.), *Comparative education* (pp. 176-203). Toronto: Rowman and Littlefield.
- Taylor, S. (1995). Feminist classroom practice and cultural politics: 'Girl Number Twenty' and ideology. In J. Holland, M. Blair & S. Sheldon (Eds.), *Debates and issues in feminist research and pedagogy: A reader* (pp. 3-22). Clevedon, UK: Multilingual Matters Ltd.
- Tong, R. (1989). *Feminist thought: A comprehensive introduction*. London: Unwin Hyman.
- Turner, B. (1986). *Equality*. Chichester, UK: Ellis Horwood.
- Tyagi, R. (2004). Understanding post-colonial feminism in relation with post-colonial and feminist theories. *International Journal of Language and Linguistics*, 1(2), 45-50.
- UNDP. (2007). *Human Development Report*. Retrieved February 13, 2017, from http://www.hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_GEM.pdf
- UNESCO Bangkok. (2010). *Girls and Women's Education in Thailand*. Retrieved October 30, 2010, from https://archive.org/details/ERIC_ED469239

- UNESCO. (1989). Education For All. *UNESCO Bulletin*, (30).
- _____. (1994). *The World Declaration on Education For All and Framework For Action to Meet Basic Learning Needs*. Retrieved December 21, 1994, from <http://www.unesdoc.unesco.org/images/0012/001275/127583e.pdf>
- _____. (2000). *Education for All 2015 National Review Report: Thailand*. Retrieved May 17, 2000, from <http://www.unesdoc.unesco.org/images/0022/002298/229878E.pdf>
- Unterhalter, E. (2005). Fragmented Frameworks? Researching women, gender, education and development. In S. Aikman & E. Unterhalter (Eds.), *Beyond access: Transforming policy and practice for gender equality in education*. Oxford: Oxfam GB.
- Ura, K. (2005). Gross National Happiness. *Sociological Bulletin*, 54(3), 614-618.
- Webb, L. M., Allen, M. W. & Walker, K. L. (2002). Feminist pedagogy: Identifying basic principles. *Academic Exchange Quarterly: AEQ*, 6, 67-72.
- Weiler, K. (1991). Freire and a feminist pedagogy of difference. *Harvard Educational Review*, 61, 449-474.
- Weiner, G. (1993). Shell-shock or sisterhood: English school history and feminist practice. *Feminism and social justice in education: International perspectives*, 79-100.
- _____. (1994). *Feminisms in education: An introduction*. Buckingham: Open University Press.
- _____. (1997). *Feminism and education*. In A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown & A. S. Wells (Eds.), *Education, culture, economy and society*. Oxford: Oxford University Press.
- _____. (2004). *Learning from feminism: Education, pedagogy and practice*. Paper presented at Beyond Access seminar, Nairobi,

- Kenya. Retrieved from February 20, 2004, <http://k1.ioe.ac.uk/schools/efps/GenderEducDev/Gaby%20Weiner%20paper.pdf>
- Welch, I. (2010). *Women's work for women: Women missionaries in 19th Century China*. Retrieved August 9, 2010, from <http://www.anglicanhistory.org/asia/china/welch2005.pdf>.
- Wilson, J. (1993). The subject women. In P. England (Ed.), *Theory on gender: Feminism on theory* (pp. 67-82). New York: Aldine de Gruyter.
- World Bank. (1995). *Toward gender equality: The role of public policy*. Washington, DC: World Bank.
- _____. (2002). *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*. Washington, DC: The World Bank.
- _____. (2017). *Thailand - Gross enrolment ratio in tertiary education, both sexes (%)*. Retrieved January 7, 2017, from <https://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.ENRR?locations=TH>
- Wyatt, D. K. (2003). *Thailand: A short history*. New Haven: Yale University Press.
- Young, K. (1993). *Planning development with women: Making a world of difference*. London: Macmillan.

ดัชนี

กดทับ	4, 5, 14, 15, 25, 36, 38, 41, 42, 43, 48, 65, 72, 73, 74, 75, 78, 80, 82, 83, 91, 101, 174, 180, 204, 206, 216
กรรมกร	24, 109, 117, 118, 122, 124, 140
กรรมกรหญิง	7, 24, 61, 109, 117, 119, 122, 123, 125
กลุ่มประเทศอาหรับ	178, 179
กลุ่มเพื่อนหญิง	63, 123, 124
กลุ่มอาสา	126
กลุ่มเอ็มพาวเวอร์	123
กะเหรี่ยง	94
กาญจนา แก้วเทพ	19
การก่อกวน	78
การแบ่งปันอำนาจ	77, 78, 85, 231
การผลิต	20, 23, 24, 25, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 58, 61, 62, 65, 67, 68, 75, 82, 95, 98, 109, 115, 120, 122, 131, 134, 135, 143, 182, 184, 188, 190, 191, 192, 205, 207, 218, 224, 225, 227, 229
การเมือง	3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 50, 51, 54, 57, 61, 62, 65, 70, 71, 72, 73, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 101, 103, 104, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 125, 127, 135, 137, 141, 150, 153, 159, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 199, 203, 204, 210, 213, 214, 215, 216, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231
การเมืองของผู้หญิง	3, 5, 7, 13, 22, 29, 38, 40, 46, 50, 72, 95, 119, 224, 225, 226
การเมืองสตรีนิยม	3, 13, 39
การรู้	77, 79, 82, 83, 84, 131, 143, 150, 154
การเรียนรู้	71, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 92, 104, 183, 216, 218, 225, 228, 230, 231, 232, 233

การศึกษาของผู้หญิง	9, 14, 15, 18, 26, 27, 29, 31, 32, 39, 40, 43, 44, 50, 92, 98,99, 109, 141, 153, 159, 162, 167, 171, 174, 195, 206, 210, 215, 222, 227, 228, 229
การศึกษาทางเลือก	182
การศึกษาที่แท้จริง	34, 35, 153
การศึกษานอกระบบ	58, 64, 182, 184, 206
การศึกษาเพื่อปวงชน	168, 177, 178, 180, 181, 185, 186, 196
การศึกษามัคบังคับ	18, 188, 191, 193, 194
การศึกษาสมัยใหม่	78,91,95,96,97,99,101,103,115,130,134,135,136, 138, 140, 145, 150, 155, 161, 164, 165, 173, 224
กุลสตรี	16, 70, 95, 98, 99, 100, 101, 104, 109, 110, 114, 115, 116, 141, 148, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 163
เกียรติยศ	37, 108
แกบี วีเนอร์	14
โกศล	102

ข

ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิง	24, 231
ขบวนการผู้หญิง	4, 5, 13, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 54, 61, 87, 88, 91, 109, 116, 118, 119, 120, 122, 126, 127, 168, 227
ขบวนการผู้หญิงคลื่นลูกที่ 1	5
ขบวนการผู้หญิงชนชั้นกลางใหม่	23, 116, 122, 126
ขบวนการผู้หญิงสมัยใหม่	116
ข้าราชการ	103, 105, 112, 114, 115, 132, 133, 138, 141, 142, 150, 156, 157, 163, 164, 189, 203
เข้าถึงการศึกษา	22, 34, 91, 99, 101, 153, 164, 177, 180, 181, 187, 210, 226

ค

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ	28, 126
ครอบครัว	11, 15, 18, 38, 41, 42, 43, 45, 65, 71, 225

ครู	9, 38, 39, 46, 49, 58, 60, 67, 71, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 100, 102, 104, 110, 112, 115, 117, 124, 131, 132, 137, 138, 140, 143, 144, 148, 151, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 182, 183, 184, 189, 190, 191, 203, 204, 209, 210, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 233
ครูฝึก	100, 102
ครูโรงเรียนสตรีวังหลัง	157
ความแตกต่าง	13, 34, 42, 55, 57, 67, 75, 76, 77, 79, 111, 230
ความเป็นธรรม	8, 114, 118, 180, 192
ความเป็นรอง	3, 4, 11, 15, 21, 22, 23, 38, 50, 51, 68, 223, 228
ความเป็นหญิง	10, 29, 34, 46, 49, 51, 55, 56, 57, 63, 68, 73, 79, 84, 103, 104, 109, 115, 152, 225
ความไม่เสมอภาค	4, 5, 10, 178, 181
ความยุติธรรม	7, 33, 180
ความรู้	5, 7, 10, 12, 13, 15, 17, 24, 26, 28, 34, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 54, 62, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 118, 123, 124, 125, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 165, 184, 189, 191, 192, 195, 196, 199, 203, 204, 208, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232
ความไว้วางใจ	78
ความสัมพันธ์พิเศษ	13, 18, 47, 49, 50, 58, 62, 64
ความหลากหลาย	14, 23, 51, 60, 79, 174, 182, 196
ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา	18, 56, 177, 180, 182, 185, 210
คบดี	89, 133, 141, 157, 163, 164
ค่าจ้าง	10, 11, 39, 47, 67, 109, 122, 125, 207, 224
คาเรน ออฟเฟน	12
เคต มิลเล็ตต์	42

เคท ย้ง	62
แคทลีน วีเลอร์	72
โครงสร้างเพศภาวะ	45, 50, 65, 66, 67, 72, 79, 196, 208, 210, 216, 217

ง

งานการผลิต	23, 47, 65
งานบ้าน	20, 43, 67, 122, 140, 182, 184, 185
งานผลิตซ้ำ	23, 184

จ

จลาจล	5
จอมเทียน	177
จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์	189, 190
จอห์น โนเดล	196
จอห์น สจ๊วต มิลล์	8, 153
จิตสำนึกเชิงวิพากษ์	22, 24, 28, 64, 72, 88, 119, 123, 124, 125
จิระนันท์ พิตรปรีชา	119, 120, 121
จิราνούช ไสภา	66, 104
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	19, 102, 119, 161, 164, 189, 199, 200, 202
เจ้าพระยาธรรมาดิกดิมมนตรี	138
โจแอน สก็อตต์	55

ฉ

ฉลาดชาย รมิตานนท์	3, 4, 20
-------------------	----------

ช

ชนชั้นกลาง	7, 8, 9, 12, 17, 23, 24, 25, 32, 35, 38, 40, 50, 93, 94, 95, 99, 100, 101, 108, 110, 112, 114, 116, 122, 123, 124, 125, 126, 134, 137, 138, 139, 143, 152, 154, 159, 173, 177, 198, 207, 218
------------	--

ชนชั้นผู้หญิง	4, 14, 120
ชนชั้นแรงงาน	7, 9, 10, 27, 36, 47, 75, 101
ชนชั้นแห่งเพศ	8, 13, 15, 22, 24, 27, 41, 42, 108, 118, 119, 120, 223
ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์	19, 21, 24
ชาติพันธุ์	4, 22, 56, 57, 62, 73, 94, 95, 173, 174, 177, 182, 209
ชาร์ลส์ คายส์	134
ชาวจีน	104, 118, 133, 157, 163, 164
ชุมชนการเรียนรู้	77, 78, 79, 230
เซอร์รี ออร์ตเนออร์	42
เชื้อชาติ	3, 4, 10, 14, 20, 56, 62, 73, 76, 168, 207
ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร	170, 171

ช

ชัย-ชาฮารา	176, 178, 179, 181, 184, 185, 186
ชูลามิต ไฟร์สโตน	41
แซนดร้า แอ็กเคอร์	39

ญ

ญาณวิทยา	3, 15, 45, 46, 49, 50, 71, 74, 75, 81, 83, 84, 85, 215, 222, 223, 224, 225, 228, 230, 231
ญาณวิทยาผู้ชาย	3, 15, 49, 75, 83, 224, 225, 228
ญาณวิทยาผู้หญิง	46, 50, 222, 224, 228
ญี่ปุ่น	48, 140, 160, 161, 169, 175

ด

ดรุณี ตันติวิรมานนท์	56
เดล สเปนเคอร์	13, 140
แดน บีช บรัดเลย์	147, 148, 154

ต

ตระหนักรู้เชิงวิพากษ์	41, 43, 44, 45, 46, 229
ตลาดแรงงานระดับล่าง	206, 207
ตำราเรียน	18, 29, 39, 46, 56, 67, 68, 70, 93, 132, 133, 135, 138, 139, 180, 183, 210, 213, 215, 216, 217, 218, 224
ตำแหน่งแห่งที่	13, 45, 47, 56, 71, 74, 76, 84, 103, 111, 161, 163, 214, 222, 226, 230

ท

ทรัพย์สิน	33, 153
ทฤษฎีความทันสมัย	26, 171
ทฤษฎีทุนมนุษย์	190
ทฤษฎีพึ่งพา	171
ทฤษฎีมาร์กซิสต์	41, 47, 118, 119, 120
ทฤษฎีระบบโลก	171
ทฤษฎีวิพากษ์	72, 81
ทวยราษฎร์	89, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 164, 227
ทวยราษฎร์ชาย	130, 139
ทวยราษฎร์หญิง	164, 227
ทวิภาษา	182, 183
ทศวรรษการศึกษาเพื่อปวงชน	168, 177, 178, 180, 181, 185, 186, 196
ทันสมัย	15, 21, 26, 90, 92, 93, 94, 96, 100, 103, 104, 109, 110, 158, 164, 171, 227
ทุนทางวัฒนธรรม	103, 174, 206, 207
ทุนมนุษย์	48, 174, 190, 194, 195, 207
เทคโนโลยีการพิมพ์	92, 95, 116
เทียนวรรณ	96, 97, 141, 150

๖

ธิดา สาระยา	70, 90, 98
โรมัส มาร์แชล	172

๗

นครหลวงปักกิ่ง	176
นงเยาว์ เนาวรัตน์	7, 18, 63, 64, 67, 68, 102, 103, 113, 114, 125, 148, 181, 210
นางแดน บีช บรัดเลย์	148, 154
นางแม็ค กิลวารี	154
นางแมค ฟาร์แลนด์	154
นางแอเรียต เฮ้าส์	153
นารีไชยม	115, 116
นารีนเทศ	98, 116
เนเธอร์แลนด์	5
เนลลี สตรอมควิสต์	180

๘

บทบาทหญิงชาย	18, 19, 54, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 210
บรอนวิน เดวิส	72
บัณฑิตหญิง	199, 200, 202
เบ็ตตี ไฟร์เดน	35, 38
แรงงานทางสังคมเชิงเพศภาวะ	65, 70, 174, 216
แบบเรียน	19, 140, 218, 225

๙

ปกครองตน	28, 69, 88, 91, 223, 224
ปฏิบัติการทางการเมือง	54, 71, 72, 73, 223, 224

ประชาธิปไตย	8, 9, 25, 40, 78, 108, 117, 118, 150, 169, 172, 187, 216, 217, 228
ประชาสังคม	18, 21, 29, 80, 122, 125, 192
ประเทศไทย	4, 10, 16, 17, 43, 57, 62, 66, 88, 117, 122, 125, 126, 127, 150, 168, 175, 188, 189, 191, 196, 205, 206, 207, 210, 211, 214, 218, 222, 226, 227, 229
ประเทศบราซิล	171, 209
ประเทศอังกฤษ	5, 11, 12, 37, 40, 45, 50, 163
ประสบการณ์	15, 18, 43, 44, 45, 50, 51, 59, 60, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 83, 93, 118, 123, 141, 145, 149, 150, 151, 153, 164, 183, 213, 216, 218, 229, 230, 231, 232
ปริณิถนบ้าน	35, 103, 112, 114, 153
ปัจจัยการผลิต	20, 41
ปัญญาชน	8, 95, 96, 97, 99, 115, 117, 119, 121, 137, 139, 141, 142, 171

ผ

ผู้กระทำการ	14, 15, 19, 26, 47, 51, 55, 62, 64, 74, 78, 80, 116, 134, 180, 213, 218, 228, 232
ผู้ต้นรู้	80
ผู้ไม่รู้หนังสือ	174
ผู้หญิงกับการพัฒนา	24, 25, 26
ผู้หญิงในการพัฒนา	24, 26
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5	26, 29, 195, 196
แผนพัฒนาสตรีระยะยาว	21, 25, 195, 196

พ

พม่า	94, 95, 172, 175
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542	192
พริศรา แซ่ก้วย	4, 57

พลเมือง	4, 5, 7, 8, 9, 10, 18, 21, 23, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 60, 89, 92, 93, 95, 100, 105, 108, 109, 110, 111, 114, 116, 117, 130, 134, 135, 139, 149, 150, 153, 159, 161, 164, 165, 172, 173, 174, 180, 181, 188, 192, 215, 224, 226, 227, 231
พลังอำนาจ	15, 23, 44, 61, 62, 64, 77, 78, 81, 85, 123, 161, 180, 214, 223, 228, 229, 231
พัฒนาสตรี	21, 24, 25, 26, 27, 28, 58, 61, 62, 63, 64, 126, 195, 196, 218
พาร์ตี แทมบา กาดเล่อ	150
พื้นที่สาธารณะ	33, 38, 47, 64, 65, 67, 79, 95, 124, 180, 224, 228, 229
เพศภาวะ	3, 4, 7, 11, 13, 18, 20, 26, 33, 38, 39, 41, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 76, 79, 80, 81, 83, 84, 113, 115, 119, 130, 140, 152, 164, 168, 174, 181, 182, 185, 187, 193, 194, 196, 197, 199, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 224, 225, 229, 230, 231
เพศภาวะและการพัฒนา	58
เพศภาวะศึกษา	57, 58, 63
เพศวิถี	4, 21, 28, 47, 56, 58, 59, 60, 69, 70, 88, 89, 91, 119, 122, 124, 207, 212, 224
เพศวิถีศึกษา	58, 59, 60

ภ

ภาพลักษณ์	19, 68, 94, 115, 116, 210, 217, 218, 226
การตรวจภาพ	127
ภาวะไร้ตัวตน	4, 8, 10, 47, 71, 74, 80, 210
ภูมิปัญญา	28, 48, 103, 105, 112, 171, 192, 212, 222, 223, 226, 229

ม

มดลูก	20
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	199, 200, 201, 203
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	18, 20, 57, 58, 200, 201, 204
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	17, 19, 20, 57, 58, 118, 189, 199, 200, 201, 203
มหาวิทยาลัยมหิดล	200, 202
มหาวิทยาลัยศิลปากร	199, 200, 201
มาตี ลิมสกุล	67, 68, 132, 140, 141, 142, 149, 155, 156, 210, 215
มาลี พฤษพงษ์สวัสดิ์	25, 70, 90
มิชชันนารี	92, 93, 95, 103, 104, 110, 115, 135, 139, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157
มิเชล บาร์เร็ตต์	48
มิสโคล	153, 155, 156, 157, 158
มูลนิธิเพื่อนหญิง	63
มูลนิธิแพथทูเฮล	59
มูลนิธิศึกษาขั้นต่ำ	131
มูลนิธิศึกษาขั้นสูง	131, 133
เมีย	25, 26, 36, 38, 39, 46, 61, 65, 66, 68, 83, 89, 90, 96, 101, 104, 105, 114, 124, 149, 159, 174, 195, 224, 226
แมรี เบเลนกี	82
แมรี วอลสโตนคราฟท์	9, 33, 121, 153
แมรี โอบเรียน	45

ร

รสนิยมความทันสมัย	158
ระบบชายเป็นใหญ่	11, 26, 41, 42, 43, 46, 119, 122, 124, 213, 215
ระบบทุนนิยม	9, 20, 25, 42, 47, 48, 50, 73, 75, 115, 120, 122, 170, 224, 229

รัฐชาติ	92, 115, 133, 134, 140, 168, 171, 172, 173, 174, 187, 191, 232
รัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรไทย	192
รัฐสมัยใหม่	36, 46, 88, 136, 174
รากหญ้า	23, 61, 122, 123, 126
แรงงาน	7, 9, 10, 16, 19, 22, 26, 27, 28, 32, 36, 37, 39, 41, 47, 48, 50, 63, 75, 89, 98, 101, 104, 109, 117, 120, 122, 125, 135, 143, 152, 158, 170, 174, 175, 182, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 224, 226
โรงงาน	27, 40, 48, 50, 109, 117, 122, 138, 170, 207
โรงเรียน ก.ช. นโม	131
โรงเรียนกฎหมาย	102, 189, 203
โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง	148, 154, 156, 157, 159, 160, 163
โรงเรียนเกษตร	189, 199
โรงเรียนฝึกหัดแพทย์และพยาบาล	102
โรงเรียนฝึกอาจารย์	103, 138, 156, 189
โรงเรียนมิชชันนารี	95, 110, 144, 149, 150, 152
โรงเรียนจาชินี	141, 159, 160, 161, 162, 163, 164
โรงเรียนสตรี	103, 104, 108, 110, 115, 131, 141, 142, 143, 147, 148, 153, 154, 155, 157, 160, 161, 162
โรเบิร์ต คอนเนลล์	213

ล

ลัทธินิเวศนิยม	4
ลาตินอเมริกาและคาริบเบียน	178, 179, 209
แล ดิลกวิทยรัตน์	19
โลกชีวิตผู้หญิง	47
โลกที่สี่	119, 120, 121, 122

ว

วรรณพร บุญญาสถิต	148
วัฒนธรรม	3, 10, 11, 14, 20, 28, 40, 42, 43, 45, 48, 50, 51, 54, 56, 57, 62, 64, 65, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 82, 84, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 103, 110, 111, 112, 113, 127, 149, 155, 169, 171, 173, 174, 180, 182, 184, 187, 190, 191, 192, 193, 196, 198, 204, 205, 206, 207, 211, 217, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232
วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่	11, 97, 110, 173, 180, 219
วัฒนธรรมปิดปากเงียบ	74, 75, 84, 230, 231
วัดมหารณพาราม	131
วันสตรีสากล	25
วารสาร	88, 91, 93, 95, 98, 105, 106, 107, 110, 112, 114, 115, 116, 124, 139, 141, 149, 159, 163, 196, 226, 228
วารสารกุลสตรี	159
วารสารผู้หญิง	93, 112, 149
วารุณี ภูริสินสิทธิ์	2, 3, 12, 14, 24, 33, 35, 90, 119, 127, 153
วิกฤติเศรษฐกิจ	191
วิชาการตะวันตก	161
วิชาการเรือน	49, 149, 160, 161
วีระดา สมสวัสดิ์	20
วิสันต์ สุขวิสิทธิ์	67

ศ

ศาสตร์การสอนแบบฝากธนาคาร	74
ศาสตร์การสอนสตรีนิยม	53, 54, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 84, 216, 218, 232
ศาสตร์ผู้ชาย	17
ศาสตร์ผู้หญิง	3, 16, 21, 71
ศูนย์ข่าวผู้หญิง	123

สแกนดิเนเวีย	5, 213
สงครามโลกครั้งที่ 2	2, 3, 48, 168, 170, 171, 172, 177
สตรีชนชั้นสูง	95, 102, 141, 148, 155, 159, 160, 199, 226
สตรีญี่ปุ่น	160, 161
สตรีนิยม	1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 84, 85, 88, 91, 96, 118, 120, 122, 123, 126, 127, 152, 153, 155, 176, 180, 206, 218, 214, 215, 216, 218, 222, 223, 225, 228, 229, 231, 232
สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์	11, 14, 22, 25, 32, 47, 61, 63, 68, 122
สตรีนิยมสายมาร์กซิสต์และสังคมนิยม	11, 32, 47, 61, 63, 68, 122
สตรีนิยมสายจากเหง้า	11, 14, 22, 32, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 75, 85, 215, 229, 231
สตรีนิยมสายสีผิว	14, 76
สตรีนิยมสายเสรีนิยม	4, 8, 14, 16, 22, 23, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 75, 126, 176, 229
สตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่	50, 51
สตรีศึกษา	11, 15, 16, 17, 20, 28, 55, 56, 57, 58, 64, 71, 72, 80, 88, 118, 218, 232
สถานะสูง	15, 127, 227
สถาบันครอบครัว	16, 25, 33, 48
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย	207
สนธิสัญญาเบาวีริง	104, 110, 140
สภาพสตรี	23, 102, 122
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ	159, 160
สมบูรณาญาสิทธิราชย์	88, 89, 110, 111, 130, 138, 139, 147, 164
สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย	122
สมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทย	122

สมาคมสตรีแห่งกรุงสยาม	113
สโมสรสตรี	153
สหรัฐฯ	36
สังคมไทย	2, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 28, 54, 55, 56, 58, 61, 64, 67, 69, 80, 88, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 127, 171, 191, 204, 205, 213, 215, 225, 226, 227, 228, 232
สังฆวาฬเพชร	99, 100
सानเสวนา	24, 44, 75, 80, 124
สามัญชน	15, 28, 88, 91, 97, , 108, 109, 112, 114, 116, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 149, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 164, 188, 189, 227
สิทธิการศึกษา	32, 33, 37, 114, 153, 171, 172, 173, 177
สิทธิของมนุษย์	33, 153
สิทธิตามธรรมชาติ	8
สิทธิผู้หญิง	10, 37, 96, 100, 150
สิทธิพลเมือง	5, 7, 8, 35, 36, 37, 108, 117, 172, 173, 174, 181, 188, 192
สิทธิสตรี	21, 27, 33, 118, 122, 125, 151, 152, 153, 188
สีผิว	7, 10, 14, 32, 73, 76, 207
สุนี ไชยรส	117, 118, 119
เสน่ห์ จามริก	137, 193, 194, 195
เสมียนตรา	131, 133, 134
แสดนเลย์ ฮาร์ดดิง	65

ห

หญิงไทย	16, 22, 24, 25, 98, 99, 108, 109, 112, 113, 116, 121, 126, 227
หนังสือไทย	104, 131, 132, 133, 134, 135, 141, 143, 147, 148, 154, 162, 159

หนังสือพิมพ์	35, 68, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 121, 137, 138, 139, 141, 149, 150, 159, 226
หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง	111
หนังสือพิมพ์ผู้หญิง	88, 92, 98, 105, 108, 111, 112, 114, 141
หน้าที่หญิง	99, 100
หลักสูตร	28, 37, 57, 58, 59, 60, 67, 68, 70, 71, 80, 100, 102, 108, 131, 133, 135, 140, 142, 144, 152, 153, 156, 161, 162, 180, 189, 190, 191, 209, 212, 213, 215, 216, 218
หลุยส์ วัลดูแธร์	75
เหตุผล	8, 9, 10, 34, 35, 39, 71, 83, 153, 203

ก

อคติ	10, 19, 27, 32, 39, 46, 49, 78, 187, 188, 196, 206, 208, 213, 217, 218, 228, 229
อคติทางเพศ	19, 32, 187, 188, 196, 208, 217, 218 228
อคติเพศภาวะ	39, 206
องค์กรสตรี	28, 80, 113, 126, 176, 195, 212, 213, 215
อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลิกปฏิบัติสตรีทุกรูปแบบ	28, 127
อมรา พงศาพิชญ์	3, 17 21, 91, 96, 123
อรรถจักร สัตยานุรักษ์	110
อเล็กซ์ ชูลมาน	44, 230
อเล็กซ์ อินเคลส์	134
อวยพร พานิช	69
อังกฤษ	4, 5, 9, 11, 12, 15, 18, 19, 21, 33, 36, 37, 40, 45, 50, 93, 94, 100, 104, 111, 140, 143, 147, 148, 149, 151, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 165, 169, 171, 172, 176, 183, 215, 218
อัญจรี	125
อัตลักษณ์	51, 55, 73, 76, 83, 116, 159, 180, 192, 206, 207, 216, 231

อัฟกานิสถาน	173, 175, 182
อำเภอจัน	89, 109, 149
อำเภอเหมือน	88, 89, 109, 149
อำนาจ	3, 4, 5, 8, 11, 14, 15, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 98, 103, 104, 108, 111, 112, 117, 122, 123, 124, 126, 127, 137, 140, 161, 168, 169, 170, 172, 180, 191, 200, 206, 207, 208, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 222, 223, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232
อำนาจทับซ้อน	14, 206
อำนาจนำ	11, 40, 42, 44, 48, 49, 80, 123, 225, 229, 231
อินเดีย	172, 176, 182, 185, 207
อุดมการณ์	3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 18, 20, 22, 23, 24, 27, 29, 32, 33, 36, 39, 43, 46, 48, 49, 61, 75, 76, 78, 79, 84, 91, 92, 100, 109, 115, 116, 126, 127, 139, 149, 152, 153, 155, 158, 169, 173, 174, 180, 191, 192, 225, 227
อุดมการณ์สตรีนิยม	13, 16, 24, 91, 152
อุดมศึกษา	10, 19, 35, 56, 58, 59, 64, 82, 102, 119, 151, 168, 179, 189, 190, 192, 193, 194, 198, 199, 200, 202, 203, 205
เอเชีย	48, 134, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 181, 186, 218
เอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียเนียบ	178, 179
เอเชียใต้	172, 176, 178, 179, 181, 186
เออาร์เคาเปรีียบ	4, 10, 20, 25, 41, 47, 48, 97, 120, 171
แอนฟีลิปส์	4
แอนโธนี กิดเดนส์	171
โอกาสทางการศึกษา	17, 27, 38, 99, 108, 125, 130, 131, 134, 152, 164, 168, 175, 178, 179, 185, 186, 187, 188, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 206, 208, 209, 210, 227

เฮเก โกรฟ	183
แฮร์เรียต เทเลอร์	8, 153

รองศาสตราจารย์ ดร. นงเยาว์ นาเวรัตน์

อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์การศึกษา
ภาควิชาพื้นฐานและการพัฒนาการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประวัติโดยสังเขป

การศึกษา

- ปริญญาเอก (Politics and International Studies) University of Leeds, UK
- ปริญญาโท (Woman's Studies) University of York, UK
- ปริญญาโท (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปริญญาตรี (เศรษฐศาสตร์บัณฑิต) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผลงานวิชาการ

- เขียนหนังสือ/ตำรา
  - สังคมวิทยาการศึกษา
  - สังคมวิทยาการศึกษาสมัยใหม่
  - การศึกษาในสังคมโลกาภิวัตน์: เศรษฐกิจ รัฐ และการศึกษา
  - การศึกษาระบบโรงเรียน: การสร้างตัวตนและความเป็นอื่นของผู้หญิง
  - การศึกษาพัฒนาธรรมเบื้องต้น: เรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกันในศตวรรษที่ 21
- งานวิจัยและบทความวิชาการ
  - สตรีและการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจ
  - สุขภาวะแรงงานสตรีในภาคเกษตร
  - สตรีและการเมืองท้องถิ่น
  - สตรีและธรรมรัฐท้องถิ่น
  - การเมืองของสตรีชาติพันธุ์

- แรงงานเด็กภาคเกษตรในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า
- นโยบายการศึกษาเด็กไร้สัญชาติจากพม่า
- ประชาสังคมและการศึกษาเด็กไร้สัญชาติจากพม่า
- ประชาสังคมและสิทธิทางการศึกษาสำหรับเด็กไร้รัฐ
- สิทธิไร้ตัวตน การศึกษาของเด็กข้ามชาติไทใหญ่ในโรงเรียนไทย จังหวัด เชียงใหม่
- การรื้อสร้างอัตลักษณ์ทางเพศเพื่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง กรณีศึกษา ผู้หญิงชนเผ่าในภาคเหนือของประเทศไทย
- เด็กหญิงสาวไทใหญ่กับการพลัดถิ่น: เสี่ยงสะท้อนจากภาคสนามในพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่
- IMF and The Poor The 1997 Thailand's Economic Crisis
- Thailand's Education Reform: From State toward Good Governance of Education
- Promotion of Women in Local Government in Thailand
- Women Claim Their Rights in Local Politics: Strategies to Increase Women's Participation in Local Government and Administration in South and South-east Asia
- Rethinking Institutional Responses to the 1997 Economic Crisis: A Survival Crisis for Marginalized Workers in Thailand
- Mapping households' coping mechanisms in the era of recession: peri-urban village case studies in northern Thailand
- Reconstructing gender identity for political participation: Hill Tribe women in Northern Thailand
- Thailand education policy for migrant children from Burma
- Localism and Schooling in Globalization: A Case Study of a School in Thailand-Laos Border

งานบริหาร

- ประธานหลักสูตรมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- หัวหน้าศูนย์ (ความเป็นเลิศ) พหุวัฒนธรรมและนโยบายการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อธิการบดีฝ่ายวิจัยและวิเทศสัมพันธ์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อดีตหัวหน้าภาคพื้นฐานและการพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อดีตหัวหน้าสาขาวิชาสังคมศาสตร์การศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

งานพัฒนาสังคมและบริการวิชาการ

- ประธานมูลนิธิประกายแสง
- อุปนายกมูลนิธิ ผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- กรรมการมูลนิธิผู้หญิงและกฎหมาย
- คณะกรรมการวินิจฉัยความเสมอภาคระหว่างเพศ ตาม พรบ. ส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศ พ.ศ. 2558
- อดีตคณะกรรมการเฉพาะด้านเพศสภาพ สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย
- อดีตผู้ประสานงานและกรรมการมูลนิธิเพื่อนหญิง
- อดีตกรรมการและเลขานุการองค์การกลางภาคเหนือแห่งประเทศไทย

“

เสด็จ แลทาง

สอดส่องตัวตนและช่องว่างในพื้นที่ความรู้
เพื่อก้าวข้ามเงื่อนไขทางเพศซึ่งกีดกัน
การเข้าถึงอำนาจและชุดความรู้
บนฐานวิทยาของผู้หญิง

”

